

Aleksandra Mroczek-Żulicka

**PLENEROWA
REKREACJA
TWÓRCZA**

PRZYKŁAD ŁODZI

**PLENEROWA
REKREACJA
TWÓRCZA**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Aleksandra Mroczek-Żulicka

**PLENEROWA
REKREACJA
TWÓRCZA
PRZYKŁAD ŁODZI**

**WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2024

Aleksandra Mroczek-Żulicka (ORCID: 0000-0002-0065-4659) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

RECENZENCI

Beata Meyer, Marek Nowacki

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Włodarczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Dorota Stępień

SKŁAD I ŁAMANIE

Editio

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Zdjęcie na okładce autorstwa Agnieszki Piątkowskiej

Badania zostały przeprowadzone dzięki realizacji grantu z Narodowego Centrum Nauki
(Preludium 16 NCN: UMO-2018/31/N/HS4/03479)

© Copyright by Aleksandra Mroczek-Żulicka, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie
niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11155.23.0.M

Ark. wyd. 20,0; ark. druk. 20,25

<https://doi.org/10.18778/8331-381-8>

ISBN 978-83-8331-381-8

e-ISBN 978-83-8331-382-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
1. Pojęcia i koncepcje przestrzeni w kontekście rekreacji twórczej	15
1.1. Przestrzeń rekreacyjna a pojęcie rekreacji twórczej	19
1.2. Rola przestrzeni publicznych w rekreacji twórczej	26
1.3. Relacja między przestrzenią miejską a twórczością	28
1.4. Uwarunkowania twórczości	36
1.5. Materiały źródłowe, metody badań i ich ocena	44
2. Uwarunkowania plenerowej rekreacji twórczej w przestrzeni miejskiej	57
2.1. Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej	59
2.2. Przemiany przestrzeni publicznej	65
2.3. Uwarunkowania prawne rekreacji	71
2.4. Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla plenerowej rekreacji twórczej	74
2.5. Koncepcje i trendy urbanistyczne	79
2.6. Współczesne zmiany w organizacji rekreacji w mieście	83
3. Historia przestrzeni rekreacyjnej Łodzi	89
3.1. Łódzka przestrzeń rekreacyjna do roku 1918	91
3.2. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1918–1945	102
3.3. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1945–1989	106
3.4. Łódzka przestrzeń rekreacyjna na przełomie XX i XXI w.	121
3.5. Współczesna przestrzeń rekreacyjna Łodzi	131
3.6. Łódź jako miasto twórcze	154
4. Charakterystyka plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi	159
4.1. Analiza przestrzenna plenerowej rekreacji twórczej	164
4.2. Ocena plenerowej rekreacji twórczej w opinii badanych	182
4.3. Charakterystyka i ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej	195
4.4. Charakterystyka i ocena uczestników plenerowej rekreacji twórczej	208

5. Uwarunkowania organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi	219
5.1. Rekonstrukcja doświadczenia organizacji	233
5.2. Twórcze miejsca organizatorów	241
5.3. Determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej	259
6. Model organizacji plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej	263
Wnioski	269
Bibliografia	279
Spis tabel	307
Spis rysunków	309
Spis fotografii	311
Aneks 1	313
Aneks 2	315
Aneks 3	321
Aneks 4	323

WPROWADZENIE

Aktywności rekreacyjne realizowane w przestrzeni miejskiej przybierają nowe formy oraz wykorzystują zmieniające się zagospodarowanie. Współczesne funkcje rekreacji ulegają zatem przeobrażeniom. Zakres znaczeniowy pojęcia rekreacja nie może być utożsamiany jedynie z potocznym określeniem „sportu dla wszystkich”. Społeczeństwo poszukuje również twórczych form aktywności wolno-czasowych. Autorka postuluje poszerzenie i pogłębienie rozumienia rekreacji o rekreację twórczą, wykorzystując w tym celu zarówno założenia geografii humanistycznej, jak i psychopedagogiczne teorie wyjaśniające zjawisko twórczości.

Aktywność twórcza w czasie wolnym w przestrzeni miejskiej staje się coraz szerzej eksplorowanym zjawiskiem, dostrzeganym w polskiej i zagranicznej literaturze naukowej w różnych kontekstach. Przykładem niech będzie analiza ograniczeń uczestnictwa Koreańczyków w kreatywnych działaniach w czasie wolnym. Jej autorzy wykazali, że głównymi ograniczeniami w pozytywnym postrzeganiu działalności twórczej są bariery psychologiczne oraz brak powszechnej dostępności do tego typu aktywności (Oh i in., 2001). Aktywność twórcza w czasie wolnym analizowana była także jako indywidualna strategia radzenia sobie z chorobami i niepełnosprawnościami (Creek, 2008).

Istotnym aspektem analizy zjawiska rekreacji twórczej jest jego umiejscowienie w przestrzeni miejskiej. Podkreślane jest znaczenie i możliwości wykorzystania przestrzeni miejskiej do rozwoju różnorodnych aktywności skierowanych zarówno do mieszkańców miast, jak i przyjezdnych. K. Wall (2012) przeprowadziła badania nad kreatywnością w amatorskich działaniach w czasie wolnym, w przestrzeni publicznej i prywatnej, wskazując na istotę tworzenia odpowiednich warunków do wspierania oddolnych inicjatyw w zakresie działalności twórczej w przestrzeni miejskiej. Przestrzeń miejska wykorzystywana jest jako miejsce prowadzenia warsztatów, których uczestnicy angażują się w projektowanie przestrzeni (Bujacz, 2011). Istnieją przykłady inicjatyw polegających na kreowaniu wspólnie z mieszkańcami fragmentu przestrzeni miejskiej (np. fr. *faites-vous une place* – zróbcie sobie miejsce) (Wantuch-Matla, 2016). Podobne badania i działania stały się inspiracją do dyskusji na temat kreatywnych przestrzeni oraz ich potencjału w zakresie możliwości realizacji różnorodnych aktywności w ich obrębie, np. o charakterze edukacyjnym czy rekreacyjnym (Wantuch-Matla, 2016). Przestrzenie kreatywne wpływają na specyfikę krajobrazu antropogenicznego, tworząc niepowtarzalną atmosferę miejsca (*genius loci*) (Stryjakiewicz, 2010), a tym samym sprzyjając spotkaniom społecznym (Törnqvist, 2004). G. Törnqvist

(2004) wskazuje ponadto, że należy przyjrzeć się miastu bardziej szczegółowo pod kątem zdefiniowania czynników lokalizacji działań twórczych. Jak przekonuje G. Richards (2014), powstają nowe klastry wypoczynkowe, turystyczne i kulturotwórcze w centrach dużych miast, które często wydają się bardziej związane z konsumpcją czasu wolnego i turystyki niż kreatywną produkcją w ramach przemysłów kreatywnych.

Znaczenie i przeobrażenia jakości przestrzeni miejskiej dla współczesnych społeczeństw opisywane jest nie tylko przez geografów, lecz także m.in. przez socjologów. Wskazywane jest, że zmiany zachodzące w miastach, wpływające zarówno na jakość życia mieszkańców, w tym oferowane formy aktywności rekreacyjnej, jak i zmiany w przestrzeni miejskiej, powstały jako efekt procesów globalizacji i komercjalizacji. K. Krzysztofek (2005) opisuje trzy główne tendencje determinujące kształt i funkcjonowanie przestrzeni miejskiej w późnonowoczesnym kapitalizmie: przekształcanie się centrów miast w centra przemysłu kultury, eksploatawanie multi-kulturalizmu i pluralizmu etnicznego jako zasobu rozwojowego oraz hybrydyzację miasta przez zlewanie się przestrzeni realnej i wirtualnej. Pierwsza z nich ma szczególne znaczenie dla problematyki pracy. Szeroka oferta kulturalna miast dotycząca spędzania czasu wolnego kierowana jest do coraz bardziej wymagającego odbiorcy. Powstaje w związku z tym liczne grono organizatorów tego typu aktywności. Jeden publiczny podmiot nie jest bowiem w stanie zaspokoić aktualnych potrzeb w zakresie kultury czy rozrywki, co wpływa na przekształcanie przestrzeni miejskiej. W odpowiedzi na wymienione potrzeby wykorzystuje się w nowatorski sposób „magiczne miejsca” miast, promuje nowe przestrzenie, zmieniając je w obszar wymiany i konsumpcji. Można zatem mówić nie tylko o nowych potrzebach, lecz także o wykorzystywaniu nowych przestrzeni miejskich w czasie wolnym.

O wartościach i przemianach ponowoczesnego społeczeństwa pisał Z. Bauman (2006). Zwrócił uwagę na samodzielność jednostki, która określa swoje możliwości i udoskonala własne zdolności, dążąc do obranych przez siebie celów. Ich realizacja powinna przynosić jak najwięcej zadowolenia i rozrywki, dzięki czemu życie staje się nieustanną przygodą. W efekcie można dostrzec poszukiwanie przez współczesne społeczeństwo nowych form spędzania czasu wolnego, dzięki którym realizowane są potrzeby konsumpcyjne (Mokras-Grabowska, 2015; Niezgodna, 2008; Winiarski, 2011).

Postrzeganie czasu wolnego w kategoriach ekonomicznych zostało spopularyzowane przez B. J. Pine'a i J. H. Gilmore'a (1998, 2011) jako ekonomia czy gospodarka doświadczeń (ang. *experience economy*). Koncepcja ta była rozwijana między innymi na gruncie geografii turystyki (Stasiak, 2013a, 2013b, 2019) w kontekście rozwijania nowych produktów turystycznych czy kreowania nowych przestrzeni wypoczynku. Według jej założeń w zaawansowanej gospodarce podstawowym towarem oferowanym na rynku nie są „zwykłe” dobra materialne czy usługi, ale towarzyszące im emocje i doświadczenia, co powoduje powstawanie nowych produktów i usług w przemyśle czasu wolnego.

Ilość czasu wolnego oraz jakość wypoczynku rośnie na znaczeniu. Ch. Rojek (1997) jeszcze w poprzednim stuleciu twierdził, że XXI w. będzie wiekiem czasu wolnego. S. Bródka (2004) podkreśliła, że rekreacja, szczególnie w mieście, zaczyna być traktowana jako jeden z ważniejszych wyznaczników jakości życia, a obszary i obiekty rekreacyjne stanowią przedmiot wielu badań. Wraz ze wzrostem znaczenia czasu wolnego można również zaobserwować zmianę form jego spędzania. R. Winiarski (2011) podkreśla, że człowiek w erze postindustrialnej posiada w tym zakresie inne niż w przeszłości potrzeby oraz realizuje odmienne cele. Czas wolny charakteryzuje się płynnością, mobilnością i powszechnością, co zmienia istotę i cele rekreacji, która staje się źródłem przyjemności, nowych wrażeń i emocji. W konsekwencji, według M. Kwileckiej i Z. Brożek (2007), zmieniają się funkcje rekreacji. Na pierwszy plan wysunęła się potrzeba rozrywki i zabawy w miejsce realizacji indywidualnych zainteresowań oraz aktywności o charakterze twórczym, intelektualnym i poznawczym. J. Mokras-Grabowska (2015) dodaje, że w dobie postmodernizmu coraz częściej zaobserwować można podążanie za modą na realizowanie konkretnych form aktywności rekreacyjnej. Takie podejście prowadzi do spłylenia funkcji rekreacyjnych, może też zaprzeczyć jej dobrowolnemu charakterowi. Rekreacja tym samym stałaby się dobrem nabywalnym – możliwością zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych – zamiast wartością autoteliczną. Nie należy również zapominać o zagrożeniach dla jakości rekreacji, związanych z rozwojem nowoczesnych technologii. Nie dotyczą one jedynie tego, że powstają zupełnie nowe, wcześniej nieznanne, formy rekreacji. Jak przekonuje Y. N. Harari (2018), współcześnie zaczyna się mówić nie tylko o nowych formach spędzania czasu wolnego, lecz także o nowej mierze czasu wolnego – czasie dobrze spędzonym¹. Pojęcie powstało jako remedium na tzw. „kryzys uwagi cyfrowej”, czyli manipulowanie uwagą użytkowników aplikacji mobilnych czy programów komputerowych, które stają się „wypełniaczem” czasu wolnego i „porywają nasze umysły”. Istotne jest zatem zaprojektowanie takiego oprogramowania, które pozwoli na podkreślenie pozytywnego i wartościowego wkładu firm programujących w życie użytkowników (Newton, 2018). Rekreacja w dobie aktualnych problemów i wyzwań globalnych XXI w. wymaga podjęcia nowych dyskusji i badań.

Problematyka publikacji jest kontynuacją badań rozpoczętych przez autorkę w ramach pracy magisterskiej, obronionej w 2011 r. na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego, zatytułowanej: *Łódź jako środowisko kreatogenne w opiniach twórców i młodzieży* (Mroczek-Żulicka, 2015). W pracy

¹ Pojęcie wprowadzone w 2016 r. przez Tristana Harrisa (byłego pracownika firmy Google), który powołał Centrum Technologii Humanistycznych (wcześniej znane jako Time Well Spent), organizację non-profit zajmującą się etyką technologii konsumenckich (Center for Humane Technology, 2020).

magisterskiej zostały przeprowadzone badania opinii dwóch grup respondentów – studentów łódzkich uczelni wyższych kierunków związanych z kulturą oraz twórców, którzy profesjonalnie zajmowali się organizacją działań kulturalnych w Łodzi. Wyniki wykazały wiele niejednoznaczności w ocenie warunków do rozwoju twórczości w Łodzi. Podkreślono zarówno potencjał, subiektywnie odczuwany „klimat” miasta, jak i wiele występujących barier dla twórczości. Respondenci podali, że według nich największym atutem Łodzi są aktywni działacze na rzecz miasta. Dodatkowo wskazali, że warunki do organizacji działań twórczych w Łodzi są trudne. W ich ocenie negatywnymi aspektami Łodzi były: wygląd miasta, głęboko zakorzenione problemy społeczne i ekonomiczne oraz niewystarczająco bogata i wypromowana przez instytucje miejskie oferta kulturalna. W nawiązaniu do powyższych badań w pracy podjęto problematykę badawczą o charakterze pedagogicznym, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki i psychologii twórczości, połączoną z badaniami prowadzonymi w zakresie geografii humanistycznej.

Studium przypadku Łodzi autorka uznała za trafny wybór ze względu na fakt wykorzystywania w promocji miasta pojęcia miasta kreatywnego (hasło promocyjne miasta: „Łódź kreuje”), co stało się przedmiotem badań i analiz (m.in. ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku sp. z o.o., 2014; Miedzianowska, 2016; Pożycka, 2012; Szczech, 2014; Wojnar, 2016). W Łodzi od 2012 r. realizowana była Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+ (Urząd Miasta Łodzi, 2013b), w której istotnym zapisem odnoszącym się do aspektu miast kreatywnych była wizja Łodzi określona następująco: „Przyjazne, twórcze i dynamiczne. Miasto zrównoważonego rozwoju o konkurencyjnych warunkach życia, pracy i inwestowania, wykorzystujące swój historyczny, infrastrukturalny i kreatywny potencjał”². Następnie rozpoczęto realizację projektu pod nazwą „Promocja Marki Łódź – Centrum Przemysłów Kreatywnych”, co podkreśla kierunek działań promujących Łódź, jako miasta kreatywnego. W konsekwencji wdrożono w mieście inicjatywę – Budżet Obywatelski³ i zaproponowano konkurs ofert Lokale dla Kreatywnych⁴, kreujący wizerunek miasta, w którym twórczość mieszkańców jest promowana i wspierana.

² Zgodnie z Uchwałą nr L/1535/21 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 17 listopada 2021 r., aktualnie obowiązującą strategią miasta jest przyjęta Strategia Rozwoju Miasta Łodzi 2030+ (Urząd Miasta Łodzi, 2021p).

³ Budżet obywatelski, zwany również partycypacyjnym, to specjalnie wydzielona kwota z budżetu Łodzi, o wydaniu której decydują mieszkańcy Łodzi. Do tej pory odbyło się 11 edycji tej akcji (od 2014 r.) (Urząd Miasta Łodzi, 2020a).

⁴ Konkurs ofert na lokale przeznaczone na prowadzenie działalności handlowej lub usługowej dla towarów będących wynikiem działalności designerskiej i artystycznej, np. galerii sztuki, księgarń i antykwariatów oraz aktywności gastronomicznej z elementami propagowania kultury i sztuki (Urząd Miasta Łodzi, 2018b, dostęp: 2.12.2018).

Starania w tym zakresie zostały zwieńczone włączeniem Łodzi w 2017 r. do Sieci Miast Kreatywnych UCCN (ang. UNESCO⁵ Creative City Network) pod hasłem: „Łódź Miasto Filmu UNESCO” (Urząd Miasta Łodzi, 2017).

W łódzkiej przestrzeni miejskiej można dostrzec oddolne twórcze inicjatywy artystów, stowarzyszeń, przedsiębiorców, takie jak: plebiscyt na najlepsze łódzkie kreatywne kawiarnie, liczne warsztaty (np. wytwarzania mebli z surowców wtórnych czy kreatywnego gotowania), inicjatywy „Odnowa Teofilowa”, „Letnie Koncerty w Altanie Parku Źródlińska I”, powstające nowe łódzkie murale i akcje typu „śniadania” w parkach. Przykłady te obrazują, w jaki sposób można twórczo wykorzystać przestrzeń miejską, w tym przestrzeń rekreacyjną. W Łodzi, według badań z 2014 r., prognozowano dalszy wzrost liczby przedsiębiorstw z sektora przemysłów kreatywnych (ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku sp. z o.o., 2014). Ponadto łódzka instytucja Art_Inkubator została opisana jako przykład udanego projektu realizacji strategii miasta kreatywnego, w ramach którego udzielane jest wsparcie tzw. klasie kreatywnej (Miedzianowska, 2016).

Łódź opisywana jest jako miasto twórczych poszukiwań, w którym kreowana jest specyficzna przestrzeń turystyczno-artystyczna, czego wyrazem są działania z zakresu sztuki nowoczesnej, przemysłów kreatywnych i szeroko pojętej kultury „offowej” w przestrzeni miejskiej (Mokras-Grabowska, 2014). Szczególnie wyróżnić można przykłady wykorzystania przestrzeni postindustrialnych jako nowych przestrzeni rekreacyjnych, m.in. kompleks EC1, Zakłady Przemysłów Twórczych Wi-Ma (Mokras-Grabowska, 2018; Mroczek-Żulicka, 2015, 2018). Miejska przestrzeń rekreacyjna nierzadko obejmuje tereny zrewitalizowane, często wykorzystujące obszary poprzemysłowe, w których zaszły lub zachodzą przemiany funkcjonalno-przestrzenne (S. Kaczmarek, 2001). W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że w 2016 r. Rada Miejska w Łodzi przyjęła Gminny Program Rewitalizacji (Urząd Miasta Łodzi, 2016), dzięki czemu umożliwiono prowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych na wyznaczonym obszarze przy współudziale lokalnej społeczności. Program ten obejmuje również ważne sfery organizacji przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi. Dynamika zmian zachodzących w mieście, w opinii autorki, była dodatkowym walorem wyboru tego miasta jako przestrzeni do podjęcia badań w zakresie opisywanej problematyki.

Analiza przykładu Łodzi może stać się punktem wyjścia do porównania możliwości rozwoju plenerowej organizacji rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej innych miast, opisywanych jako miasta kreatywne. W ten sposób uzyskane wyniki badań mogą wzbogacić istniejący dorobek badawczy w zakresie czynników rozwojowych miast.

Zagadnienie podejmowane w pracy ma charakter interdyscyplinarny, obejmujący przede wszystkim dwa obszary badawcze z zakresu geografii społecznej,

⁵ Ang. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

w tym: geografii humanistycznej oraz psychopedagogiki twórczości. W ramach geografii humanistycznej wykorzystano badania dotyczące m.in. miast (w tym postmodernistycznych) rozumianych jako przestrzenie humanistyczne oraz koncepcję miejsca (m.in. Jędrzejczyk, 1999; Rembowska, 2013a; Suliborski, 2003; Walmsley i Lewis, 1997; Wójcik, 2008). W zakresie geografii turystyki istotne były zagadnienia opisujące przestrzeń czasu wolnego (m.in. Kowalczyk i Derek, 2015; Kowalczyk i Kulczyk, 2008; Liszewski, 2014; Liszewski i Bachvarov, 1998; Włodarczyk, 2009, 2014). W obrębie geografii rekreacji niezbędne były badania nad przestrzenią rekreacyjną (m.in. Bródka, 2004; Drzewiecki, 1992; Kostrowicki, 1975; Mokras-Grabowska, 2018, 2019; Orchowska, 2016; Przezbórska-Skobiej, 2013). Istotny okazał się dorobek socjologów miast, szczególnie w zakresie badań nad przemianami przestrzeni miejskiej (m.in. Lorens, 2005; Majer, 2010, 2015; Wallis, 1977). Z kolei w ramach psychologii i pedagogiki twórczości wykorzystano przede wszystkim badania społecznych uwarunkowań twórczości (m.in. Bujacz, 2011; Karwowski, 2009a, 2009b; Nęcka, 2001; Poppek, 2003; Schulz, 1990; Sołowiej, 1995; Szmidt, 2004, 2013, 2017, 2018; Uszyńska-Jarmoc, 2015). Warto dodać, że analiza wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej dotyczy też dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości (w obrębie zarządzania wydarzeniami).

Autorka przyjęła perspektywę badawczą nurtu geografii humanistycznej, w której w sposób szczególny podkreślona jest relacja człowieka z przestrzenią geograficzną. Istotny jest nie tylko sposób zagospodarowania określonej przestrzeni, lecz także możliwość dostrzeżenia w niej wartości, realizowania ludzkich potrzeb oraz odkrywania zapisanych w przestrzeni znaczeń. Nurt ten prezentuje szczególnie ważną współcześnie perspektywę badawczą, ponieważ, jak przekonywała K. Rembowska (2013a), społeczeństwo domaga się kreowania w przestrzeni wartości, dzięki którym można realizować swoje potrzeby ontologiczne. Człowiek jest bytem całościowym, integralnym i świadomym, indywidualnie postrzega oraz interpretuje świat. Jest istotą wolną, twórczym kreatorem świata zarówno w sensie materialnym, jak i symbolicznym. Odnosi się nie tylko do rzeczy, ale przede wszystkim do wartości, jest zanurzony w kulturze. Człowieczeństwo to byt dynamiczny. Człowiek się staje, nadaje światu znaczenie i sens.

W nurcie pedagogicznych badań nad twórczością, który jest drugim filarem pracy, istnieje przekonanie, że zmieniające się społeczeństwo wymusza twórczość, która nie jest już wyborem, ale koniecznością (Schulz, 1990). Autor przekonuje, że obowiązujący system wartości, w lepszym stopniu wpływający na aktywność twórczą, opisywany jest poprzez pięć cech. Pierwsza z nich to orientacja przyszłościowa, czyli podejmowanie działań, które zmieniają przyszłość bądź mają znaczenie dla niej oraz „oderwanie się” od przeszłości. Drugą jest orientacja innowacyjna oznaczająca pozytywną postawę wobec nowości i założenia że, to co stare wydaje się mniej wartościowe. Trzecia cecha to intelektualizm, przypisywanie wysokiej rangi nauce, wiedzy i wykształceniu. Kolejna to indywidualizm, czyli

docenianie indywidualnych możliwości i właściwości jednostki, które odzwierciedlają właściwe dla niej potrzeby oraz aspiracje. Ostatnia cecha to aktywizm rozumiany jako aktywna postawa wobec rozwiązywania problemów zarówno indywidualnych, jak i grupowych. Wymienione cechy obrazują w uproszczony sposób ogólne zmiany, jakie zaszły w systemie wartości społeczeństwa nowoczesnego, stając się czynnikiem aktywizacji i rozkwitu postaw twórczych. Siła tych zmian doprowadziła do uznania przez społeczeństwo twórczości jako wartości, którą się ceni i powinno się podejmować.

Autorka zwraca uwagę na konieczność aktualizacji pojęcia rekreacji, jej form oraz funkcji. Z. Krawczyk (2007) postulował przeorientowanie modelu rekreacji w kierunku zaspokajania potrzeb kreacyjnych ludzi. W opinii autorki opisane wyżej przemiany społeczno-ekonomiczne prowadzą do poszukiwania przez społeczeństwo nowatorskich form aktywności w czasie wolnym. Ponadto wzrasta rola wykorzystania przestrzeni miejskich do organizacji rekreacji mieszkańców. Ważnymi aspektami rekreacji jest nie tylko rozrywka czy aktywność ruchowa, lecz także samorozwój i chęć kształtowania osobowego uczestników rekreacji. Stąd istotna jest dyskusja nad poszukiwaniem wartościowych form spędzania czasu wolnego i organizacji przestrzeni rekreacyjnej. W związku z tym autorka zaproponowała alternatywny rodzaj rekreacji – rekreację twórczą oraz badania nad organizacją miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w kontekście warunków dla jej rozwoju.

Przedmiotem badań jest organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej, na przykładzie Łodzi. Analizie poddane zostały aktywności w czasie wolnym, zorganizowane przez różnorodne podmioty, o charakterze twórczym, w otwartej przestrzeni Łodzi. Jednocześnie dokonano analizy roli organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju wskazanych aktywności. Autorka poszukiwała zatem odpowiedzi na następujące pytanie, które stanowi główny problem badawczy: w jaki sposób organizować przestrzeń rekreacyjną miasta na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej?

Ponadto sformułowano szczegółowe pytania badawcze:

1. Gdzie w Łodzi organizowane są wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej?
2. Kto w Łodzi organizuje wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej?
3. Kim są uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?
4. Jaka jest ocena organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w opinii badanych?
5. Jakie jest zapotrzebowanie uczestników rekreacji na udział w plenerowej rekreacji twórczej?
6. Jakie elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wpływają na inicjowanie plenerowej rekreacji twórczej?

Zachodzące współcześnie przemiany społeczno-gospodarcze stały się przyczyną do przyjęcia w pracy następujących założeń, będących jednocześnie podstawą do formułowania hipotez badawczych:

1. W związku z przemianami społeczno-gospodarczymi w polskim społeczeństwie wzrasta zapotrzebowanie na organizację form aktywności w czasie wolnym w miejscu zamieszkania.
2. W społeczeństwie wzrasta świadomość znaczenia czasu wolnego i jego efektywnego wykorzystania.

W świetle podjętego problemu badawczego skonstruowano następujące **hipotezy** badawcze.

- I. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dominuje na terenach zieleni oraz w przestrzeniach postindustrialnych.
- II. Główną przyczyną uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze.
- III. Główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, przychylność władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji.

Główne cele pracy to:

- identyfikacja wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie Łodzi, ich rozmieszczenie oraz sposoby organizacji;
- konstrukcja modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu plenerowej rekreacji twórczej;
- sformułowanie rekomendacji dla władz lokalnych, dotyczących wykorzystania potencjału miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

Wyznaczone cele posiadają zarówno wymiar poznawczy (szczegółowe zapoznanie się z badanym zjawiskiem, metodologiczny) – opracowanie modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej, jak i aplikacyjny – stanowią rekomendacje dla władz lokalnych.

1. POJĘCIA I KONCEPCJE PRZESTRZENI W KONTEKŚCIE REKREACJI TWÓRCZEJ

Przestrzeń jest pojęciem odgrywającym szczególną rolę w geografii, która określana jest jako nauka chorologiczna: „zajmująca się przestrzennym zróżnicowaniem powłoki Ziemi pod względem przyrodniczym i społeczno-gospodarczym między poszczególnymi komponentami środowiska przyrodniczego oraz pomiędzy środowiskiem geograficznym a działalnością człowieka” (Kowalczyk i Kulczyk 2008, s. 7–8). Rekreacja twórcza uprawiana jest w przestrzeni geograficznej rozumianej jako zespół środowiska przyrodniczego i antropogenicznego (Lisowski, 2005). Historycznie myśl geograficzna oscylowała wokół pojęcia przestrzeni geograficznej, relacji przestrzennych w szerszym bądź węższym zakresie oraz związków między człowiekiem a środowiskiem (Lisowski, 2005). W definicji przestrzeni według A. Lisowskiego (2003) podkreślono dualny charakter przestrzeni. Ujmowana była zarówno przedmiotowo, jako zbiór elementów i powiązań między nimi – ujęcie autoteliczne (przestrzeń fizyczna), jak i podmiotowo, jako zbiór przedmiotów w relacji z poznającym i działającym podmiotem – ujęcie heteroteliczne. W ujęciu heterotelicznym wyróżnia się ponadto przestrzenie: ekologiczną, kulturową i społeczną. Przestrzeń ekologiczna to zbiór przedmiotów warunkujących zaspokojenie potrzeb podmiotu. Przestrzeń społeczna rozumiana jest jako zbiór przedmiotów, ośrodek relacji społecznych. Przestrzeń kulturowa zawiera z kolei przedmioty będące nośnikiem znaczeń dla podmiotu. Jak postulował S. Liszewski (1997), badania nad przestrzenią miejską powinny dotyczyć nie tylko środowiska przyrodniczego, lecz także przestrzeni życia oraz działalności gospodarczej i społecznej człowieka w tym środowisku. W związku z tym autorka wykorzystała koncepcję przestrzeni realnej w obu ujęciach. Ujęcie autoteliczne zastosowała do analizy zagospodarowania łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jako przestrzeni fizycznej. Ujęcie heteroteliczne pozwoliło odnieść opis organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej do określonych podmiotów – organizatorów i uczestników plenerowej rekreacji twórczej, czyli podmiotów poznających ją, działających w niej lub ją kształtujących.

W publikacji podkreślono relację między człowiekiem a przestrzenią oraz postrzeganie przestrzeni i nadawanie jej znaczeń, wykorzystując podejście humanistyczne we współczesnych badaniach w ramach geografii człowieka. Współczesny humanizm w geografii czerpie z takich kierunków filozoficznych, jak: fenomenologia, egzystencjalizm, personalizm, antropologia filozoficzna (Rembowska, 2013a). W ramach tego podejścia człowiek usytuowany jest w centrum

świata. Zakłada się, że jego pierwotną warstwą świata jest świat konkretnego doświadczenia – ludzkiej konkretnej egzystencji – *Lebenswelt* (Husserl, 1990). W perspektywie oceny roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej można mówić o wykorzystaniu humanistycznego podejścia do analizowania przestrzeni miejskiej, czyli tak jak jest doświadczana, odczuwana przez człowieka. Jednostki mogą oceniać negatywnie bądź pozytywnie organizację i zagospodarowanie przestrzeni, według własnego systemu wartości, a dzięki niemu określać treść oraz znaczenie przestrzeni.

W ramach humanistycznego nurtu geograficznego badań nad przestrzenią miejską należy wymienić prace D. Jędrzejczyka (m.in. 1999, 2001, 2004, 2006, 2007), autora wielu publikacji z zakresu geografii humanistycznej. Z perspektywy problematyki badawczej szczególnie przydatne są, zaproponowane przez D. Jędrzejczyka (1999), etapy działalności człowieka w przestrzeni miejskiej: nadawanie przestrzeni materialnych kształtów, następnie określenie tym kształtom funkcji i wartości oraz przyjmowanie form zachowania się w wykreowanych przez siebie ramach przestrzennych. Stosunek jednostki do przestrzeni wynika z postawy danej osoby, która wypływa ze świata jej wartości. Doświadczanie przestrzeni przez człowieka przemienia ją w wiele różnych jakościowo, zmiennych i odrębnie ocenianych przestrzeni, które mają swoje znaczenie (Jędrzejczyk, 2004, 2007). W przeprowadzonych badaniach autorka niejednokrotnie odwoływała się do powyższych zagadnień, próbując dotrzeć do interpretacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej przyjętej przez organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Ważnym kontekstem dla badań było również wykorzystanie pojęcia „miejsce”, definiowanego w ramach geografii humanistycznej. Człowiek przez swoje doświadczenie przekształca przestrzeń w „miejsca”, które rozumiane są jako skupienie znaczeń, bazujące na poczuciu tożsamości z danym fragmentem przestrzeni. Według Y. F. Tuana (1987) przestrzeń w procesie „uczłowieczania” (oswojenia się z nią ludzi) staje się „miejscem”. „Miejsca” są fundamentalnym wyrazem ludzkich powiązań ze światem (Rembowska, 2006). Przedstawiciele tego nurtu badawczego dążą do odkrycia istoty „miejsca” człowieka na Ziemi i zrozumienia wpływu „miejsca” na percepcję (Jędrzejczyk, 2006). Badania nad percepcją polskich miast było przedmiotem zainteresowań wielu geografów (m.in. Jałowiecki, 2000; Libura, 1990; Madurowicz, 2007; Mokras-Grabowska, 2017; Mordwa, 2003). We współczesnych badaniach geograficznych dotyczących „miejsca” istnieją dwie, opozycyjne względem siebie, orientacje filozoficzno-metodologiczne – scjentystyczna i antyscjentystyczna (humanistyczna). W ramach orientacji scjentystycznej „miejsce” rozpatrywane jest jako część przestrzeni, pewne terytorium (obszar), które pełni określone zadania (funkcje) w organizacji społecznej. Społeczeństwo zajmuje, użytkuje (kontroluje), urządza, przekształca dany obszar oraz identyfikuje się z nim. W pracy wykorzystano drugie podejście, nazywane humanistyczną koncepcją „miejsca” w geografii. „Miejsce” ma wymiar aksjologiczny, stanowi przedmiot poznania i nadawania znaczeń przez człowieka.

Znaczenie „miejsc” zależy od indywidualnych ludzkich doświadczeń (Jędrzejczyk, 1999). „Miejsce” jest rozumiane jako wyobrażenie człowieka o otoczeniu. Autorka wykorzystwała zatem założenia geografii humanistycznej, która w opozycji do orientacji scjentyistycznej przyjmuje metody bezpośredniego, subiektywnego opisu doświadczeń oraz dopuszcza wiedzę opartą na intuicji (Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). W Polsce koncepcja „miejsca” rozwijana jest w ramach nurtu geografii humanistycznej i w naukach o kulturze (m.in. Jędrzejczyk, 1999, 2004; Madurowicz, 2007; Rembowska, 2013b, 2013a; Rewers, 2005), a także w geografii społecznej i socjologii przestrzennej (m.in. Jałowiecki i in., 2005; J. Kaczmarek, 2001, 2005; Lisowski, 2003; Wallis, 1990).

Podjęcie humanistyczne w geografii ma swoje korzenie w naukach społecznych, dlatego szczególnie istotne było prześledzenie socjologicznego rozumienia przestrzeni. Według A. Majera (2010) przestrzeń oddziałuje i sama jest przedmiotem oddziaływania. Szczególnie ważne w socjologii miast jest pojęcie przestrzeni społecznej: „dla socjologii oznacza ona przestrzeń istniejącą fizycznie, lecz będącą także tworem antropogenicznym, kulturowym, nabierającym konkretnego kształtu i znaczenia dzięki ludzkiej obecności, użytkowanym i przekształcanym przez jednostki, grupy i zbiorowości w długim okresie czasu” (Majer, 2010, s. 43). Jako prekursora socjologicznego rozumienia przestrzeni wskazuje się É. Durkheima (1999), który uważał, że organizacja przestrzeni odwzorowuje organizację społeczną, dlatego też pojmowanie przestrzeni zmienia się wraz ze zmianami społeczeństwa. Koncepcję przestrzeni społecznej w znaczeniu kulturowym zaproponował F. Znaniecki (1931) i wskazał, że mieszkańcy odnoszą miasto do sfery własnego doświadczania oraz działania i zamieszkują przestrzeń nasyconą formami kulturowymi o określonym znaczeniu i wartości. Nurt ten kontynuował A. Wallis (1977, 1990), który ujmował przestrzeń społeczną jako obszar należący do określonej zbiorowości przypisującej mu wartości, dzięki czemu staje się on sferą użytkowaną i kształtowaną przez określoną zbiorowość. Interesującym pojęciem jest wprowadzony przez A. Wallisa (1990) termin obszaru kulturowego, definiowany jako funkcjonalna przestrzeń, w której zachodzą intensywne, długotrwałe interakcje pomiędzy istniejącym w niej zbiorem wartości (materialnych, estetycznych, symbolicznych) a konkretną społecznością. Dzięki temu dana społeczność może na wskazanym obszarze zaspokajać swoje potrzeby z zakresu kultury i samorozwoju oraz integrować się społecznie.

Kontekst socjologii miast był istotnym dopełnieniem rozumienia przestrzeni, wypracowanym w naukach geograficznych. Poza nurtem geografii humanistycznej prześledzono studia nad miejską przestrzenią prowadzone przez geografów urbanistycznych. Bogatym źródłem informacji na temat definiowania miasta, organizacji przestrzeni miejskiej jest publikacja *Geografia urbanistyczna* pod redakcją S. Liszewskiego (2012). S. Liszewski (2012, s. 212) zdefiniował przestrzeń miejską jako „część przestrzeni geograficznej, odznaczającą się specyficzną organizacją i krajobrazem, na której dominuje pozarolnicza działalność

człowieka, a obszar ten ma określony formalnie status prawny. Przestrzeń ta zamieszkała jest przez wyróżniającą się pod wieloma cechami społeczność lokalną”. Wyróżnił pięć czynników odpowiadających za organizację przestrzeni miejskiej:

- 1) prawno-administracyjne, dotyczące formalnej organizacji tej przestrzeni;
- 2) morfologiczne, dotyczące rozwoju historycznego miasta pod kątem celowych lub przypadkowych założeń urbanistycznych i ich dziedzictwa w przestrzeni geograficznej;
- 3) funkcjonalne, dotyczące podziału przestrzeni między różne funkcje charakterystyczne dla miast;
- 4) administracyjno-instytucjonalne, dotyczące bieżącego zarządzania przestrzenią miejską przez administrację samorządową, rządową i inne instytucje;
- 5) organizacja życia społecznego, czyli tzw. grupa czynników społeczno-kulturowych odpowiedzialnych za społeczną organizację przestrzeni (Liszewski, 2012).

Zacytowana definicja S. Liszewskiego (2012) stanowiła podbudowę do konstruowania narzędzi badawczych oraz punkt odniesienia dla formułowania wniosków i tworzenia modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej.

Badania nad przestrzenią miejską i jej przeobrażeniami stanowią ważny fundament niniejszej książki. Autorka dostrzega znaczące wśród badaczy zainteresowanie zmianami zachodzącymi we współczesnych miastach. Szczególnie przydatna była seria monograficzna dotycząca badań nad miastem, związana z łódzkimi konferencjami – Konwersatorium Wiedzy o Mieście¹. Wykorzystano publikacje z kilku tomów tej serii. Warto wymienić następujące: *Przestrzeń miejska jej organizacja i przemiany: XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (J. Kaczmarek, 1999), w której D. Jędrzejczyk (1999) opisuje miasto jako przestrzeń humanistyczną. *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (Jażdżewska, 2011) z artykułami dotyczącymi rozumienia pojęcia „przestrzeń publiczna” (Maik, 2011) oraz na temat „zieleni miejskiej” jako przestrzeni publicznej (Mierzejewska, 2011). W roku 2011 opublikowano też tom: *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (Jażdżewska, 2011), w którym cenne okazały się artykuły o łódzkiej przestrzeni publicznej (Wolaniuk i Drozdowska, 2011) oraz przestrzeni czasu wolnego (Derek, 2011). Inna istotna publikacja to czteroczęściowe *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (Madurowicz, 2014). Pierwsza część, zatytułowana *Kształtowanie miasta w kontekście przeszłych uwarunkowań*

¹ Początki serii wydawniczej Konwersatorium Wiedzy o Mieście sięgają lat 80. XX w., jest ona pokłosiem corocznych konferencji, Konwersatoriów Wiedzy o Mieście, zainaugurowanych przez prof. Stanisława Liszewskiego, a obecnie organizowanych przez Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji Uniwersytetu Łódzkiego.

i terażniejszych wyzwań, dotyczy odnowy przestrzeni miejskiej w duchu odpowiedzialnej rewitalizacji. Istotna z punktu widzenia problematyki badawczej jest część druga, Kształtowanie miasta w kontekście kulturowego kapitału społecznego, zawierająca postulaty szacunku dla dziedzictwa kulturowego miasta oraz partycypacji społecznej w procesie podejmowania decyzji przestrzennych. Trzecia część, Kształtowanie miasta w kontekście społecznym, percepcyjnym i estetycznym, dotyczy współczesnych bolączek miasta w wymiarze architektonicznym i społecznym. Kodyfikacje prawne i zarządzanie przestrzenią zamieszkaną to tematyka ostatniej części. Wyniki badań oraz refleksje zawarte w tej publikacji pozwoliły autorce odpowiednio ustrukturyzować rozważania teoretyczne w kontekście aktualnych dyskusji nad przestrzenią miejską.

1.1. Przestrzeń rekreacyjna a pojęcie rekreacji twórczej

W ramach studiów literaturowych dotyczących przeobrażeń przestrzeni miejskiej w literaturze przedmiotu odnaleźć można liczne określenia przestrzeni, w której obserwowalne są zachowania związane z aktywnością podejmowaną w czasie wolnym. Najbardziej popularne to: przestrzeń turystyczna (m.in. Liszewski, 2014; Stasiak, 2019; Włodarczyk, 2009), przestrzeń rekreacyjna (Drzewiecki, 1992; Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2019; Orchowska, 2016; Przezbórska-Skobiej, 2013; Włodarczyk, 2014) i przestrzeń czasu wolnego (m.in. Derek, 2011, 2014; Kowalczyk i Derek, 2015; Włodarczyk, 2009, 2014). Biorąc pod uwagę kryterium zachowań w czasie wolnym w przestrzeni geograficznej, B. Włodarczyk (2009) wyróżnił trzy podprzestrzenie określane wspólnym mianem przestrzeni czasu wolnego: przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń turystyczna i przestrzeń aktywności niezwiązanych z czasem wolnym. Według B. Włodarczyka (2014) przestrzeń czasu wolnego to: „część przestrzeni geograficznej, w której odbywają się wszelkie aktywności związane z zagospodarowaniem (konsumpcją) czasu wolnego, z wyłączeniem tzw. przestrzeni «domowej», czyli miejsca stałego zamieszkania” (Włodarczyk, 2014, s. 28). Z kolei M. Derek (2014) dokonała analizy tła historycznego ewolucji przestrzeni czasu wolnego, wskazując, że przestrzeń ta istniała w miastach europejskich niemal od początku ich powstania. Rozpatrzyła miejską przestrzeń czasu wolnego z dwóch perspektyw. W pierwszej wyróżniła obszary i miejsca, które zostały specjalnie przygotowane do spędzania w nich czasu wolnego, np.: parki, deptaki, centra rozrywkowo-handlowe, place miejskie, muzea czy hale widowiskowe. Druga perspektywa obejmuje obszary i miejsca określone z punktu widzenia użytkowników przestrzeni miejskiej, do której zaliczono zarówno miejsca specjalnie przeznaczone do spędzania czasu wolnego, jak i wykorzystywane przez mieszkańców spontanicznie, na przykład miejsca spotkań młodzieży na osiedlach mieszkaniowych (Derek, 2014).

Zagadnienie przestrzeni czasu wolnego podejmowane jest też przez naukowców anglojęzycznych. Przykładami są badania Z. Mottiar i L. Walsh (2012), które prześledziły zmiany rozwoju przestrzeni czasu wolnego w kontekście zmian demograficznych na przykładzie Dublina. Z kolei F. Yuen i A. Johnson (2017) analizowały potencjał przestrzeni czasu wolnego dla tworzenia społeczności lokalnej. W swojej publikacji wykorzystywały istotną również w niniejszej pracy koncepcję „trzeciego miejsca” (ang. *third place*), zaproponowaną przez R. Oldenburga (1999), w ramach której wyróżniono trzy sfery ludzkiej aktywności: praca, dom, życie towarzyskie. Pojęcie „trzecie miejsce” rozumiane jest jako przestrzeń, w której skupia się życie towarzyskie. Dotyczy zatem wielu miejsc publicznych, gdzie organizowane są regularne, dobrowolne, nieformalne spotkania osób spoza sfery domowej i zawodowej (Oldenburg, 1999). Współczesne przykłady „trzecich miejsc” to m.in.: duże centra handlowe, puby, restauracje, kawiarnie, a także przestrzenie wirtualne: fora internetowe i portale społecznościowe (Jędrych, 2015). Zatem w „trzecich miejscach” realizowane są także różnorodne formy rekreacji. Koncepcja ta ponownie została poddana analizie w kontekście aktualnych badań nad przestrzenią czasu wolnego (Yuen i Johnson, 2017). W jej wyniku wskazano, że wymaga ona krytycznego podejścia. Jednocześnie pozwala na zaproponowanie użytecznych ram, pomagających zrozumieć, w jaki sposób przestrzeń rekreacyjna może sprzyjać tworzeniu wspólnoty społecznej i podejmowaniu inicjatyw społecznych (Hindley, 2018; Yuen i Johnson, 2017).

Niewątpliwie rekreacja posiada przestrzenny charakter, odbywa się w przestrzeni rekreacyjnej (Toczek-Werner, 2005). Ważne są badania i analizy prowadzone przez geografów turystyki i geografów rekreacji dotyczące przestrzeni rekreacyjnej (m.in. Drzewiecki, 1992; Liszewski i Bachvarov, 1998; Włodarczyk, 2009, 2014), w tym miejskiej przestrzeni rekreacyjnej (Bródka, 2004; Mokras-Grabowska, 2014, 2017, 2018).

Jednym z prekursorów badań nad przestrzenią rekreacyjną był S. Preobrażencki (1975), który zaproponował Model Terytorialnego Systemu Rekreacyjnego (MTSR). W ramach MTSR przestrzeń rekreacyjna zdefiniowana została jako część przestrzeni społecznej. Elementy przyrodnicze i kulturowe przestrzeni rekreacyjnej to podstawowe czynniki decydujące o jej potencjale rekreacyjnym i lokalizacji infrastruktury. MTSR uznawany jest za jeden z pierwszych modeli w naukach geograficznych, wyjaśniających istotę przestrzeni rekreacyjnej i mechanizm jej powstania. Przyczynił się do dalszych szczegółowych studiów nad jej strukturą i funkcjami (Bródka, 2004). MTSR rozwinął A. S. Kostrowicki (1975), wyróżniając: podsystem zasobów rekreacyjnych (środowisko przyrodnicze, krajobrazowe, historyczno-kulturalne), podsystem osób wypoczywających i podsystem warunków rekreacji (socjalno-ekonomicznych, organizacyjno-prawnych i technicznych). Wypracowany przez A. S. Kostrowickiego (1975) model zawierał ponadto charakterystykę czynników wyjścia oraz wejścia, niezależnych czynników zewnętrznych, które wpływają na funkcjonowanie systemu rekreacyjnego (Kostrowicki, 1975).

Często przywoływaną w literaturze przedmiotu definicję przestrzeni rekreacyjnej zaproponował M. Drzewiecki (1992, s. 53): „przeźren rekreacyjna to część przestrzeni geograficznej, która ma cechy korzystne dla realizacji różnych form zachowań w czasie wolnym, jak również charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie”. Przeźren tę odróżnia się od środowiska pracy i zamieszkania osób wypoczywających. Ważnym kryterium oceny przestrzeni rekreacyjnej jest rodzaj pełnionych przez nią funkcji. Najczęściej wymieniane w literaturze funkcje przestrzeni rekreacyjnej realizowane są w dwóch wymiarach: endogenicznym i egzogenicznym (Bródka, 2004; Kwilecka i Brożek, 2007). Funkcja endogeniczna odnosi się do potrzeby człowieka do organizowania wypoczynku w miejscu zamieszkania. Funkcja egzogeniczna występuje w miejscach docelowych ruchu turystycznego oraz tworzonej w celu ich udostępniania infrastruktury. T. Wolańska (1971) wyróżniła następujące rodzaje przestrzeni dla rekreacji: miejska (w tym domowa), podmiejska oraz wiejska (duże obszary rekreacyjne).

Badacze geografii turystyki S. Liszewski i M. Bachvarov (1998) zaproponowali pojęcie przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. Autorzy podkreślali, że procesy rekreacji i turystyki dokonują się zazwyczaj we wspólnej przestrzeni, tworząc przestrzeń rekreacyjno-turystyczną. S. Liszewski i M. Bachvarov wskazali ponadto, że jednym z ważniejszych aspektów przestrzennej organizacji rekreacji jest wzajemne położenie dwóch rodzajów jednostek: pierwszej charakteryzującej się potrzebami rekreacyjnymi, drugiej – obecnością walorów rekreacyjnych. Relacje tych dwóch jednostek opisywane są na trzy sposoby: wzajemne oddalenie, częściowe nakładanie, pełne nakładanie. Sytuacja wzajemnego nakładania najlepiej oddaje istotę przestrzeni rekreacyjnej (Liszewski i Bachvarov, 1998).

W celu pełniejszej operacjonalizacji pojęcia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej przesłedzono współcześnie prowadzone badanie nad tym zagadnieniem. Szczególnie przydatna była praca S. Bródki (2004), która podjęła próbę kompleksowej oceny zmian przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego. Wyróżniła następujące elementy decydujące o atrakcyjności przestrzeni rekreacyjnej miasta: zasoby przyrodnicze (tereny zieleni, tereny wodne), zasoby kulturowe (zabytki, obiekty współczesnej kultury), infrastrukturę rekreacyjną (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty). Powyższe elementy wykorzystano podczas tworzenia narzędzi badawczych w przeprowadzonych przez autorkę badaniach. Inne ważne dla problematyki wnioski sformułowały B. Meyer i A. Niezgodna (2018), które zbadały wpływ postrzegania wypoczynku na przestrzeń rekreacyjną i turystyczną w obszarze miejskim, wyróżniając zachowania rekreacyjne w konkretnych obszarach. Podkreślili, że w przestrzeni miejskiej następuje interferencja przestrzeni rekreacyjnej oraz przestrzeni turystycznej. Zwróciły uwagę na ważne zagadnienie, wskazując, że niekiedy mieszkańcy zachowują się jak turyści w swoim mieście, chcąc odkryć je na nowo. Przyjezdni z kolei dążą do poznania codziennego życia

miasta, wybierając turystykę poza szlakiem. Wniosek ten stanowił ważny punkt odniesienia do analizy uczestników plenerowej rekreacji twórczej.

W kontekście oceny korzyści rekreacyjnych (psychologicznych, fizycznych i społecznych) dla uczestników rekreacji, przydatne były badania przeprowadzone przez J. He, H. Yi, J. Liu (2016). Dokonano w nich oceny zarządzania usługami rekreacyjnymi w przestrzeni zieleni miejskiej i zaproponowano model koncepcyjny oparty na procesie generowania usług. Innym przykładem badań nad miejską przestrzenią rekreacyjną była charakterystyka uczestników wydarzenia oraz wpływu na ich aktywność fizyczną, zaproponowanego w ramach projektu tworzenia sąsiedzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla młodzieży i dzieci w środowisku miejskim San Francisco (Zieff i in., 2016). We wnioskach podkreślono potrzebę organizowania podobnego rodzaju przedsięwzięć przy współpracy różnych podmiotów, wykorzystania otwartej przestrzeni i poziomu zaangażowania społeczności, dzięki czemu wzrasta poczucie bezpieczeństwa w danej przestrzeni (sąsiedztwie). Badania nad bezpieczeństwem przestrzeni rekreacyjnej dla dzieci były prowadzone przez N. Dong, J. Chen, S. Zhang (2017) na przykładzie Szanghaju. Podkreślono, że przede wszystkim parki miejskie są ważne dla rozwoju intelektualnego, fizycznego i psychicznego młodych ludzi. Niespełnienie podstawowych wymagań dotyczących bezpiecznych przestrzeni rekreacyjnych nie tylko wyrządzi dzieciom szkody psychiczne i fizyczne, lecz także doprowadzi do utraty możliwości zabawy w otwartej przestrzeni. Ważne jest zatem analizowanie potencjalnych zagrożeń w odniesieniu do zajęć rekreacyjnych i promowanie standardów bezpieczeństwa, aby stworzyć przyjazne i zdrowe środowisko dla uczestników rekreacji.

Szczególnie przydatne w powstawaniu publikacji były badania nad miejską przestrzenią rekreacyjną prowadzone przez J. Mokras-Grabowską. W swoich pracach zaprezentowała nowe przykłady miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w obiektach postindustrialnych i ich percepcji (Mokras-Grabowska, 2017), dokonała oceny ich atrakcyjności, infrastruktury i tożsamości na przykładzie Łodzi (Mokras-Grabowska, 2018) oraz przeprowadziła przegląd współczesnych form, transformacji i innowacyjnych trendów w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej (Mokras-Grabowska, 2019). Autorka w dalszej części niniejszej książki, dotyczącej opisu obszaru badawczego – Łodzi, szerzej odniosła się do wyników powyższych badań. W celu operacjonalizacji pojęcia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wykorzystwała następujące elementy miejskiej przestrzeni rekreacyjnej opisywane przez J. Mokras-Grabowską (2017): parki i lasy miejskie, tereny sportowe, plaże i kąpieliska, tereny i obiekty sportowo-rekreacyjne, place zabaw oraz tereny i obiekty, w których odbywają się wydarzenia społeczne, kulturalne i rozrywkowe. Sposób ujmowania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej zaproponowany w wyżej wymienionych publikacjach jest w ocenie autorki najbardziej wyczerpujący, odnosi się do bogactwa form i znaczeń rekreacji – nie jest zawężony tylko do form aktywności ruchowej, lecz podkreśla także istotność działań społecznych,

kulturalnych oraz rozrywkowych. W książce pojęcie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rozumiane jest jako przestrzeń, w której odbywa się aktywność rekreacyjna zarówno mieszkańców, jak i przyjezdnych.

Pojęcie rekreacja jest najczęściej błędnie utożsamiane z aktywnością fizyczną. Autorka podkreśliła szeroki zakres znaczeniowy rekreacji oraz potrzebę aktualizacji jej rozumienia i definiowania. W polskiej literaturze przedmiotu, pomimo szerokiego ujmowania definicyjnego rekreacji, wiele publikacji skupia się tylko na zagadnieniach dotyczących rekreacji ruchowej (m.in. Bończak, 2013; Demel i Humen, 1970; Kwilecka i Brożek, 2007; Napierała i Muszkieta, 2011; Siwiński i Pluta, 2010; Wolańska, 1971). Słowo rekreacja pochodzi od łacińskiego *recreo*, które oznacza: ożywić, odnowić, pokrzepić, stworzyć na nowo, a *recreatio* – powrót do zdrowia, sił (Winiarski, 2011). Jej charakter nie odnosi się więc jedynie do aktywności fizycznej. Postuluje się, aby w duchu humanistycznym rekreacja była traktowana jako aktywność człowieka, która służy zaspokajaniu jego potrzeb i aspiracji oraz wpływa na osobowość. Nie powinna skupiać się jedynie na dostarczaniu rozrywki i odpoczynku (Winiarski, 2011). Definicje rekreacji zbliżone są niekiedy do klasycznej definicji czasu wolnego. Podobnie jest w literaturze zagranicznej, gdzie zjawisko rekreacji częściej odnoszone jest do aktywności w czasie wolnym, a badania w tym zakresie nazywane są *leisure studies* (m.in. Merchant, 2017; Navarro i in., 2018; Stevenson, 2006; Wall, 2012; Whiting i Hannam, 2015) i *leisure sciences* (m.in. Coalter, 1997; Henderson i in., 2004; Hindley, 2018; Johnson i Glover, 2013; Parry i Johnson, 2007; Rojek, 1997; Yuen i Johnson, 2017). W piśmiennictwie zagranicznym dokonuje się rozróżnienia pojęcia czasu wolnego: *free time* (ang.) i *leisure* (ang.). Pierwsze rozumiane jest jako kategoria czasu, drugie jest bardziej złożone i obejmuje jednocześnie czas oraz różne formy aktywności i doświadczenia z nimi związane (Kelly, 1997). T. Wolańska (1971) twierdzi, że czas wolny jest pojęciem szerszym niż rekreacja będąca formą aktywności wypełniającą czas wolny w sposób akceptowalny społecznie i konstruktywny dla samorozwoju jednostki. Z kolei J. Warszńska i A. Jackowski (1979) wskazali, że rekreacja obejmuje wszelkie czynności podejmowane dla regeneracji sił, przejawiające się uczestnictwem w rozrywkach kulturalnych, grach sportowych czy różnych formach ruchu turystycznego – po godzinach zajęć służbowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi zajęciami domowymi. Należy w tym miejscu podkreślić subiektywizm rekreacji, który oznacza, że nie forma aktywności, ale podmiotowa ocena decyduje o jej charakterze (Winiarski, 2011). Dodatkową perspektywą współczesnego rozumienia rekreacji jest ujęcie psychologiczne, w którym podkreślana jest ewolucja zachowań rekreacyjnych następująca wraz z ewolucją form pracy. Rekreacja postrzegana jest jako środek kontrolowania własnego zachowania. Oznacza to, że ludzie wybierają takie formy aktywności, które potwierdzą wybrany aspekt własnej osobowości. Znaczenie zachowań rekreacyjnych oceniane jest w perspektywie społecznej, zatem można powiedzieć, że są społecznie konstruowane (Bańka, 2002).

Rozumienie rekreacji często określane jest za pomocą jej przykładowych rodzajów i form. Obecnie w literaturze przywoływane są najczęściej następujące rodzaje rekreacji: fizyczna (ruchowa) – skupia się na fizycznej aktywności człowieka podejmowanej dla wypoczynku, rozrywki i samorozwoju; twórcza – przyjmuje formy ekspresji twórczej, np. zajęć plastycznych, muzycznych, fotograficznych, modelarskich czy majsterkowania; kulturalno-rozrywkowa – wpływa na wzrost poziomu kulturalnego człowieka oraz jest źródłem rozrywki; rekreacja przez działalność społeczną – służy wyzwalananiu umiejętności organizacyjnych, dzieleniu się swoim czasem wolnym (Czajkowski, 1979; Kielbasiewicz-Drozdowska, 2001; Napierała i Muszkieta, 2011). Z perspektywy autorki R. Winiarski (2011) zaproponował bardziej aktualne rodzaje rekreacji: rekreacja sportowa (np. aerobik, jazda konna), rekreacja turystyczna (np. piesza turystyka aktywna), rekreacja kulturalno-rozrywkowa (np. amatorska twórczość artystyczna), rekreacja towarzyska (np. taniec, gra w kręgle), rekreacja wirtualna (np. gry komputerowe).

W powyższych klasyfikacjach rodzajów aktywności rekreacyjnej wyodrębniana jest rekreacja twórcza rozumiana jako działalność dotycząca tworzenia, czyli ekspresja twórcza, artystyczna (Czajkowski, 1979; Napierała i Muszkieta, 2011). Według M. Napierały i R. Muszkiety (2011) rekreacja twórcza wywiera wpływ na emocjonalną stronę jednostki, kształtuje jej poczucie piękna, estetyki, wyrabia umiejętności manualne. Jako przykłady wskazują: zajęcia plastyczne, muzyczne, z majsterkowania, modelarskie, fotograficzne, filmowe, techniczno-radiowe, motoryzacyjne (Napierała i Muszkieta, 2011). Podobne rozumienie przyjmowali inni badacze nazywając tego rodzaju działalność rekreacją hobbyistyczną, towarzyską, kulturalno-rozrywkową, majsterkowaniem (Czajkowski, 1979; Mokras-Grabowska, 2019; Winiarski, 2011). Warto jednak podkreślić, że charakter rekreacji jest niekiedy umowny i nie jest rozłączny, przykładowo jedna forma rekreacji może być zaklasyfikowana do dwóch odmiennych rodzajów tej aktywności (Winiarski, 2011).

Wyniki przeglądu literatury zagranicznej potwierdzają istotę badań związków twórczości i kreatywności w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego (ang. *creative leisure/recreation*). Badania w tym zakresie prowadzili m.in. D. Stevenson (2006), który przekonuje, że wzrost popularności „przemysłów kreatywnych”² oraz ich

² Termin „przemysły kreatywne” został pierwszy raz zdefiniowany przez międzysektorowy Zespół ds. Przemysłów Kreatywnych (Creative Industries Taskforce), powołany w Wielkiej Brytanii w 1997 r., jako: „działania, które biorą się z indywidualnej kreatywności i talentu i które mają zarazem potencjał kreowania bogactwa oraz zatrudnienia poprzez wytwarzanie i wykorzystywanie praw własności intelektualnej” (Urząd Miasta Łodzi, 2022a, dostęp: 14.02.2022).

silna relacja z „przemysłami kultury”³ sprawiły, że to one przejmują rolę tradycyjnie rozumianych przemysłów czasu wolnego. Zarówno D. Stevenson (2006), jak i C. Hegarty (2009) postulują podjęcie debaty nad dostępem do tego typu usług oraz nowym pojęciem – twórczy czas wolny. D. Stevenson wskazuje ponadto, że aktywność rekreacyjna często organizowana jest w specjalnych, rozrywkowych i kreatywnych strefach, a jej potencjał dla rozwoju człowieka może przełożyć się na lepszą jakość życia codziennego mieszkańców miast. Z kolei Sae-Sook Oh, Linda L. Caldwell i Sei-Yi Oh (2001) zwróciły uwagę, że już od początku XXI w. dostrzeżono znaczący wzrost liczby osób rozpoczynających działalność twórczą, taką jak: uczęszczanie na kursy, wolontariat lub twórcze działania w domu. J. Creek (2008) dodaje, że udział w tego typu zajęciach przynosi uczestnikom poczucie satysfakcji i spełnienia, co stwarza przestrzeń dla twórczej ekspresji, której brakować może w innych, bardziej wymagających obszarach życia (Creek, 2008).

W związku z tym autorka prześledziła aktualne badania dotyczące powiązań rekreacji z aktywnością twórczą, dostrzegając istotną lukę w polskich badaniach w tym zakresie. J. Whiting i K. Hannam (2015) wskazują na deficyt publikacji zawierających opis związków pomiędzy twórczością, ekspresją siebie i sposobami spędzania czasu wolnego. Przeprowadzono badania nad sposobami życia użytkowników przestrzeni czasu wolnego (ang. *leisure space*) „prowincjonalnej bohemy” w dolinie Ouseburn, Newcastle, nazywanej centrum „przemysłów kreatywnych” w postindustrialnej przestrzeni. Wykazały one wzrost popularyzacji twórczych form aktywności, w odróżnieniu od masowej i przypuszczalnie biernej formy konsumpcji czasu wolnego. Podkreślono zatem, że kreatywność w czasie wolnym może przybierać różne formy i niekoniecznie musi być związana ze stylem życia artystów i klasy kreatywnej. A. Salerno (2009) przeprowadziła badania dotyczące motywacji do uczestnictwa w twórczych zajęciach w czasie wolnym. Wyniki tych analiz potwierdziły istotność takich elementów motywacyjnych, jak: doświadczenie, oryginalność i walory estetyczne aktywności twórczej. R. Trnka, M. Zahradnik i M. Kuśka (2016) zbadali, w jaki sposób kreatywność emocjonalna jest powiązana z realnym zaangażowaniem w różne typy twórczych form spędzania czasu wolnego oraz z czterema kategoriami kierunków studiów. Najbardziej zaangażowaną w aktywność twórczą grupą studencką była ta związana z kierunkami artystycznymi. Jakościowe badanie twórczości codziennej, w wybranej grupie kobiet, przeprowadziły R. Elisondo i A. Vargas (2019). Celem była rekonstrukcja znaczenia, jakie badane kobiety nadają działaniom, emocjom, relacjom i kontekstom w procesie własnej twórczości codziennej. Twórczością codzienną badanych było m.in. gotowanie, rękodzieło, zajęcia akademickie,

³ Według UNESCO „przemysły kultury”: „łączą tworzenie, produkcję i komercjalizację produktu o charakterze niematerialnym i kulturowym, a produkt (zawarte w nim treści) są chronione zwykle prawem autorskim” (Ilczuk, 2011).

warsztaty artystyczne, rozwiązywanie codziennych problemów. Wyniki analiz uwypukliły ważną dla ich twórczej pracy rolę osób z otoczenia badanych (np. współpracowników), ponieważ ułatwiają podejmowanie aktywności twórczej. Ponadto rozwój codziennych działań twórczych wiąże się z pozytywnymi emocjami, takimi jak np. przyjemność, pasja, satysfakcja, samorealizacja i ekspresja osobista. Powyższe przykłady pozwoliły autorce wpisać własną koncepcję badawczą w szerszy kontekst współczesnych rozważań nad rozumieniem rekreacji, poszerzyć dyskusję nad twórczością i kreatywnością w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego w przestrzeni miejskiej.

1.2. Rola przestrzeni publicznych w rekreacji twórczej

Innym ważnym kontekstem dla rozważań nad rekreacją w przestrzeni miejskiej jest perspektywa badań nad przestrzenią publiczną, jej funkcjami oraz przemianami. Zakres znaczeniowy i terytorialny miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz miejskiej przestrzeni publicznej niejednokrotnie się pokrywa. Podstawę prawną, która zawiera definicję obszaru przestrzeni publicznej, stanowi Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2020 r. poz. 293). Obszar ten definiowany jest jako: „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”. Polscy urbaniści, poddając krytyce praktyki planistyczne w polskich miastach, przyjęli podczas III Kongresu Urbanistyki Polskiej⁴ manifest, który nazwano Kartą Przestrzeni Publicznej (Bieganski i in., 2009). W dokumencie tym wskazano następującą definicję przestrzeni publicznej: „Przestrzeń publiczną definiujemy w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiemy ją jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania” (Bieganski i in., 2009, s. 2). Inne dokumenty zawierające wytyczne dotyczące współczesnych zasad planowania miast to m.in.: Nowa Karta Ateńska prezentująca koncepcję miasta spójnego (Europejska Rada Urbanistów, 2003) i Karta Lipska określająca sposób planowania miasta zrównoważonego (Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, 2007).

⁴ Kongres odbył się w Poznaniu w dniach 4–5 września 2009 r. pod hasłem: „Nowa urbanistyka. Nowa jakość życia”.

W ujęciu geograficznym pojęcie przestrzeni publicznej nawiązuje m.in. do dorobku geografii miast (Maik, 2011). W pracy W. Maika (2011) podkreślono dwa aspekty miejskiej przestrzeni publicznej: przestrzeń publiczna jako teren „spotkań” jednostek ze społecznością oraz przestrzeń jako miejsce praktyk życia codziennego, w ramach których jednostki uwikłane są w specyficzne konteksty społeczne i kulturowe. W ujęciu socjologicznym A. Wallis (1977) zdefiniował przestrzeń publiczną jako przestrzeń zorganizowaną przez określoną grupę społeczną i udostępnioną wszystkim z pewnymi ograniczeniami formalnoprawnymi. Niewątpliwie aktywność rekreacyjna niejednokrotnie realizowana jest w miejskiej przestrzeni publicznej. W związku z tym sposób jej zagospodarowania, udostępniania oraz jej jakość są istotne z punktu widzenia opisywanej problematyki.

Ważną grupę opracowań zarówno naukowych, jak i popularyzatorskich stanowiły prace naukowe i raporty dotyczące atrakcyjności miejskich przestrzeni publicznych. Uwzględniony w nich kontekst odnosił się do wykorzystywania przestrzeni miejskiej dla nowych form aktywności rekreacyjnej (m.in. Departament Polityki Regionalnej, 2013a; Dymnicka, 2013; Gehl, 2013; Olenderek, 2010; Project for Public Spaces, 2015; Wantuch-Matla, 2009, 2016). J. Gehl (2013) podkreślił ważny wymiar przestrzeni publicznych. W jego opinii kryją one ważne wartości wpisane w przestrzeń między budynkami, a najważniejsze jest to, że spotykają się w niej ludzie. Praca tego badacza to swoisty manifest: „dbajcie o ludzi i cenne życie między budynkami” (Gehl, 2013, s. 7). Autorka w dalszej części pracy odniosła się do zaproponowanych przez Gehla postulatów dotyczących dbałości o przestrzeń publiczną oraz kryteriów jakości przestrzeni publicznych.

Dyskutowany jest status współczesnej przestrzeni publicznej. M. Dymnicka (2013) próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób idee, projekty, strategie i realizacje wpisują się w szerszy kulturowy projekt konstruowania tożsamości miasta. Pytanie to stało się również ważnym kontekstem analizy badań własnych. Ponadto wykorzystano zaproponowane przez D. Wantuch-Matłę (2016) kryteria atrakcyjności przestrzeni publicznej: dostępność, walory kompozycyjne, jakość i estetykę, zróżnicowaną ofertę funkcjonalną, bezpieczeństwo użytkowania, wartości symboliczne. Autorka odniosła się do nich, tworząc hipotezy badawcze. D. Wantuch-Matla (2016) podkreśla wielofunkcyjność i różnorodność charakteru przestrzeni publicznych, które odpowiadają na potrzebężywiania zbyt ubogiej oferty funkcjonalnej. Pośród nowych znaczeń nadawanych przestrzeni publicznej wymienia m.in. następujące jej funkcje: przestrzeń publiczna jako miejsce spotkań, przestrzeń dla rekreacji w mieście, przestrzeń kreatywna, przestrzeń dla sztuki, funkcje reprezentacyjne, przestrzeń dla turystyki, nowy wymiar funkcji handlowych. Apeluje jednocześnie, żeby trafnie formułować program funkcjonalny przestrzeni publicznych, który uwzględni charakterystykę lokalnych uwarunkowań. Powyższe zagadnienia uwypuklają rolę przestrzeni publicznych w kreowaniu potrzeb rekreacyjnych mieszkańców czy też odpowiadaniu na nie. Istotne jest więc szersze wyjaśnienie pojęcia przestrzeni kreatywnej.

1.3. Relacja między przestrzenią miejską a twórczością

Według T. Stryjakiewicza (2010) przestrzeń kreatywna kształtowana jest poprzez zespolenie trzech elementów: obiektów, wydarzeń oraz twórczych ludzi. Składają się one na niepowtarzalną atmosferę miejsc (*genius loci*), a tym samym przyczyniają do generowania ruchu turystycznego. Badania nad rolą przestrzeni kreatywnej w kontekście turystyki prowadzone są zarówno w kraju, jak i za granicą (m.in. J. Kaczmarek i Paluch, 2015; Richards, 2014; Richards i Wilson, 2006; Sokół, 2017; Stryjakiewicz, 2010). Według G. Richards i J. Wilson (2006) przestrzeń ta charakteryzuje się brakiem jednoznacznych idei, multifunkcjonalnością i podatnością na różnego typu narracje – jest dynamiczna i elastyczna. Może stać się miejscem organizacji twórczej rekreacji, ponieważ jednym z największych wyzwań kreatywnego rozwoju jest osadzenie kreatywności w konkretnych miejscach, które będą do niej stymulowały (Richards, 2014).

Koncepcja przestrzeni kreatywnych wykorzystywana jest w kontekście analizy współczesnych przestrzeni publicznych. Badany jest wpływ sektora kreatywnego na kształtowanie przestrzeni publicznej (Dudek-Mańkowska i in., 2012). Według raportu wykonanego na zlecenie Ministerstwa Gospodarki rolą przestrzeni kreatywnych jest stymulowanie kreatywności poprzez dostarczanie pozytywnych bodźców, ułatwianie interakcji między podmiotami sektora kreatywnego oraz informowanie i zachęcanie do „konsumpcji” produktów kreatywnych (Mackiewicz i in., 2009).

Z kolei D. Wantuch-Matla (2016) podkreśla, że atrakcyjność przestrzeni kreatywnych polega na różnorodności jej funkcji i bodźców oddziałujących na człowieka oraz go przyciągających. Przebywanie w tych przestrzeniach daje szansę na nowe przeżycia i odczucia. To swoista „gra” pomiędzy przestrzenią a użytkownikiem wywołująca różnego rodzaju reakcje i emocje. Kreatywność przestrzeni polega na jej wielofunkcyjności. Przestrzeń kreatywna może wywoływać potrzebę eksploracji czy zmiany otoczenia, wchodzić w relacje z obiektami, stając się w ten sposób jej integralnym elementem.

Autorka skoncentrowała badania nad miejską przestrzenią rekreacyjną w kontekście roli jej organizacji w rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Wobec tego konieczny był przegląd literatury dotyczącej pojęcia twórczość (ang. *creativity*)⁵ oraz uwarunkowań rozwoju aktywności twórczych. Twórczość uznawana jest za złożone zjawisko i przy jej definiowaniu przyjmuje się różnorodne założenia teoretyczne. Termin ten używany jest w odmiennych kontekstach, a jego wartość

⁵ Przymiotniki „twórczy” i „kreatywny” są, w opinii autorki, wymiennie i synonimicznie stosowane w języku polskim. W polskiej literaturze przedmiotu dokonano jednak rozdzielenia znaczenia tych pojęć. Autorka, na tej podstawie, przyjęła definicję twórczości według K. J. Szmidta (2013), opisaną w dalszej części publikacji.

wzrasta w wielu dziedzinach, takich jak: technologia, biznes i przedsiębiorczość (Egan i in., 2017). Co więcej, twórczość i kreatywność stanowią część złożonego systemu interakcji między jednostkami. Ważną rolę w ich rozwoju odgrywa kontekst kulturowy i społeczny (Fischer i in., 2016). Współcześnie bycie twórczym bądź kreatywnym postrzegane jest jako wymóg czasów dla osoby, która dąży do sukcesu zarówno w sferze życia zawodowego, jak i prywatnego. Poszukiwane są kompetencje pozwalające rozwiązywać problemy oraz odpowiadać na różnorodne potrzeby w sposób nieszablonowy (Glăveanu, 2018).

W pracy przyjęto rozumienie pojęcia twórczość, które obowiązuje w naukach społeczno-humanistycznych. J. Guilford (1968) wprowadził następującą definicję słowa twórczy (ang. *creative*) – nowy i użyteczny produkt, wytworzony w wyniku pracy indywidualnej lub grupowej. W psychologii twórczość jest zazwyczaj definiowana jako proces prowadzący do generowania nowych, oryginalnych oraz użytecznych, skutecznych produktów (Runco i Jaeger, 2012). Psycholog R. J. Sternberg (2012) uważa, że osoby twórcze rozwiązują problemy inaczej: podejmują ryzyko, mają odwagę, by przeciwstawić się masom i stanąć w obronie własnych pomysłów, starają się pokonać przeszkody i wyzwania, kiedy inni się poddają (Sternberg, 2012). W polskiej literaturze przedmiotu kreatywność rozumiana jest jako ludzka cecha: „przejawia się zwykle w jakiejś formie obserwowalnego zachowania, polegającego na produkcji nowych i wartościowych wytworów” (Nęcka, 2001, s. 19). Podobną definicję wskazał K. J. Szmidt (2013, s. 53): „kreatywność to zdolność człowieka do w miarę częstego generowania nowych i wartościowych wytworów (np. rzeczy, idei, metod działania)”. Twórczość zaś dotyczy działalności przynoszącej wytwory – zarówno w postaci dzieł sztuki, jak i sposobów postrzegania świata. Cechą charakterystyczną tej działalności jest nowość i wartościowość (estetyczna, użytkowa, etyczna, poznawcza) chociażby dla samego podmiotu tworzącego. Człowiek twórczy (o rozwiniętej postawie twórczej) to taki, który potrafi generować pomysły i stosować je w praktyce (Szmidt, 2013). K. J. Szmidt (2013) wskazuje na konieczność rozpatrywania zjawiska twórczości czteroaspektowo: jako cechę wytworu (np. twórczy prezent), proces psychiczny (proces twórczego myślenia), cechę osoby (np. twórczy nauczyciel) oraz zespół czynników zewnętrznych (np. twórcza szkoła rozumiana jako stymulujące środowisko pracy dla pracowników i uczniów). W niniejszej publikacji zjawisko twórczości analizowane jest poprzez aspekt dotyczący zespołu czynników zewnętrznych wpływających na twórczość, czyli rolę organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju aktywności twórczych w czasie wolnym.

W literaturze przedmiotu występuje również podział twórczości ze względu na jej elitarny bądź egalitarny charakter (m.in. Modrzejewska-Świgulska, 2014; Sternberg, 2012; Uszyńska-Jarmoc, 2015). Twórczość elitarna odnosi się do działalności wybitnej, twórca skoncentrowany jest na kreowaniu dzieła o wyjątkowej wartości i znaczeniu (orientacja na dzieło). Twórczość egalitarna dotyczy

aktywności codziennej, w której ważnym aspektem dla osoby twórczej jest przeżywanie samego procesu tworzenia (orientacja na proces)⁶. Właśnie ta koncepcja wykorzystywana jest w prezentowanej monografii.

Badanie twórczości i człowieka twórczego (kreatywnego) zyskało miano „kreatologii”⁷ (ang. *creatology*). Użył go po raz pierwszy węgierski naukowiec, filozof, psycholog i pedagog – Istvan Magyari-Beck podczas Międzynarodowej Konferencji Socjologii Nauki w Budapeszcie w 1977 r. (Karwowski, 2009a; Szmidt, 2018). Zakres badań „kreatologii” obejmuje zagadnienia związane z aktywnością twórczą człowieka w jego czterech podstawowych wymiarach: procesu twórczego (ang. *process*), osoby twórcy (ang. *person*), wytworu (ang. *product*) oraz uwarunkowań zewnętrznych (ang. *press*). Twórczość jest fenomenem nie tylko psychologicznym, lecz także społecznym, edukacyjnym, gospodarczym i kulturowym. Wymaga interdyscyplinarnego podejścia czerpiącego z psychologii oraz innych nauk humanistycznych i społecznych. Na tej podstawie K. J. Szmidt (2018) wyróżnił pięć nurtów polskiej „kreatologii”: nurt psychologiczny (w tym kierunki: poznawczy, personalny i rozwojowy), nurt pedagogiczny (w tym kierunki: społeczno-kulturowy, wczesnoszkolny, edukacji artystycznej, pedagogiki specjalnej i resocjalizacji), nurt zarządzania i marketingu, nurt geografii społecznej i geografii miast oraz nurt filozoficzny. Autorka wykorzystuje teorie wpisane do nurtu pedagogicznego, ze szczególnym uwzględnieniem kierunku społeczno-kulturowego, oraz do nurtu geografii społecznej i geografii miast.

Nurt geografii społecznej i geografii miast w polskich badaniach nad twórczością określony został przez K. J. Szmidta (2018) jako najmłodszy. Spopularyzowano go dzięki teoriom klasy twórczej i twórczych miast zaproponowanym przez R. Floridę (2010) oraz poszerzono o koncepcje tzw. przemysłów kreatywnych i sektorów twórczych w przemyśle i urbanizacji (Szmidt, 2018). Badania w ramach tego nurtu dotyczą czynników tworzących środowisko twórczych miast oraz wyznaczników funkcjonowania przedstawicieli klasy twórczej (pojęcie to wyjaśniono w dalszej części rozdziału). Najobszerniejszą polską publikacją w nurcie geograficznym jest praca K. Wojnar (2016) – *Polska klasa kreatywna*. Sformułowano w niej model analityczny kapitału kreatywnego w Polsce. K. Wojnar przeprowadziła analizę struktury i rozkładu przestrzennego klasy kreatywnej w Polsce w celu identyfikacji kapitału kreatywnego polskich miast.

⁶ Nazewnictwo tego podziału opisywane jest w literaturze też jako *Big-C*, *little-c* lub *everyday creativity*, *mini-c*, *Pro-c* (Modrzejewska-Świągulska, 2014; Sternberg, 2012; Uszyńska-Jarmoc, 2015).

⁷ Słowo „kreatologia” nie posiada wyjaśnienia w słownikach, powstało w wyniku tłumaczenia z języka angielskiego pojęcia *creatology*, zaproponowanego przez Istvana Magyari-Becka, które nie zostało powszechnie zaakceptowane.

Opisała szczegółowo strategie życiowe i zawodowe polskiej klasy kreatywnej oraz ich styl życia. Badania wzbogaciła o studia przypadków miast: Łodzi, Olsztyna, Szczecina, Warszawy i Wrocławia.

Kierunek społeczno-kulturowy w nurcie pedagogicznym, opisany przez K. J. Szmida (2018), reprezentowany jest przez badaczy poddających analizie zewnętrzny kontekst społeczny właściwy dla danej społeczności, wpływający na potencjał twórczy jednostki. Kluczowe pojęcia tego kierunku badań to: postawa twórcza, środowisko kreatogenne, szkoła wspierająca twórczość (szkoła twórcza), klimat dla kreatywności, stymulatory i inhibitory twórczości, pomoc w tworzeniu, twórczość amatorska i codzienna, twórczość profesjonalna. Najpełniej opisał to zagadnienie w polskiej literaturze R. Schulz w pracy *Twórczość – społeczne aspekty zjawiska* (1990), który nazwał środowiskowe warunki rozwoju twórczości czynnikami pozapodmiotowymi. Określił je jako: materialne, techniczne, społeczne i kulturowe. To one mają szczególne znaczenie dla inicjowania, treści, przebiegu oraz rezultatów aktywności twórczej. Podobną definicję zewnętrznych warunków twórczości zaproponował K. J. Szmida (2013, s. 66) twierdząc, że to „ogół czynników wpływających na podejmowanie, treść, intensywność, przebieg i rezultaty działań twórczych” (Szmida, 2013, s. 66).

Wspomniany model miasta kreatywnego (ang. *creative city*) opiera się głównie na założeniach zaproponowanych przez Ch. Landry’ego oraz R. Floridę (za: Wojnar, 2016). Niezwykłą popularność na całym świecie zdobyła koncepcja R. Floridy, który wprowadził pojęcie klasy kreatywnej, czyli klasy pracowników w zawodach wymagających twórczości, dzięki której następuje rozwój gospodarczy. Członkowie tej klasy wykonują pracę polegającą na tworzeniu nowych, znaczących form. Klasa kreatywna składa się z dwóch grup:

- superkreatywny rdzeń, do którego należy przyporządkować osoby w pełni angażujące się w proces twórczy, np. naukowców, inżynierów, artystów estradowych, aktorów, projektantów, architektów, poetów, powieściopisarzy, przedstawicieli środowisk opiniotwórczych;
- twórczy profesjonalści pracujący w dziedzinach wymagających zaawansowanej wiedzy, np. w sektorach wysokiej technologii, usługach finansowych, zawodach prawniczych, ochronie zdrowia czy w zarządzaniu biznesem.

Rozmieszczenie geograficzne klasy kreatywnej wpływa w ocenie R. Floridy na przewagę konkurencyjną poszczególnych regionów w USA. Regiony z wysokim poziomem koncentracji klasy kreatywnej zajmują jednocześnie wysokie pozycje w rankingach dotyczących innowacji i wysokich technologii.

R. Florida (2010) stara się odpowiedzieć na pytanie, jakie cechy miasta są decydujące w wyborze miejsca zamieszkania i pracy przez klasę kreatywną. W tym celu przeprowadził badania – niestandardyzowane wywiady pogłębione z członkami opisywanej klasy. Na podstawie uzyskanych wyników odpowiada: „Ludzie kreatywni szukają w lokalnej wspólnotce wielu wysokiej jakości doznań, instytucji i udogodnień, otwartości na wszelkiej maści różnorodność i odmienność

oraz – przede wszystkim – możliwości potwierdzenia swojej tożsamości jako osób kreatywnych” (Florida, 2010, s. 224). Florida wprowadza teorię kapitału kreatywnego, zakładającą, że skupiska ludzi kreatywnych, którzy preferują miejsca różnorodne, tolerancyjne i otwarte na nowe idee, napędzają rozwój gospodarczy na szczeblu regionalnym. Ważniejsza jednak niż zatrudnienie jest dla klasy kreatywnej jakość życia w danym mieście – bogata oferta kulturalna i rozrywkowa, łatwy dostęp do usług rekreacyjnych, różnorodne życie nocne bazujące na nowych doświadczeniach i doznaniach. Kluczowego znaczenia nabierają dla niej tzw. „trzecie miejsca”, dzięki którym zachodzi możliwość zawierania interakcji społecznych (Florida, 2010). Uczestnicy badań R. Florydy wskazywali różnorodność jako jeden z czynników wpływających na wybór konkretnego miejsca pracy i zamieszkania. Otwartość na różnego rodzaju poglądy, tętniąca życiem mieszanka kultur przyciągają klasę kreatywną. Badani podkreślali, że cenią miejsca autentyczne, bazujące na elementach istotnych dla danej wspólnoty oraz regionu, na tym, co nowe i historyczne. Członkowie klasy kreatywnej poszukują miejsc, w których będą mogli budować i kształtować własną tożsamość. R. Florida zaproponował zatem rozumienie pojęcia jakość miejsca jako zespół powiązanych ze sobą przeżyć i doznań dotyczących środowiska naturalnego i wytworzonego, ludzi i interakcji między nimi oraz dynamiki życia ulicznego (Florida, 2010).

Według Florydy (2010) wzrost gospodarczy regionu możliwy jest dzięki wykorzystaniu wysokiego poziomu koncentracji kreatywnych jednostek, który przyniesie efekty w postaci produkcji kreatywnej gospodarki. Badacz zdefiniował Wskaźnik Kreatywności, rozumiany jako miernik zdolności danego regionu do wykorzystania energii twórczej do długofalowego rozwoju gospodarczego, składający się z czterech czynników (o jednakowej wadze), takich jak: procentowy udział klasy kreatywnej w sile roboczej, innowacyjność, obecność przedsiębiorstw z branży *high-tech* oraz różnorodność. Na tej podstawie zaprezentował ranking regionów w USA o najwyższym wyniku i nazwał je centrami kreatywnymi. Najwyższe pozycje zajęły kolejno następujące regiony: San Francisco, Austin oraz San Diego (tab. 1).

Tab. 1. Ranking regionów w kreatywnej gospodarce według Wskaźnika Kreatywności w regionach USA o liczbie ludności powyżej 1 mln

Pozycja w rankingu	Region	Wskaźnik Kreatywności
1	San Francisco	1057
2	Austin	1028
3	San Diego	1015
4	Boston	1015
5	Seattle	1008

Pozycja w rankingu	Region	Wskaźnik Kreatywności
6	Raleigh-Durham	996
7	Houston	980
8	Waszyngton-Baltimore	964
9	Nowy Jork	962
10	Dallas	960

Źródło: opracowanie własne na podstawie Florida (2010).

Ważnym elementem koncepcji R. Florydy jest Model 3T, w którym podkreśla, że fundamentem rozwoju opartego na innowacyjności są trzy współwystępujące ze sobą elementy 3T, czyli: talent, tolerancja i technologia. Ich obecność w danym miejscu decyduje o powstaniu „ośrodków kreatywnych”. Każdy z wymienionych „T” to warunek konieczny przyciągania klasy kreatywnej do danego miasta. Talent, określany jako „kapitał twórczy”, mierzony jest liczbą osób wykonujących zawody kreatywne (np. inżynierowie, wykładowcy uniwersyteccy, ale także poeci, pisarze, architekci). Tolerancja dotyczy otwartości wobec osób różnych ras, narodowości, wybierających różne drogi życiowe. Miarą poziomu tolerancji według Florydy jest wskaźnik liczby bohemy (ang. *Bohemian Index*) oraz liczby homoseksualistów (ang. *Gay Index*). Miarą technologii jest koncentracja innowacji oraz gałęzi przemysłu stosujących najnowocześniejsze rozwiązania technologiczne (Florida, 2010).

Koncepcję kreatywnych miast zaproponował również Ch. Landry (2013), który podkreślił istotę nowych sposobów myślenia o funkcjonowaniu miast – to kreatywność stać się ma kluczowym czynnikiem wpływającym na ich atrakcyjność i konkurencyjność. Ch. Landry określa grupę siedmiu uwarunkowań kreatywności miasta, zaznaczając, że są to zarówno czynniki konkretne, jak i bardziej nieuchwytnie zjawiska. Dla każdej z grup opracował jednak zestaw wskaźników pozwalających „zmierzyć” określone składowe. Pierwsza grupa czynników dotycząca nagromadzenia kreatywnych jednostek to „cechy osobiste”. Kreatywne jednostki to ludzie otwarci, którzy potrafią przyjąć nowe, świeże pomysły i współpracować. Drugą grupę uwarunkowań nazwał „wola i przywództwo”. Kreatywne miasto ceni osoby charakteryzujące się chęcią odniesienia sukcesu i odwagą do wprowadzania zmian. Potrzebni są przywódcy, którzy potrafią przewidzieć przyszłe trendy i zarządzać zmianą zgodną z potrzebami miasta i mieszkańców. Trzecią grupę czynników określił jako: „różnorodność społeczną” i dostęp do zróżnicowanej bazy talentów. Jeśli zróżnicowanie społeczne i kulturowe przynosi, zamiast ksenofobii, zrozumienie i wymianę wiedzy, to może mieć pozytywny wpływ na potencjał kreatywny miasta. Czwarta grupa czynników to „kultura organizacyjna” ośrodków edukacyjnych czy ośrodków władzy. Według Ch. Landry’ego

(2013) powinny one zmienić się w organizacje otwarte i mniej zhierarchizowane. Kluczowym podmiotem zmian powinna być władza, która bez odpowiedniego nastawienia, wiedzy oraz umiejętności zarządzania nie będzie w stanie wspierać rozwoju kreatywnego miasta. Piąta grupa czynników dotyczy budowania silnej „tożsamości lokalnej”, która bardzo sprzyja wzrostowi dumy obywatelskiej, „ducha” społeczności, rodzi potrzebę troski o środowisko lokalne z uwzględnieniem poczucia tolerancji. Szósta grupa czynników jest interesująca ze względu na podjętą w niniejszej publikacji problematykę i dotyczy „przestrzeni i infrastruktury miejskiej”. Przestrzenie oraz udogodnienia miejskie, szczególnie ich różnorodność i liczba, są decydujące dla zwiększania twórczości w mieście. Przestrzeń miejska powinna zachęcać do działań umożliwiających poszerzanie własnych horyzontów, podejmowanie ryzyka, eksperymentowanie oraz odkrywanie tego, co nieznanne i zaskakujące. Centra miast i ich okolice powinny ułatwiać nawiązywanie spontanicznych i nieformalnych interakcji, zamiast podkreślać zróżnicowanie i stratyfikację społeczną. Ch. Landry (2013) określa centra miast „terytoriami neutralnymi”, w których ludzie mogą czuć się bezpieczni i zrelaksowani, a jednocześnie pobudzeni, zainspirowani obecnością wśród zróżnicowanego społecznie środowiska. Centra te powinny promować twórcze pomysły i inicjatywy oraz koncentrować na swoim obszarze takie obiekty publiczne, jak: muzea, kawiarnie, skwery, kina, puby, restauracje, teatry czy biblioteki. Współcześnie wzrasta liczba odgradzonych (sprywatyzowanych), skierowanych do wewnątrz przestrzeni publicznych lub semi-publicznych, które stanowią zaprzeczenie tej wizji. W kreatywnych miastach nie powinno brakować miejsc spotkań: centrów konferencyjnych, sal wykładowych, klubokawiarni, sieci otwartych i klubów dyskusyjnych. Konieczna jest troska o cyberprzestrzeń, zapewnienie miejsc, w których możliwe będzie łączenie przestrzeni realnej z wirtualną.

Ch. Landry (2013) podkreśla w ramach grupy czynników dotyczących przestrzeni i infrastruktury miejskiej, że najważniejszymi determinantami wpływającymi na procesy kreatywne w mieście są: ilość, jakość, różnorodność i dostępność rozmaitych układów obiektów oraz elementów infrastruktury publicznej. Wymienił trzy priorytetowe obszary wpływające na procesy kreatywne w mieście: potencjał badawczy, zasoby informacyjne i obiekty kulturalne. Kluczowe jest, według Ch. Landry’ego, aby system badawczy oraz edukacyjny (potencjał badawczy) zapewniał możliwość przełożenia wiedzy teoretycznej na praktyczne zastosowania oraz współpracę różnych podmiotów w jego ramach (takich jak np. szkoły, uczelnie techniczne i humanistyczne oraz inkubatory przedsiębiorczości i parki nauki). System badawczo-edukacyjny powinien być wspierany przez zaawansowany system informacyjny i komunikacyjny (m.in. biblioteki, ośrodki doradcze i środki masowego przekazu). Z kolei obiekty kulturalne są istotne, ponieważ wpływają na rozwój uczestników wydarzeń i stanowią istotny element wizerunkowy. Ostatnia, siódma grupa czynników to „sieciowanie i struktury łączności”. Dotyczy dwóch wymiarów sieci

komunikacyjnej wewnątrz miasta (np. partnerstwa między organizacjami i instytucjami) oraz kontaktów międzynarodowych, które usprawniają rozwój miasta (Landry, 2013).

Postulaty R. Floridy czy Ch. Landry'ego bywają krytykowane ze względu na utożsamianie ich z neoliberalnymi rozwiązaniami politycznymi, określanymi jako elitarne (Peck, 2005). R. Wojnar (2016) zebrała w swojej książce poglądy teoretyków krytykujących i wskazujących na ograniczenia koncepcji klasy kreatywnej oraz podzieliła krytykę koncepcji R. Floridy na trzy grupy argumentów. Pierwsza dotyczy relacji przyczynowo-skutkowych i sposobu interpretacji wyników przez Floridę, zakładającego, że czynnikiem lokalizacji klasy kreatywnej jest atrakcyjność miasta, a nie dostępność pracy. Wątpliwości wzbudza rozróżnienie pojęć: kapitał ludzki, talent i kapitał kreatywny. Druga odnosi się do nieściśłości metodologicznych dotyczących nazbyt obszernej definicji operacyjnej klasy kreatywnej. Kontrowersje budzi też wskaźnik udziału związków homoseksualnych w społeczeństwie (ang. *Gay Index*) oraz sposób pomiaru tolerancji. Trzecia grupa krytycznych argumentów dotyczy rekomendacji i przesłanek politycznych odnośnie sposobów przyciągania klasy kreatywnej do miast, mogących pogłębiać polaryzację społeczną i promowanie stereotypowego stylu życia. Zalecane jest zweryfikowanie elementów koncepcji Floridy oraz poddanie ich debacie publicznej (Wojnar, 2016).

W polskiej literaturze przedmiotu można znaleźć odniesienia do wymienionych koncepcji miasta twórczego. A. Kopel (2005) jako jedna z pierwszych próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak odnieść koncepcję klasy kreatywnej do polskiej gospodarki. Praca zbiorowa pod redakcją A. Klasika (2008) zawiera wstępne rozpoznanie problematyki badawczej dotyczącej potencjałów, działalności i mechanizmów budowania kreatywnej aglomeracji, nawiązując do opisanych wcześniej koncepcji R. Floridy oraz Ch. Landry'ego. Prezentowane w publikacji wyniki badań dotyczyły Górnośląskiego Związku Metropolitalnego oraz Katowic, Bytomia, Lublina, Wrocławia czy Olsztyna. J. Kwaśny i A. Mroczek (2013) dokonali próby adaptacji powyższej koncepcji w odniesieniu do Krakowa – miasta kreatywnego UNESCO. B. Namysłak (2013) badała zależności między działalnościami twórczymi a rozwojem miasta, na przykładzie Wrocławia. Badanie łódzkiego potencjału kreatywnego również stało się przedmiotem analiz, których wyniki zaprezentowane zostały w dalszej części pracy. Zainteresowanie problematyką twórczych miast w bardzo różnych kontekstach jest widoczne w polskim piśmiennictwie ostatnich lat. Poza wyżej wymienionymi aspektami ekonomicznymi koncepcja ta jest odnoszona do powiązań sektora kultury z sektorem kreatywnym (Brzozowska, 2017; Rewers i Michałowska, 2014; Szultka, 2014).

Chociaż teorie dotyczące twórczych miast budzą kontrowersje, autorka postanowiła wykorzystać ich założenia, poszukując genezy rozwoju rekreacji twórczej w mieście oraz czynników lokalizacji organizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Istotnym składnikiem analizy wyników badań

było poszukiwanie cech miasta twórczego w organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, bezpośrednio dotyczących zagospodarowania, infrastruktury rekreacyjnej, takich jak: autentyczność, różnorodność miejsc, łatwość w organizacji w ich obrębie wydarzeń, otwartość władz na nowe pomysły, tworzenie miejsc, które sprzyjają interakcjom społecznym. Koncepcja miast twórczych okazała się przydatna w zakresie kryteriów oceny znaczenia plenerowej rekreacji twórczej, sprawdzenia, czy czerpie z dziedzictwa kulturowego miejsc, zapewnia nowe doznania, pozwala na budowanie tożsamości lokalnej. Nawiązanie do koncepcji R. Floridy było pomocne do scharakteryzowania grupy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi jako przedstawicieli klasy twórczej.

1.4. Uwarunkowania twórczości

W teorii środowiskowych warunków twórczości R. Schulza (1990) twórczość rozpatrywana jest na różnych poziomach ogólności: od szczebla społeczeństwa globalnego poprzez społeczności skupiające się na określonych dziedzinach praktyki społecznej aż po środowiska pracy poszczególnych innowatorów. Charakterystyka środowiska sprzyjającego twórczości powinna więc obejmować różne poziomy jego organizacji, przyjmując swoiste cechy dla danego typu działalności. Ważnym aspektem jest również zmienność w czasie warunków sprzyjających aktywności twórczej. Środowisko oddziałuje na treść i przebieg aktywności twórczej, wywierając na niego wpływ o zróżnicowanej sile i natężeniu, obejmując wszystkie wymiary działalności twórczej. Wymiary te dotyczą stosunku ludzi do zmian i innowacji, podejmowania działań twórczych, a także intensywności, zasięgu, kierunku, przebiegów oraz rezultatów poszukiwań innowacyjnych. Warto podkreślić, że siła środowiskowych uwarunkowań twórczości oddziałuje zawsze w silnym sprzężeniu z podmiotowymi, czyli wewnętrznymi czynnikami. W społeczeństwie nowoczesnym wyróżnia się następujące podstawowe warunki sprzyjające rozwojowi twórczości: postęp nauki i technologii, przemiany struktury społecznej, rozwój kultury symbolicznej, wzrost poziomu wykształcenia społeczeństwa. R. Schulz wskazuje ponadto, że kultura danego społeczeństwa określa wzorce w postaci systemu wartości, dzięki któremu ludzie mogą i chcą stać się jednostkami twórczymi. Uwarunkowania te stają się podstawą wyjaśniania natężenia działalności twórczej w różnych społeczeństwach oraz epokach.

Monografia R. Schulza (1990) była pierwszą polską publikacją tak szeroko zorientowaną na społeczny aspekt twórczości. Można dyskutować z jej aktualnością, niemniej jednak zawiera ważną podstawę do dyskusji na temat współczesnych warunków sprzyjających twórczości w naszym społeczeństwie. Autorka, czerpiąc z powyższej publikacji, dokonała analizy organizatorów inicjujących plenerową rekreację twórczą. Zwróciła uwagę na cele i wartości proponowanych przez nich wydarzeń oraz motywację własną do ich organizacji.

Spoleczne uwarunkowania twórczości są szerzej analizowane w literaturze naukowej pod nazwą systemowych teorii twórczości. W podręczniku *The Cambridge Handbook of Creativity* (Kozbelt i in., 2010) podkreślono, że w obrębie teorii systemowych twórczość analizowana jest w kontekście złożonego systemu współdziałających i powiązanych ze sobą czynników. W publikacji M. Karwowskiego (2009) wskazuje się na duże zróżnicowanie teorii systemowych ze względu na skalę analizy (np. mikro lub makro) oraz dziedzinę, którą obejmuje. E. Nęcka (2001) podkreśla, że systemowe teorie twórczości przełamują podmiotowy punkt widzenia na twórczość i wymienia następujące: teorię transgresji twórczych Kozielskiego, inwestycyjną teorię twórczości Sternberga i Lubarta (1991), historiometryczną koncepcję Simontona (2010, 2018) oraz systemową teorię twórczości Csikszentmihalyiego (2009). K. J. Szmidt (2013) dokonał szerszego rozpoznania teorii odnoszących się do społecznych uwarunkowań twórczości oraz nazwał je systemowymi i kulturowymi teoriami twórczości. Wymienił wśród nich komponentową teorię twórczości T. Amabile (1983, 1996), teorię systemową M. Csikszentmihalyia (2009), interakcyjno-systemową teorię M. Stasiakiewicza (1999), inwestycyjną teorię twórczości Sternberga i Lubarta (1991), model twórczości K. K. Urbana (2003), teorię ekologiczną R. Schulza (1990) oraz koncepcję klasy twórczej R. Floridy (2010). W wymienionych teoriach podkreślana jest rola pozapodmiotowych uwarunkowań twórczości, więc należy przywołać ich główne założenia.

W komponentowej teorii twórczości T. Amabile (1983, 1996) analizowane są związki czterech głównych składowych twórczości: posiadana wiedza i umiejętności jednostki, czynniki dotyczące procesu kreacji, motywacja wewnętrzna oraz otoczenie społeczne motywujące bądź blokujące twórczość. Równie kompleksowo odnosił się do twórczości M. Csikszentmihalyi (2009). Zaproponował podejście systemowe, które w jego ocenie nie powinno być rozpatrywane jako jedno zjawisko, lecz zespół zjawisk kulturowo-społecznych. W swojej koncepcji M. Csikszentmihalyi (2009) opisał układ trzech głównych systemów wpływających na twórczość, takich jak: jednostka, pole i domena (dziedzina). Nawiązaniem do tej teorii jest interakcyjno-systemowa teoria twórczości jednostki M. Stasiakiewicza (1999), który wymienił cztery czynniki wzajemnie na siebie wpływające, tworzące interakcyjną przestrzeń twórczości jednostki: pole, środowisko twórczości, osoba twórcy, produkt i dziedzina.

R. Sternberg i T. Lubart (1991) są pomysłodawcami inwestycyjnej teorii wyjaśniającej naturę twórczości. W ich ujęciu twórczość wymaga współistnienia sześciu odrębnych, ale powiązanych ze sobą źródeł: możliwości intelektualnych, wiedzy, stylów myślenia, osobowości, motywacji i środowiska. Potrzebne jest środowisko wspierające i nagradzające twórcze pomysły. Aspekt środowiskowych determinant twórczości uwypukla również K. K. Urban (2003). Zwrócił uwagę, że stanowią one specyficzne uwarunkowania i źródła stymulacji twórczej, wyróżnił ponadto kryteria oceny twórczego dzieła i jego znaczenia. Teoria ekologiczna R. Schulza

opisana została już wcześniej, natomiast koncepcje klasy twórczej R. Floridy oraz twórczych miast stanowią podbudowę opisanych w pracy badań.

C. Grodach (2013) uporządkował teorie dotyczące wspierania kreatywności w mieście i zaproponował pięć modeli koncepcyjnych wyjaśniających to zjawisko w różny sposób:

- 1) model konwencjonalny, skupiający się na identyfikacji czynników tworzących przyjazne warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej (w tym przyciąganie inwestorów);
- 2) model miasta kreatywnego, gdzie kreatywność wskazywana jest jako jeden z głównych czynników rozwoju gospodarczego i innowacyjnego miast;
- 3) model przemysłów kultury, wykorzystujący komercyjny wymiar funkcjonowania przemysłów związanych z kulturą;
- 4) model zawodowy, w którym rozpatrywany jest stopień kreatywności ludzkiej pracy;
- 5) model planowania kariery, koncentrujący się na rozwoju lokalnej kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Autorka wykorzystała model miasta kreatywnego, w którym miasta dążą do przyciągnięcia mobilnej klasy kreatywnej. Warunki życia w mieście są dostosowywane do preferencji konsumpcyjnych i stylu życia klasy kreatywnej, dla której ważna jest rola bezpośrednich interakcji w przestrzeni miejskiej. Decyduje to o wartości miejsca i jakości życia w danym mieście. Miasta podejmują więc działania rewitalizacyjne, tworzą atrakcyjne dzielnice oraz liczne udogodnienia dla rozwoju kultury i sztuki, czerpiąc z historii, specyfiki i tożsamości danego miasta. Koncepcje i przedstawiciele tego modelu to m.in.: klasa kreatywna (Florida, 2010), miasto kreatywne (Landry, 2013), pole kreatywne (Scott, 2006), środowisko kreatywne (ang. *creative milieu*) (Törnqvist, 2004).

Systemowe teorie twórczości krytykowane są za przesadny socjologizm, ponieważ w badaniu twórczości nie można ograniczać się jedynie do analizowania komponentów zewnętrznych – społecznych (Karwowski, 2009a; Szmidt, 2013). Zarzucana jest im zbyt duża uniwersalność i ogólnikowość teorii (Magda-Adamowicz, 2012). Zauważa się jednak, że pojęcie twórczości rozpatrywane jest coraz częściej w odniesieniu do środowiska działania. Społeczny charakter twórczości odnosi się zarówno do jej powiązań z kulturą danej społeczności, jak i do tego, że przebiega w danym społeczeństwie i podlega wielorakim oddziaływaniom środowiskowym (Schulz, 1990). M. A. Runco (2007) podkreśla, że należy analizować potencjał i wydajność twórczą na dwóch płaszczyznach: wpływu czynników społecznych (procesy i struktury społeczne) na twórczość oraz wpływu twórczości na czynniki społeczne. Ponadto, jak przekonuje I. Pufal-Struzik (2006), poza badaniami dotyczącymi podmiotu twórczego ważne stają się badania nad aktywnym środowiskiem wpływającym na rozwój jednostek.

T. Amabile (1996) twierdzi, że jednostki są bardziej twórcze w środowiskach, które zachęcają do eksploracji i niezależnej pracy, a także cenią oryginalność.

Naukowcy różnych dyscyplin w swoich licznych badaniach przywołują, niekiedy sprzeczne, teorie wyjaśniające fenomen „ducha czasu” (niem. *Zeitgeist*), który może nasilić występowanie w określonym miejscu i czasie twórczości, szczególnie twórczości wybitnej (Runco, 2007; Szmidt, 2013). K. J. Szmidt (2013) definiuje „ducha czasu” jako połączenie w konkretnym czasie specyficznej atmosfery kulturalnej i określonych stosunków społecznych, w otoczeniu przyrodniczego czy kulturowego piękna, stymulujących twórców przybyłych do mistycznego miejsca.

Jednym z pomysłów na wyjaśnienie środowiskowych determinant twórczości i ludzkiego geniuszu było opisanie ich w kontekście historycznym (Damian i Tou, 2017; Koziński, 1997; Quemin, 2013; Runco, 2007; Simonton, 2010). D. K. Simonton (2010) wskazywał na podstawie analizy życia i twórczości wybitnych twórców w okresie dwóch i pół tysiąca lat, że szczególne znaczenie dla ich działań twórczych miały takie aspekty, jak: istotne dla danej epoki problemy badawcze oraz różnorodność, a nawet sprzeczność panujących paradygmatów. Społeczne czynniki stymulujące twórczość to: zewnętrzna swoboda, rywalizacja idei oraz możliwość prowadzenia twórczych dyskusji (Simonton, 2010). Wielu badaczy twierdzi, że czynnikiem silnie stymulującym twórczość jest kooperacja i współpraca w grupie, np. naukowej, artystycznej, sportowej czy zadaniowej. Przywołując jednak biografie takich wybitnych twórców, jak Jan Sebastian Bach czy Immanuel Kant, można zauważyć, że siłą napędową ich twórczości była samotność (Storr, 2010).

Zjawisko twórczości w kontekście historycznym wyjaśniał również Ch. Murray (2003), który na podstawie przeprowadzonych badań określił, gdzie i w jakich warunkach powstawały dzieła wybitne w okresie od 800 r. p.n.e. do 1950 r. Wskazał, że przez większą część historii to mężczyźni byli bardziej kreatywni, a najbardziej twórczy obszar świata to region mieszczący się w wąskim pasie między Danią, Szkocją a południowymi Włochami, ze „stolicą twórczości” w Paryżu. Twierdził ponadto, że Zachód jest bardziej twórczy od Wschodu, a po 1950 r. to Stany Zjednoczone stały się potęgą twórczą świata chociażby z uwagi na wielu noblistów, ogromną liczbę wynalazków i odkryć. Tym, co najmocniej wpływa na twórczość narodów, to ich immanentne cechy osobowościowe (Murray, 2003).

G. Torr (2013) wymienia kilka wspólnych cech dla epok, w których najmocniej rozwijała się twórczość: istnienie zamożnej klasy wyższej, zainteresowanej mecenatem, przejściowy napływ imigrantów o różnorodnej kulturze, rozkwit gospodarczy oraz zmiana sposobu myślenia. Wskazuje ponadto, że nie jest możliwe zaplanowanie twórczości w przestrzeni miejskiej, bowiem zaprzecza to charakterowi tego zjawiska. Twierdzi, że im bardziej zaawansowane są starania o planowanie kreatywności w mieście, tym gorszy efekt dla twórczości. Wymienione przez Torra cechy „złotych epok kreatywności” generują zupełnie nowe podejście do organizacji życia i stają się kluczowymi cechami miast twórczych.

Kontekst badań historycznych nad zjawiskiem twórczości zachęcił autorkę do analizy powodów wyboru przez twórców konkretnego miejsca geograficznego

(fr. *milieu*) do życia. Warto zwrócić uwagę na badania dotyczące potencjału miejsca w rozwoju twórczości, czego przykładem jest przeprowadzona przez E. Hoff (2014) analiza czynników charakteryzujących twórcze miejsce (ang. *creative place*). E. Hoff wyróżniła dwa rodzaje uwarunkowań wpływających na rozwój twórczości na danym obszarze. Pierwsza grupa to uwarunkowania kulturowe i psychospołeczne z takimi czynnikami, jak: indywidualny kontekst motywacyjny, klimat organizacji i kulturowe źródła wpływu. Druga grupa czynników to środowisko fizyczne, czyli budynki (ich wygląd zewnętrzny, a także wyposażenie wewnętrzne), w których ludzie żyją, uczą się i pracują oraz regiony i miasta rozpatrywane pod kątem posiadania wysokiego potencjału twórczego. Twórcze miejsce jest atrakcyjne, funkcjonuje w nim ruchliwe życie uliczne, ma udostępnione tereny rekreacyjne oraz udogodnienia kulturalne. Jest zamieszkiwane przez kompetentną, zróżnicowaną i niesegregowaną społeczność. Takie miejsce przyciąga w konsekwencji firmy o wysokich technologiach, wymagające odpowiedniej infrastruktury gospodarczej do funkcjonowania. Polskim przykładem współczesnych badań w tym zakresie jest publikacja A. Sokół (2017), z której można się dowiedzieć, że ważnymi elementami składowymi warunkującymi rozwój twórczości w danej przestrzeni (np. miejskiej) jest aspekt różnorodności społecznej i przestrzennej.

Jak podkreśla S. Popek (2003, s. 155), „twórczość jest rezultatem funkcjonowania całej osobowości człowieka, jego predyspozycji psychicznych i fizycznych w konkretnym środowisku i kulturze”. Wskazuje na ważny kontekst społeczny aktywności twórczej, czyli stosunek ludzi do zjawisk twórczości. Zarówno akceptacja społeczna, jak i odrzucenie pomysłu nowego i oryginalnego są decydujące dla rozwoju twórczości w danej przestrzeni społeczno-kulturowej. W literaturze odnaleźć można analizę roli zewnętrznych czynników w skali mikro (w odniesieniu do najbliższego środowiska działania jednostki, np. środowiska pracy, szkoły czy rodziny) i w skali makro (dotyczącą szerszego kontekstu społeczno-kulturowego). W pracy podjęto się analizy czynników zewnętrznych w skali makro. Warto jednak podkreślić zgodność badaczy, że im wybitniejszy jest twórca, tym w mniejszym stopniu wywierają na niego wpływ czynniki zewnętrzne (Arieti, 1976; Koziński, 1997; Simonton, 2010).

Ponadto badacze wyróżnili pozapodmiotowe warunki twórczości, poszukując odpowiedzi na pytanie, co w otoczeniu fizycznym oraz społeczno-kulturowym sprzyja aktywności twórczej lub ją blokuje. Wyróżniono zatem takie pojęcia, jak inhibitory i stymulatory twórczości, czyli kontekstowe, zewnętrzne czynniki (makrospołeczne) związane z danym momentem czasowym i daną przestrzenią, które oddziałują na jednostkę, usprawniając bądź hamując proces twórczy (Popek, 2003; Szmidt, 2013).

Definicję stymulatorów zaproponował K. J. Szmidt (2013, s. 66), określając je jako „czynniki mające pozytywny wpływ na aktywność twórczą, dynamizujące i usprawniające jej przebieg”. Z kolei S. Popek (2003) wymienił konkretne czynniki środowiskowe sprzyjające efektywności twórczej:

- otwartość na szeroko rozumianą problematykę kulturalną;
- wysokie usytuowanie procesu samorealizacji i rozwoju osobowego w systemie wartości społecznych;
- wolny dostęp do instytucji oświatowych, wszelkiego rodzaju zbiorów informacji oraz dzieł;
- różnorodność bodźców kulturalnych;
- tolerancja dla różnych stylów zachowania i poglądów;
- współdziałanie osób wybitnych;
- społeczne uznanie dla twórczości i twórcy.

Warto podkreślić, że wymienione czynniki nie są zbiorem jednoznacznych oraz gwarantujących wysoką efektywność twórczą wskaźników.

Inhibitory twórczości definiowane są przez K. J. Szmidta (2013, s. 66) jako „czynniki mające negatywny wpływ na aktywność twórczą, hamujące i utrudniające jej przebieg”. S. Popek (2003) wymienia następujące inhibitory twórczości:

- zniechęcenie do eksplorowania;
- dezaprobata dla twórczej wyobraźni i fantazji;
- autorytarna dyscyplina lub nadmierna opiekuńczość;
- konserwatyzm poglądów i blokowanie rozwoju poznawczego;
- nadmierne operowanie normami i algorytmami;
- nacisk autorytetu i destruktywny krytycyzm;
- pozbawienie podmiotowości;
- przesady i uprzedzenia;
- syndrom myślenia grupowego;
- nietolerancja i brak poczucia bezpieczeństwa;
- ujemna interferencja wytwarzania przekazu i odbioru informacji;
- preferowanie modelu stabilizacji, średniactwa, zrutynizowania postaw i wartości;
- uniformizm zasad i norm społecznych;
- biurokratyzacja życia i formalizm;
- negatywne warunki materialne;
- wadliwa postawa nauczycieli, instruktorów, rodziców w procesie kierowania rozwojem poznawczym i twórczym;
- odrzucenie przez grupę społeczną;
- bariery zdrowotne.

S. Popek (2003), podsumowując prezentację czynników środowiskowych (takich jak przedszkole, szkoła, rodzina, rówieśnicy, media), mających negatywny wpływ na jednostki, zwraca uwagę na istotny fakt, że nasilenie tego wpływu zależy w bardzo dużym stopniu od pewnych cech osobowościowych rozłożonych biegunowo. Trudno zatem przewidzieć, jak na danego człowieka o konkretnym charakterze zadziała określona społeczność.

Podobny zakres definicyjny terminów stymulatory i inhibitory twórczości zawiera pojęcie środowiska kreatywnego, w ramach którego analizowany jest

sposób, w jaki konkretne środowisko, miejsce i czas determinują powstawanie dzieł wybitnych (Nęcka, 2001). Najważniejsze warunki środowiska kreatywnego to dobrobyt rozumiany jako nadwyżka dochodów, która może być spożytkowana na sponsorowanie twórczości. Ważna jest wolność osobista rozumiana jako liberalizm życia społecznego, rozluźnienie sztywnych schematów, wolny styl życia, w którym występują żywe interakcje społeczne. E. Nęcka podkreślił znaczenie różnorodności kulturowej lub etnicznej, która wzbogaca życie kulturowe, przyciąga ludzi z różnych stron świata i staje się siłą napędową rozwoju twórczości. W środowisku kreatywnym dużą rolę odgrywa panujący system wartości. Według E. Nęcki istotną wartością jest szacunek dla wybitnych dzieł i twórców. J. Koziński (2008) dodaje, że ważny jest również aspekt samego miejsca geograficznego, w którym twórczość postrzegana jest jako samodzielna wartość. Miejsce to powinno być różnorodne, a wartości prezentowane w nim – autentyczne, budujące tożsamość jednostki i wspólnoty. Istotny jest również styl życia danego społeczeństwa – bogactwo możliwości korzystania z różnorodnej oferty kulturalnej i rekreacyjnej odgrywa szczególną rolę w środowisku protwórczym. Twórczości sprzyjają bezpośrednie relacje interpersonalne (Koziński, 2008). G. Bartkowiak i A. Krugielka (2017) wskazują, że determinanty i bariery w rozwoju twórczym jednostki mogą dotyczyć środowiska w szerszym rozumieniu. Nie tylko najbliższego otoczenia – środowiska rodzinnego czy środowiska pracy, lecz także kultury narodowej kraju czy uregulowań prawnych odnoszących się do twórczości.

Takie pojęcia, jak stymulatory, inhibitory twórczości oraz środowisko kreatywne analizowane są w kontekście wzajemnych relacji i powiązań występujących na styku kultury, kreatywności, innowacyjności i rozwoju. Kreatywne formy życia społecznego są szczególnie wskazywane jako pozytywnie wpływające na twórczość danej wspólnoty. Dzięki nim tworzy się kreatywny ekosystem, który rozwija twórczość członków tej społeczności, a w konsekwencji przyciąga na dany obszar kolejne twórcze jednostki (Maźnica, 2013). Ł. Maźnica przywołuje opisaną przez S. Arietiego (1976) charakterystykę społeczeństwa kreatywnego cechującą się: powszechną dostępnością dóbr kultury, pozytywnym stosunkiem do różnorodności kulturowej, brakiem dyskryminacji w dostępie do dóbr kultury, obecnością licznych, często wzajemnie sprzecznych bodźców kulturowych, tolerancją i zainteresowaniem odmiennymi poglądami, dostarczaniem zachęt i nagród za działalność intelektualną. Koncepcję tę wykorzystywali w swojej pracy polscy badacze – J. Sołowiej (1995) oraz S. Popek (2003), wymieniając następujące czynniki sprzyjające efektywności twórczej:

- „otwartość na szeroko rozumianą problematykę kulturalną;
- wysokie usytuowanie w systemie wartości społecznych procesu samorealizacji i rozwoju osobowego;
- wolny dostęp do instytucji oświatowych i wszelkiego rodzaju zbiorów informacji oraz dzieł;

- różnorodność bodźców kulturalnych;
- tolerancja dla różnych stylów zachowania i poglądów;
- współdziałanie osób wybitnych oraz społeczne uznanie dla twórczości i twórcy” (Popek, 2003, s. 171).

E. Nęcka (2001) dodaje, że ważny jest również czynnik ekonomiczny, ponieważ stwarza popyt na twórcze dzieła i umożliwia na przykład sponsorowanie twórców. Środowisko kreatogenne najczęściej jest opisywane w kontekście badania środowiska twórczego rodziny, pracy, szkoły, czyli klimatu dla twórczości w organizacji (Bujacz, 2011; Karwowski, 2009a). Autorka niniejszej publikacji podejmowała już badania w odniesieniu do miasta jako środowiska kreatogenne (Mroczek-Żulicka, 2015), czerpiąc również z teorii miast twórczych i środowiska kreatywnego.

Koncepcję środowiska kreatywnego (ang. *creative milieu*) zaproponował Ch. Landry (2013) – teoretyk rozwoju miast. Zdefiniował on środowisko kreatywne jako miejsce, w którym:

- ludzie nie tylko posiadają oryginalną i pogłębioną wiedzę, lecz także zasób kompetencji oraz potrzebę do wzajemnej komunikacji;
- zapewnione zostały stabilne podstawy finansowe, pozwalające eksperymentować, zamiast sztywnych i ograniczających regulacji;
- zachwiana została równowaga między postrzeganymi potrzebami decydentów, biznesmenów, artystów, naukowców i krytyków społecznych, a faktycznymi możliwościami;
- wychodzi naprzeciw złożoności i niepewności przyszłych zmian na polu kultury, nauki i technologii;
- istnieje możliwość różnorodnej, nieformalnej i spontanicznej komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej;
- funkcjonuje multidyscyplinarne i dynamiczne środowisko, umiejętnie łączące innowacje związane ze sztuką i nauką;
- jest niestabilne strukturalnie.

Ocena przestrzeni geograficznej pod kątem posiadanych inhibitorów i stymulatorów twórczości czy rozpatrywanie jej jako środowiska kreatogenne jest w opinii autorki niniejszej monografii bardzo subiektywne. Trudno określić jednoznaczne wskaźniki pozwalające przesądzić o zakwalifikowaniu danego obszaru jako takiego, który stymuluje do twórczości. Autorka wykorzystwała wobec tego jakościowe metody badawcze, dzięki którym można było odpowiedzieć na pytanie, co w danym czasie i przestrzeni usprawnia lub hamuje proces twórczy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. W przeprowadzonych badaniach odniosła się do powtarzanych w koncepcjach elementów środowiska protwórczego, takich jak: otwartość na innych i na zmiany, różnorodność, dostępność, tolerancja, współdziałanie, komunikacja, niestabilność.

1.5. Materiały źródłowe, metody badań i ich ocena

Podstawowe pojęcia stosowane w tej publikacji są następujące: rekreacja twórcza, miejska przestrzeń rekreacyjna oraz organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Rekreacja twórcza od wielu lat opisywana jest w literaturze przedmiotu jako jeden z rodzajów rekreacji, jednak rozumienie jej najczęściej odnosi się tylko do sfery aktywności artystycznej (Czajkowski, 1979; Napierała i Muszkieta, 2011). W monografii wykorzystano autorską definicję operacyjną **rekreacji twórczej**, opracowaną na podstawie definicji rekreacji ustanowionych na gruncie geografii turystyki i geografii rekreacji, z wykorzystaniem psychopedagogicznych teorii twórczości i kreatywności. Rekreacja twórcza to aktywność podejmowana w czasie wolnym, o cechach:

- nowatorstwa⁸ – wprowadzająca coś nowego, wykraczająca poza rutynowe propozycje, wyróżniająca się oryginalnością pod względem organizacji, tematyki, miejsca przeprowadzenia aktywności na tle innych form aktywności w podobnym miejscu i czasie;
- wartościowości⁹, czyli posiada wartość pod względem minimum jednego z kryteriów: użyteczna społecznie, rozwijająca etycznie, estetycznie, poznawczo, duchowo lub kulturalnie.

Rekreacja twórcza obejmuje zatem wszelkie rodzaje rekreacji, o ile są nowatorskie i wartościowe. W niniejszej książce zostały zatem poddane analizie wydarzenia zorganizowane w przestrzeni otwartej, zaklasyfikowane jako rekreacja twórcza oraz uczestnicy i organizatorzy tych wydarzeń.

Pojęcie **miejskiej przestrzeni rekreacyjnej** rozumiane jest przez autorkę jako część przestrzeni miejskiej, w której odbywa się aktywność rekreacyjna zarówno mieszkańców, jak i odwiedzających. Ze względu na szerokie spektrum elementów przestrzeni rekreacyjnej (np. obiekty sportowe, instytucje kultury, tereny zieleni, obszary zabytkowe) badania w pracy zostały skoncentrowane na wydarzeniach z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Wybór ten pozwolił odnieść się do popularnych w literaturze przedmiotu zagadnień związanych z zagospodarowaniem rekreacyjnym terenów miejskich czy potencjałem przestrzeni publicznej dla rozwoju rekreacji (Pawlikowska-Piechotka, 2009; Jakóbczyk-Gryszkiewicz i in., 2008; Wantuch-Matla, 2016).

⁸ „Nowatorstwo”, według *Słownika języka polskiego PWN* (Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2022), oznacza: „wprowadzanie czegoś nowego; też: wynik takiej działalności” (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/nowatorstwo.html>, dostęp: 10.03.2022).

⁹ „Wartościowy”, według *Słownika języka polskiego PWN* (Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2022), dotyczy czegoś, co posiada istotną wartość, np. moralną, czy też dobrą jakość, wysoki poziom (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/warto%C5%9Bciowy.html>, dostęp: 10.03.2022).

Określenie **organizacja przestrzeni miejskiej** było prezentowane przez M. Wawrzyniak (2014) w publikacji dotyczącej przestrzeni turystycznej, a wyciągnięte wnioski zaadaptowano w niniejszej publikacji w kontekście miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Przyjęto, że organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej polega na gospodarowaniu tą przestrzenią, czyli celowym porządkowaniu jej walorów i zagospodarowaniu w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej i uporządkowanej), na którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. W książce poddano analizie następujące elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na podstawie podziału zaproponowanego przez S. Bródkę (2004):

1. Elementy kształtowane (zastane):

- zasoby przyrodnicze;
- zasoby kulturowe;
- infrastruktura rekreacyjna.

2. Elementy sprawcze, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne:

- podmioty publiczne;
- podmioty prywatne;
- jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe.

Opisane w tym rozdziale teorie, koncepcje oraz podstawowe pojęcia pozwoliły autorce osadzić i wyjaśnić problematykę, założone cele oraz postawione hipotezy. Uznano za konieczne dokonanie analizy wpływu otoczenia społecznego, kulturowego oraz geograficznego na zjawisko plenerowej rekreacji twórczej. Powyższe teorie stały się inspiracją do przeprowadzenia badań dotyczących następujących aspektów:

- społecznego – organizatorów oraz uczestników plenerowej rekreacji twórczej, sieci współpracy i powiązań między nimi, ich systemu wartości;
- kulturowego – wartości kulturowych plenerowej rekreacji twórczej;
- geograficznego – organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, inhibitorów i stymulatorów twórczości w mieście, oceny Łodzi jako środowiska kreatywnego oraz miasta twórczego.

Wobec przyjętych ram teoretycznych dokonano wyboru adekwatnych metod badań, aby najpełniej odpowiedzieć na pytanie główne i pytania szczegółowe, jak również zweryfikować hipotezy. Dzięki realizacji badań możliwe było ponadto stworzenie modelu organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej oraz rekomendacji dla władz lokalnych.

Monografia jest osadzona w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Zastosowano jednocześnie interdyscyplinarne podejście do badań, wykorzystując ramy teoretyczne subdyscyplin geograficznych: geografii humanistycznej, geografii turystyki, geografii rekreacji oraz socjologii miast i psychopedagogiki twórczości. Konsekwencją przyjęcia tak szeroko

zakrojonych ram teoretycznych w sferze geografii społeczno-ekonomicznej było wybranie antyscjentystycznych metod wyjaśniania oraz koncepcji humanistycznej (Chojnicki, 1999).

Z. Chojnicki (1999) przeciwstawił założenia orientacji antyscjentystycznej i scjentystycznej. Głównym elementem wybranej orientacji jest antynaturalizm, odrzucający jednolitą koncepcję badania naukowego. Przyjmowana jest odrębność i swoistość poznania w dziedzinie problematyki człowieka i społeczeństwa. Na jej gruncie powstały dwie ważne koncepcje programowe: humanistyczna oraz radykalna. W niniejszej publikacji wykorzystano humanistyczną koncepcję interpretacji oraz poznania. W wybranej koncepcji geograficznej w centrum zainteresowań badawczych stawia się problematykę człowieka. W konsekwencji przyjmuje się metody bezpośredniego, subiektywnego opisu doświadczeń oraz dopuszcza wiedzę opartą na intuicji (Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). Dzięki temu możliwe staje się poznanie, które przybiera charakter „odprzedmiotowiającej” i subiektywny, czyli intuicyjny (Chojnicki, 1999).

Wybór ten wydaje się zasadny ze względu na dostrzegany od lat wpływ koncepcji społecznych i humanistycznych na badania geograficzne. Zjawisko, uznawane za warte zastanowienia, daje możliwość wykorzystania komplanarnych idei pochodzących z różnych źródeł, a w konsekwencji łączenia i zestawiania w całość teorii, hipotez badawczych oraz różnorodnych metod w ramach jednej problematyki (Maik, 2016). W geografii społecznej coraz częściej wskazuje się na niewystarczalność wykorzystywania w badaniach naukowych tylko pozytywistycznego podejścia badawczego, aby dotrzeć do źródeł poznania motywów oraz mechanizmów wzajemnych relacji człowieka i społeczeństwa oraz przestrzeni i miejsca (Kotus i Piekarska, 2019). Podejście to było również nawiązaniem do podejmowanej od lat dyskusji krytycznej w geografii humanistycznej (Yeung, 1997). Jej efekty były pomocne dla tworzenia założeń metodologicznych. Podkreślono w nich wagę umiejętnego stosowania badań empirycznych i łączenia badań opartych na poznaniu intuicyjnym. Wyjaśniono mechanizmy stosowania w badaniach geografii humanistycznej metodologii teorii ugruntowanej (MTU) oraz triangulacji metodologicznej (Yeung, 1997).

Założenia MTU były przydatne przy wykorzystanych w badaniach metodach jakościowych, w tym wywiadach oraz etnograficznym badaniu wizualnym. Za pionierów tego podejścia uważa się B. G. Glasera i A. L. Straussa, którzy stawiali sobie za cel poznanie perspektywy badanych aktorów społecznych i uchwycenie procesualnego wymiaru badanych zjawisk poprzez systematyczne zbieranie danych. W konsekwencji możliwe jest budowanie teorii (Konecki, 2008). Teoria będąca podstawą do wyjaśniania danych powstaje w wyniku kodowania zebranego materiału badawczego (Charmaz, 2009).

Stosowanie triangulacji metodologicznej oraz tzw. „metod mieszanych” w podobnej do opisywanej w pracy problematyce badawczej występuje w polskich badaniach naukowych, a badacze przekonują, że możliwe jest korzystanie

z metod, technik i materiałów pochodzących z badań ilościowych oraz jakościowych (Kotus i Piekarska, 2019; Kotus i Rzeszewski, 2015; Żulicki, 2016). Triangulacja metodologiczna posiada kilka zalet, m.in.: daje możliwość uchwycenia problematyki z różnych perspektyw, a także zebrania wyników, które mogą być wzbogacone oraz wzajemnie weryfikowane, co daje szansę na zminimalizowanie błędów oraz ograniczeń jednej metody czy techniki badawczej.

Opisana problematyka oraz wskazane ramy teoretyczne stały się podstawą do stworzenia odpowiedniej procedury badawczej, dzięki której możliwe było uzyskanie odpowiedzi na pytanie główne i pytania szczegółowe. Zaplanowany proces badawczy pozwolił na kompleksowe zebranie danych zarówno metodami ilościowymi, jak i jakościowymi oraz zestawienie wyników poprzez zastosowanie triangulacji metodologicznej. Wykorzystanie różnorodnych technik z nauk społecznych i geograficznych umożliwiło zminimalizowanie negatywnych aspektów wybranych technik, porównanie wyników i ich zestawienie względem weryfikacji opracowanych wniosków.

Przed rozpoczęciem badań zasadniczych autorka przeprowadziła badanie pilotażowe w celu zebrania wstępnych wyników, weryfikacji założeń oraz ograniczenia ryzyka niepowodzenia zaplanowanych działań badawczych. Badanie polegało na kwerendzie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej organizowanych w Łodzi w okresie letnim w 2018 r. Dane zbierane były ze stron internetowych udostępniających informacje o wydarzeniach w Łodzi. Na podstawie zebranych danych przeprowadzono analizę przestrzenną zjawiska w programie ArcGIS 10.6. Dotyczyła ona występowania oraz rozmieszczenia badanych wydarzeń skierowanych do osób dorosłych w okresie od 1 lipca do 31 sierpnia 2018 r. W wyniku takiego doboru danych wyselekcjonowano łącznie 97 wydarzeń w granicach miasta Łodzi. Selekcja dokonana była z zastosowaniem autorskiej definicji pojęcia rekreacja twórcza. Dzięki tak przeprowadzonej analizie udało się wykazać, że rozmieszczenie wydarzeń koncentrowało się w centrum miasta, a najczęściej wykorzystywanymi do tego celu obszarami były miejskie tereny zieleni. Najwięcej wydarzeń organizowały podmioty publiczne, jednak można też było zaobserwować znaczący udział podmiotów prywatnych oraz liczne przykłady współpracy publiczno-prywatnej.

Przeprowadzone badania pilotażowe w postaci analizy przestrzennej przyczyniły się do doprecyzowania autorskiej definicji rekreacji twórczej. Poddano weryfikacji możliwości przeprowadzenia podobnej kwerendy w badaniach zasadniczych. Na podstawie zebranych wyników przygotowano potencjalną listę organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, potwierdzając tym samym możliwość wykonania zaplanowanych badań. Wstępne wnioski weryfikowano i rozwijano w kolejnych krokach badawczych (rys. 1). W trakcie prowadzonych badań, w czerwcu 2019 r., autorce przyznano grant finansowany z Narodowego Centrum Nauki w programie Preludium (numer umowy: UMO-2018/31/N/HS4/03479), który obejmował m.in. finansowanie realizacji zadań badawczych opisywanych w niniejszej publikacji.

Rys. 1. Ścieżka postępowania badawczego

Źródło: opracowanie własne.

Zasadnicze badania poprzedzono opisem przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Głównym celem tego działania była identyfikacja potencjalnych miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Ponadto opisano historyczne przemiany łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, aby pogłębić interpretację rozmieszczenia terenów, obiektów rekreacyjnych i aktywności wybieranych przez łodzian, a organizowanych przez różnorodne podmioty w mieście. Działanie polegało na przeprowadzeniu kwerendy literatury (naukowej, popularnonaukowej oraz reporterskiej), raportów, stron internetowych oraz map. Zebrane dane uporządkowano w formie zestawień tabelarycznych oraz rysunków niezbędnych do opisanie terenu badań.

Postępowanie badawcze rozpoczęto przeprowadzeniem wywiadów eksperckich. Zaproszono do nich respondentów, którzy posiadają duży dorobek zawodowy, wiedzę o przedmiocie badania oraz mogą prezentować interesujące propozycje analityczne lub prognozy rozwoju dotyczące danego fragmentu rzeczywistości społecznej. Charakterystyczne dla tej techniki badawczej są niewielkie rozmiary próby badawczej i różne doświadczenia respondentów. Przyjęto, że wywiady przybrały formę wywiadów swobodnych ukierunkowanych (Stempień i Rostocki, 2013). Charakterystyczne dla nich są wspólne pytania ogólne (najczęściej otwarte) lub szczegółowe, przy czym nie w każdym wywiadzie musi być użyty ten sam zestaw pytań, a ich kolejność może być różnorodna. Na potrzeby przeprowadzenia wywiadów eksperckich przygotowano dyspozycję do wywiadu w formie ogólnej listy zagadnień, na podstawie której osoba prowadząca wywiad swobodnie formułowała pytania otwarte (*Aneks 1: Wykaz respondentów w wywiadzie eksperckim* oraz *Dyspozycje do wywiadu eksperckiego*). Czasami przydatne okazało się posiadanie wzorów pytań, z których prowadzący wywiad mógł skorzystać lub nie (Konecki, 2008).

Głównym celem wywiadów eksperckich było zebranie informacji na temat postrzegania plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej przez wybranych ekspertów. W toku badań wykorzystano i zweryfikowano ponownie założenia definicyjne pojęcia rekreacja twórcza. Badania rozpoczęto w grudniu 2018 r., a zakończono w czerwcu 2019 r. Miejscami przeprowadzonych badań były miasta: Łódź, Warszawa oraz Kraków. Łącznie przeprowadzono siedem wywiadów eksperckich.

W wywiadach eksperckich uczestniczyły osoby reprezentujące: instytucję kultury, urzędy zaangażowane w nadzorowanie lub organizowanie czasu wolnego w mieście oraz naukowcy podejmujący badania nad podobną problematyką (z zakresu pedagogiki twórczości, miast kreatywnych, geografii turystyki i przestrzeni czasu wolnego).

Za zgodą uczestników badania wywiady były nagrywane, a następnie dokonano ich transkrypcji. Analiza danych przebiegła zgodnie z podejściem jakościowym – przeprowadzono proces kodowania (Konecki, 2008), wykorzystując program NVivo CAQDAS¹⁰. Użyteczność programów komputerowych służących do analizy zebranego w wywiadach materiału podkreślało wielu uznanych w tej dziedzinie badaczy (Kvale, 2010; Niedbalski, 2013; Silverman, 2008). D. Silverman (2008) podkreśla cztery główne zalety użycia oprogramowania typu CAQDAS: szybkie opracowanie dużych zbiorów danych, swego rodzaju dyscyplina potwierdzająca, że analiza została przeprowadzona w oparciu o rygorystyczną formułę, spójny system kodowania, trafniejsza analiza doboru próby. Ponadto CAQDAS sprzyja teoretyzowaniu i wyciąganiu wniosków niezbędnych do tworzenia teorii.

W trakcie procesu kodowania zebrane treści wywiadów klasyfikowano według zawartych w nich tematów. Tematy te przyporządkowano do kodów głównych oraz podkodów – uszczegóławiających znaczenie wypowiedzi respondentów, które następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody, do których przyporządkowano najwięcej odniesień podczas prowadzonych wywiadów eksperckich, dotyczyły: przyczyn „wychodzenia” wydarzeń w przestrzeni otwartej, definicji rekreacji twórczej, efektów organizacji, możliwości oraz barier rozwoju rekreacji twórczej, przykładów, miasta Łodzi, przestrzeni rekreacyjnej i organizatorów.

Zebrane wyniki badań eksperckich na etapie analizy porównano z wynikami przeprowadzonych później badań organizatorów i uczestników plenerowej rekreacji twórczej. Kontakt z ekspertami pozwolił zminimalizować ryzyko przeoczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi oraz pomógł wskazać te wydarzenia. Ograniczeniem zastosowanego sposobu badania może być trudność w rozdzieleniu poglądu eksperckiego od opinii prywatnej osoby. Autorka, mając świadomość tego rodzaju zagrożeń, dopytywała o poglądy eksperta, ale zdawała sobie sprawę, o czym niektórzy uczestnicy badania mówili wprost, że wypowiedź była niekiedy sformułowana w oparciu o osobiste opinie.

W kolejnym kroku badawczym autorka przeprowadziła kwerendę (przegląd źródeł danych) plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi. Na tej podstawie dokonała analizy rozmieszczenia plenerowej rekreacyjnej twórczej w Łodzi w okresie roku kalendarzowego (2019). Celem analizy była: weryfikacja rozmieszczenia zjawiska

¹⁰ NVivo Computer Aided Qualitative Data Analysis Software (CAQDAS). W pracy wykorzystano program NVivo 12 Plus.

rekreacji twórczej w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz określenie i charakterystyka lokalizacji terenów, na których organizowano analizowane wydarzenia. Dane na temat wydarzeń zaklasyfikowanych jako plenerowa rekreacja twórcza były zbierane w różnych porach roku, każdego tygodnia. Weryfikowano dostępne powszechnie źródła internetowe, takie jak media społecznościowe oraz portale internetowe zajmujące się promocją wydarzeń miejskich: portal Urzędu Miasta Łodzi zawierający kalendarz wydarzeń organizowanych w mieście (Urząd Miasta Łodzi, 2021b) oraz portal Plaster Łódzki – serwis kulturalno-społeczny powstały w styczniu 2010 r. i prowadzony przez Fundację Na Rzecz Wspierania Kultury „Plaster Łódzki” (Plaster Łódzki, 2017). Weryfikacja ta miała na celu zminimalizowane głównego ograniczenia zastosowanej metody – pominięcia istotnego dla tematyki badań wydarzenia. Zebrane dane porządkowane były w tabeli arkusza kalkulacyjnego MS Excel i zawierały takie informacje, jak: nazwa wydarzenia, adres, dzielnica, nazwa organizatora, typ organizatora, typ terenu, pora roku, odpłatność, cykliczność oraz informacja o uzyskanym przez organizatora dofinansowaniu ze środków zewnętrznych. Łącznie zebrano dane na temat 212 wydarzeń. Tak uporządkowana baza danych stanowiła podstawę do analizy danych (statystyka opisowa) oraz analizy przestrzennej. Analiza danych w ramach statystyki opisowej oraz wizualizacja w postaci tabel i wykresów została zrealizowana w programie MS Excel.

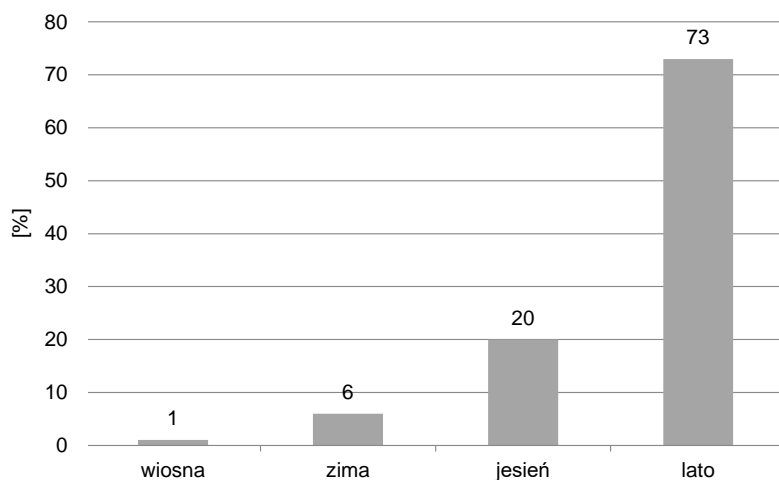
Analiza przestrzenna została przeprowadzona w programie ArcGis 10.7.1. z wykorzystaniem materiału źródłowego – mapy gminy Łodzi uzyskanej z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Do opracowania wyników wykorzystano proces geokodowania, który dotyczy przekształcania adresu lub miejsca na współrzędne x, y , a uzyskany wynik dodawany jest do istniejącego rekordu w bazie danych. Jest to możliwe dzięki porównaniu danych adresowych z materiałem odniesienia, na którym określone jest położenie poszczególnych adresów (Cichociński, 2014; Portal for ArcGIS, 2018). W ten sposób zlokalizowana w przestrzeni informacja stała się podstawą do wykonania map i przeprowadzenia analiz geograficznych. Utworzono zatem mapy obrazujące rozmieszczenie wydarzeń w Łodzi według takich cech, jak: dzielnica, typ terenu, typ organizatora. Wykorzystując mapy dzielnic i osiedli, bardziej szczegółowo zobrazowano rozmieszczenie wydarzeń na tych obszarach w celu podkreślenia częstotliwości występowania wydarzeń w konkretnych miejscach. Ponadto zastosowano program ArcGIS Pro i narzędzia statystyki przestrzennej, a mianowicie narzędzia skupiania: analizę lokalizacji Hot Spot oraz narzędzie gęstości skupień (ang. *kernel density*). Dzięki nim możliwe było określenie ilościowe rozmieszczenia przestrzennego obiektów (miejsc organizacji wydarzeń) oraz ich wzajemnych relacji przestrzennych (ESRI, 2019). Ponadto wyselekcjonowanie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej umożliwiło wyodrębnienie grupy organizatorów oraz uczestników tego typu wydarzeń.

Sondażowe badanie uczestników plenerowej rekreacji twórczej miało na celu analizę takich zagadnień, jak: rodzaje realizowanej rekreacji twórczej przez

uczestników, ocena odbioru proponowanych działań, zapotrzebowanie na organizowanie tego typu aktywności, ocena organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz charakterystyka demograficzno-społeczna respondentów. Polegało na zebraniu opinii wybranej przez badanego grupy respondentów na podstawie standaryzowanego kwestionariusza (Babbie, 2006). W badaniu zdecydowano się na wywiad kwestionariuszowy, który klasyfikowany jest jako technika wysoko standaryzowana, oparta na bezpośrednim wzajemnym komunikowaniu się (Grzeszkiewicz-Radulska i Krzewińska, 2013). Jest ona szczególnie użyteczna przy krótkich ankietach o stosunkowo powierzchownej tematyce nie dotyczącej zagadnień, które mogą być odbierane przez respondentów jako trudne czy drażliwe.

W badaniu wykorzystano dobór próby oparty na dostępności badanych (próba nieprobabilistyczna) (Babbie, 2006). Pomimo zastrzeżeń do reprezentatywności tego doboru próby, została ona zastosowana ze względu na konieczność zbadania osób uczestniczących w określonym wydarzeniu – w konkretnym miejscu oraz czasie. Stąd, jak przekonuje E. Babbie (2006), należy z dużą ostrożnością uogólniać wnioski z tak prowadzonych badań. Głównym ograniczeniem tej metody jest więc odniesienie wyników badań tylko do uczestniczących w badaniu respondentów.

Badania przeprowadzone były z pomocą firmy Media-tor Badania Rynku. Przygotowani ankieterzy przeprowadzili wywiady kwestionariuszowe na podstawie opracowanego przez autorkę kwestionariusza (*Aneks 2*) podczas wskazanych przez nią wydarzeń. W trakcie doboru wydarzeń nadzorowano minimalną i maksymalną liczbę przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych, dbając o różnorodność zarówno wydarzeń (pora roku, organizator), jak i uczestników oraz zwiększając reprezentatywność próby (rys. 2).

Rys. 2. Odsetek respondentów według pór roku

Źródło: opracowanie własne.

Kwestionariusz został wydrukowany i w zależności od zgody organizatora prowadzono badania w trakcie lub bezpośrednio po wydarzeniu (tab. 2). Ostatecznie wykonano je w okresie od marca do listopada 2019 r. wśród 430 uczestników analizowanych wydarzeń. Proces realizacji badań sondażowych przebiegał sprawnie. Organizatorzy wyrażali zgody na przeprowadzenie badań, a uczestnicy – na udział w wywiadach kwestionariuszowych. Dane były sukcesywnie kodowane w programie IBM SPSS, a następnie poddawane analizie statystycznej.

Tab. 2. Liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych podczas wybranych wydarzeń

Lp.	Nazwa wydarzenia	Data	Liczba respondentów
1.	Twórczy Księży Młyn	10.03.2019	9
2.	Spacer z Expo	2.03.2019	17
3.	Ogród Rozkoszy Miejskich	16.06.2019	3
5.	Baśniowy Pasaż Róży	23.06.2019	11
6.	Plac Zabaw Twórczych	23.06.2019	12
7.	Baśniowy Pasaż Róży	30.06.2019	13
8.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	30.06.2019	12
9.	TargOFFisko	6.07.2019	15
10.	Pocztówki z łódzkich parków	10.07.2019	12
11.	Pocztówki z łódzkich parków	17.07.2019	2
12.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	20.07.2019	20
13.	Roztańczone Bałuty	26.07.2019	20
14.	Roztańczony Julianów	27.07.2019	20
15.	Sztajerek na fajfie	28.07.2019	20
16.	Pociąg performatywny Księży Młyn	28.07.2019	20
17.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	3.08.2019	20
18.	Warsztaty cyrkowe	3.08.2019	16
19.	Centrum Nauki w Parku Źródlika	9.08.2019	20
20.	Jazzujemy... cykl koncertów Apertus Quartet w Amfiteatrze w Textorial Park	20.08.2019	20
21.	Bałucki Bigiel 2019	24.08.2019	30
22.	W bierki z dziadkiem, w klasy z babcią – rodzinny piknik	30.08.2019	30

Lp.	Nazwa wydarzenia	Data	Liczba respondentów
23.	Koncert Performatywny	27.10.2019	30
24.	Łódzki detal i czemu to ciekawe – spacer	14.11.2019	20
25.	Rzeźby okolic ul. Piotrkowskiej – spacer	16.11.2019	29
26.	Rzeźbiarskie oblicza Łodzi	18.11.2019	9

Źródło: opracowanie własne.

W badaniu sondażowym respondentami byli uczestnicy wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r. Szczegółowa charakterystyka społeczno-demograficzna badanych została opisana w podrozdziale 5.4.

Wyniki przeprowadzonych badań sondażowych uczestników zostały porównane z wynikami badań z ekspertami oraz wynikami kolejnego elementu badawczego – wywiadów swobodnych z organizatorami plenerowej rekreacji twórczej.

Jakościowe badanie terenowe z organizatorami badanych wydarzeń w Łodzi miało na celu analizę takich zagadnień, jak: rola organizacji przestrzeni rekreacyjnej Łodzi w rozwoju rekreacji twórczej, opis działań podejmowanych przez badanych w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, rekonstrukcja doświadczenia i interpretacji wyżej wymienionych działań wśród badanych oraz postrzeganie przestrzeni rekreacyjnej Łodzi.

Indywidualne wywiady swobodne przeprowadzone zostały metodą prowadzenia wywiadów opisaną przez S. Kvale (2010). Wyróżnił on siedem etapów w pełnym procesie prowadzenia wywiadów: określenie tematu, projektowanie, prowadzenie wywiadu, transkrypcja, analiza, weryfikacja oraz raportowanie (Kvale, 2010). Wybór tej metody podyktowany był chęcią pogłębienia zebranego wcześniej materiału badawczego w postaci badań ilościowych. Główną zaletą jakościowych badań terenowych jest całościowa perspektywa, jaką mogą one dać badaczowi (Babbie, 2006). W konsekwencji zyskuje on szansę głębszego i pełniejszego zrozumienia badanego zjawiska. Wywiady swobodne przyrównuje się do rozmowy, w której osoba prowadząca nadaje ogólny kierunek i podkreśla pewne tematy poruszane przez respondenta (Konecki i Chomczyński, 2012).

Przed przystąpieniem do wywiadu autorka przygotowała scenariusz wywiadu (*Aneks 3*). Badaniem objęto 10 organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, wybranych na podstawie wcześniej przeprowadzonych kroków badawczych, w tym badań pilotażowych. Do wywiadów swobodnych z organizatorami zaproszono podmioty, które wyselekcjonowano na podstawie badań pilotażowych, kwerendy wydarzeń w Łodzi w 2019 r. oraz w wyniku konsultacji z ekspertami. Badanymi organizatorami były osoby w przedziale wiekowym 30–60 lat, reprezentujące organizacje pozarządowe (trzy wywiady), instytucje publiczne (trzy wywiady), inicjatywy oddolne (trzy wywiady) oraz prywatną firmę (jeden

wywiad). Dobór uczestników wywiadów dokonany został na podstawie wyników kwerendy wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r., ponadto weryfikowano go, konsultując wybór badanych z ekspertami. Szczegółowa charakterystyka badanej grupy została opisana w podrozdziale 5.3. Dobór próby ograniczył się do wskazanej liczby osób ze względu na stan teoretycznego nasycenia generowanych kategorii na podstawie prowadzonej analizy zebranych już danych empirycznych.

Wszystkie wywiady przeprowadziła autorka. Respondenci chętnie uczestniczyli w badaniu, nie napotkano żadnych trudności. Co więcej, można było odnieść wrażenie, że badani organizatorzy z radością i dumą opowiadali o własnych doświadczeniach. Autorka starała się, na ile to możliwe, bezstronnie prowadzić wywiady, aby jej opinie, założenia nie wpłynęły na sposób prowadzenia rozmowy oraz dalszą interpretację. Błędy w tym zakresie są znaczącym ograniczeniem zastosowanej metody. Wywiady były nagrywane za zgodą uczestników badania, a następnie dokonano ich transkrypcji. Analiza danych przeprowadzona została zgodnie z podejściem jakościowym – kodowaniem, opisanym wcześniej (Konecki, 2008), z wykorzystaniem programu NVivo CAQDAS.

W trakcie procesu kodowania wyodrębniono kody główne i podkody, które uszczegóławiały podejmowane w wywiadach tematy, a następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody dotyczyły: plenerowej rekreacji twórczej, podejmowanych działań stosunku do Łodzi, znaczenia plenerowej rekreacji twórczej oraz łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej.

Analiza wyników wywiadów swobodnych z organizatorami pozwoliła na pogłębienie interpretacji zebranego wcześniej materiału badawczego. Co więcej, wybrani i chętni do dalszej współpracy rozmówcy zostali zaproszeni do ostatniego etapu badawczego, czyli etnograficznego badania wizualnego.

Etnograficzne badanie wizualne miało na celu dokonanie przez badanych pogłębionej obserwacji oraz interpretacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Było to możliwe poprzez wskazanie przez respondentów od trzech do pięciu zdjęć „moich twórczych miejsc” i uzasadnienie wyboru podczas dodatkowego wywiadu interpretacyjnego. Wybór tego kroku badawczego podyktowany był chęcią przeprowadzenia analizy i charakterystyki miejsc twórczych, które w opinii badanych stanowią dla nich miejsca znaczące w perspektywie indywidualnych doświadczeń. Tak sformułowane zadanie niosło ze sobą zagrożenie, że wybory miejsc nie będą dotyczyły przestrzeni rekreacyjnej miasta. Jednakże własna interpretacja tego zadania dokonana przez uczestników badania, zgodnie z założeniami, i tak dostarczyła wartościowej informacji o podejściu badanych do miejsc według nich twórczych.

Metody wizualne oraz fotografia uznawane są w naukach społecznych jako najważniejsze zarówno do przeprowadzania badań społecznych znaczeń nadawanych ciału, jak i przestrzeni geograficznej (Duda, 2020; Konecki, 2005;

Mordwa, 2003; Sztompka, 2005; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2014). W socjologii wizualnej przedmiotem badań jest analiza rzeczywistości społecznej mającej charakter wizualny (Herudziński, 2006). Metoda ta pomocna jest w pokazywaniu i obrazowaniu przeżyć oraz ich interpretacji. Dzięki niej możliwe będzie zwrócenie uwagi badanym na otoczenie będące ważnym elementem obserwacji i interpretacji własnej aktywności twórczej. J. Nowotniak (2013) przekonuje, że dane wizualne mogą być traktowane jak prawomocne, wartościowe materiały empiryczne i opracowywane w zestawieniu z innymi metodami badawczymi jako pewien uzupełniający typ danych.

Zebrane zdjęcia stały się podstawą do przeprowadzenia dodatkowego wywiadu interpretacyjnego, gdyż jak przekonuje K. T. Konecki (2005), jest on najwłaściwszą techniką badawczą, pozwalającą na interpretację zjawisk sfotografowanych przez badanego. W celu przeprowadzenia wywiadu autorka przygotowała dyspozycję do wywiadu (*Aneks 4*) na podstawie wybranej metody interpretacyjnej, jaką jest analiza hermeneutyczna fotografii (Sztompka, 2005). Analiza ta pozwala skupić się na twórcy zdjęcia, zrozumieniu jego wyboru wykonanego zdjęcia, znaczeniu przekazu oraz emocji, które wywołuje fotografia.

Uczestniczący w badaniu wizualnym organizatorzy (pięć osób, *Aneks 4*) przekazali autorce 22 fotografie. Następnie przeprowadzono wywiady interpretacyjne w okresie od lipca do października 2019 r. Za zgodą uczestników badania zostały one nagrane, a następnie dokonano ich transkrypcji oraz procesu kodowania z użyciem programu NVivo CAQDAS. W wyniku procesu kodowania wyodrębniono kody główne i podkody, które uszczegóławiały podejmowane w wywiadach tematy, następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody dotyczyły: wyboru zdjęcia, użytkowania miejsca, opisu miejsca wykonania zdjęcia, miejsca jako inspiracji do organizacji, kreatywności miejsca, relacji między historią a współczesnością oraz emocji i uczuć względem miejsca.

Etnograficzne badanie wizualne stanowiło bardzo bogaty zbiór dodatkowych treści i znaczeń, który poszerzył materiał ilościowy i jakościowy. Etap ten przebiegł bez trudności, jedynie szósta osoba badana, po omówieniu wybranych fotografii w ramach przeprowadzonego wywiadu interpretacyjnego, ostatecznie nie zdecydowała się na przekazanie zdjęć do niniejszej pracy. Wywiady były prowadzone w atmosferze wzajemnego zaufania i chęci dzielenia się własnymi inspiracjami.

Tak zaplanowany proces badawczy pozwolił autorce na zebranie bogatego zbioru danych ilościowych i jakościowych. Dane te poddane zostały wnikliwej analizie, w wyniku której opracowano model miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej. Ponadto zebrany materiał badawczy posłużył jako podstawa do skonstruowania rekomendacji dla władz lokalnych. W opinii autorki zebrany materiał badawczy oraz dane źródłowe były wystarczające do weryfikacji hipotez i zrealizowania założonych celów pracy.

2. UWARUNKOWANIA PLENEROWEJ REKREACJI TWÓRCZEJ W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

Rozplanowanie przestrzeni miejskiej, istniejące w niej udogodnienia i zagospodarowanie stają się nierzadko źródłem pomysłów organizatorów czasu wolnego oraz warunkują plenerową rekreację. Wielokrotnie historia miasta, jego obiekty i wyjątkowość stanowiły główny motyw przewodni działań organizatorów różnych form aktywności plenerowej.

Od wielu lat miasto przyciąga, inspiruje i angażuje mieszkańców, aktywistów czy artystów. Współcześnie jest przedmiotem badań naukowych, a także rozważań o charakterze publicystycznym lub popularnonaukowym. Wzbudza emocje, fascynuje, staje się podmiotem dociekań wielu autorów. Ciekawe jest zarówno jego tło historyczne, architektura, formy rozwoju, przyszłość, jak i relacje z mieszkańcami. Wiele osób o różnorodnych zainteresowaniach zastanawia się, jak rozwijać miasto. Tworzone są postulaty, a nawet koncepcje, dzięki którym będzie ono odpowiednio zaprojektowane, a jego mieszkańcy szczęśliwi. Do jego opisu wykorzystywane są zatem wyszukane porównania i metafory. Wydaje się, że o mieście może pisać każdy, próbując wyjaśniać w różnorodny sposób aktualne procesy społeczno-gospodarcze.

Okazuje się, że opisując miasto, można odwołać się do teorii muzyki, jak czyni to deweloper i muzyk J. Rose (2019). Analizuje on aktualne wyzwania stojące przed ludzkością i uważa, że to właśnie w miastach rozegra się batalia o przyszłość globu. Z kolei historyk i architekt krajobrazu W. Graham (2016) przekonuje, że miasta powinny być „wysnione”, tłumacząc, że „miasta to właśnie kontekst”, a między ludźmi i budynkami zachodzą relacje wynikające z wizji, w ramach których zostały zaprojektowane. Te przykładowe publikacje i zastosowane w nich metafory uwydatniają potrzebę wieloaspektowego analizowania współczesnej przestrzeni miejskiej. Przekonuje również do tego polska filozofka E. Rewers (2005). Wskazuje, że warto w badaniach nad miastem wyjść poza utrwalone podziały dyscyplin naukowych.

Z naukowego punktu widzenia podkreślane jest bogactwo kontekstów oraz zagrożeń, w jakich opisywać można współczesne miasto, które niczym soczewka skupia w sobie zmiany społeczno-gospodarcze świata. Przekonuje o tym chociażby polska socjolożka M. Dymnicka (2013, s. 11): „miasta współczesne stanowią eksperymentalne laboratoria innowacji i zacofania, bogactwa i biedy, «nowotworu» i fundamentu świata zarazem. Są codziennym sprawdzianem kierunku rozwoju dzisiejszych społeczeństw”.

W ostatnich latach szczególnie zwraca się uwagę na zagrożenia, z którymi powinny mierzyć się władze miejskie: podporządkowanie miast ruchowi samochodowemu, zanik kontaktów międzyludzkich w przestrzeni miejskiej czy zapewnienie dostępu do zieleni i świeżego powietrza. Jak opisuje amerykański socjolog R. Sennett (2015), mieszkańcy miast – od starożytnych Aten po współczesność – współżyją i „zmagają się” z miastem. Podkreślił, że współczesna przestrzeń miejska (już nie z „kamienia”, ale „szkła i aluminium”) oceniana jest przede wszystkim przez pryzmat tego, czy łatwo jest przez nią przejechać lub się z niej wydostać. Wygląd przestrzeni miejskiej podporządkowany został aspektowi ruchu – ważna jest neutralność, standaryzacja wyglądu (np. oznaczeń), ograniczenie ilości bodźców, aby nie rozpraszać kierowców. Porządek przestrzeni gwarantować ma również brak kontaktu – współcześnie tłum miejski się rozproszył, a fizyczna obecność wyczuwana jest jako zagrożenie. Tłum częściej gromadzi się w przestrzeniach handlowych w celach konsumpcyjnych niż społecznych czy politycznych.

Jako remedium na powyższe zagrożenia powstają postulaty (architektów i aktywistów miejskich), które mają im przeciwdziałać. Podkreśla się konieczność zwrócenia uwagi na potrzeby mieszkańców miast (nie tylko kierowców), dostęp do zieleni i światła słonecznego, zatrzymanie ekspansji miasta rozproszonego (ang. *city sprawl*) oraz eksploatawanie zasobów. W tym nurcie pisał kanadyjski pisarz, dziennikarz i aktywista miejski Ch. Montgomery (2015). Przekonywał, że warto przywrócić mieszkańcom miasta poczucie godności i szczęścia, ponieważ tylko z nimi architektura i urbanistyka mają jakikolwiek sens. Z kolei popularny polski reportażysta i fotoreporter Filip Springer we wstępie do polskiego tłumaczenia wspomnianej książki, podkreślił zagrożenie, jakim jest współczesne myślenie o mieście jako „surowcu, który trzeba eksploatować, a nie zasobie, który należy chronić” (Montgomery, 2015, s. 6). Szczególną troską powinny zostać objęte również zasoby przyrodnicze miast. Istotne jest wykorzystywanie naturalnego otoczenia i podłoża oraz naturalnego tworzywa do budowania nowych form architektury. Aspekt stosowania czynnika przyrodniczego w kreowaniu dobrych, a nawet pięknych miast podkreślony został w publikacji W. Kosińskiego (2011).

Niezaprzeczalny jest dynamizm procesów zachodzących w mieście. Łódź i inne polskie miasta znajdują się w permanentnej przebudowie, wciąż podlegając nowym reformom: zmieniają się polityki miejskie, powstają nowe ruchy aktywistów, a różnorodne doświadczenia miejskie są coraz szerzej opisywane. W tym tonie przekonywał w przedmowie do książki *Miasto na żądanie* W. K. Pessel: „cokolwiek o dynamicznym mieście napiszemy, lada moment ulega dezaktualizacji” (Bukowiecki i in., 2014, s. 17).

Ponadto należy podkreślić wielowątkowość zagadnień związanych ze współczesnym miastem – narracji i ideologii, które są wykorzystywane do ich opisu. Niewątpliwie miasto, niemalże traktowane jak postać, jest ważnym i bardzo aktualnym podmiotem badań naukowych. W przestrzeni miejskiej kumulują się najistotniejsze przeobrażenia o charakterze zarówno lokalnym, jak i globalnym. Miasta nazywane

są aktorami na scenie politycznej, gospodarczej i medialnej, a władze miejskie w łatwiejszy sposób niż władze krajowe mogą reagować na wynikające z tych przeobrażeń wyzwania, jak chociażby na istotną w kontekście rekreacji miejskiej potrzebę integracji społecznej i kulturowej (Giddens i Sutton, 2012).

W rozdziale dokonano opisu najważniejszych przeobrażeń przestrzeni miejskiej, które w konsekwencji stwarzają warunki dla zaistnienia i rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Przedstawiono strukturę organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, która ma istotne znaczenie dla inicjowania analizowanych wydarzeń. Ponadto zaprezentowane zostały przykłady plenerowej rekreacji twórczej z odwołaniem do omówionych czynników i uwarunkowań.

2.1. Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej

Wybrane współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej opisane w podrozdziale stanowią próbę charakterystyki uwarunkowań zewnętrznych wpływających na rozwój plenerowej rekreacji twórczej.

Jak już podkreślono – współczesne miasta zmieniają się. W sposobie zorganizowania i wykorzystania przestrzeni miejskiej odzwierciedlone są procesy zachodzące we wszystkich sferach życia: gospodarczej, społecznej, kulturalnej oraz politycznej, o czym przekonuje A. Karwińska (2015). Powstają konflikty interesów poszczególnych grup społecznych, które upominają się o swoje prawa, wyrażają chęć ekspresji w przestrzeni publicznej, domagają się modyfikacji przestrzeni miejskiej, aby dostosować ją do własnych oczekiwań i aspiracji. Na zmianę organizacji przestrzeni miejskiej wpływają również najważniejsze procesy społeczne zachodzące w miastach współczesnej Polski, czyli globalizacja i metropolizacja. W efekcie metropolizacji miasto przede wszystkim ma pełnić funkcję usługową, wytwarzania informacji, kreowania i transmitowania wartości kultury (Jałowiecki, 2005). Najważniejszym współczesnym procesem gospodarczym oddziałującym na życie społeczne są przekształcenia motywacji i zachowań w sferze inwestowania i zarządzania nieruchomościami. Proces ten może różnicować liczbę podmiotów oferujących swoje usługi, wzrasta też liczba aktorów gry o przestrzeń, co może okazać się konfliktogenne.

Wśród kluczowych zjawisk demograficznych wpływających na organizację współczesnej miejskiej przestrzeni należy wymienić procesy depopulacji (w Polsce szczególnie podkreślana jest sytuacja Łodzi) oraz starzenia się miast. Wiąże się to z koniecznością podejmowania decyzji niezbędnych dla utrzymania i poprawy jakości życia mieszkańców. Wśród wskaźników determinujących lepszą jakość życia wymieniana jest między innymi jakość oferowanych usług w zakresie czasu wolnego. Stąd istotna wydaje się wartościowość i oryginalność proponowanych form rekreacji. Zmiany społeczne w zakresie rozwoju oraz wzmocnienia postaw obywatelskich powodują wzrost aktywności społecznej. Podejmowane są w efekcie konsultacje

społeczne towarzyszące podejmowaniu decyzji dotyczących przykładowo budżetu partycypacyjnego. Niejednokrotnie przykłady zgłaszanych projektów odnoszą się do usług i infrastruktury rekreacyjnej – wyodrębniono kategorię projektów związanych z rekreacją, która jest istotna dla pomiaru jakości życia w mieście czy zmian przestrzennych i nowych inwestycji (Brzeziński, 2018; Kociuba i Rabczewska, 2019; Leśniewska-Napierała, 2017; Meyer, 2018; Solecka i Dworniczak, 2016).

Innym aspektem zmian społeczno-gospodarczych w polskich miastach jest uwalnianie się od dziedzictwa socjalistycznego, wskutek czego powstały nowe grupy i warstwy społeczne posiadające odmienne potrzeby i oczekiwania wobec zamieszkiwanej przestrzeni. Z punktu widzenia struktury miasta zachodzą ważne zmiany w jego funkcjonowaniu jako całości. Miasto coraz częściej dzielone jest na tak zwane „dobre” i „złe” dzielnice, co powoduje zjawisko polaryzacji społecznej polskich miast, a to przyczynia się do dualizmu miejskiego życia. Warto się zastanowić, czy zapewniony jest równy dostęp do przestrzeni rekreacyjnych różnym grupom społecznym i czy w „złych” dzielnicach umożliwiane są różnorodne formy rekreacji. Ponadto ubywa przestrzeni produkcji na rzecz przestrzeni konsumpcji oraz wielofunkcyjnych przestrzeni nowego typu. W efekcie powstają nowe miejsca (np. atrakcyjne przestrzenie biurowe, centra rozrywki, parki tematyczne) oraz wzrasta intensywność wykorzystania przestrzeni, w tym na potrzeby rekreacji. W konsekwencji dostrzeżono w polskich miastach pierwsze zwiastuny tematyzacji przestrzeni publicznej (Lorens, 2005). Przejawia się ona w aranżowaniu czy stylizowaniu różnego rodzaju wnętrz (np. lokali gastronomicznych) albo tworzeniu „pseudoprzestrzeni” publicznych (np. wielkich kompleksów handlowych). Amerykańskie przykłady obrazujące to zagadnienie to np. przestrzenie publiczne zdominowane przez określony motyw w celu wykreowania przez podmioty komercyjne iluzji bezpieczeństwa. Sytuacja wynika z tego, że władze miejskie nie są w stanie zaspokoić potrzeby bezpieczeństwa w tradycyjnej przestrzeni publicznej. Stąd popularność parków i centrów rozrywki jako atrakcyjnej alternatywy dla rekreacji organizowanej w przestrzeni publicznej.

Z punktu widzenia problematyki pracy bardzo ważne są przemiany w stylu i sposobie życia zdeterminowane zmianami ekonomicznymi, społecznymi, technologicznymi oraz kulturowymi. Następuje rozwój nowych potrzeb i przekształcenie już istniejących. Ponadto zwiększa się konieczność reagowania na potrzeby grup do tej pory marginalizowanych w życiu społecznym (np. dzieci, osób starszych). Łatwo dostrzec te zmiany chociażby w odniesieniu do liczby nowo powstających siłowni plenerowych, modernizacji placów zabaw oraz zakładania nowych terenów zieleni (skwerów) czy popularnych, m.in. w Łodzi, podwórców miejskich (woonerfów). Zmiany są generowane przez wzrastające oczekiwania wobec otoczenia społeczno-przestrzennego, funkcjonowania instytucji (realizowanych przez nie celów), oferowanych usług. Przestrzeń miejska, w tym przestrzeń publiczna, musi „dopasować się” ze swoją ofertą kulturalną do odbiorcy, organizować miejsca spotkań.

Choć wraz z globalizacją następuje uniwersalizacja kulturowa, to pojawiają się także tendencje przeciwstawne – wyrastające z potrzeby podkreślenia i potwierdzenia tożsamości z miejscem – odradzanie się lokalności (Karwińska, 2015). Perspektywa ta wykorzystywana jest w działaniach organizatorów miejskiej rekreacji. Wyznacznikiem obecności tego rodzaju podmiotów jest natężenie w przestrzeni miejskiej różnorodnych związków wyznaniowych, stowarzyszeń, grup sąsiedzkich, obecność muzeów „lokalnych” i innych instytucji kultury rozwijających lokalne tradycje czy restauracji oferujących potrawy regionalne (Klekotko, 2014). Grupy sąsiedzkie z kolei stają się organizatorami czasu wolnego mieszkańców. Innym przykładem zwrotu w kierunku lokalności są działania podejmowane przez ruchy miejskie (np. przedsięwzięcia z zakresu patriotyzmu lokalnego, inicjatywy wspólnot sąsiedzkich) (Grzechnik, 2019; Kowalewski, 2016). Dzięki nim podkreślana jest odmienność, różnorodność, tożsamość oraz to, co tradycyjne w regionie (Kudłacz, 2017). Działania polityki miejskiej, dbającej o rozwój lokalny, ukierunkowane są na inwestowanie w szeroko pojętą kulturę oraz rozwój przestrzeni publicznych. W ten sposób możliwe jest budowanie identyfikacji z danym miejscem i dobrostanu mieszkańców (Klekotko, 2014).

Szczególnie warto zwrócić uwagę na odradzanie się poczucia lokalności jako reakcji na standaryzację i utratę unikatowości przestrzeni miejskich w wyniku metropolizacji. *Genius loci* miast staje się zagrożone, następuje „depersonalizacja” miast. W nurcie tym pisała S. Zukin (2010). Miasta, które stają się modne, gubią swą historię i autentyczność. Przykład Nowego Jorku – miasta atrakcyjnego, które straciło swoją „duszę”, rozumianą przez Zukin jako społeczna i etniczna różnorodność mieszkańców. Autentycznym miastem można nazwać współcześnie miasto hybrydowe, w którym mieszczą się „hipsterskie” dzielnice, luksusowa zabudowa, imigranccy sprzedawcy żywności, wielkie sklepy, ogrody społecznościowe i gentryfikacja.

Znamiennie dla polskich miast (w tym Łodzi) jest to, że uwalniając się od dziedzictwa socjalizmu, mierzą się z koniecznością przekształcenia rozmaitych obszarów miejskich. Przestrzenie publiczne tego typu miast w Polsce charakteryzowały się m.in. niedostatkiem terenów o charakterze rekreacyjnym czy sportowo-rekreacyjnym, odpowiadających na potrzeby różnych grup społecznych (Szafrąńska, 2016). W związku z tym zaobserwować można wciąż intensywne prace nad rozbudową i poprawą przestrzeni rekreacyjnej w polskich miastach.

Opisane uwarunkowania pokazują dynamizm zmian i przeobrażeń zachodzących we współczesnych miastach, które niezaprzeczalnie wpływają na sposób organizacji przestrzeni rekreacyjnej. Bardzo istotną determinantą jest też wpływ technologii i mediów cyfrowych na styl życia oraz codzienność współczesnych mieszkańców miast, w tym na rekreację (De Lange i De Waal, 2013; Janković i in., 2016). Globalne trendy, lokalne uwarunkowania, nowe potrzeby, a także kolejne dostrzeżone grupy odbiorców stanowią wyzwanie dla organizacji miejskiej rekreacji. Konieczne zatem wydaje się tworzenie w przestrzeni

miejskiej obszarów dialogu i integracji grup społecznych – zarówno w kontekście starzejącego się społeczeństwa, jak i różnorodności w zakresie zamożności, zwyczajów i stylów życia (Karwińska, 2015).

Z powyższych kierunków przeobrażeń wynika zwrot w myśleniu o mieście jako przestrzeni dla mieszkańców. Miasto powinno służyć ludziom, poprawiać jakość ich życia. Autorka dostrzega potencjał rekreacji twórczej z uwagi na jej wartościowość i nowatorstwo. Tego typu rekreacja może wypełniać ważną lukę w organizowaniu przestrzeni rekreacyjnej skierowanej do mieszkańców, rozwijającej ich potrzeby oraz zainteresowania.

Przeobrażeniom podlega także współczesna przestrzeń miejska. Szczególne znaczenia w ostatnich latach nabrała perspektywa planowania zmian w mieście w ramach odpowiedzialnej rewitalizacji. Przyjmuje się, że rewitalizacja to proces składający się z sekwencji planowanych działań, których celem jest ożywienie gospodarcze oraz zmiana struktury przestrzennej i funkcjonalnej zdegradowanych obszarów miasta, a w konsekwencji przywrócenie im wartości społecznej. Wartość społeczna rozumiana jest jako stopień dostosowania organizacji przestrzeni oraz jej wyposażenia do potrzeb użytkowników (mieszkańców i przyjezdnych). W efekcie tak definiowana rewitalizacja dotyczy jednoczesnego prowadzenia działań w takich obszarach, jak: gospodarczy, przestrzenny, społeczny i kulturowy (S. Kaczmarek, 2001). Można uznać, że działania w zakresie rewitalizacji przyczyniają się do przeobrażeń przestrzeni rekreacyjnej w postaci tworzenia nowych czy zmiany starych, zdegradowanych terenów na cele rekreacyjne (Instytut Rozwoju Miast, 2016). Odmienianie form organizacji przestrzeni publicznych stwarza dogodne warunki do budowania relacji międzyludzkich i spędzania czasu wolnego w wykreowanych, rewitalizowanych przestrzeniach (Zdyb, 2017). Łódzkimi przykładami są chociażby Centrum Handlowe Manufaktura (Rogatka i Ciesiółka, 2016; Świerczewska-Pietras, 2009) czy bardziej współcześnie zrewitalizowane osiedle Księży Młyn (Instytut Rozwoju Miast, 2016) oraz projekty Zielone Polesie (parki kieszonkowe na osiedlu Stare Polesie) i woonerfy (również na obszarze osiedla Stare Polesie) (Zdyb, 2017).

Zmiany związane z rewitalizacją obejmują coraz szerszy zakres. Obserwowana jest tendencja do przekształcania starych obiektów, przestrzeni przemysłowych czy pokolejowych w przestrzenie dla rekreacji i turystyki (Dudzińska-Jarmolińska, 2016; S. Kaczmarek, 2001), a nawet w przestrzenie kreatywne (Stryjakiewicz, 2010). Niekiedy realizowanie procesów rewitalizacyjnych (np. na terenach przemysłowych) w zdegradowanej przestrzeni powoduje jej awans oraz dodaje atrakcyjności (Krzysztofek, 2005). Przestrzenie zrewitalizowane stanowią dodatkowy impuls do organizacji rekreacji twórczej z uwagi na to, że w swoich założeniach, jak przekonuje A. Dudzińska-Jarmolińska (2016), powinny wpływać na trzy ważne aspekty: zwiększenie wartości społecznej (np. integrują społeczność lokalną, zachęcają do spotkań), wzmocnienie aspektu tożsamości miejsca i dbałość o bogate życie biologiczne.

Co więcej, udogodnienia w zakresie kreowania nowych przestrzeni dla rekreacji, w tym przestrzeni publicznych, stają się ważnym narzędziem w procesie rewitalizacji społecznej, o czym przekonuje D. Wantuch-Matla (2009). Odpowiednio zaprojektowana i zorganizowana przestrzeń publiczna wzbogacona o różnego rodzaju atrakcje, takie jak place zabaw, urządzenia gimnastyczno-sportowe, stanowić może dodatkowy bodziec wpływający na standard życia okolicznych mieszkańców oraz zachęca do aktywnego spędzania czasu wolnego. Jak opisuje J. Olenderek (2010), rewitalizowana przestrzeń miejska powinna stanowić obszar znaczących dokonań twórczych w zakresie przekształceń architektonicznych, ale w opinii autorki powinna być jednocześnie przestrzenią znaczących działań dotyczących nowatorskiej i wartościowej rekreacji.

Współczesne przeobrażenia miast uwarunkowane są również zmianami kulturowymi. Ważny jest kontekst kulturowego kapitału społecznego dla kształtowania miast (Krawczyk-Wasilewska i in., 2012). Istnieje szereg zagrożeń i wyzwań diskutowanych przez kulturoznawców, takich jak nowe wzorce kulturowe mieszkańców miast, wielokulturowość czy ludyczość, które mogłyby być przedmiotem oddzielnych badań. Autorka pracy skupia się jednak na tych mających największe znaczenie dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. W dyskusjach nad przestrzenią miejską postulowany jest szacunek dla dziedzictwa kulturowego miasta oraz partycypacji społecznej w procesie podejmowania decyzji przestrzennych. Podkreślana jest również ważność kulturotwórczych wydarzeń dla miasta. Zaznacza się, aby polityka kulturalna miast wychodziła poza formułę mecenatu, a jej rolę upatruje się w zarządzaniu stylem życia mieszkańców (Krzysztofek, 2005). Kultura staje się współcześnie częścią przemysłu czasu wolnego, który nie jest nastawiony tylko na zaspokajanie potrzeb lokalnych koneserów sztuki, ale także turystów. Rekreacja kulturalna staje się więc istotnym elementem oferty miejskiej skierowanej zarówno do mieszkańców, jak i przyjezdnych, dlatego tak ważne jest poszanowanie dziedzictwa kulturowego. Organizatorzy miejskiej rekreacji powinni zatem dbać o nawiązywanie do kulturowego potencjału miasta. Dziedzictwo kulturowe może stać się inspirującym tłem dla organizacji różnorodnych form rekreacji. Włączanie mieszkańców w poznawanie historii i odkrywanie miasta stanowi istotny potencjał dla organizatorów miejskiej rekreacji.

Kontekst kulturowy to ważna perspektywa badawcza. W ostatnich latach nastąpiły dwie istotne przemiany, które wpłynęły na nowe ujmowanie badań nad miastem (Mikułowski Pomorski, 2011). Pierwsza to tzw. przewrót kulturowy (ang. *cultural turn*), podkreślający siłę i trwałość zróżnicowanych kontekstów kulturowych, eksponujący rolę kultury w gospodarce¹. Druga to przewrót przestrzenny

¹ Szerzej o zwrocie kulturowym w studiach nad miastem pisali m.in. Klekotko i Navarro (2015). Autorzy dokonali operacjonalizacji i pomiaru charakteru kulturowego miasta. Po

(ang. *spatial turn*), zwracający uwagę na niepowtarzalne właściwości miejsc oraz ich wagę w zachowaniach rynkowych. Związek przestrzeni z kulturą staje się podstawą nowego podejścia badawczego w naukach społecznych. Powyższa tendencja powoduje jednak niekiedy niemalże sportowy wyścig o tytuł miasta tętniącego kulturą. W efekcie następuje festiwalizacja kultury, co napędza przemysł rozrywki, który często sięga po sztuczne rozwiązania, nazywane „kopiami sytuacji”. Kreuje się przez to sztuczną historię miejsc, która nie ma nic wspólnego z historią danego obszaru (np. tematyczne parki rozrywki). Wskutek tych działań można zaobserwować rosnącą ofertę komercyjnych i publicznych wydarzeń rekreacyjnych oraz nowych obiektów i terenów specjalnie do tego zaaranżowanych. Miejska przestrzeń kultury, aby nie poddać się globalnym trendom, powinna wytworzyć przestrzeń dla „kultury żywej”, adekwatnej dla lokalnych problemów, stworzyć nową publiczną agorę (Krzysztofek, 2005). Przykładem tego typu inicjatyw w przestrzeni miejskiej mogą być hiszpańskie widowiska kulturalno-rozrywkowe opisane przez N. Bursiewicz (2012), która przekonuje, że wpływają one na kształtowanie się przestrzeni miejskiej, a miasto staje się „swoistą scenografią społeczno-architektonicznego spektaklu” (s. 431). Dzięki temu tkanka miejska dostosowuje się do charakteru tego typu wydarzeń. Rosną również wymagania stawiane organizatorom miejskiej rekreacji. Uwypuklona została potrzeba dbałości o kulturotwórczy charakter rekreacji, włączający i angażujący społecznie, nawiązujący do tożsamości i wartości zapisanych w przestrzeni miejskiej.

Trudno jest jednak współcześnie jednoznacznie rozdzielić ofertę z zakresu kultury i konsumpcji. Coraz częściej sfery te się przenikają, jak przekonują Smętkowski, Celińska-Janowicz i Wojnar (2019). Konsumenci coraz częściej poszukują oryginalnych, niepowtarzalnych i autentycznych przestrzeni konsumpcji. Taka nowa forma przestrzeni miejskiej zyskała miano *urban marketplace*. Przestrzenie te nie powinny ograniczać się tylko do korzystania z usług i robienia zakupów, ale oferować również inną możliwość spędzania czasu wolnego.

Analiza zmian w zakresie czasu wolnego (jakości, długości oraz form) jest w konsekwencji ważnym aspektem kształtującym współczesną przestrzeń miejską. Obserwuje się tendencję do coraz częstszego realizowania form aktywności czasu wolnego w przestrzeni miejskiej – publicznej lub quasi-publicznej (Derek, 2011). Aktualne potrzeby i zachowania społeczne mają swoje odbicie w przestrzeni czasu wolnego. Współczesne społeczeństwo cechuje powszechność czasu wolnego, elastyczność czasu i miejsca pracy oraz rodzaju wykonywanej pracy, co wpływa na podejmowane aktywności wolnoczasowe odbywające się w przestrzeni miejskiej. Przestrzeń czasu wolnego staje się „towarem” na rynku, dlatego powinna być coraz bardziej atrakcyjna, posiadać coraz więcej udogodnień w postaci

przeprowadzeniu badań zaprezentowali model teoretyczno-metodologiczny, na podstawie którego zaproponowali autorską, uogólnioną typologię miast.

restauracji, teatrów czy też występów ulicznych artystów. Innym przejawem powyższych tendencji jest powstawanie wielofunkcyjnych centrów rozrywkowo-handlowych. Ponadto coraz większe znaczenie dla rozwoju dużych miast ma przestrzeń czasu wolnego aranżowana zarówno dla przyjezdnych, jak i na potrzeby mieszkańców w zakresie kultury, sztuki, rozrywki, sportu i rekreacji, jak przekonują A. Kowalczyk i M. Derek (2015). W tym kontekście coraz większego znaczenia nabierają tzw. ruchy miejskie. Ich działania często dotyczą problemu właściwej organizacji przestrzeni czasu wolnego.

Równie zmiennym skutkiem tego rodzaju przemian współczesnych miast jest pojawianie się aktywności związanych z czasem wolnym spędzaniem na terenach poprzemysłowych, posiadających ogromny potencjał w zakresie wprowadzania w nie funkcji czasu wolnego (Derek, 2012). Stanowi to pole do organizacji działań artystycznych nawiązujących do zstaniego w tych miejscach dziedzictwa, angażujących i integrujących społecznie. Łódzkie tereny poprzemysłowe to jedne z pierwszych, które stały się dla Autorki niniejszej książki inspiracją do poszukiwań przestrzeni dogodnych do organizacji rekreacji twórczej w mieście (Mroczek-Żulicka, 2018). Zatem nowe funkcje przestrzeni miejskiej, w tym poprzemysłowej, oraz zmieniający się charakter i ilość czasu wolnego mieszkańców stanowią istotne zmienne dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

2.2. Przemiany przestrzeni publicznej

Szczególnie mocno podkreślana jest konieczność przemiany miejskich przestrzeni publicznych w wymiarze architektonicznym i społecznym. Przestrzeń publiczna jest odzwierciedleniem kultury miejskiej (miejskiego stylu życia). To nieustający „teatr w mieście”, w którym można poznać różnorodne oblicza tego miasta: brzydotę, piękno, ludzi – zarówno biednych, jak i bogatych, o wysokiej kulturze, a także wandali. W przestrzeni publicznej niczym w zwierciadle odbija się tożsamość miasta, tradycja oraz teraźniejszość (Chmielewski, 2001). Przestrzeń publiczna definiowana jest jako przestrzeń otwarte i zamknięte, które są powszechnie dostępne dla jednostek i grup społecznych (Dymnicka, 2013). Są one katalizatorem społecznych procesów i obszarami, które posiadają szczególne znaczenie dla zaspokajania potrzeb różnych użytkowników oraz stanowią fundamentalny element miejskiej struktury. Ponadto przestrzeń publiczna posiada bogactwo znaczeń i odniesień do wielu kontekstów, w tym do rozwoju indywidualnego.

W projektowaniu przestrzeni miejskiej istotnego znaczenia w ostatnich latach nabrało podejście humanistyczne, w którym człowiek odgrywać może potrójną rolę: twórcy, użytkownika oraz elementu krajobrazu miasta. Podkreśla się, że architektura powinna być rozumiana jako sztuka i umiejętność kształtowania przestrzeni dla potrzeb człowieka, ma być jednocześnie użyteczna i estetyczna (Zieliński, 2014). Człowiek jest także twórcą krajobrazu miasta, swoim

działaniem wpływa na przestrzeń – projektując ją, tworząc lepszą, piękniejszą czy wznioślejszą. Niejednokrotnie dostrzec można przykłady inicjatyw społecznych, które wpisując się w definicję rekreacji twórczej, wpływają na estetyzację i projektowanie przestrzeni miejskiej. Codzienne działania i czynności osób niezajmujących się profesjonalnie projektowaniem, w tym również organizatorów rekreacji twórczej, mają często znaczenie dla zmian przestrzennych. Mało chlubnym z kolei przykładem są „zalewające” miasta plakaty, bannery reklamowe. Zieliński podkreśla, że współcześnie człowiekowi – użytkownikowi przestrzeni miejskiej – brakuje przestrzeni dla życia społecznego. Zatem to człowiek powinien być podmiotem pracy architekta czy architekta krajobrazu, a nawet jego partnerem.

Interesującą inicjatywę w tym zakresie proponuje nowojorskie stowarzyszenie Project for Public Spaces (PPS). Jego celem jest promowanie idei *placemaking*, która rozumiana jest jako tworzenie „miejsc” w miastach. Na tej podstawie powstało polskie tłumaczenie podręcznika (*Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*), w którym zachęca się projektantów do wykorzystania potencjału mieszkańców (Project for Public Spaces, 2015). Autorzy tego dokumentu przekonują, że najlepsze przestrzenie powstają przede wszystkim w wyniku zrozumienia, jak będą użytkowane przez społeczeństwo. Podkreślają siłę partycypacji społecznej w projektowaniu przestrzeni. Dochodzą do wniosku, że dobrze zaprojektowana przestrzeń publiczna to taka, która stwarza dogodne warunki do realizacji różnorodnych rodzajów aktywności: spacerów, rekreacji, odpoczynku, posilania się, robienia zakupów, spotykania się, oglądania wydarzeń itp. Humanizacja przestrzeni oraz troska o tworzenie przyjaznej dla użytkowników przestrzeni miejskiej staje się kolejnym warunkiem sprzyjającym organizowaniu i rozwijaniu rekreacji twórczej. Wielokrotnie w literaturze na ten temat odnaleźć można powołania się na autorytet duńskiego architekta i urbanisty J. Gehla i jego prace, m.in. *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych* (Gehl, 2013).

Dostrzegalna jest zatem waga przemysłanego projektowania przestrzeni dla plenerowej aktywności mieszkańców. Służyć temu mogłyby przyjazne przestrzenie publiczne zaprojektowane według wskazanych przez J. Gehla warunków. Obecność ludzi jest jedną z najważniejszych wartości przestrzeni publicznych. Spotkania w przestrzeni publicznej, nawet te o najniższym poziomie intensywności jak możliwość widzenia i słyszenia innych, mogą stać się źródłem inspiracji – dostarczać pomysłów do działania. Przebywanie wśród ludzi, nie w martwych przestrzeniach, staje się wyjątkowo stymulującą praktyką. Żyjące miasto obfituje w doświadczenia, w których ludzie przeżywają interakcje. To nie kolorowe budynki stwarzają do tego warunki, ale ludzie, którzy między tymi budynkami będą chcieli przebywać, a których aktywność przyciąga innych.

Przebieg publicznej powinna służyć ludziom i podejmowanym przez nich formom aktywności. Nie jest zatem zaskakujące, że w tym nurcie myślenia o przestrzeni publicznej jej jakość jest ważnym kryterium rankingowym w wyścigu

miast o najlepsze warunki i poziom życia mieszkańców (Wantuch-Matla, 2016). Na podstawie pracy J. Gehla oraz własnych badań D. Wantuch-Matla (2016) wymieniła kryteria atrakcyjności przestrzeni publicznej, których próba rozpoznania w przestrzeni rekreacyjnej może stanowić ważną zmienną inicjowania rekreacji twórczej. Są to: dostępność, walory kompozycyjne, jakość i estetyka, zróżnicowana oferta funkcjonalna, bezpieczeństwo użytkowania oraz wartości symboliczne. Dostępność przestrzeni publicznej dotyczy możliwości jej swobodnego użytkowania, niwelowania barier o charakterze fizycznym i нефизycznym (np. architektonicznych), dostępności dla osób w każdym wieku. Dostępność przejawia się również w sposobie jej powiązania z otoczeniem – ulicami, siecią komunikacyjną. Kryterium walorów kompozycyjnych dotyczy czytelności i ciągłości przestrzeni publicznej. Powinna ona dawać poczucie spójności poprzez to, że jest zrozumiała i logiczna w odniesieniu do kontekstu miejsca, budująca z nim relację. Jakość i estetyka przestrzeni publicznej przejawia się w jej wygładzie, oryginalności i zadbaniu. Przestrzeń publiczna powinna być atrakcyjna wizualnie, dawać poczucie obcowania z harmonijną przestrzenią i ładem kompozycyjnym. Zróżnicowana oferta funkcjonalna przestrzeni publicznej podkreśla, że wielofunkcyjność to jej bardzo ważny walor. Dzięki niemu możliwe jest stymulowanie aktywizacji najbliższego otoczenia, a nawet całego miasta. Bezpieczeństwo użytkowania przestrzeni publicznej to kryterium, w którym podkreślone są takie aspekty, jak: ochrona przed ruchem pojazdów, swoboda ruchu pieszego, jakość wykończenia umeblowania, zachowane standardy bezpieczeństwa, ograniczenie zagrożenia przestępczością, ochrona przed złymi warunkami pogodowymi. Ostatnim kryterium jakości przestrzeni publicznej są jej wartości symboliczne, czyli nawiązanie do kontekstu otaczających przestrzeń obiektów i do historii. Świadoma kompozycja przestrzeni powinna być nastawiona na walory kulturowe i społeczne przestrzeni. Umożliwia ona identyfikację z miejscem, dzięki czemu odnaleźć można ślady przeszłości oraz nadawać znaczenie tym obszarom. Projektowanie przestrzeni publicznej to zatem wieloaspektowe przedsięwzięcie, które powinno być także odpowiedzią na zachodzące zmiany w stylu życia współczesnego społeczeństwa.

Zmieniające się potrzeby społeczne wpłynęły na zauważenie potencjału oraz nowych zjawisk w przestrzeni publicznej (Maik, 2011). Współcześnie zaobserwować można modyfikację preferencji stylu życia społeczeństwa: zamiast *homo faber* – człowieka pracy, wytwórcy, twórcy, częściej spotykamy *homo ludens* – człowieka, który podstawę swojego działania znajduje w zabawie, grze i współzawodnictwie. Antropolodzy i etnologowie dostrzegają istotę przemian współczesnych miast i stylu życia, wykorzystują nawet pojęcie „przestrzeni ludycznej”; opisując zachowania zabawowe w przestrzeni miejskiej (Szalbot, 2010). Zauważa się ponadto rozwój nowych technologii, który wpływa na przeniesienie dawnych „agor” do cyberprzestrzeni, o czym pisała E. Rewers (2005). Znamiennymi zjawiskami jest lokowanie centrów handlowych w budynkach poprzemysłowych (np. Centrum

Handlowe Manufaktura) i „demokratyzacja” życia publicznego. Zatem transformacje przestrzeni publicznych ewoluują w dwóch kierunkach: od przestrzeni komunikacji bezpośredniej do przestrzeni konsumpcji oraz od przestrzeni otwartych, dostępnych dla wszystkich do przestrzeni o ograniczonym dostępie, jak przekonuje W. Maik (2011), który nazywa tę sytuację kryzysem przestrzeni publicznych. Od przestrzeni publicznej oczekuje się jednak, że zostanie forum życia miejskiego. Poszukiwane są możliwości współdziałania w większej grupie i w powiększonej przestrzeni (nie tylko takiej jak podwórko), która staje się miejscem interakcji, spotkań kulturalnych, biznesowych. Kiedyś to przede wszystkim władza decydowała o wyglądzie i zagospodarowaniu przestrzeni. Aktualnie pojawiły się także inicjatywy oddolne – na przykład budżet obywatelski, dzięki któremu mieszkańcy mogą w pewnym stopniu kształtować swoje otoczenie, w tym przestrzeń publiczną (Wolaniuk i Drozdowska, 2011).

Niewątpliwie jakość przestrzeni publicznej, w której udostępniane są obszary dla rozwoju aktywności w czasie wolnym, stanowi ważny wskaźnik atrakcyjności współczesnych miast i wpływa na jakość życia mieszkańców (Wojnarowska, 2017). Przestrzeń publiczna stanowi wartość, gdyż odnosi się do jakości naszego czasu wolnego, codziennego życia, tego jak wypoczywamy i spędzamy czas (Olbińska, 2014). K. Olbińska wskazuje szerokie spektrum korzyści społecznych wynikających z możliwości korzystania z przestrzeni otwartych: tworzenie miejsc spotkań i wymiany poglądów, dbałość o zdrowie fizyczne i psychiczne, propagowanie kultury, integracja wokół różnych inicjatyw, socjalizacja dzieci, ukazywanie różnorodności. W jej przekonaniu są to potencjalne korzyści, dzięki którym można mówić o przełożeniu ich na jakość życia mieszkańców, a w konsekwencji na zrównoważony rozwój miast.

Po wspomnianym kryzysie przestrzeni publicznej nadchodzi jej renesans. Powstają nowe pomysły na projektowanie przestrzeni publicznych oraz zmieniające się mody na ich wykorzystywanie. Zaobserwować można nowe przykłady obiektów, które wnikają w przestrzeń publiczną. To chociażby wspomniane już wcześniej klubokawiarnie, czyli kawiarnie, które „wychodzą” na ulicę (Dymnicka, 2013). Ponadto muzea stają się odkrytymi na nowo przestrzeniami publicznymi XXI w., których misję stanowi połączenie sztuki, nauki i rozrywki. Innym przykładem są biblioteki, które stają się miejscami spotkań. Centra handlowe ze względu na swój niejednoznaczny charakter też są użytkowane publicznie, pomimo określenia ich przestrzeniami prywatnymi. Zauważa się nowe tendencje w architekturze, gdzie wykorzystywane są zasoby przyrodnicze do tworzenia nowych miejsc wypoczynku (np. nabrzeża rzek), następuje łączenie przyrody z dziedzictwem kulturowym miejsc, dzięki czemu uwypuklony zostaje ich niepowtarzalny klimat i w konsekwencji stają się miejscami do wypoczynku.

Ponadto istotne jest, że zjawisko urynkowienia kultury dla potrzeb rozrywki znalazło swoje odzwierciedlenie w architekturze przestrzeni publicznej (np. w postaci parków rozrywki). Opisuje się przestrzeń publiczną z perspektywy

nowych form obecności kultury i sztuki w przestrzeni miejskiej. Powstają nowe miejsca spotkań – po rewitalizacji terenów poprzemysłowych, nadbrzeżnych, pokolejowych, odnawianiu skwerów, parków, których ważnym walorem jest autentyczność, przestrzenie dla kultury przekraczają konteksty. We współczesnej przestrzeni publicznej miast przeplata się kultura globalna z drobnymi, lokalnymi inicjatywami obywatelskimi. To staje się także polem dla rozwoju rekreacji twórczej. Kultura jest nieodłącznym elementem tożsamości obszarów miejskich. Sztuka również „wychodzi” w przestrzeń: na ulice, do parków, na place, do budynków pofabrycznych. Dzięki temu jest upubliczniana, a co więcej – konfrontuje się z nowym miejskim odbiorcą oraz miejscem odbioru. Przestrzeń publiczna staje się medium do prezentowania różnego rodzaju treści, do komunikacji oraz recepcji. Zyskuje dzięki temu nowy potencjał jako zjawisko społeczne. Sztuka staje się publiczna, wspólna, a bywa także społecznie zaangażowana, wrażliwa i krytyczna wobec przestrzeni. Znamienne dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej jest to, że przestrzeń publiczna staje się „obiektem” prac artystów czy miejscem ich realizacji. Projekty artystyczne zaczynają być postrzegane jako medium społecznej refleksji, nierzadko mają charakter społeczny, polityczny, ekologiczny albo estetyczny. Użytkownicy przestrzeni są włączani w proces jej projektowania i w nowy sposób jej doświadczają. Zauważa się również ważne połączenie technologii, nauki i sztuki jako nowej jakości w twórczości artystycznej i naukowej, a to implikuje otwarcie się na uczestnictwo oraz zaangażowanie w przestrzeni publicznej. Nie można zapomnieć jednocześnie o tym, że kolejny rozdział o nowych przestrzeniach publicznych (wy)kreuje świat wirtualny (Dymnicka, 2013).

W kontekście przeobrażeń przestrzeni publicznej podkreśla się konieczność ochrony zieleni miejskiej – powiększania i lepszego jej zagospodarowania oraz planowania. Poszukiwane jest nowe piękno w parkach uznawanych za miejsce spotkań natury i kultury. Parki miejskie stanowią ważny element krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, a także pełnią liczne funkcje zarówno dla mieszkańców, jak i turystów (Mierzejewska, 2011).

Zmiany o charakterze społecznym w przestrzeni miejskiej, poszukiwanie możliwości interakcji społeczności z przestrzenią spowodowały również nowe pomysły na badania nad ewolucją tak zwanych „miejsc trzecich”, czyli nieformalnych miejsc spotkań w przestrzeni publicznej. Współcześnie wyodrębniono nieanalizowane dotąd w tym aspekcie nowe przestrzenie festiwalowe (Clayton i Lee-Anne, 2013), ogrody społecznościowe (Dolley, 2020), nowe sposoby na tworzenie interakcji w parkach miejskich (Purnell, 2019) czy przestrzeń wirtualną (Yuen i Johnson, 2017). Niewątpliwie „trzecie miejsca” stają się współcześnie obszarami organizowania rekreacji twórczej.

Bardzo ważnym współcześnie zagadnieniem społecznym, wpływającym na kierunki rozwoju i polityki miast w zakresie m.in. organizacji rekreacji i kultury jest aktywizm miejski. Jego wartością jest uspołecznianie przestrzeni publicznej (Frąckowiak, 2016). W latach 2008–2010 w Polsce oddolne inicjatywy na rzecz miasta

zaczęły ulegać formalizacji, przybierając formę prawnej organizacji, m.in. w postaci stowarzyszeń (Pluciński i Nowak, 2017). Symboliczną datą powstania miejskich ruchów społecznych w Polsce jest rok 2011, kiedy rozstrzygnięto konkurs na Europejską Stolicę Kultury 2016 oraz zorganizowany został pierwszy Kongres Ruchów Miejskich (KRM) (Stańczyk, 2014). KRM określa się jako oddolne i dobrowolne porozumienie aktywistek i aktywistów zrzeszonych w kilkudziesięciu ruchach miejskich z ponad 20 polskich miast (Kongres Ruchów Miejskich, 2020a). Swoje działania skupiają na wartościach opartych na założeniach rozwoju zrównoważonego w duchu Karty Lipskiej z 2007 r., partycypacyjnej demokracji miejskiej oraz społecznej solidarności. Założenia, które przyjmują, niejednokrotnie dotyczą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Zakładają, że jakość życia mieszkańców zależy od zakresu, dostępności i poziomu usług publicznych, w tym rekreacji, rozrywki i kultury, które ma zapewnić miasto. Ważne jest jednocześnie poszanowanie środowiska przyrodniczego, dbanie o tereny zieleni oraz estetykę przestrzeni, która sprzyja atrakcyjności miasta (Kongres Ruchów Miejskich, 2020b).

Dostrzec można, że polskie ruchy miejskie, rozwijające się już od ponad dekady, spełniają wszelkie kryteria, aby uznać je za wykrystalizowane ruchy społeczne, które scharakteryzowano dwojako. W pierwszym typie określa się je jako wyraz buntu wobec chaosu urbanistycznego oraz boomu inwestycyjnego ostatnich lat, czego przykładem jest mobilizacja ludzi zaangażowanych w obronę przed zabudową deweloperską terenów rekreacyjnych. Drugi typ charakteryzuje się tym, że budują nową narrację i tożsamość miejską, dzięki czemu tworzy się spojrzenie na miasto jak na dobro wspólne (Kubicki, 2018). Zauważalny w ostatnich latach boom partycypacyjny, przejawiający się m.in. coraz większą liczbą organizowanych konsultacji społecznych na temat strategii miast, planów zmiany osiedli, budzi jednak wątpliwości dotyczące pozorności działań. Wątpliwe wydają się uwarunkowania gotowości i chęci angażowania się mieszkańców w procesy partycypacyjne (Brzeziński, 2020). Niemniej ruchy miejskie odgrywają istotną rolę w konstruktywnej krytyce polityk miejskich. Mogą nawet stanowić źródło inspiracji w zakresie innowacji społecznych w sferze zarządzania miastami (Kubicki, 2018). Przykładową publikacją związaną z postulatami aktywistów miejskich jest *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu* (Mergler i in., 2013), której głównym celem „jest dostarczenie narzędzi, intelektualnych i prawno-proceduralnych, pomocnych w praktykowaniu w ramach demokracji miejskiej – demokracji przestrzennej”. Inny przykład to *Katalog dobrych praktyk w projektowaniu przestrzeni pieszej* (Stowarzyszenie na rzecz rozwoju transportu publicznego w Bydgoszczy, 2016) oraz *Planowanie przestrzenne dla każdego* (Rudnicka i Broniszewski, 2019). Niewątpliwie lokalne aktywności oddolne, inicjatywy ruchów miejskich zmieniają organizację miejskiej przestrzeni rekreacyjnej zarówno pod względem wywierania wpływu na władze samorządowe w zakresie zarządzania przestrzenią, jak i poprzez inicjowanie wartościowych i oryginalnych form aktywności rekreacyjnej.

2.3. Uwarunkowania prawne rekreacji

Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej zależne są od zmieniających się kodyfikacji prawnych, które mają istotne znaczenie dla organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. W ramach Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 293) określono nie tylko definicję przestrzeni publicznej (przytoczoną we wcześniejszym rozdziale), lecz wskazane jest w niej także odwołanie do organizacji czasu wolnego czy rekreacji. Zamieszczony tam zapis wskazuje, że w planie miejscowym (czyli miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obowiązującym np. na terenie danego miasta) określa się w zależności od potrzeb m.in. granice terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz terenów służących organizacji imprez masowych. Innym obowiązującym dokumentem długookresowym, powstałym na podstawie powyższej uchwały jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2012). Zawarte w nim zostały następujące cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju:

1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.
2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.
3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.
4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.
5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.

W dokumencie nie pominięto kwestii związanych z organizacją przestrzeni rekreacyjnej, dostrzeżono jej rolę w tworzeniu atrakcyjnych miejsc do życia w mieście. W jednym z kierunków działań określono potencjał przestrzeni rekreacyjnej, która zachowując bogactwo walorów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, powinna być unowocześniana i rozpoznawalna. Ważne, aby w regionalnych systemach obiektów rekreacyjnych funkcjonowały nowe rodzaje parków wykorzystujących specyficzne cechy krajobrazu regionów i unikatowe zasoby przyrodnicze. Dzięki temu promowane są walory tych terenów oraz aktywny wypoczynek. Nie został pominięty aspekt troski o jakość przestrzeni rekreacyjnej w odniesieniu do planowania rozwoju funkcji ekosystemowych – przede wszystkim pochłaniania dwutlenku węgla, oczyszczania i magazynowania wody, a także

innych związanych z nimi usług użytecznych dla społeczeństwa w codziennym życiu. Ponadto wskazano, że konieczne jest podjęcie działań koordynujących przedsięwzięcia związane m.in. z rozwojem systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, aby ograniczyć presję na obszary o najwyższych walorach przyrodniczych. Zauważalne jest zatem znaczenie troski o jakość przestrzeni rekreacyjnej i jej właściwe wykorzystanie.

W podobnym tonie zapisane zostały wytyczne w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie (2010). Z jednej strony istotna jest dbałość o walory przyrodnicze terenów rekreacyjnych, z drugiej – korzystanie z walorów kulturowych i turystycznych oraz troska o jakość dostępu do terenów rekreacyjnych.

Na poziomie polityki miejskiej Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju opracowało dokument Krajowa Polityka Miejska 2023 (2015). W dokumencie zawarto definicje związane z krajową polityką miejską, zasadnicze cele oraz główne wątki tematyczne jej prowadzenia. Jednym z wątków tematycznych dokumentu jest jakość życia. Podkreślono w nim wagę tzw. „miejsc trzecich”, czyli miejsc spędzania czasu wolnego oraz szerszych działań na rzecz poprawy zdrowia publicznego. W ramach kształtowania systemu przestrzeni publicznych zalecono, aby polityka przestrzenna władz większych miast skierowana była na kumulowanie obiektów, usług i rekreacji w przestrzeni. Dzięki temu umożliwiane jest korzystanie ze wszystkich podstawowych usług (w tym rekreacji) w dzielnicach miejskich, bez nadmiernej straty czasu przeznaczanego na przemieszczanie się. Innym istotnym zapisem w przywołanym dokumencie jest postulat powstawania w przestrzeni lokalnych centrów i tworzenie w nich przestrzeni służących rekreacji, integracji oraz odpoczynkowi dla lokalnych społeczności. Wskazaną dobrą praktyką jest przekształcanie ulic, których funkcja w systemie komunikacyjnym miasta jest marginalna, w podwórce miejskie (tzw. woonerfy). Dbałość m.in. o zaplecze rekreacyjne przestrzeni miejskiej ma w efekcie powodować budowanie pozytywnego wizerunku miasta przyjaznego dla mieszkańców, przedsiębiorców oraz inwestorów. Powyższe dokumenty stanowią podstawy prawne ujmujące bardzo szeroko problematykę zagospodarowania przestrzeni i konieczne zmiany w zakresie przekształceń oraz planowanych modyfikacji.

Innym aspektem rozważań nad dokumentacją o charakterze prawnym, mającym istotne znaczenie dla współczesnych przeobrażeń przestrzeni miejskiej, są oddolne, nieformalne ustalenia podmiotów przyczyniających się do podjęcia daleko idących dyskusji na temat przyszłości miast oraz przestrzeni publicznej. Pierwszym tego typu dokumentem jest tzw. Karta Lipska (Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, 2007), która została przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24–25 maja 2007 r. Jednym z postulatów autorów dokumentu jest tworzenie i zapewnianie przestrzeni publicznych wysokiej jakości, wspólnie przez państwo, władze lokalne i regionalne oraz obywateli i przedsiębiorstwa.

Polską odpowiedzią na powyższy apel jest Karta Przestrzeni Publicznej (Bieganski i in., 2009) przyjęta w 2009 r. na Kongresie Urbanistów Polskich Towarzystwa Urbanistów Polskich i Związku Miast Polskich. Dokument powstał w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną traktowaną jako szczególna wartość i dobro wspólne. Podkreślono jej decydującą rolę w kształtowaniu tożsamości terytorialnej i narodowej. Zapisane w Karcie Przestrzeni Publicznej postulaty mają zagwarantować podstawy zrównoważonego rozwoju, wskazywać na zagrożenia wynikające z braku dbałości o tę sferę oraz wytyczać kierunki zmian dotyczące zarówno zachowań społecznych, jak i przepisów prawnych. Zaproponowano osiem zasad organizowania i użytkowania przestrzeni publicznych, które obrazują także wyzwania dla organizacji rekreacji twórczej w plenerze:

1. „Maksymalizacja wartości miasta i jego nieruchomości poprzez kreowanie wysokiej jakości przestrzeni publicznych.
2. Kompleksowe planowanie miejscowe oraz projektowanie urbanistyczne przestrzeni publicznych w oparciu o wyniki konkursów urbanistycznych i architektonicznych.
3. Społeczna partycypacja w tworzeniu narzędzi kształtowania i gospodarowania przestrzenią publiczną, z aktywnym udziałem lokalnych społeczności w procesie sporządzania dokumentów planistycznych.
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz specyfiki lokalnej jako szczególnych wartości przestrzeni publicznych.
5. Równowaga w tworzeniu nowej przestrzeni publicznej w stosunku do rewitalizowanej przestrzeni historycznej.
6. Sprawiedliwy dostęp do przestrzeni publicznych i minimalizacja konfliktów przy ich tworzeniu oraz użytkowaniu.
7. Kształtowanie przestrzeni publicznych integrujących grupy społeczne z szacunkiem dla ich różnych potrzeb i systemów wartości.
8. Aktywne użytkowanie przestrzeni publicznych i ich wykorzystywanie do organizowania wydarzeń lokalnych” (Bieganski i in., 2009, s. 7).

Dokument stanowi ważny manifest środowiska ściśle związanego z planowaniem i organizacją przestrzeni miejskiej oraz jest wyrazem jego troski, aby przestrzeń publiczna była dobrem wspólnie kreowanym, planowym i odpowiedzialnie użytkowanym. Powyższe zapisy korespondują z opisanymi wcześniej w rozdziale wyzwaniami i zagrożeniami dotyczącymi szeroko pojętej polityki organizacji przestrzeni miejskiej.

Organizację i zarządzanie miejską przestrzenią rekreacyjną w Polsce określają odrębne przepisy. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2016 r. poz. 1034, s. 298) określa, że do „terenów rekreacyjno-wypoczynkowych zalicza się niezajęte pod budynki i związane z nimi urządzenia:

- 1) tereny ośrodków wypoczynkowych, tereny zabaw dziecięcych, plaże, urządzone parki, skwery, zieleńce (poza pasami ulic);

- 2) tereny o charakterze zabytkowym, takie jak: ruiny zamków, grodziska, kurhany, pomniki przyrody;
- 3) tereny sportowe, takie jak: stadiony, boiska sportowe, skocznie narciarskie, tory saneczkowe, strzelnice sportowe, kąpieliska, pola golfowe;
- 4) tereny spełniające funkcje rozrywkowe, takie jak: lunaparki, wesołe miasteczka;
- 5) ogrody zoologiczne i botaniczne;
- 6) tereny zieleni nieurządzonej niezaliczone do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych;
- 7) tereny rodzinnych ogrodów działkowych urządzonych na gruntach, które nie nadają się do upraw rolniczych, w tym na gruntach leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych”.

Ważnym elementem miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, w której organizuje się plenerową rekreację twórczą, są tereny zieleni. Ich ochronę i zagospodarowanie określają odpowiednie akty prawne. Według ustawy o ochronie przyrody tereny zieleni to: „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym” (Dz.U. z 2004 r. nr 92, poz. 880, s. 4). Zgodnie z zapisami wspomnianej ustawy dbałość o tereny zieleni jest obowiązkiem jednostek organizacyjnych (o osobowości prawnej) oraz administracji publicznej, która także zapewnia warunki prawne, organizacyjne i finansowe dla ich ochrony. Z kolei Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 17 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 2015 r., poz. 1422) określa szczegółowo reguły organizacji zieleni oraz urządzeń rekreacyjnych (rozdział 8). Tym samym opisane dokumenty prawne stanowią ramy dyskusji na temat współczesnej organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

2.4. Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla plenerowej rekreacji twórczej

Zjawisko plenerowej rekreacji twórczej związane jest z odpowiednią strukturą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Ma ona istotne znaczenie dla inicjowania analizowanych wydarzeń. W niniejszej publikacji przyjęto, że organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy gospodarowania przestrzenią, co oznacza celowe porządkowanie jej zasobów i zagospodarowania w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej i uporządkowanej), na

którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. Wobec powyższej złożoności organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej przeanalizowano w monografii jej strukturę podlegającą nieustającym zmianom w kontekście możliwości zaistnienia i rozwoju rekreacji twórczej. Wykorzystując pracę M. Wawrzyniak (2014) dotyczącą organizacji przestrzeni turystycznej oraz badania S. Bródki (2004) w zakresie zmian przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego, wskazać można dwa główne elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Pierwszym z nich są elementy kształtowane (zastane), do których zaliczono:

- przyrodnicze zasoby rekreacyjne (tereny zieleni, tereny wodne);
- kulturowe zasoby rekreacyjne (zabytki, obiekty współczesnej kultury);
- infrastrukturę rekreacyjną (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty).

Warto dodać, że infrastruktura rekreacyjna powinna być programowana na czterech poziomach: przydomowy, osiedlowy, dzielnicowy oraz ogólnomiejski, w zależności od możliwości ekonomicznych miasta, aby jak najpełniej odpowiadać na różnorodne potrzeby mieszkańców w zakresie codziennego aktywnego wypoczynku (Chmielewski, 2001).

Drugi aspekt analizy struktury organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy elementów sprawczych, które inicjują i kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne. Wśród nich można wyróżnić:

- podmioty publiczne;
- podmioty prywatne;
- jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe.

Tworzą je zarówno placówki i instytucje dotowane z budżetu państwa lub samorządowego, jak i te o charakterze komercyjnym. Zauważyć można także rosnącą liczbę inicjatyw, których autorami są organizacje pozarządowe (np. stowarzyszenia, fundacje) czy tzw. ruchy miejskie.

Rekreacyjne zasoby przyrodnicze i kulturowe oraz istniejąca infrastruktura rekreacyjna wymienione wśród elementów kształtowanych (zastanych) stanowią inspirację, impuls lub tło do organizacji rekreacji twórczej. W ostatnich latach szczególnego znaczenia nabierają tereny zieleni, których rodzaj i udział w powierzchni miasta to cechy decydujące o jakości wypoczynku (Bródka, 2004). Podkreśla się także, że publiczna zieleń (np. ogrody publiczne, parki, skwery, bulwary i aleje spacerowe, parki leśne oraz ośrodki sportowe i wypoczynkowe) powinna być dobrze utrzymana, ponieważ tworzy wartościową przestrzeń kulturową miasta (Chmielewski, 2001). Władze miasta powinny obejmować ją szczególną troską, aby nie narażać na dewastację oraz inwestycje drogowo-budowlane. Znaczenie terenów zieleni w środowisku miejskim podkreślała również A. Pawlikowska-Piechotka (2009), wymieniając następujące jej funkcje:

- zdrowotne i biologiczne (m.in. ochrona przed kurzem, sadzami, hałasem oraz wpływ na mikroklimat);
- rekreacyjno-wypoczynkowe (m.in. miejsce organizacji rozrywki, wypoczynku, sportu i rekreacji);
- edukacyjno-wychowawcze (m.in. miejsce organizacji ogrodów dydaktycznych);
- estetyczne (m.in. „oprawa” dla monumentalnych budynków i pomników).

Tereny zieleni miejskiej obejmują następujące elementy: parki miejskie, zieleńce, ogrody jordanowskie, zieleń towarzyszącą zabudowie osiedlowej, miejsca wypoczynku osób starszych, place zabaw dla dzieci i młodzieży, place zabaw dla dzieci niepełnosprawnych, ogrody dydaktyczne (botaniczne, zoologiczne), miejskie ośrodki sportowo-rekreacyjne, rodzinne ogrody działkowe (Pawlikowska-Piechotka, 2009). Organizując rekreację twórczą na terenach zieleni, można elastycznie łączyć powyższe funkcje oraz elementy w celu podniesienia walorów proponowanej aktywności. Ponadto można wykorzystywać następujące rodzaje terenów zieleni, a każdy z nich będzie stanowił specyficzny potencjał dla organizacji rekreacji twórczej:

- tereny otwarte, czyli powszechnie dostępne dla wypoczynku i rekreacji oraz specjalnie zaprojektowane i urządzone miejsca, takie jak: parki, skwery, zieleńce, tereny zieleni osiedlowej, ogrody jordanowskie, promenady i bulwary nadrzeczne – ich otwartość i dostępność może stanowić potencjał dla plenerowych form aktywności o bardzo bogatej tematyce;
- tereny specjalnego przeznaczenia, które mają regulowaną dostępność (np. bilet wstępu, godziny otwarcia): ogrody dydaktyczne, cmentarze, ogrody zabytkowe – ich potencjał dla organizacji rekreacji twórczej może stanowić specyfika terenu, ich historia, dziedzictwo oraz potencjał edukacyjno-wychowawczy;
- tereny zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej, czyli zagospodarowane dla funkcji turystyczno-rekreacyjnej (lasz komunalne czy rozległe tereny sportowe z zielenią towarzyszącą oraz ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe) – tereny te mogą być wykorzystywane szczególnie dla organizacji wydarzeń, w których aktywność fizyczna przeplata się z aktywnością o innym charakterze. W konsekwencji podważa to mit utożsamiania rekreacji tylko z aktywnością ruchową.

Miejska przestrzeń rekreacyjna nie ogranicza się już jedynie do tworzenia parków czy boisk sportowych. Wykorzystywane są coraz bardziej zróżnicowane formy, w tym zasoby kulturowe, które opierają się już nie tylko na aspektach funkcjonalnych, lecz także estetycznych (Mokras-Grabowska, 2017). Na znaczeniu zyskuje mała architektura i iluminacje świetlne, które stanowią dopełniającą się całość oraz kształtują estetykę, tożsamość i wyjątkowość przestrzeni miejskich. Aktywność kulturalno-rozrywkowa schematycznie utożsamiana z organizacją wydarzeń w różnego rodzaju obiektach „przenosi” swoją działalność w przestrzeń. Tym samym kreowane są zupełnie nowe oblicza miejskiej przestrzeni publicznej i rekreacyjnej. Zauważony został zwrot ku wielowymiarowości

przestrzeni publicznych XXI w., ich nowe znaczenia oraz formy (Wantuch-Matla, 2016). W efekcie można mówić o wielowymiarowości przestrzeni, która może być wykorzystywana dla organizacji rekreacji twórczej.

D. Wantuch-Matla (2016) podkreśliła wielopostaciowość oraz dezaktualizację istniejącej typologizacji współczesnej przestrzeni publicznej, proponując przeanalizowanie nowych typów przestrzeni. Mogą one stać się tłem dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Pierwszy typ to przestrzeń publiczna jako miejsce spotkań, gdzie przestrzeń zaplanowana jest tak, aby zatrzymać w niej ludzi w codziennym biegu. Ważne jest zatem, by zaaranżować miejsca do siedzenia, umożliwić obserwowanie ludzi, zaprojektować nowe trawniki, ponieważ często w takich miejscach ustawiane są leżaki, stoliki, organizowane są imprezy kulturalne i rozrywkowe. Tym samym tego rodzaju miejsce spotkań może stać się wartościową przestrzenią do organizacji rekreacji twórczej, stymulującej zarówno rozwój jednostkowy, jak i relacji społecznych. Drugi typ przestrzeni publicznej to przestrzeń dla rekreacji w mieście, która według D. Wantuch-Matli dotyczy jedynie rekreacji ruchowej. Zauważa jednak rosnące znaczenie miejskiej rekreacji i jej rozprzestrzenianie się w całej przestrzeni publicznej – nie tylko w parkach. Rośnie znaczenie aktywnego stylu życia, wzrasta liczba ścieżek rowerowych, rozbudowuje się infrastruktura parkingów dla rowerów, udostępniane są rowery miejskie, powstają trakty łączące parki (np. nowojorskie *greenways* m.in. wzdłuż rzeki Hudson). Widoczne są także przekształcenia nieużytków, terenów przemysłowych na przestrzenie dla rekreacji. W Polsce zaobserwować można ponadto rozbudowywanie ścieżek rowerowych, powstawanie licznych siłowni plenerowych w parkach i na skwerach. Popularne są także aranżacje nadbrzeży miejskich czy tworzenie plaż przy rzecznych bulwarach. Powstają otwarte baseny, place zabaw, miejsca do opalania się, przy jednoczesnej obecności zaplecza o charakterze komercyjno-rozrywkowym. Miejska rekreacja zyskuje zatem nowe przestrzenie, których atrakcyjność, niestandardowość są ważnymi wyróżnikami i źródłami inicjowania niebanalnych wydarzeń, w tym o charakterze twórczym. Powstające w efekcie udogodnienia w zakresie dostępności przestrzeni i jej aranżacji pozwalają organizatorom na podejmowanie oryginalnych form aktywności.

W tym kontekście wymieniana jest też przestrzeń kreatywna. Niezaprzeczalnie staje się ona miejscem organizacji rekreacji twórczej, wykorzystującym zasoby kulturowe i przyrodnicze oraz nową infrastrukturę. Według D. Wantuch-Matli (2016) przestrzeń kreatywna sama w sobie jest inspirująca, zachęcająca do interakcji zarówno międzyludzkich, jak i z przestrzenią. Może być często utożsamiana z tzw. przestrzenią dla sztuki rozumianą jako przestrzeń dla licznych inicjatyw artystycznych. Współcześnie zauważyć można, że sztuka wychodzi w przestrzeń publiczną, aby zainteresować, aktywizować i wzbudzać emocje. Zarówno w postaci wystaw, instalacji, tymczasowych pawilonów, ulicznych performance'ów, graffiti, jak i eksperymentów (Wantuch-Matla, 2016). W efekcie powstaje nowa perspektywa dla działań w ramach rekreacji twórczej. Proponowane

są aktywności łączące różne dziedziny sztuki. Rekreacja twórcza wykorzystująca sztukę może pełnić funkcję edukacyjną lub wychowującą do odbioru sztuki. Działania artystyczne w przestrzeni miejskiej stają się okazją do promowania działalności obiektów kulturalnych, zachęcają jednocześnie do samodzielnego podejmowania aktywności artystycznej w nowej, dotąd nieznannej dziedzinie.

Następnym typem przestrzeni, wyróżnionym przez D. Wantuch-Matłę, a istotnym dla rozwoju rekreacji twórczej jest tzw. przestrzeń dla turystyki, obszernie opisana na gruncie nauk geograficznych jako przestrzeń turystyczna (m.in. Liszewski, 2014; Mokras-Grabowska, 2014; Stasiak, 2019; Włodarczyk, 2009, 2014). D. Wantuch-Matla dostrzegła jednak istotność aranżowania przestrzeni publicznych na potrzeby turystyki, co wzmacnia walory zabytkowej tkanki miasta. Ponadto w przestrzeni miejskiej można zaobserwować zjawisko istotne dla rekreacji – mieszkańcy wielkich miast postindustrialnych zaczynają się coraz częściej zachowywać w swoim mieście jak turyści, spędzając czas wolny w galeriach, muzeach, odkrywając nowe restauracje i inne obiekty (Lloyd i Clark, 2001). Zwrócili uwagę na to zjawisko także inni badacze, obserwując coraz większy zasięg „turystów we własnym mieście”, których nazwali „okazjonalnymi turystami” (ang. *occasional tourist*) (Merrilees i in., 2005). Niejednokrotnie przykłady form rekreacji twórczej zawierają w sobie elementy poznawcze. Uczestnicy wydarzeń zapraszani są na spacer, zwiedzają nieczynne już obiekty, odkrywają zapomnianą historię miejsc. Chociaż forma aktywności zbliżona jest do działań mocno kojarzonych ze zwiedzaniem turystycznym, najczęstszymi jej odbiorcami stają się mieszkańcy.

Opisane powyżej elementy zastane przestrzeni rekreacyjnej podlegają wielorakim zmianom. Dziedzictwo kulturowe, zasoby przyrodnicze oraz tradycyjnie rozumiana infrastruktura rekreacyjna tworzą fundament dla kreowania wartościowych inicjatyw rekreacyjnych, twórczo nawiązujących do tożsamości miasta. Rekreacja twórcza w swojej oryginalności bardzo często „wchodzi” w relację z przestrzenią. Elementy zastane nie są tylko tłem czy miejscem organizacji wydarzenia, ale czasem wręcz głównym tematem albo motywem przewodnim proponowanych form aktywności twórczej.

Ponadto ważnymi czynnikami wewnętrznymi wpływającymi na organizację miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, w tym rekreacji twórczej, są: liczba i sposób zrzeszania się podmiotów organizujących rekreację. Istotna zatem jest analiza organizatorów miejskiej rekreacji, źródeł finansowania realizowanych przedsięwzięć oraz współpracy między jednostkami samorządu terytorialnego a podmiotami organizującymi. Stąd w niniejszej publikacji przeprowadzone zostały badania organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi.

Z kolei uwarunkowania zewnętrzne organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczą aspektów determinujących organizację zasobów przyrodniczo-kulturowych i infrastruktury rekreacyjnej wpływających na podmioty nadzorujące i organizujące miejską rekreację, takich jak: prawodawstwo kraju,

system podatkowy, sytuacja ekonomiczna na poziomie kraju i świata, polityka państwa (w tym ta dotycząca rekreacji) oraz trendy w organizacji czasu wolnego i rekreacji na świecie. Takie wyjaśnienie uwarunkowań zewnętrznych organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej zostały zainspirowane pracą M. Wawrzyniak (2014) na temat uwarunkowań organizacji przestrzeni turystycznej. Rozwijając analizę tych uwarunkowań, warto zwrócić uwagę na pojawiające się w ostatnich latach koncepcje urbanistyczne, dyskutujące rolę przestrzeni rekreacyjnych we współczesnych miastach, niekiedy także wpływające na prawodawstwo kraju.

2.5. Koncepcje i trendy urbanistyczne

Dostrzegane są niedostatki w zakresie planowania zagospodarowania rekreacyjnego, które niekiedy odbywa się w sposób chaotyczny i rzadko nawiązuje do zasad zrównoważonego rozwoju (Kozikowska, 2013). Naprzeciw tym wyzwaniam wyszły nowe koncepcje urbanistyczne, w których istotną rolę odgrywa przestrzeń czasu wolnego, w tym rekreacyjna (Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018).

Jako remedium na wspomniane już wcześniej zjawisko rozlewania się miast (ang. *urban sprawl*), powstała idea miasta zwartego (ang. *compact city*). W założeniu jest to tak zwane miasto krótkich dystansów, w których promowana jest wysoka gęstość terenów zabudowanych wraz z różnorodnym, mieszanym wykorzystaniem terenu, który sprzyja rekreacji. W efekcie może to wpłynąć na niskie zużycie energii, zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska i umożliwienie częstszych interakcji społecznych (Węclawowicz-Bilska, 2012). Tereny zieleni w założeniu miasta zwartego powinny być dostępne w ciągu 10 minut spaceru od miejsca zamieszkania. Idea miasta zwartego jest ważnym elementem polityki przestrzennej i zarządzania miastem w duchu rozwoju zrównoważonego w wielu krajach świata, zauważa L. Mierzejewska (2015). Zarówno w Polsce, jak i na świecie do implementacji koncepcji miasta zwartego stosowane są różnorodne instrumenty natury regulacyjnej, informacyjnej czy fiskalnej (Ogrodnik, 2015). W Polsce można odnaleźć odniesienia do powyższej koncepcji w ramach opisywanej już wcześniej w pracy „Krajowej Polityki Miejskiej 2023”. W dokumencie tym tworzenie miasta zwartego jest jednym z głównych celów polityki miejskiej.

Co więcej, przewodnią myśl Krajowej Polityki Miejskiej utożsamiać można z szerokim rozumieniem innej koncepcji – miasta „inteligentnego” (ang. *smart city*), która w ostatnich latach jednocześnie zyskuje na popularności i jest przedmiotem krytyki (Nowacki i Kowalczyk-Anioł, 2019). Głównymi wymiarami „inteligentnych” miast są sposoby rozwijania miasta w dobie przemian o charakterze globalnym, dotyczące budowy i funkcjonowania miast w zakresie wielorakich aspektów życia (Budziejewicz-Guźlecka, 2017). *Smart city* dotyczy funkcjonowania miasta w sześciu obszarach, takich jak: konkurencyjność gospodarki (ang. *smart economy*), mobilność dotycząca transportu oraz ICT (ang. *smart mobility*),

środowisko, czyli troska o zasoby naturalne (ang. *smart environment*), kapitał społeczny i ludzki (ang. *smart people*), warunki oraz jakość życia (ang. *smart living*), sprawowanie władzy i otwartość na partycypację mieszkańców (ang. *smart governance*) (Giffinger i in., 2007). Zestawienie to może powodować, że miasta „inteligentne” są postrzegane jako miasta sukcesu – atrakcyjne, sprawnie zarządzane i dobrze skomunikowane (Nowacki i Kowalczyk-Anioł, 2019). Co więcej, nurt kreowania miast inteligentnych jest dalej rozwijany, m.in. o badania faktora XXQ, weryfikującego osiągnięcie najwyższego możliwego poziomu jakości życia miejskiego (Kourtit, 2021). Obszar dotyczący jakości życia odnosi się do konieczności tworzenia obiektów rekreacyjnych oraz przyjaznej mieszkańcom przestrzeni miejskiej (Przywojska i Podgórnjak-Krzykacz, 2020). Tym samym można mówić o innowacyjnym podejściu do organizacji miejskiej rekreacji zgodnie z koncepcją *smart city*, co stało się już przedmiotem badań norweskich naukowców (Tjøndal i Nilssen, 2019). W badaniu dotyczącym inicjatywy „Smart Bodø” dostrzec można, w jaki sposób technologia, rekreacja, sport i innowacje mogą być ze sobą powiązane w planowaniu miejskim, przyczyniając się do poprawy jakości życia obywateli. Ponadto w ramach koncepcji *smart city* nastąpiła normalizacja i certyfikacja. Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna w 2014 r. podczas światowego szczytu miast zorganizowanego przez Global City Indicators Facility opublikowała normę ISO 37120. W Polsce została przyjęta w 2015 r. jako „PN-ISO 37120:2015-03. Zrównoważony rozwój społeczny. Wskaźniki usług miejskich i jakości życia”. Normalizacja ta pozwala na jednolitą ocenę funkcjonowania miast w zakresie obszarów, którym przyporządkowano szczegółowe wskaźniki, takich jak: gospodarka, edukacja, energia, środowisko, finanse, zarządzanie kryzysowe, organy samorządowe, rekreacja, bezpieczeństwo, odpady stałe, telekomunikacja i innowacje, transport, urbanistyka, gospodarka ściekowa, gospodarka wodna i kanalizacyjna (Wolniak, 2019). W ramach obowiązującego od 1.02.2018 r. Programu Certyfikacji Metod Pomiaru Wskaźników Usług Miejskich i Jakości Życia na zgodność z Polską Normą wyróżniono dwa wskaźniki pomocnicze odnoszące się do rekreacji, które precyzują konieczność zapewnienia odpowiedniej liczby metrów kwadratowych przestrzeni rekreacyjnej przypadającej na jednego mieszkańca (Polski Komitet Normalizacyjny, 2018, s. 8).

W znaczący sposób jest podkreślana potrzeba tworzenia odpowiednio zaprojektowanych przestrzeni rekreacyjnych, w tym terenów zieleni, w ramach idei *Green City (Eco-city)*. Zgodnie z nią, wpisując się w koncepcję zrównoważonego rozwoju miasta, należy podejmować działania zmierzające do znalezienia równowagi między środowiskiem naturalnym a antropogenicznym (Węclawowicz-Bilska, 2012). Istotne jest ograniczanie emisji pyłów i gazów, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, ograniczenie hałasu i odpadów, wdrażanie transportu zrównoważonego i promowanie zdrowego odżywiania (Hulicka, 2015). Mieszkańcy powinni być edukowani oraz włączani do dyskusji nad zielenią w mieście. Powyższe działania sprzyjają ponadto budowaniu poczucia wspólnoty

sąsiedzkiej, aktywizacji lokalnej ludności z poszanowaniem środowiska naturalnego, co ma niebagatelne znaczenie dla organizacji miejskiej rekreacji.

Znaczenia nabiera podejście zakładające równy dostęp do infrastruktury publicznej, w tym również rekreacyjnej, dla różnych grup społecznych (np. place zabaw, aleje piesze) w ramach koncepcji *Fair Shared City*, czyli miasta sprawiedliwej równowagi. Propagatorzy tej idei podkreślają, że jej zasadność potwierdzają wyniki badań demograficznych dotyczące znaczącego przyrostu odsetka osób powyżej 60. roku życia wśród mieszkańców (Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018). Zatem ważna jest nie tylko jakość przestrzeni rekreacyjnej, lecz także jej dostępność. O konieczności z kolei projektowania na nowo miast, uwzględniając tożsamość miejsca oraz integrowanie terenów zieleni z innymi częściami i zabudową miasta, przekonują propagatorzy idei *Redesigning City*. Idea ta powstała w odpowiedzi na zmiany funkcjonalne miast, szczególnie widoczne wśród tych posiadających znaczące obszary postindustrialne (Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018). Podobnie idea *Hospitable City* (miasto gościnne) stała się ważna dla odradzających się, postindustrialnych miast, które promują się, wykorzystując nowe przestrzenie czasu wolnego oraz rozrywki (Bell, 2007). Rewitalizacja zaniedbanych obszarów miasta, nowo powstające przestrzenie „jedzenia i picia”, a także rozwój turystyki gastronomicznej, wpływają na „żywość miast”, tworząc specyficzną atmosferę i styl życia współczesnych miast. Budowanie wizerunku miasta gościnnego rodzi konieczność dbałości o przestrzenie czasu wolnego, atrakcyjnych zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych.

Odmienne do rozwoju miast, w tym przestrzeni rekreacyjnej, zachęcają propagatorzy idei *Slow City* zamiennie nazywanej ideą *Cittaslow*. Chociaż wykorzystywana jest w odniesieniu do małych miast (do 50 tysięcy mieszkańców) (U. Kaczmarek, 2019), warto o niej wspomnieć ze względu na to, że doczekała się instytucjonalizacji i wypracowania zasad funkcjonowania jako sieć *Cittaslow*, w której uczestniczą także polskie miasta (Polska Krajowa Sieć Miast *Cittaslow*, 2013a). Koncepcja wywodzi się z idei *slow food*, powstałej we Włoszech, a jej podstawę stanowi dbałość o lokalność, która odpowiednio wykorzystana może stanowić ważny czynnik rozwoju i stać się gwarancją „dobrego życia”. W idei *Slow City* uwypuklono istotę działań prospołecznych i prośrodowiskowych, rozwijania tradycji gościnności, dbałości o zabytki i lokalną wytwórczość. Nowoczesne technologie oraz nowatorskie sposoby organizacji miast nie mogą zakłócać spokojnego rytmu miast, ale powinny przyczynić się do ciągłego i przemyślanego rozwoju (Polska Krajowa Sieć Miast *Cittaslow*, 2013b). Postuluje się, aby wizję miasta *Cittaslow* rozwijać na poziomie lokalnym, regionalnym, a nawet międzynarodowym i globalnym (Farelnik, 2020). Jak zauważyli Kwiatkowski i Kryśkiewicz (2018), chociaż idea *Cittaslow* generuje powolny rozwój miasta, nie stanowi o jego regresie, ale nastawieniu na inne priorytety – zamiast szybkiego tempa ważniejsze powinno być smakowanie życia. Miasta *slow* nie dążą do stawiania się megametropoliami, które również zauważyły już ten nowy, ważny trend.

Opisane koncepcje urbanistyczne uwypuklają istotną rolę organizacji przestrzeni rekreacyjnych w podwyższaniu jakości życia mieszkańców przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego, lokalnych zasobów oraz tożsamości miast. Przestrzeń rekreacyjna powinna być dostępna dla wszystkich mieszkańców, odpowiadać na aktualne potrzeby w zakresie wypoczynku, budować poczucie tożsamości z miastem, a nawet stanowić wyróżnik przyciągający przyjezdnych ze względu na tworzenie w tej przestrzeni specyficznej atmosfery miasta tętniącego życiem. Odpowiednia organizacja wysokiej jakości, zróżnicowanej i dostępnej przestrzeni rekreacyjnej to już aktualnie wymóg dla zarządzających miastem. Nowoczesność miasta musi iść w parze z dbałością o jakość wypoczynku mieszkańców. Miasta stają się bowiem miejscami zwiększenia liczby form aktywności rekreacyjnej, zatem konieczne jest podejmowanie dyskusji nad rozwojem gospodarki doświadczeń w miastach (Mokras-Grabowska, 2019; Stasiak, 2019; Zmyślony i Wędrówicz, 2019).

Nowe trendy w myśleniu o organizacji przestrzeni rekreacyjnej odnaleźć można również w tekstach o charakterze publicystycznym. W przypadku rekreacji twórczej szczególnego znaczenia nabierają trendy zarówno lokalne, ogólnopolskie, jak i globalne. Dla zobrazowania tego zjawiska warto przywołać opis zamieszczony na portalu TrendDecor (TrendDecor, 2017), w którym przekonywano, że funkcjonalnie zorganizowana przestrzeń rekreacyjna na osiedlu mieszkaniowym może stać się centrum życia społecznego, okazją do integracji lokalnej społeczności, o ile już w procesie projektowania uwzględniono potrzeby użytkowników, ich zainteresowania i preferencje. Mieszkańcy poszukują nowych miejsc do wypoczynku, coraz bardziej potrzebne wydają się parki, bulwary oraz kontakt z naturą. Polskie przykłady obrazujące zagospodarowanie miejskich przestrzeni rekreacyjnych, które stworzono z myślą o codziennym wypoczynku mieszkańców, opisane zostały przez portal Bryła.pl (Bryła, 2017), np. zagospodarowanie nabrzeża Jeziora Paprocany w Tychach, park Zoom Natury w Janowie Lubelskim, łódzkie parki kieszonkowe, woonerfy i parklety czy Nowe Bulwary Wiślane w Warszawie. Ich cechą wspólną wydaje się generowanie miejsc o wysokiej estetyce z zachowaniem dbałości o przyrodę. Nowe trendy dotyczące zagospodarowania miejskich przestrzeni rekreacyjnych mogą wyzwać twórcze podejście do organizacji w nich wydarzeń rekreacyjnych. Atrakcyjność wizualna przestrzeni, nowość oraz udogodnienia mogą też przyciągać potencjalnych odbiorców aktywności rekreacyjnej. Ponadto postulowane jest, aby uwzględniać różnorakie kierunki rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Po pierwsze należy dążyć do poprawy stanu infrastruktury technicznej, dróg prowadzących do terenów tego typu. Po drugie bardzo istotne jest, aby przestrzeń rekreacyjna rozwijała się z poszanowaniem i restytucją dziedzictwa kulturowego oraz zachowaniem i poprawą stanu środowiska przyrodniczego. Po trzecie należy zadbać o zachowanie i ochronę najbardziej wartościowych nieprzekształconych zespołów i fragmentów krajobrazu, a także o estetykę zabudowy rekreacyjnej i zapewnienie

bezpieczeństwa (T. M. Łaguna i W. Łaguna, 2015). Miejsce rekreacji często bywa podstawą kształtowania wrażeń estetycznych, a przez to pozytywnych zachowań i reakcji społecznych, co podkreśliła A. Orchowska (2016). Przestrzeń rekreacyjna oraz jej atrakcyjność często zależą od zaangażowania społecznego i partycypacji, dzięki czemu możliwa jest integracja mieszkańców.

Zauważyć można w ostatnich latach znaczący dynamizm zmian w zakresie organizacji współczesnej miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Przeobrażenia te dotyczą zasobów i infrastruktury rekreacyjnej, która staje się nowocześniejsza, bardziej dostępna oraz zróżnicowana. Dzięki temu możliwe jest organizowanie twórczej rekreacji w interesujących przestrzeniach, dostępnych dla mieszkańców i przyjezdnych. Rośnie również liczba podmiotów zainteresowanych organizacją miejskiej rekreacji – organizatorzy nie skupiają się już jedynie wokół instytucji publicznych. W związku z tym możliwe jest kreowanie szerszej oferty rekreacji twórczej, realizującej działania z zakresu różnorodnych dziedzin (np. sztuki, techniki, rekreacji ruchowej) oraz skierowanej do zróżnicowanej grupy odbiorców. Ważnym aspektem zmian w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej są także pojawiające się nowe uregulowania prawne, koncepcje urbanistyczne czy rosnąca świadomość i trendy w zakresie zarządzania miejską przestrzenią rekreacyjną. Przekształcenia te szczególnie mocno podkreślają wagę jakości wypoczynku oraz jakości przestrzeni rekreacyjnej. Dzięki wskazanym zmianom i trendom rośnie zapotrzebowanie na udział oraz możliwości realizowania plenerowej rekreacji twórczej.

2.6. Współczesne zmiany w organizacji rekreacji w mieście

Pomysły na organizowanie działań twórczych często rozpoczynają się od debaty nad miastem i jego przestrzenią, w którą warto wkomponować ponadczasowe formy przekazu (Ostrowski, 2012). Działania z zakresu rekreacji twórczej często wychodzą w przestrzeń, dotyczą lokalnych wyzwań, dzięki czemu można budzić społeczną odpowiedzialność za miasto. Zauważalne w przestrzeni miejskiej są przykłady nowych sposobów organizacji wydarzeń w przestrzeni rekreacyjnej miasta. P. Zmyślony i K. Wędrówicz (2019) zaproponowali pojęcie nowe formaty rekreacji miejskiej (ang. *urban leisure format* – ULF), które w opinii autorki mogą przybierać charakter rekreacji twórczej. ULF określono jako wydarzenie tymczasowe (zwykle sezonowe), krótkie i powtarzające się, zorganizowane na małą skalę i niskobudżetowo w terenie otwartym, na świeżym powietrzu, mające na celu stworzenie powtarzalnej, tematycznej, ustrukturyzowanej oraz opartej na miejscu i czasie inscenizacji doświadczeń rekreacyjnych. Wydarzenia tego typu organizowane i kierowane są zwykle przez społeczność lokalną (np. stowarzyszenia sąsiedzkie, miejskie ruchy społeczne) za zgodą władz lokalnych udostępniających przestrzenie publiczne. P. Zmyślony i K. Wędrówicz wymienili rodzaje i przykłady działań z zakresu ULF, wpisujące się w badania nad gospodarką doświadczeń (tab. 3). Opisane przykłady

obrazują nie tylko bogactwo doświadczeń uczestników wydarzeń, lecz także szeroką strefę usług dodatkowych realizowanych dzięki tak zorganizowanym wydarzeniom w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Tab. 3. Typy i komponenty sposobów organizacji miejskiego wypoczynku w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej

Typ	Główny motyw/temat doświadczenia	Komponenty uzupełniające
Sztuka miejska i festiwale kultury	Udział w przedstawieniach, koncertach, wystawach itp.	Strefa gastronomiczna, strefa tańca plenerowego/wewnętrznego, warsztaty artystyczne i rzemieślnicze, punkty informacji, konferencje, strefa towarzyska, strefa relaksu, występy artystyczne uzupełniające, strefa zabaw dla dzieci, strefa pierwszej pomocy, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Dzienne i wieczorne miejsca spotkań towarzyskich	Udział w spotkaniach towarzyskich, imprezach	Strefa gastronomiczna, strefa relaksu, muzyka grana przez DJ-a, koncerty muzyczne na żywo, strefa tańca plenerowego, warsztaty artystyczne i rzemieślnicze, debaty i spotkania formalne, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Kina plenerowe	Oglądanie filmu	Strefa gastronomiczna, towarzyska, relaksacyjna, muzyka grana przez DJ-a, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Wydarzenia z zakresu rekreacji ruchowej	Aktywny udział/wspieranie zawodów sportowych	Strefa kibica, strefa gastronomiczna, ceremonia wręczenia medali, strefa towarzyska, strefa relaksu, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne, występy artystyczne, parking
Strefy taneczne na świeżym powietrzu	Wspólne tańczenie	Strefa gastronomiczna, muzyka na żywo, kursy tańca, występy artystyczne, strefa towarzyska, strefa relaksu, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne
Lokalne strefy kibica	Wspólne przeżywanie emocji związanych z wydarzeniem sportowym transmitowanym na żywo	Strefa gastronomiczna, strefa towarzyska, relaksacyjna, DJ i muzyka na żywo, zaplecze sanitarne, strefa zabaw dla dzieci

Typ	Główny motyw/temat doświadczenia	Komponenty uzupełniające
Festyny/imprezy kulinarne	Degustacja i poznanie kultury kulinarnej	Kursy kulinarne, konferencje, merchandising, tematyczne targi żywności, strefa towarzyska, strefa relaksu, DJ i muzyka na żywo, zaplecze sanitarne, strefa zabaw dla dzieci
Miejskie plaże/obszary nadbrzeżne	Relaks i kontakty towarzyskie	Strefa gastronomiczna, koncerty DJ-ów, występy artystyczne, wypożyczalnia leżaków, wypożyczalnia łodzi i kajaków, zorganizowane wycieczki statkiem, szkolenia taneczne, strefa zabaw dla dzieci, strefa merchandisingu, zaplecze sanitarne
Parady uliczne i marsze	Wspólne manifestowanie	Strefa gastronomiczna, strefa relaksu, debaty i spotkania formalne, DJ i muzyka na żywo, strefa merchandisingu, konkursy kostiumowe, zaplecze sanitarne

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zmysłony i Wędrowicz (2019).

Powyższa typologia nowych formatów miejskiej rekreacji stała się inspiracją dla formuły uporządkowania przykładów rekreacji twórczej. Wymienione wydarzenia stanowią tylko niewielki wycinek szerokiego zakresu działań oraz pomysowości organizatorów rekreacji twórczej (tab. 4). Opisane przykłady pozwoliły na umiejscowienie fenomenu rekreacji twórczej w szerszych badaniach nad miejską rekreacją oraz czasem wolnym.

Tab. 4. Przykłady wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej

Typ	Przykładowe wydarzenie/miejsce	Opis
Sztuka miejska i festiwale kultury	Dolnośląski Festiwal Architektury DoFA'16 pod hasłem „Przestrzeń dla piękna” we Wrocławiu	Wydarzenie organizowane w ramach użyskanego w 2016 r. przez Wrocław tytułu Europejskiej Stolicy Kultury stanowiło oryginalny sposób łączenia różnych dziedzin kultury, sztuki oraz relacji z przestrzenią miejską.
Dzienne i wieczorne miejsca spotkań towarzyskich	Gdański projekt „100cznia”, usytuowany na terenie Stoczni Gdańskiej	„100cznia” jest miejscem organizacji koncertów, zajęć ruchowych (np. z jogi), warsztatów oraz mniej formalnych spotkań.

Tab. 4 (cd.)

Typ	Przykładowe wydarzenie/ miejsce	Opis
Kina plenerowe	Kino plenerowe w Mediolanie połączone z wystawą pod tytułem „Energy For Creativity”, zorganizowane przez pracownię architektoniczną Annabel Karim Kassar	Nietypowa forma zaprojektowana przez architektkę była połączeniem wystawy dotyczącej codzienności Libańczyków, przy jednoczesnej projekcji starych filmów ukazujących libański styl życia.
Wydarzenia z zakresu rekreacji ruchowej	Weekendową Strefę Aktywności na Stadionie Energa w Gdańsku	Inicjatywa dla mieszkańców realizowana w ramach akcji #CzasNaGdańsk!, zlokalizowana przy Fun Arenie. Poza ofertą typowo rozrywkową (np. „dmuchańce”, latawce, bańki mydlane) zapewniono usługi gastronomiczne (foodtrunki i strefę małej gastronomii). Ponadto istniała możliwość udziału w warsztatach jazdy na rolkach prowadzonych przez doświadczonych instruktorów lub treningach biegowych przygotowujących do biegu na 5 km – „Stadionowa Piątka”. Prowadzone były wielogodzinne animacje dla dzieci (zabawy ruchowe oraz muzyczne).
Strefy taneczne na świeżym powietrzu	Międzynarodowy festiwal „EtnoKraków/Rozstaje”, organizowany w Krakowie	W programie zaproszono gości do uczestnictwa w licznych, ciekawych oraz rozwijających warsztatach kierowanych do różnych grup odbiorców, a także do całych rodzin. Były to m.in. warsztaty polskich tańców (np. krakowiaka), zapoznanie z muzyką i tańcami francusko-belgijskimi, galicyjskimi, bretońskimi, włoskimi, żydowskimi, irlandzkimi i wschodnioeuropejskimi.
Lokalne strefy kibica	Atrakcje przygotowane dla kibiców podczas 19. PKO Poznań Maratonu w 2018 r.	W ramach strefy rodzinnej przygotowano warsztaty i spotkania konsultacyjne ze specjalistami. Zorganizowano strefę zdrowia, pokazy pierwszej pomocy, strefy sportowych zabaw.

Typ	Przykładowe wydarzenie/ miejsce	Opis
Festyny/imprezy kulinarne	Europejski Festiwal Smaku w Lublinie	W ramach festiwalu prowadzone były warsztaty kulinarne, jarmark inspiracji, pokazy, wystawy fotograficzne, koncerty, konferencje czy spotkania literackie skupione wokół wybranego motywu lub kraju.
Miejskie plaże/ obszary nadbrzeżne	Warszawskie bulwary nad Wisłą	Wzdłuż rzeki zbudowano promenadę dla pieszych i rowerzystów, otwarto sezonowe lokale gastronomiczne. Zapewniono altany z leżakami, kamienne ławy, siedziska z kornarów drzew. Stworzono punkt widokowy oraz miniplażę z wiklinowymi koszami. Dla najmłodszych przygotowano wodny plac zabaw oraz trampoliny. Można skorzystać z wypożyczalni sprzętu wodnego, a w weekendy w okresie od maja do września odwiedzić wielokulturowy targ kulinarny – Slow Market.
Parady uliczne i marsze	„Swingowy spacer po Piotrkowskiej” w Łodzi	Swingująca parada w klimacie retro z muzyką graną na żywo przez zespół Sweet & Hot Jazzband, nawiązująca do korzeni jazzowej Łodzi z lat 50.

Źródło: opracowanie własne.

Opisane powyżej przykłady stanowią zbiór różnorodnych form rekreacji twórczej z uwzględnieniem podziału na nowatorskie typy wydarzeń w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Wybór wydarzeń, choć subiektywny, obrazuje różnorodność tematów, motywów przewodnich oraz pomysłów na organizację form miejskiej rekreacji w Polsce i za granicą. Możliwość organizacji tego rodzaju wydarzeń wydaje się wynikiem złożonej liczby czynników wewnętrznych oraz uwarunkowań zewnętrznych. Wskazane w rozdziale wybrane współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej stwarzają warunki oraz stają się inspiracją do organizacji odmiennych niż w przeszłości form aktywności rekreacyjnej. Dlatego tak istotna wydaje się sprawnie funkcjonująca organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla dalszego rozwoju analizowanego zjawiska.

W badaniach nad wydarzeniami podkreślana jest często rola tych wydarzeń w tworzeniu miejsc (Richards, 2017; Russo i Richards, 2016; Smith, 2015). Jak przekonywał Antchak (2018) przestrzeń jest ważnym kontekstem dla organizacji wydarzeń, gdyż staje się nową formą odczytywania przestrzeni miejskiej, która

może być rozpatrywana jako przestrzeń interakcji i przeżywanego doświadczenia w procesie organizacji wydarzeń. Istotne wydaje się więc określenie, jakie znaczenie dla organizatorów w procesie projektowania wydarzeń ma przestrzeń miejska, co jest w niej stymulujące, a co inhibitujące.

Sposoby prowadzenia pomiaru i znaczenia doświadczenia wydarzeń są coraz szerzej dyskutowane, szczególnie w obszarze badań nad doświadczeniem uczestnictwa w nich (Biaett i Richards, 2020). Wzrasta liczba prowadzonych badań ciągłych, jakościowych lub wykorzystujących *mix-methods approach*. Dla pogłębienia procesu analizy coraz częściej wybierane są jakościowe metody prowadzenia badań (wywiady, obserwacje, techniki wizualne) nad doświadczeniem wydarzeń, które skupiają się jednak na badaniu uczestników (np. Moss i in., 2019; Simons, 2020). Jak przekonują Davies i Jaimangal-Jones (2020), aby naprawdę zrozumieć złożoność doświadczeń związanych z wydarzeniami i ich znaczeniem, należy gromadzić bogate dane oraz warto wykorzystywać podejścia etnograficzne i konstrukcjonistyczne.

Rekonstrukcja procesu organizacji wydarzeń analizowana z punktu widzenia organizatorów wydaje się zatem istotna w poszerzeniu spektrum badań nad ich doświadczeniem. W planowaniu wydarzeń wykorzystywane są różnorodne praktyki projektowe. Często przywoływana w literaturze jest koncepcja projektowania lub wyobrażania sobie wydarzeń jako łańcuchów rytualnych interakcji (Richards i in., 2014). Wydarzenia powinny być starannie zaplanowane i wykonane, aby wplatać narracje (treść) w miejsca (kontekst), a ich projektowanie nie powinno być ignorowane (Brown i James, 2004). Warto podejmować się również analizy procesu doświadczenia organizacji wydarzeń, aby rozpatrywać szerszy kontekst czynników mających znaczenie dla sukcesu proponowanych inicjatyw w mieście.

3. HISTORIA PRZESTRZENI REKREACYJNEJ ŁODZI

Obszar badań objął przestrzeń rekreacyjną Łodzi. Podlegała ona różnorodnym przemianom, których dynamika oraz kontekst opisane zostały w dalszej części rozdziału. Dzięki zrozumieniu historii rozwoju miasta Łodzi, szczególnie w perspektywie możliwości realizacji aktywności rekreacyjnych (kulturalnych, rozrywkowych i ruchowych), możliwa była pogłębiona interpretacja zarówno rozmieszczenia terenów czy obiektów rekreacyjnych, jak i aktywności wybieranych przez łodzian i organizowanych przez różnorodne podmioty.

Opisanie historycznych przemian przestrzeni rekreacyjnej Łodzi wiązało się z koniecznością odniesienia się do specyfiki rozwoju życia społecznego i kulturalnego łodzian. Rodowód kultury i życia społecznego Łodzi różni się od panującego w innych polskich miastach nurtu zmian. Sytuacja ta wynika z położenia, historii i specyfiki formowania się łódzkiej społeczności (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b).

Łódź to miasto położone w centralnej Polsce, o powierzchni wynoszącej 293 km² (stan w 2022 r.) i liczbie ludności 667,9 tysięcy osób (stan na 2022 r., liczba ta zmniejsza się – w roku 2015 było to 701 tysięcy osób). Przyjmuje się, że leży w megaregionie Pozaalpejskiej Europy Środkowej, w prowincji Nizy Środkowoeuropejskiego, podprowincji Nizin Środkowopolskich na pograniczu makroregionów Wzniesień Południowomazowieckich (mezoregionu Wzniesień Łódzkich) oraz Niziny Południowielkopolskiej (mezoregionu Wysoczyzny Łaskiej) (Kondracki, 2009). Jest to miasto wojewódzkie od 1945 r. (województwo łódzkie, przy zmieniających się granicach województwa) oraz miasto na prawach powiatu (Liszewski, 2009; Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020). W związku z trwającym już od dłuższego czasu ujemnym saldem ruchu naturalnego oraz ruchem migracyjnym Łódź w 2007 r. przestała być drugim miastem w Polsce pod względem liczby ludności, tracąc to miejsce na rzecz Krakowa.

Łódź otrzymała prawa miejskie już w 1423 r., ale jej prawdziwy, nieprawdopodobnie szybki rozwój nastąpił dopiero w XIX w. Zanim stała się potęgą przemysłową, jej wcześniejszy rolniczy charakter nie wykształcił więzi kulturowych, które integrowałyby ówczesną ludność. Formy życia społecznego ograniczały się głównie do celebracji obrzędów religijnych. W konsekwencji rodowód kultury łódzkiej, rozumiany jako rezultat zbiorowego wysiłku jej twórców i odbiorców nie ma długiej tradycji. W związku z charakterystycznym dla Łodzi zróżnicowaniem narodowościowo-wyznaniowym historia kultury miała dość specyficzny rozwój.

Brakowało miejscowych wzorców kulturalnych, a każda napływająca narodowość, nie mając się do czego odnieść, kultywowała wzorce kraju, z którego pochodziła (Barszczewska-Krupa, 1980).

Za przełomowe wydarzenie w historii miasta przyjmuje się wyznaczenie Łodzi w 1820 r. przez Rajmunda Rembielińskiego na przyszłe miasto fabryczne. W konsekwencji odnotowano napływ imigrantów oraz gwałtowny wzrost liczby ludności, a dzięki pojawianiu się osób narodowości m.in. niemieckiej, żydowskiej i rosyjskiej Łódź stała się miastem wielokulturowym (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b).

Początkowo poziom życia kulturalnego mieszkańców nie różnicował przydziału do klasy społecznej. Nieliczna i słabo związana z miejscem inteligencja nie inicjowała i nie integrowała działań kulturalnych. Jedną z pierwszych form zbiorowego organizowania życia kulturalnego mieszkańców Łodzi podjęły zgromadzenia rzemieślnicze, imigranci pozacechowi. Stanowili zwartą grupę i nawiązując do własnych tradycji, organizowali czas wolny. Najczęściej podawanym w literaturze przykładem jest utworzenie w 1824 r. Łódzkiego Towarzystwa Strzeleckiego – Lodzer Bürger – Schützengilde, w którego działaniach uczestniczyli niemieccy i polscy rzemieślnicy, przedstawiciele miejscowej inteligencji, właściciele fabryk (Barszczewska-Krupa, 1980).

Czas wolny ówczesnych łodzian zazwyczaj ograniczony był do uczestnictwa w festynach, świętach ludowych, imprezach cyrkowych. Odrębność pomiędzy inteligencją, robotnikami a właścicielami fabryk zarysowała się ostrzej dopiero w latach 40. XIX w. Było to silnie związane z budzącą się świadomością narodową i świadomością własnej roli społecznej. Aspiracje kulturalne uzależnione były także od przynależności do klasy społecznej i wynikających z niej możliwości finansowych, wykształcenia oraz wiedzy o świecie. Trudno zatem w tym okresie dostrzec współpracę i chęć tworzenia miejskiego, kulturalnego dobra wspólnego.

A. Barszczewska-Krupa (1980) wymieniła dwa kluczowe etapy, które decydowały o momentach zwrotnych i tempie przemian rozwoju kultury w Łodzi. Pierwszy z nich to lata 1820–1870, gdzie przełom stanowiło powstanie styczniowe, które przyniosło konsekwencje gospodarcze, demograficzne, społeczne, kulturowe i oświatowe. Charakterystyczne było w tym okresie współistnienie i dysproporcje w kształtowaniu rozwoju miasta przez klasy społeczne. W konsekwencji Łódź nie była znaczącym ośrodkiem rozwoju kultury polskiej. W związku ze słabą pozycją inteligencji, przede wszystkim nauczycieli, to fabrykantom obcego pochodzenia przypadła rola kulturotwórcza. Podejmowali się działań związanych z rozbudową szkolnictwa elementarnego, średniego, a nawet wyższego, ze szczególnym uwzględnieniem specjalności technicznych. Dzięki wykształceniu nowych absolwentów zmianie uległy aspiracje tej grupy społeczeństwa dotyczące spędzania czasu wolnego.

W latach 1870–1918 przełomem była rewolucja 1905 r., która przyniosła prze wartościowanie życia społecznego, uaktywniając grupy robotników i inteligencji.

Istotnym wydarzeniem było na przykład założenie, z inicjatywy właścicieli fabryk i inteligencji, rebusy kupieckiej. Łódzko-Rosyjska Resursa stała się miejscem spotkań towarzyskich, koncertów, odczytów i zabaw. Trudnością dla łódzkiej inteligencji było pozyskanie wsparcia finansowego wśród łódzkiej finansjery, która uzależniała chęć współpracy od możliwości pogłębienia swoich wpływów w mieście. Istotne wyzwaniem stanowiły także starania o frekwencję w uczestnictwie w życiu kulturalnym. Zarobki oraz aspiracje kulturalne łodzian wciąż były na niskim poziomie. Po rewolucji klasa robotnicza wykazywała większą chęć pogłębiania wiedzy oraz udziału w aktywności pozazawodowej. Robotnik stawał się godnym odbiorcą kultury, a współpraca pomiędzy robotnikami i inteligencją miała wiele pozytywnych konsekwencji dla rozwoju kultury w Łodzi. Niestety, sytuacja polityczna po rewolucji niekorzystnie wpłynęła na życie kulturalne i oświatowe Łodzi.

Kolejne ożywienie nastąpiło podczas I wojny światowej, po opuszczeniu miasta przez rosyjską administrację. Wraz z upowszechnianiem oświaty Łódź powoli zaczęła bardziej przystawać do modelu kultury narodowej, natomiast wcześniej postrzegana była przez pryzmat specyficznej „kultury łódzkiej”. W literaturze historycznej spotkać się można z krytyką czy negatywnymi opiniami dotyczącymi poziomu kulturalnego łodzian, szczególnie w odniesieniu do przełomu XIX/XX w. (Puś, 2005): „a niech tutaj nawet Wenus, Wenus z Milo się zjawi, to ją wezmą za gips. I nawet nie trzeba się dziwić, bo to prosty lud (...) i czasu im brak i wreszcie, tak dobrze, jak jest” (Bartkiewicz, 2001, s. 40–41). Jednak poprzez masowe działania podejmowane przez jednostki i grupy społeczne Łódź także zaczęła wpływać na rozwój kultury całego narodu.

Zróznicowanie narodowościowe oraz stosunkowo krótka historia Łodzi wpływa na kształtowanie się oblicza miasta, w tym przestrzeni rekreacyjnej. Konsekwencją punktu zwrotnego w historii miasta – początku tzw. Łodzi przemysłowej, był rozwój zorganizowanych form życia społecznego i kulturalnego. Okres ten stanowi początek opisu przemian historycznych łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Działania społeczno-kulturalne poszczególnych narodowości oraz historyczny opis form spędzania czasu wolnego w przestrzeni miejskiej Łodzi, prezentowane w kolejności chronologicznej, stanowiły ważne tło dla charakterystyki współczesnej organizacji przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi.

3.1. Łódzka przestrzeń rekreacyjna do roku 1918

W tym okresie łodzianie, szczególnie pracownicy fabryk, spędzali czas wolny głównie w kręgach rodzinnych i wśród znajomych, a codzienne obowiązki urozmaicały im święta religijne. Popularnością cieszyły się wydarzenia rozrywkowe, takie jak maskarady i pochody w ostatki (ostatnie dni karnawału). Występy przebranych osób odbywały się rano w fabrykach, a wieczorem ludność wychodziła na ulice (np. na ul. Piotrkowską), gdzie dodatkową atrakcją był występ orkiestry

i zabawy taneczne (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Z kolei w Zielone Świątki słynną atrakcją była „Fajka” z udziałem kramarzy, z licznymi rozrywkami, konkursami i loteriami, organizowana na Wodnym Rynku oraz w parku Źródlika.

W okolicy parku Źródlika miało swoją siedzibę najstarsze łódzkie Towarzystwo Strzeleckie, powołane w 1824 r. Organizowało w tej przestrzeni sobotnie i niedzielne zabawy – dostępne były karuzele, huśtawki, strzelnica, występy cyrkowe i akrobatyczne (Kowalczyński, 2017). Do najstarszych sposobów spędzania czasu wolnego po pracy należał zainicjowany przez osadników niemieckich zwyczaj korzystania z niemalże jedynych wówczas rozrywek – spotkań w szynkach¹ i karczmach (Pawlak, 2001).

Zanim pierwsze organizacje społeczne rozpoczęły działalność w zakresie organizacji czasu wolnego, polska społeczność spotykała się głównie w grupie sąsiedzkiej, często związanej także wspólnym miejscem pracy. Zatem główne ówczesne miejsca spotkań to wspólne klatki schodowe zimą, a podwórka latem. Dla dorosłych stawały się one terenem do rozmów, a dla dzieci obszarem zabaw. Na podwórkach ustawiano krzeselka, grano w karty, rozmawiano, kobiety wykonywały robótki ręczne. Niekiedy grano tam na instrumentach, śpiewano, słuchano wspomnień i opowiadań (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Podwórka były wówczas ważnymi miejscami spotkań i sąsiedzkiego życia przedstawicieli różnych narodów. Na nich bawiły się dzieci, organizowano przedstawienia i występy (np. kataryniarzy, wędrownych akrobatów). Ponadto były przestrzeniami handlu i rozmów o bieżących sprawach. Sprzyjał temu układ architektoniczny łódzkich domów z podwórkami w kształcie studni tworzącymi własne, odizolowane społecznie środowiska (Muzeum Miasta Łodzi, 2017).

Najprostszą formą wypoczynku i swego rodzaju rozrywki był też już od przełomu wieków XIX i XX spacer po ul. Piotrkowskiej, obserwowanie przechodniów oraz oglądanie witryn sklepowych (Piestrzeniewicz, 2010). Ważna dla spacerowiczów była również ul. Spacerowa (współcześnie al. Kościuszki), nazywana Promenadą lub Promenadową.

Inne popularne formy spędzania czasu wolnego w tym okresie to uczestnictwo w balach oraz rozmaitych zabawach tanecznych. Szczególnie istotny w tym kontekście był okres karnawału, w trakcie którego organizowano liczne bale i maskarady². Innym zwyczajem był tzw. zielony karnawał, czyli sezon zabaw na wolnym powietrzu rozpoczynany pod koniec kwietnia odpustem w parafii św. Wojciecha na Chojnach (wówczas znajdującej się poza granicami miasta, na terenie wsi

¹ Według *Słownika języka polskiego PWN* „szynk” to dawniej używana nazwa podrzędnej restauracji lub baru, w których sprzedaje się alkohol (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/szynk.html>, dostęp: 28.09.2021).

² Więcej szczegółów na temat balów karnawałowych i maskarad można odnaleźć w książce *Mi-nionych zabaw czar, czyli czas wolny i rozrywka w dawnej Łodzi* autorstwa W. Pawlaka (2001).

Chojny). Z czasem w mieście rozwijały się różnorodne dziedziny kultury (o czym więcej w dalszej części rozdziału), łodzianie uczestniczyli w nich jednak w mniejszym zakresie, wybierając łatwiejsze w odbiorze wydarzenia kulturalne. Preferowaną formą spędzania czasu wolnego były nadal znane rozrywki, np. niedzielna zabawa taneczna w sali koncertowej Vogla (przy ul. Narutowicza 20, w późniejszym budynku Filharmonii Łódzkiej), zabawy organizowane dla rodzin w parkach, występy w popularnym wówczas lokalu gastronomiczno-rozrywkowym – w Domu Zgromadzenia Majstrów Tkackich przy ul. Piotrkowskiej 100 (Pawlak, 2001). Z czasem łódzka oferta rekreacyjna zaczęła powoli się rozszerzać – możliwe było uczestnictwo w zajęciach tanecznych, spektaklach teatralnych, występach rozrywkowych (np. sztukach magicznych, akrobatycznych) oraz wydarzeniach sportowych (np. wyścigach). Popularne wówczas bale (m.in. bale cyklistów, bale na łyżwach na zamrzniętych stawach parkowych) organizowały stowarzyszenia, np. Stowarzyszenie Majstrów Fabrycznych. Inną formą działalności były też akcje filantropijne (Sikorska-Kowalska, 2001). Od 1863 r. funkcjonowały prywatne sale tańca dla młodzieży (np. w Sali Bauma przy ul. Przędzalnianej). Ponadto „Paradyż” (ul. Piotrowska 175/175a) był miejscem zabaw tanecznych, w którym znajdował się bufet, ogród, sala teatralna i sala do ćwiczeń sportowych. Zajazd ten zasłynął z organizacji zabaw, amatorskich przedstawień i popisów gimnastycznych (Kopczyńska-Jaworska, 1980).

Spopularyzowaną formą spędzania czasu wolnego poza domem były niedzielne wycieczki z prowiantem do lasu lub parku (Sikorska-Kowalska, 2001). Do czasów I wojny światowej obrzeża Łodzi były otoczone gęstymi lasami. Mieszkańcy wyjeżdżali: do tzw. Lasu Szeląg (obecnie park 3 Maja), do tzw. Lasu Scheiblerowskiego na Kowalszczyźnie (obecnie park Na Młynku), w stronę Rzgowa do Wolfówki (dziś Stawy Jana), do Bretki (dziś park im. J. Słowackiego, dawniej park Wenecja, przy ul. Pabianickiej), do lasu na Rudzie Pabianickiej, do Łasku Findera, nad Stawy Stefańskiego na Rudzie, do lasu miejskiego Mania. Las Łagiewnicki odwiedzano przede wszystkim w dni odpustowe.

Istotnego znaczenia nabrały łódzkie parki – zarówno publiczne, jak i prywatne. Pierwszy to ogród publiczny „Paradyż” (niekiedy w literaturze podawana jest także nazwa „Paradyż”) znajdujący się przy ul. Piotrowskiej 175/175a, funkcjonujący jako „dodatek” do restauracji i sali tanecznej. Sąsiedztwo fabryk ograniczało jednak walory wypoczynkowe tego miejsca. W 1908 r. zostało ono przebudowane na salę teatralną pod nazwą Teatr Ludowy (miejsce występów amatorskich na 1000 miejsc). Drugim parkiem był tzw. park Kwela (obecnie park Źródlika) przy Wodnym Rynku (pl. Zwycięstwa). Przez około 50 lat stanowił jedyny powszechnie dostępny park dla mieszkańców Łodzi. W skład jego zagospodarowania wchodziły stawy, klomby, altany wypoczynkowe. Publiczna część parku w latach 1885–1906 była dzierżawiona przez rodzinę Scheiblerów, następnie utrzymywało ją miasto. W parku odbywały się imprezy rozrywkowe, koncerty orkiestr amatorskich, kwesty dobroczynne. Jednym z ważniejszych wydarzeń

była zorganizowana w parku w 1892 r. dwutygodniowa wystawa ogrodnicza. Ponadto udostępniony był także w tym czasie skwer Kolejowy, nazywany parkiem Aleksandrowskim, założony w latach 1874–1875 w pobliżu stacji Kolei Fabryczno-Łódzkiej (obecnie park im. S. Moniuszki), z którego w 1880 r. część przeznaczono na budowę cerkwi św. Aleksandra.

Kolejny park otwarto w 1899 r. przy ul. Mikołajewskiej 44 (obecnie ul. Sienkiewicza), nazywany parkiem Mikołajewskim czy też Ogrodem Świętokrzyskim (w nawiązaniu do wezwania pobliskiego kościoła – pw. Świętego Krzyża). W 1904 r. w południowej części parku powstał budynek parterowy z werandą, w którym mieściła się cukiernia oraz pijalnia wód mineralnych. Kolejnym parkiem miejskim, nad którym prace rozpoczęto w 1902 r., był tzw. Ogród Miejski przy ul. Dzielnej lub ogród między Dzielną a Cegielnianą (obecnie park im. S. Staszica przy ul. Narutowicza 70). Udostępniony został w 1904 r., zbudowano tam parkową sadzawkę, ogrodzenie, szalety i zaplecze ogrodnicze. Początkowo, ze względu na dbałość o rozrost roślinności, park czynny był tylko przez kilka letnich miesięcy w roku. Oficjalne otwarcie nastąpiło w 1910 r., a w roku 1911 nazwany został Ogrodem Staszica. W 1912 r. powstał w nim kompleks pawilonów Wystawy Rzemieślniczej, przygotowanej przez Towarzystwo „Resursa Rzemieślnicza”, oraz drewniana muszla koncertowa. Zaprezentowano wówczas pierwszy publiczny pomnik w Łodzi – Pomnik Pracy autorstwa Władysława Czaplińskiego. W roku 1913 nastąpiło otwarcie kolejnego parku, zwanego Ogrodem przy Pańskiej (obecnie park im. J. Poniatowskiego przy ul. Żeromskiego), z szerokimi alejami do jazdy powozami, stawem z wyspą i altaną, cukiernią oraz restauracją (Kowalczyński, 2017).

Jednocześnie funkcjonowały parki prywatne. Ich powstanie wiązało się z niemiecką mieszczańską tradycją ogródków piwnych, w których wśród zieleni spędzano czas wolny przy dźwiękach orkiestry. W ten sposób powstał park Helenów, na miejscu ogródka piwnego spadkobierców Karola Anstadta. Został otwarty w 1882 r. i stał się największym, najbardziej modnym miejscem spotkań tzw. klasy wyższej. Organizowano w nim występy orkiestr, pokazy sztucznych ogni, loty balonem oraz inne imprezy towarzyskie oraz sportowe. Atrakcjami parku były: kilkustopniowa kaskada wodna, trzy stawy, przystań z łódkami, tarasy widokowe, labirynt z żywopłotu, wodotrysk, altany, grotty, antyczne ruiny. Urządzono w nim pierwszy w Łodzi zwierzyńiec, prezentując dzikie zwierzęta (np. niedźwiedzie, egzotyczne ptaki). W parku znajdowały się również obszerne sale: restauracyjna oraz balowa, letnia muszla koncertowa i wieża widokowa. W późniejszych latach wybudowano tor wyścigowy dla cyklistów. Za wstęp do parku pobierano opłaty i początkowo udostępniano go tylko sezonowo. W sezonie zimowym restauracja pozostawała czynna, odbywały się tam koncerty znanych artystów. W późniejszych latach organizowano ślizgawkę na stawach. W 1895 r. w parku odbyła się wystawa przemysłowa, podczas której prezentowano wyroby łódzkiego przemysłu.

Innym ogrodem prywatnym był Lasek Milscha (obecnie przy ul. Kopernika 60), którego twórcą był właściciel browaru przy ul. Kopernika 53 – Teodor Milsch. Znajdował się tam staw z łódkami i drewniana willa – powszechnie nazywana „Leśniczówką”. Jednak rozbudowa kolei oraz nowych obiektów fabrycznych przyczyniła się do sprzedaży terenu na działki budowlane. Kolejny park prywatny to Ogród Gehligów przy zbiegu ul. Letniej i ul. Żelaznej (obecnie ul. Długosza) na skraju lasu miejskiego. Sprzedawano tam piwa z browaru przy ul. Ogrodowej 9/11. Również w przypadku tego parku rozbudowa kolei przyczyniła się do przymusowego wykupienia ziemi. Istniał także Ogród Elizjum przy ul. Przędzalnianej 70, który był miejscem wypoczynku i rozrywki ludności robotniczej. W starszej części ogrodu znajdowała się piwiarnia, kręgielnia, altana koncertowa, a obok restauracja z Salą Bauma, w której od 1898 r. organizowano przedstawienia amatorskiego zespołu teatralnego, w skład którego wchodził m.in. pracownicy zakładów scheiblerowskich. Miejscem realizacji festynów i koncertów były ponadto łódzkie place: Wodny Rynek (festiwal „Fajka”, opisywany wcześniej) oraz Targowy Rynek (obecnie pl. Dąbrowskiego), na którym wybudowano drewnianą halę wynajmowaną zespołom cyrkowym na występy. Na innych placach publicznych przeważała funkcja handlowa i komunikacyjna (Kowalczyński, 2017).

Ważnym elementem przestrzeni rekreacyjnej miasta były kawiarnie, zwane wtedy cukierniami (Pawlak, 2001). Na przełomie wieków XIX i XX pełniły one funkcję lokalu klubowego, stanowiły ważny element życia społeczno-kulturowego łódzkiej inteligencji (Kowalczyński, 2017). Do najbardziej znanych należały cukiernie Aleksandra Roszkowskiego przy ul. Piotrkowskiej 76 (przy ul. Moniuszki ówczesnym pasażu Meyera), otwarta w 1889 r. – miejsce spotkań adwokatów, literatów, artystów i personelu kierowniczego łódzkich fabryk (ówczesnej elity) (Ratajska, 2018) – oraz dwie kolejne przy ul. Piotrkowskiej 103 i 118. Ponadto znane były cukiernie Michała Ulrisha (ul. Piotrowska 45 przy rogu z ul. Zieloną oraz ul. Piotrkowska 97 przy ul. Andrzeja Struga). W cukierni Zdzisława Konrada przy Nowym Rynku 4 (pl. Wolności) znajdowała się sala taneczna, latem urządzano ogródek na zewnątrz i organizowano systematycznie pokazy teatru żywych fotografii braci Krzemińskich (lata 1901–1903). W późniejszym okresie największą łódzką kawiarnią była funkcjonująca w Grand Hotelu – Grand Café, w której udostępniono czytelnię oraz organizowano koncerty. W przylegającym do hotelu ogrodzie spacerowym znajdowała się drewniana weranda, a w pawilonie muzyczny odbywały się występy muzyczne (Pawlak, 2001).

Ważnymi miejscami organizacji spotkań i wydarzeń były również restauracje. W Łodzi powstawały coraz bardziej renomowane lokale, w których organizowano bale, pikniki i zabawy towarzyskie, a z czasem występy i koncerty (Pawlak, 2001). Szczególnie około roku 1850 wraz z powstającymi hotelami otwierano wykwiłtne restauracje, np. restauracje Hotelu Polskiego przy ul. Piotrkowskiej 3, Hotelu Victoria oraz Grand Hotelu. Wraz z rozwojem działalności kulturalnych w Łodzi restauracje stawały się miejscami spotkań i dyskusji. Cieszące się renomą

lokale z przełomu XIX i XX w. to: restauracja i skład win Antoniego Stępkowskiego (sąsiadująca z Grand Hotelem), Louvre przy ul. Piotrkowskiej 86 oraz nowy gmach Zgromadzenia Majstrów Tkackich przy ul. Przejazd 3 (obecnie ul. Tuwima) z jedną z najwytworniejszych w tamtych czasach restauracją Tivoli otwartą w 1911 r. W restauracyjnym ogródku oraz muszli koncertowej organizowano letnie koncerty plenerowe. Niezamożna społeczność korzystała z usług mniej renomowanych lokali, których nie brakowało w ówczesnej Łodzi.

W dni świąteczne czy na przykład w majówkę ludność polska najczęściej spędzała czas w gronie rodzinnym lub wśród znajomych, natomiast stowarzyszenia niemieckie organizowały dla swoich członków wydarzenia, w ramach których odbywały się koncerty, zawody strzeleckie czy sportowe. Dopiero rozwój ruchu robotniczego stworzył warunki do powstawania polskich organizacji społecznych, kulturalnych lub sportowych (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Ważnym aspektem rozszerzania oferty rekreacyjnej były działania polskich społecznych stowarzyszeń oświatowo-kulturalnych, ograniczane początkowo przez władze rosyjskie. Stowarzyszenia te podejmowały inicjatywy na rzecz zwalczania analfabetyzmu, upowszechniania wiedzy ogólnej, zawodowej oraz kultury (Chańko, 1980). Działalność ta nie była łatwa z uwagi na trudności natury politycznej, ekonomicznej i społecznej (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b). Z czasem jednak zarówno w poszczególnych grupach narodowościowych, jak i dziedzinach kultury dostrzec można rozwój obiektów i podmiotów organizujących wydarzenia społeczno-kulturalne poszerzające możliwości spędzania czasu wolnego w Łodzi.

Działalność literacka w Łodzi zaczęła się prężniej rozwijać w latach 80. XIX w. Ważnym ośrodkiem życia literackiego była gazeta „Dziennik Łódzki”, w której początkowo kładziono nacisk na wysoki poziom literacki zamieszczanych artykułów. Za pierwszego autora piszącego o Łodzi uznaje się Artura Gliszczyńskiego. Zyskał on sławę dzięki współpracy ze środowiskiem warszawskim. Za jego przykładem również inni podejmowali w swoich pracach tematykę Łodzi. Najbardziej znanym dziełem o tym mieście jest powieść *Ziemia obiecana* Władysława Stanisława Reymonta wydana w 1899 r. Inne rozpowszechniane również współcześnie dzieła o Łodzi z tamtych czasów to *Łódź społeczna. Obrazki i szkice publicystyczne* Stefana Gorskiego oraz *Złe miasto. Obrazy z roku 1907* Zygmunta Bartkiewicza. Życie literackie Łodzi w tym okresie oceniane jest jako ubogie w porównaniu do działalności przedstawicieli chociażby Młodej Polski w Krakowie czy do warszawskiego dekadentyzmu. Łódzki świat literatury ograniczony był na ogół tylko do działalności dziennikarskiej, niekiedy tylko zdarzało się gościć znakomitych pisarzy spoza miasta (Tynecki, 1980).

Interesującym w kontekście rozwoju życia literackiego było powstanie w Łodzi księgozbiorów dostępnych dla społeczeństwa, początkowo ściśle związanych z rozwojem szkolnictwa. Pod koniec lat 70. XIX w. utworzono pierwszą pozaszkolną bibliotekę pedagogiczną. Pierwszą bibliotekę przyzakładową utworzył Karol Scheibler w 1887 r. Wcześniej w związku z brakiem ogólnodostępnych

bibliotek mieszkańcy korzystali z wypożyczalni w księgarniach. Następnie pojawiły się próby tworzenia wypożyczalni niezależnych od księgarń. Przykładem jest często wspomnianą w literaturze Łódzka Wypożyczalnia Książek przy ul. św. Andrzeja 5 (dziś ul. Andrzeja Struga), którą siostry Felicja i Halina Pieńkowskie prowadziły aż do 1939 r. Odegrała ona ważną rolę w życiu kulturalnym Łodzi, a wśród jej czytelników wymienia się m.in. Juliana Tuwima. W tym czasie powstawały kolejne wypożyczalnie prywatne. Dopiero w 1917 r. utworzono Miejską Bibliotekę Publiczną (współcześnie Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego) pod zarządem miasta. Równocześnie wciąż powstawały mniejsze biblioteki w poszczególnych dzielnicach robotniczych (Konieczna, 1980).

Rozwój łódzkiego teatru miał również znaczenie dla organizacji czasu wolnego w Łodzi. Pierwszym okresem rozwoju tej dziedziny kultury zapoczątkowanym przez przyjazd pierwszej kompanii aktorskiej są lata 1844–1863. Podobnie jak w innych dziedzinach, specyficzne warunki panujące w Łodzi nie sprzyjały dynamicznemu rozwojowi teatru. Charakter miasta nie przyciągał aktorów, a publiczność trudno było zachęcić do uczestnictwa w spektaklach. Pierwsze występy odbywały się w specjalnie do tego celu wybudowanym teatrze „Paradyz” (ul. Piotrkowska 175a). Za znaczące wydarzenie tego okresu uznaje się przybycie trupy krakowskiego dyrektora Juliusza Pfeiffera. Ofertę poszerzyły działania przygotowane przez powstające wówczas teatry amatorskie, np. przedstawienia organizowane przy Towarzystwie „Thalia”. Ich działalność miała znaczny wpływ na rozwój i podtrzymywanie teatru zawodowego w Łodzi (Kuligowska, 1980).

W latach 1864–1888 rozpoczęły działalność kolejne teatry amatorskie zarówno polskie, jak i niemieckie. Powstała nowa scena Fryderyka Sellina „Arkadia”, przy ul. Konstytucyjnej 14/16 (obecnie ul. Legionów) współpracująca z różnymi dyrektorami trup aktorskich z kraju. Działania dyrektora polskiej trupy aktorskiej Konstantego Sulikowskiego, zaowocowały wybudowaniem teatru letniego w parku Źródlika. Przedstawienia niemieckie organizowano we wspomnianej już sali „Paradyz”. Pomimo wszelkich starań, trudno wciąż było zachęcić łodzian do uczestnictwa w tego typu formach spędzania czasu wolnego. W związku z tym powstające inicjatywy borykały się z problemami finansowymi, a w konsekwencji funkcjonowały tymczasowo. Pierwsze próby zainicjowania stałej polskiej sceny teatralnej podjął Józef Teksel w nowo wybudowanym przez Wilhelma Kerna (właściciel hotelu Victoria), murowanym gmachu teatru (późniejsze kino Polonia). Próba ta okazała się niepowodzeniem, a działalność Józefa Teksla w Łodzi skończyła się w roku 1878. Wybudowaną scenę zajęła następnie opera niemiecka. W tym czasie nadal funkcjonowały sale teatralne „Paradyz” i u Sellina. Na scenie Fryderyka Sellina, ze względu na zmianę stylu oferowanych wydarzeń, odbywały się przede wszystkim pokazy magików i występy szansonistek, dlatego została nazwana Teatrem Variété. Powstał także gmach teatru niemieckiego Thalia (późniejsze kino Bałtyk). Od początku lat 80. regularnie rozpoczęły działalność również

samodzielne teatry żydowskie bądź współpracujące z niemieckimi. Pojawiającym się nowym obiektom oraz przyjezdnym spektaklom nie udawało się zagościć w gustach Łodzian na dłużej (Kuligowska, 1980).

Przełomowy okazał się rok 1888, gdy sekretarz „Dziennika Łódzkiego” Łucjan Kościelecki rozpoczął starania o zaangażowanie przemysłowców w ideę powstania stałej sceny polskiej. Po otrzymaniu od nich kredytu amortyzacyjnego rozpoczęto przebudowę „Victorii” oraz przygotowania do otwarcia pierwszego w historii miasta „stałego” sezonu teatralnego. Pomimo początkowego sukcesu teatr szybko popadł w długi, a dyrektorzy często się zmieniali. Z większym sukcesem rozwijał się teatr niemiecki, podnosił się także jego poziom artystyczny. Od 1898 r. na terenie Księżego Młyna odbywały się w Sali Bauma spektakle dla robotników, później również w starym gmachu Fryderyka Sellina, który następnie został przebudowany na Teatr Wielki, by po początkowym sukcesie znowu popaść w problemy finansowe.

Nowym wyzwaniem w kolejnych latach i konkurencją dla oferty teatralnej były kina, które powstawały w wyniku wzrastającej popularności wynalazku nazywanego wówczas kinematografem czy też początkowo – żywymi fotografiami. Pierwsze projekcje żywych fotografii w Łodzi organizowane były w parku Helenów w 1896 r. Pierwsze stałe kino (również pierwsze w Polsce) powstało w 1899 r. z inicjatywy Władysława i Antoniego Krzezińskich przy ul. Piotrkowskiej 120 (Kuligowska, 1980). Cieszyło się wielkim zainteresowaniem, szczególnie wśród robotników. W kolejnych latach następował rozwój sieci kin w mieście, zyskiwały na znaczeniu również kabarety. Początkowo występy kabaretowe organizowano w lokalach gastronomicznych, następnie przeniesiono je do specjalnych sal i budynków. Popularność tego typu występów wynikała z niskich aspiracji kulturalnych większości mieszkańców i potrzeby beztrudnej zabawy (Pawlak, 2001). Na początku XX w. kina powstawały głównie w okolicach ul. Piotrkowskiej oraz dwa na Chojnach i dwa na Bałutach. Najbardziej zapisały się na kartach historii następujące kina: Théâtre Optique Parisien (ul. Piotrkowska 15), Illusion (ul. Piotrkowska 17), Arkadia (ul. Piotrkowska 22), Urania (róg ul. Piotrkowskiej i ul. Narutowicza), Casino (ul. Piotrkowska 67), Luna i Odeon (później kino Gdynia) (ul. Tuwima). Do 1914 r. powstało w Łodzi 29 kin, część jednak działała krótko, w 1918 r. pozostało ich już tylko 14 (Krajewska, 1992).

Bardziej znaczący rozwój teatru przypadł dopiero na lata 1908–1911, czyli okres działalności Aleksandra Zelwerowicza jako dyrektora polskiej sceny i popularyzatora sztuki teatralnej w Łodzi. Pomimo znaczących dokonań w zakresie podwyższania standardów wydarzeń teatralnych dwa pożary „Victorii” oraz nowego gmachu – tak zwanego Teatru Polskiego (obecny Teatr im. S. Jaracza) – przesądziły o wyjeździe z Łodzi tego wybitnego działacza. W mieście działał jednocześnie, uznawany za konkurenta Zelwerowicza, Andrzej Mielewski, który zarządzał Teatrem Popularnym. Twierdził, że jego teatr repertuarowo i cenowo

będzie dostępny dla szerszej widowni. On również, ze względów zdrowotnych, był jednak zmuszony do wyjazdu z miasta (Kuligowska, 1980).

Istotnym aspektem rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej były też działania w obszarze kultury muzycznej. W literaturze można odnaleźć następujący podział historii rozwoju muzyki w Łodzi (Pellowski, 1980). Pierwszy to okres „muzykanctwa” łódzkiego, czyli od zarania dziejów Łodzi do lat 60. XIX w. Początkowo muzyka w przestrzeni publicznej ograniczona była do organów kościelnych, ale wraz ze wzrostem liczby ludności miasta potrzeby muzyczne rosły. W związku z tym utworzono w 1842 r. Towarzystwo Muzykalne, które było etatową kapelą miejską. Podobne towarzystwa powstawały także wśród przybyszów z innych narodowości, na przykład pod patronatem Ludwika Geyera powołano Łódzkie Męskie Towarzystwo Śpiewacze (Lodzer Männer-Gesang-Verein) oraz chóry przykościelne.

Od lat 60. do 80. XIX w. kształtowało się łódzkie życie muzyczne. Początkowo bardziej popularne były występy przyjezdnych artystów, natomiast wraz z rozwojem kulturalnym podjęto próby tworzenia samodzielnej kultury muzycznej w Łodzi. Nastąpił wzrost liczby wydarzeń muzycznych, szczególnie inicjowanych przez działaczy muzycznych, ale też przez amatorów – właścicieli sal, ogrodów, restauracji, szkół i chórów. Ponadto powstawały liczne orkiestry miejscowe, wojskowe, których kapelmistrzowie udzielali lekcji muzyki. Łódzkie życie koncertowe tego okresu kreowali również wirtuozi polscy i zagraniczni. Dzięki bliskości z Warszawą oraz licznym kontaktom handlowym z zagranicą Łódź gościła wielu artystów.

Następny przedział czasowy – od lat 80. XIX w. do końca I wojny światowej – jest nazywany okresem samodzielności łódzkiego ośrodka muzycznego. Działalność muzyczna opierała się wówczas przede wszystkim na występach miejscowych zespołów i orkiestr zainspirowanych licznymi przyjezdnymi gośćmi. W 1888 r. powstała stała scena nazwana Operą Łódzką. Rozwój tej dziedziny kultury następował błyskawicznie. Prywatne nauczanie śpiewu porównywane było do zasięgu szkół muzycznych (pierwszą szkołę muzyczną w Łodzi utworzono w 1893 r.). Powstał też chór polski, prekursor późniejszej „Lutni”, a w 1899 r. Łódzkie Towarzystwo Muzyczne, które dawało nadzieję na utrzymanie w Łodzi stałej sceny. Istotnym wydarzeniem było otwarcie w 1901 r. Teatru Wielkiego (choć nie był to jeszcze Teatr Wielki znany współcześnie). Dla zwiększającej się liczby robotników zaczęto organizować „koncerty ludowe”, powstawały też orkiestry fabryczne. Przed I wojną światową w Łodzi często gościły warszawskie zespoły symfoniczne, a także zakładano nowe szkoły muzyczne. Powstało też sporo amatorskich orkiestr przy zakładach i fabrykach, np.: Orkiestra Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Scheiblerowska Orkiestra Amatorska, Orkiestra Mandolinowa przy Towarzystwie Śpiewaczym „Lira” czy Orkiestra Poczty i Telegrafu, a także chórów, takich jak wymienione już wcześniej Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” oraz Łódzkie Rzemieślnicze Towarzystwo Śpiewu Chóralnego „Lira”

i Chór Nauczycielski. Nadal przeważały chóry niemieckie, ale należy wspomnieć również chór istniejący przy Żydowskim Towarzystwie Muzycznym „Hazomir” (Pellowski, 1980). W 1915 r. powstała stała orkiestra w Łodzi – Łódzka Orkiestra Symfoniczna, której koncerty odbywały się w wydzierżawionej przez Alfreda Straucha sali przy ul. Narutowicza 20. Koncerty muzyki poważnej budziły jednak zainteresowanie tylko wśród łódzkiej finansjery. Dla szerszej społeczności organizowano koncerty „łżejszej” muzyki w parkach i podczas festynów (Jewtułowicz i Suliborski, 2009b).

W opisywanym okresie dużo mniejsze znaczenie dla organizacji czasu wolnego miała sztuka plastyczna. Odbierano ją jako sztukę „trudną”, bardziej wymagającą oraz kosztowną, dlatego w Łodzi przemysłowej była początkowo przeznaczona tylko dla fabrykantów, którzy w swoich posiadłościach otaczali się dziełami plastycznymi. Dopiero na początku lat 80. XIX w. pojawiły się pierwsze działania zmierzające do popularyzacji tej dziedziny sztuki. Nie istniał wówczas stały salon sztuki, sprowadzano jednak dzieła z istniejących już ośrodków, na przykład z warszawskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych (istniejącego od 1860 r.). Pomimo że miasto się powiększało, grono ludzi rzeczywiście zainteresowanych sztuką było wąskie. W 1889 r. Spółka Artystyczna Malarzy, Rzeźbiarzy i Budowniczych z Warszawy zorganizowała długo oczekiwaną wystawę malarstwa w Łodzi, jednak akcja ta nie przyniosła spodziewanych rezultatów – zainteresowanie i zakup były niewielkie. Działalność artystyczna ożyła na nowo w latach 90. XIX w., kiedy organizowane były wystawy artystów, np. przy pasażu Meyera 5 (obecnie ul. Moniuszki). Miejsce urosło do rangi „salonu artystycznego”, lecz wciąż było „zapożyczone”, tak jak sale w Grand Hotelu. Problem stanowił nadal brak stałego miejsca na wystawy. Dopiero w 1895 r. nowelista Zygmunt Bartkiewicz założył pierwszy Salon Artystyczny. Ożywiona działalność artystyczna tego miejsca polegała na organizacji wystaw prac o wysokich walorach artystycznych autorstwa zarówno znanych, jak i młodych początkujących artystów, co wpływało na rozwój estetyczny łodzian. Kłopoty finansowane związane z utrzymaniem salonu, który dwukrotnie zmieniał swoją siedzibę (latem otwierano jego filię w parku Helenów), spowodowały, że zdołał się on utrzymać tylko do 1900 r. Ponadto Towarzystwo Krzewienia Oświaty organizowało pokazy malarstwa najlepszych polskich artystów (Juliusza Kossaka, Jana Stanisławskiego, Stanisława Wyspiańskiego). Innym przykładem jest działalność artysty Karola Ende, który w 1914 r. otworzył Salon Sztuki, gdzie prezentował dzieła takich twórców, jak: Jacek Malczewski, Włodzimierz Tetmajer, Julian Fałat, Juliusz i Wojciech Kossakowie. Jednak brak stałego miejsca wystaw i niska liczba zamówień spowodowały odpływ zdolnych artystów do innych ośrodków, gdzie zdobywali nagrody i uznanie. Trudne były także początki takiej instytucji kulturalnej, jak muzeum. Dopiero w 1910 r., po wieloletnich próbach, powstało Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki (początkowo przy ul. Zielonej 8, a później przy ul. Piotrkowskiej 91).

Wojna zakończyła jednak jego działalność, a zbiory ostatecznie przekazano miastu w 1923 r. (Zawilska, 1980).

Rozwój rekreacji ruchowej, również uwarunkowany specyficznym klimatem miasta wielokulturowego, w sposób znaczący wpłynął na kształtowanie się łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Początkowo najłatwiej było powołać niemieckie i rosyjskie stowarzyszenia sportowe. Pierwszym przykładem było wspomniane już Łódzkie Towarzystwo Strzeleckie (Lodzer Bürger Schützengilde), założone w 1824 r. Łódzka Straż Ogniowa, założona w 1876 r., zajmowała się kulturą fizyczną poprzez ćwiczenia podnoszące sprawność fizyczną potrzebną w akcjach przeciwpożarowych. Organizowała ponadto pokazy swych umiejętności. Z czasem przyległa do niej sekcję gimnastyczną przekształcono w Łódzkie Towarzystwo Gimnastyczne „Siła” (Lodzer Turnverein „Kraft”). Towarzystwa te miały jednak niewielki zasięg, więc ludzie w wolnym czasie, np. w święta, sami organizowali sobie sportową rozrywkę. Zamożniejsi korzystali z dostępnych odpłatnie parków, gdzie znajdowały się tory dla cyklistów. Dużym zainteresowaniem cieszyła się piłka nożna oraz kolarstwo. Od 1886 r. istniało Łódzkie Towarzystwo Cyklistów (Verein Lodzer Cyclisten), a po rozszerzeniu swej działalności zmieniło nazwę na Związek Sportowy „Unia” (Sport-Vereinigung „Union”). Rosyjski Touring Club miał swój odpowiednik w Łódzkim Touring Clubie (1897 r.), gdzie prócz kolarstwa i turystyki pieszej z czasem zaczęto też grać w piłkę nożną. Pierwsze towarzystwo gimnastyczne zostało zalegalizowane dopiero w 1907 r., przekształcając się cztery lata później w Łódzki Związek Sportowy i Gimnastyczny (Lodzer Sport und Turnverein). Nadal były to jednak stowarzyszenia przeważnie tylko dla Niemców. Popularną dziedziną sportu wśród przemysłowców było jeździectwo, organizowano wyścigi konne (np. na polach julianowskich czy torze wyścigowym na Rudzie). Amatorzy pływania korzystali z łódzkich i okolicznych stawów oraz rozlewisk rzecznych (m.in. na Młynku czy Rudzie, ze Stawów Jana). Zamarznięte stawy zimą służyły do uprawiania łyżwiarstwa, a na zaśnieżonych pagórkach, szczególnie na Rudzkiej Górze, uprawiano saneczkarstwo (Pawlak, 2001).

Na początku XX w. nastąpił rozwój stowarzyszeń sportowych żydowskich i polskich. Dla Polaków miało to dodatkowe znaczenie, gdyż poprzez tworzenie tych stowarzyszeń próbowano także krzewić świadomość narodową. Carat często blokował takie inicjatywy, niektórym jednak pod szyldem zadań sportowych udawało się konspiracyjnie przekazywać treści patriotyczne. Po rewolucji, możliwości legalizacji stowarzyszeń sportowych się poszerzyły, powstały m.in.: Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe, Niemieckie Realne Towarzystwo Gimnastyczne, Łódzki Klub Futbolowy „Wiktoria”, Towarzystwo Warszawskich Wielocypedystów w Łodzi, Towarzystwo Sportowe „Newcastle” (dla Anglików pracujących w Łodzi), Łódzki Tenis-Klub czy łódzki oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W 1910 r. istniały 22 stowarzyszenia zrzeszające około 2 tysięcy członków.

W okresie porewolucyjnym powstały dwa do dzisiaj najpopularniejsze kluby sportowe w Łodzi: Łódzki Klub Sportowy, który początkowo funkcjonował jako „Łodzianka” i został zalegalizowany w 1908 r. oraz Towarzystwo Sportowe „Widzew”. Punktem przełomowym dla działań ŁKS było otrzymanie nowego placu do gry przy ul. Srebrzyńskiej 37/39. Natomiast klub widzewski powstał w 1910 r. z inicjatywy Polskiej Partii Socjalistycznej działającej na Widzewie. Kluby skupiały się przede wszystkim na sekcji piłkarskiej, ale w późniejszym czasie, rozwijały się w ich ramach także inne sekcje. Wraz z rozwojem ruchu sportowego zorganizowano w Łodzi w 1912 r. Wielkie Igrzyska Olimpijskie, podczas których odbyły się zawody piłkarskie i lekkoatletyczne klubów miejscowych, krajowych, a w 1914 r. nawet z udziałem najlepszych w tamtym czasie drużyn europejskich. Dalszy rozwój kultury fizycznej zarówno w szkołach, jak i stowarzyszeniach był silnie związany z krzewieniem idei niepodległościowych. Pierwsza wojna światowa zahamowała działalność stowarzyszeń sportowych (Halicz, 1980).

Do 1918 r. tworzenie różnych instytucji życia kulturalnego w Łodzi uznawane było za trudne, natomiast wraz z wybuchem I wojny światowej proces ten został zahamowany, a nawet przerwany. Do tego czasu Łódź nie wykształciła adekwatnych dla potrzeb prawie półmilionowego miasta ośrodków czy instytucji kulturalnych. Miasto nadal posiadało przede wszystkim przemysłowy charakter, bez znaczących tradycji kulturalnych i ze spolaryzowanym społeczeństwem (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b). Opisywane formy spędzania czasu wolnego, podmioty inicjujące oraz miejsca organizacji różnego rodzaju wydarzeń dały jednak podwaliny do powstania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

3.2. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1918–1945

Uwarunkowania rozwoju przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi w latach 1918–1945 można rozpatrywać z punktu widzenia upowszechniania różnych form aktywności rekreacyjnych oraz z perspektywy odbiorcy. Charakter robotniczego miasta przytłaczał rozwój kulturalny. Wysoki poziom analfabetyzmu wśród łodzian, niski poziom oświaty oraz wciąż niskie aspiracje kulturalne stały się wyzwaniem po I wojnie światowej (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c). W okresie międzywojennym zaczęły powstawać w Łodzi towarzystwa naukowe, które odegrały znaczącą rolę w rozwoju zarówno oświaty, jak i kultury. Rozbudowano również sieć ogólnodostępnych bibliotek, otwierano ich filie w poszczególnych łódzkich dzielnicach. Istniały jednocześnie biblioteki prywatne, przy parafiach, zakładach pracy, spółdzielniach czy stowarzyszeniach. Najstarszą po Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego jest Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, która powstała w 1925 r.

Rekreacja łodzian w tym czasie skupiała się głównie na spotkaniach towarzyskich. Często nadal podwórko stanowiło centrum życia towarzyskiego. Spędzano czas z sąsiadami, ale spotkania te urozmaicali wędrowni katarzyniarze, kapele, orkiestry, grupy cyrkowe. Dla zainteresowanych rozwijaniem własnych pasji powstawały w Łodzi kolejne kluby i stowarzyszenia. Propagowano ideę kultury fizycznej poprzez działalność wielu instytucji, np. takie zrzeszenia młodzieżowe, jak: Związek Strzelecki „Strzelec”, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” oraz Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej YMCA. Funkcjonowały licznie kluby sportowe, w tym wielosekcyjne kluby fabryczne, kluby polskie, żydowskie i niemieckie. Istniały także niesformalizowane drużyny podwórkowe (szczególnie zainteresowane piłką nożną). Zimą organizowane były ślizgawki w parkach (im. J. Poniatowskiego, Ludowym) oraz przy ul. Abramowskiego 6/8/10. Łódzkie Towarzystwo Cyklistów posiadało obiekty na obszarze dzisiejszego pl. Komuny Paryskiej. W 1922 r. zarząd ŁKS podjął decyzję o budowie parku sportowego, na którym zaplanowano: boiska, halę sportową, pływalnię i korty tenisowe. Dzięki temu łodzianie mogli szczerzyć się najnowocześniejszym w tamtym okresie w kraju kompleksem sportowym. Popularną dziedziną sportu były wówczas zapasy. W 1925 r. w Rudzie Pabianickiej reaktywowano organizację zawodów hippicznych, propagowanych przez Łódzkie Towarzystwo Zachęty do Wyścigów Konnych. W parku Helenów nadal organizowano zawody samochodowe na torze kolarskim. W tym okresie można wyróżnić takie dziedziny aktywności, nadzorowane przez kluby i stowarzyszenia, jak: aerokluby, automobil-kluby, jazda konna, kluby motocyklowe, szachy, wędkarstwo, kolarstwo, łowiectwo, lyżwiarstwo, gimnastyka, strzelectwo, myślistwo, tenis, lekkoatletyka, piłka nożna, kajakarstwo, cykliści. Kluby te posiadały swoje liczne obiekty, boiska w różnorodnych lokalizacjach w mieście (Koliński, 2016).

Chętnie spacerowano po ul. Piotrkowskiej, a w trakcie świąt czy karnawału organizowano festyny na al. Kościuszki (wtedy ul. Spacerowej, na odcinku między ówczesną ul. Andrzeja a Zieloną), gdzie wówczas zamiast torów tramwajowych przebiegała spacerowa aleja. Spędzano czas nad stawami w parkach, w których funkcjonowały punkty gastronomiczne. W tym okresie dostępny był luna-park przy pl. Dąbrowskiego, sztuczna górką saneczkowa w parku Helenów, wieża do skoków do wody nad Stawami Stefańskiego na Rudzie Pabianickiej. Najwięcej atrakcji zapewniał prywatny park Helenów, gdzie wstęp był nadal biletowany. Ponadto korzystano z parków: 3 Maja, Julianowskiego, Kolejowego, Ludowego, im. J. Piłsudskiego, im. J. Poniatowskiego, im. S. Staszica, Wenecja, ZUS i Źródlińska. W parku im. J. Poniatowskiego powstała garnizonowa hala sportowa (w 2002 r. wyburzona w trakcie budowy kompleksu Opus Film), a zimą zamrożony staw wykorzystywano jako lodowisko. Park Wenecja do 1937 r. był parkiem prywatnym, organizowano w nim koncerty, a przede wszystkim słynął z potańcówek. W pobliskim parku Sielanka mężczyźni tłumnie kibicowali uczestnikom walk francuskich, czyli zapasów. Gdy powstał park Na Zdrowiu, również on stał

się miejscem chętnie odwiedzanym przez łodzian. Na jego terenie znalazły się stawy, kąpieliska, ogródek jordanowski, wieża spadochronowa z wyciągiem elektrycznym i strzelnica. Ponadto w ramach projektu z 1928 r. zaplanowano obszar targowy oraz tereny na ogrody: botaniczny i dendrologiczny oraz zoologiczny. Zaprojektowano obiekty sportowe – stadion, boiska i tor saneczkowy. Popularny był wypoczynek nad stawami przy ul. Milionowej, gdzie udostępniano plażę, kajaki i łódki, a także na Stawach Stefańskiego, gdzie funkcjonowało kąpielisko i wypożyczalnia łódek. Ponadto łodzianie korzystali ze Stawów Jana i stawów na Młynku. Podczas majówek chętnie wybierano się na pikniki w okolice Łodzi – do Arturówka i Łągiewnik (Koliński, 2016).

Dla dzieci i młodzieży powstawały w tym czasie pierwsze świetlice i domy kultury, zarówno miejskie, jak i związane z funkcjonującymi wtedy stowarzyszeniami. W tych miejscach można było rozwijać swoje pasje, uczyć się zawodu i otrzymać skromny posiłek. Powstawały ogródki jordanowskie: w 1929 r. było ich 12, a w 1937 r. – 41. W planach magistratu było utworzenie w każdej dzielnicy Oświatowych Domów Ludowych, w których miały znaleźć się: biblioteka, kino, sale odczytowe. Pierwszy tego typu obiekt powstał w 1922 r. przy Wodnym Rynku, mieścił się w nim Miejski Kinematograf Oświatowy. Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej YMCA od 1935 r. zorganizowało obiekt na terenie dawnych ogrodów Hotelu Grand, gdzie znajdowały się pracownie, sala teatralna oraz kryty basen (jeden z dwóch istniejących w tym czasie w Łodzi). Drugi kryty basen mieścił się przy Zakładzie Kąpielowym R. Beutlera (obecnie na rogu ul. Piłsudskiego i ul. Kilińskiego). Łodzianie mogli korzystać również z odkrytych pływalni: przy stadionie Łódzkiego Klubu Sportowego (al. Unii) oraz w klubie Zjednoczeni (ul. Kilińskiego 188).

Powstawanie łódzkiej kultury wielkomięskiej wiąże się z rozwojem łódzkiego środowiska literackiego. Przykładem tego typu działań były literackie czasopisma, np. Władysław Strzemiński wraz ze swoimi współpracownikami znanymi z projektu artystycznego „a.r.” wydawali awangardowy periodyk „Forma” w latach 1933–1938. Ważnym wydarzeniem było powstanie w 1930 r. Łódzkiego Klubu Literackiego, dzięki któremu pojawiły się literackie czasopisma, takie jak: „Nowe Drogi”, „Kultura Łodzi” czy „Osnowy Literackie”. Władze miasta zaczęły doceniać tę dziedzinę kultury i w 1926 r. ustanowiono Nagrodę Literacką m. Łodzi przekształconą w 1931 r. w Nagrodę m. Łodzi dla Literatury Pięknej, Nauki i Sztuk Plastycznych (Puś, 2005). Istotną inicjatywą było założenie przez Mariana Piechała, Kazimierza Sowińskiego i Grzegorza Timofiejewa pierwszego poetyckiego ugrupowania Meteor, którego cel stanowiła nie tylko promocja, rozwijanie twórczości artystycznej, lecz także nawiązanie bezpośrednich kontaktów z czytelnikami (Błażejewski, 1982).

W okresie międzywojennym Łódź uważana była za jeden z najważniejszych ośrodków prasy. Wraz z rozwojem sieci bibliotek oraz innych działań na rzecz rozwoju czytelnictwa rosła liczba wydawanych w tym okresie dzienników,

tygodników, periodyków (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c). Dominowały dwa konkurujące ze sobą wydawnictwa publikujące gazety polskie: „Kurier Łódzki” oraz „Republika”. Poza polską prasą istniały także codzienne gazety wydawane w języku niemieckim (np. „Neue Lodzer Zeitung”) oraz w jidysz (np. „Najer Folksblat”) (Koter i in., 2005).

W okresie międzywojnia podejmowano próby utworzenia w Łodzi profesjonalnej sceny teatralnej. Powstałe przed wybuchem I wojny światowej budynki takich teatrów, jak: Victoria, Polski, Wielki i Thalia niestety spłonęły. Władze miasta po wojnie postanowiły przejąć dawną siedzibę Teatru Polskiego i otworzyć Teatr Miejski jako wizytówkę kulturalną Łodzi. W 1923 r. powstał Teatr Popularny z siedzibą w zakładach Poznańskiego. Następnie w 1927 r. powołano Teatr Kameralny w budynku Grand Hotelu, znany ze spektakli typu farsy, komedie i groteski. Funkcjonował także Teatr Letni w parku im. S. Staszica, pojawiały się nowe formy artystyczno-awangardowe. Powstawały zespoły amatorskie, np. Scena Robotnicza, a także teatry rewiiowe, teatr kukielkowy. Nadal jednak trudnością było utrzymanie na dłużej tego typu inicjatyw, a niektóre z nich po prostu przerwała II wojna światowa (Koliński, 2016).

Kino było dla łodzian łatwiejszą w odbiorze i tańszą formą spędzania czasu wolnego. W okresie międzywojennym liczba kin wzrosła (1919 r. – 14, 1924 r. – 22, 1939 r. – 34), a ich właściciele i nazwy często się zmieniały (Koliński, 2016). Rywalizowały one ze sobą, standard w nich był różnorodny. W 1929 r. pojawił się w Łodzi pierwszy film dźwiękowy (kino Splendid, ul. Dzielna 18 – obecnie ul. Narutowicza 20) (Krajewska, 1992).

Nowym medium, odgrywającym ważną rolę w upowszechnianiu kultury w Łodzi było radio, które uruchomiono w 1930 r. Działalność informacyjna wzbogacona była o transmisje wydarzeń politycznych i kulturalnych. Wiosną 1939 r. otwarto nowy gmach łódzkiej rozgłośni, który wówczas uznawano za najnowocześniejszy obiekt tego typu w Europie (Koliński, 2016).

Działalność muzyczną okresu międzywojnia wyznaczały: Filharmonia Łódzka, Konserwatorium Muzyczne Heleny Kijeńskiej-Dobkiewiczowej oraz Heleny Kon, stowarzyszenie muzyczne, a także liczne aktywności amatorskie. Trudna sytuacja finansowa Filharmonii Łódzkiej powodowała, że jej działalność była nieregularna. Ponadto w tym czasie funkcjonowały: Towarzystwo Miłośników Muzyki, Towarzystwo Muzyczne im. Chopina, Towarzystwo Operowe, ale nie miały znaczących dokonań ze względu na niskie zainteresowanie odbiorców.

Okres międzywojnia przyniósł rozwój życia artystycznego. Dużą rolę odgrywali wówczas twórcy żydowscy, którzy prezentowali nazywany przez specjalistów nurt ekspresjonizmu żydowskiego. Inną polską grupą artystyczną, powstałą w 1929 r. z inspiracji malarza i teoretyka sztuki Władysława Strzemińskiego, było „a.r.” (artyści rewolucyjni albo awangarda rzeczywista). Członkami byli: żona Strzemińskiego – rzeźbiarka Katarzyna Kobro, malarz i grafik – Henryk Stażewski oraz Karol Hiller, a także poeci Jan Przyboś i Jan Brzękowski. Grupa

ta istniała do 1936 r., a za jej główne zasługi uznaje się zgromadzenie kolekcji sztuki nowoczesnej, która obecnie znajduje się w Muzeum Sztuki w Łodzi (Puś, 2005). Kolejną ważną inicjatywą tego czasu było powstanie w 1924 r. w parku im. H. Sienkiewicza Miejskiej Galerii Sztuki, przekształconej w 1931 r. w filię warszawskiego Instytutu Propagandy Sztuki. Przed II wojną światową powstały załazki późniejszych stowarzyszeń plastycznych, a także czasopismo „Forma”, które popularyzowało ich działalność do czasów okupacji.

W dwudziestoleciu międzywojennym funkcjonowały w Łodzi następujące muzea: Muzeum Nauki i Sztuki (od 1910 r.), Miejskie Muzeum Historii i Sztuki im. J. K. Bartoszewiczów (w 1930 r.), Miejskie Muzeum Przyrodniczo-Pedagogiczne (w 1930 r. w parku im. H. Sienkiewicza), Miejskie Muzeum Etnograficzne oraz od 1937 r. Muzeum Diecezjalne. Powstały także trzy galerie: Miejska Galeria Sztuki, Wizo i Bnei-Brith (Koliński, 2016; Puś, 2005). Łódź w okresie międzywojennym przeobrażała swój wizerunek z miasta kojarzącego się tylko z przemysłem na znaczący ośrodek miejski ze zwiększającą się rolą inteligencji w rozwoju kulturalnym miasta. Z trudem tworzyło się szkolnictwo wyższe, ale znaczącą rolę odegrały nowoczesne, awangardowe oraz wielonarodowe grupy artystyczne i literackie (Puś, 2005). W okresie międzywojennym nastąpiły istotne przemiany przestrzenne oraz powstały kolejne inwestycje wpływające na zasięg łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej.

Zasięg terenów i obiektów rekreacyjnych wyszedł poza ścisłe centrum, wyznaczając kolejne kierunki rozwoju. Pojawiły się także nowe typy obiektów, takie jak kina, biblioteki. Ponadto realizowano i planowano inwestycje w zakresie tworzenia kolejnych terenów rekreacyjnych (np. parków).

Po wybuchu II wojny światowej Łódź została włączona do Generalnej Guberni. Rozpoczęto likwidację stowarzyszeń i wszelkich przejawów polskiego życia kulturalnego, oświatowego i sportowego. Zamknięte zostały instytucje kultury, znaczna część ludności żydowskiej została umieszczona w getcie, nastąpiła grabież majątków i dóbr kultury (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c; Waingertner, 2019). Dla Polaków zamknięto restauracje, parki, place zabaw, biblioteki, poza nielicznymi wyznaczonymi miejscami (np. parkiem Wenecja). Nie mogli korzystać z instytucji kultury, uprawiać sportu oraz korzystać z dotychczasowej infrastruktury. Zabronione było posiadanie radia, dzieł sztuki oraz organizacja spotkań towarzyskich i kulturalnych. Istniejące wówczas zagospodarowanie rekreacyjne służyło przede wszystkim niemieckim okupantom.

3.3. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1945–1989

W porównaniu do innych dużych miast polskich Łódź w małym stopniu została zniszczona w czasie wojny. W związku z trudną sytuacją powojenną Warszawy ważniejsze instytucje i organizacje znalazły miejsce w Łodzi, a co za

tym idzie również artyści przenieśli się do tego miasta. Okres łódzkiego boomu kulturalnego przypadł na lata 1945–1948, a miasto nazywano wręcz kulturalną stolicą Polski. Początkowo do Łodzi przybyło wielu mieszkańców zburzonej Warszawy, ponieważ dostępność mieszkaniowa tego fabrycznego miasta przyciągała. Debatowano nad przemianowaniem Łodzi na stolicę Polski, argumentując to jej centralnym położeniem oraz skojarzeniem: miasto-symbol ruchu robotniczego, ale tak się jednak nie stało. Po okresie boomu wielu artystów opuściło Łódź.

Trudną sytuację powojenną Łodzi związaną z podstawowymi sprawami bytowymi (brakiem żywności, wysokimi cenami artykułów, zniszczonymi fabrykami) urozmaicało ożywienie życia kulturalnego. Już w 1945 r. otwarto dwa kina – Bałtyk oraz Przedwiośnie. Poza repertuarem filmowym w kinach wyświetlano materiały informacyjne Polskiej Kroniki Filmowej. W tym roku działało już także kilkanaście teatrów. Szczególnym uznaniem publiczności cieszył się Teatr Wojska Polskiego (dziś ul. Jaracza). Popularnością cieszył się również Teatr Miniatur Syrena mieszczący się w Hotelu Grand, kierowany wówczas przez Jerzego Jurandota. W 1949 r. założony został Teatr Nowy pod kierownictwem K. Dejmka.

Ponadto w pierwszych latach powojennych przybył z Wilna do Łodzi Teatr Komedii Muzycznej Lutnia – pierwszy w powojennej Polsce teatr operetkowy, otwarto też Teatr Kameralny Domu Żołnierza oraz Teatr Lalek Arlekin (Waingertner, 2019). Sytuacja powojenna spowodowała ponowne odrodzenie kultury żydowskiej w Łodzi. W 1946 r. rozpoczął działalność Teatr Żydowski oraz instytucje i stowarzyszenia krzewiące kulturę tej społeczności. Pod koniec lat 40. XX w. ograniczono jednak ich działalność, a liczba ludności żydowskiej się zmniejszała. W konsekwencji z realiów powojennej Łodzi wyparto dwa silne budulce tworzące uwarunkowania społeczno-kulturalne Łodzi, czyli społeczność niemiecką i żydowską, a tym samym tradycję łódzkiej wielonarodowości. Mieszkańcy Łodzi stali się w zdecydowanej większości społecznością jednonarodową oraz jednowyznaniową.

Postępował jednak rozwój instytucji rekreacyjnych. Po wojnie wznowiła swoją działalność orkiestra filharmoniczna z siedzibą przy ul. Narutowicza 20, szybko zdobywając uznanie publiczności. Przy ul. Piotrkowskiej otwarto pierwszą kawiarnię artystyczną Mokka. Wzrastało zainteresowanie sportem po wznowieniu działalności klubów i sekcji sportowych, m.in. Łódzkiego Klubu Sportowego, a także po powołaniu nowych, promujących takie aktywności, jak: gimnastyka sportowa i artystyczna, szachy czy zapasy. Nadal popularnością cieszyło się kolarstwo, a w parku Helenów sześciokrotnie kończył się etap Wyścigu Kolarskiego dookoła Polski.

Znaczącym wydarzeniem dla rozwoju społeczno-kulturalnego, które w konsekwencji wzbogacało zakres aktywności rekreacyjnych w Łodzi, było powstanie uczelni wyższych: Uniwersytetu Łódzkiego, Politechniki Łódzkiej,

Akademii Muzycznej, Akademii Medycznej, a w następnych latach ustrukturyzowała się współczesna Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna. Choć wielu członków elity intelektualnej oraz artystów przeniosła się do odbudowywanej Warszawy, Łódź w pierwszych latach powojennych zyskała opinię atrakcyjnego miasta ze względu na rozwój przemysłu, budowanie prężnego ośrodka akademickiego oraz centrum kultury. Jednak działalność stowarzyszeń, instytucji kultury czy uczelni w coraz większym zakresie była podporządkowywana nowej władzy komunistycznej, co w konsekwencji oznaczało utratę autonomii.

Po wojnie wznowiły swoją działalność miejskie biblioteki, w latach 50. XX w. funkcjonowało ponad 30 bibliotek publicznych. Rozwijała się prasa – pojawiały się nowe tytuły, np. pierwsza polska gazeta „Wolność Łodzi”. Powstawały periodyki informacyjne, czasopisma literackie, artystyczne i satyryczne, ukazywały się regularnie trzy dzienniki („Głos Robotniczy”, „Dziennik Łódzki”, „Express Ilustrowany”). Wskazywane jest, że pierwsza dekada powojenna przyniosła rozwój kulturalny miasta. Jednak po okresie boomu Łódź ponownie odgrywała rolę miasta przemysłu włókienniczego i została nim aż do przełomu lat 80. i 90. XX w. Istotną zmianą była natomiast nowa perspektywa opisu miasta jako miasta akademickiego (Waingertner, 2019).

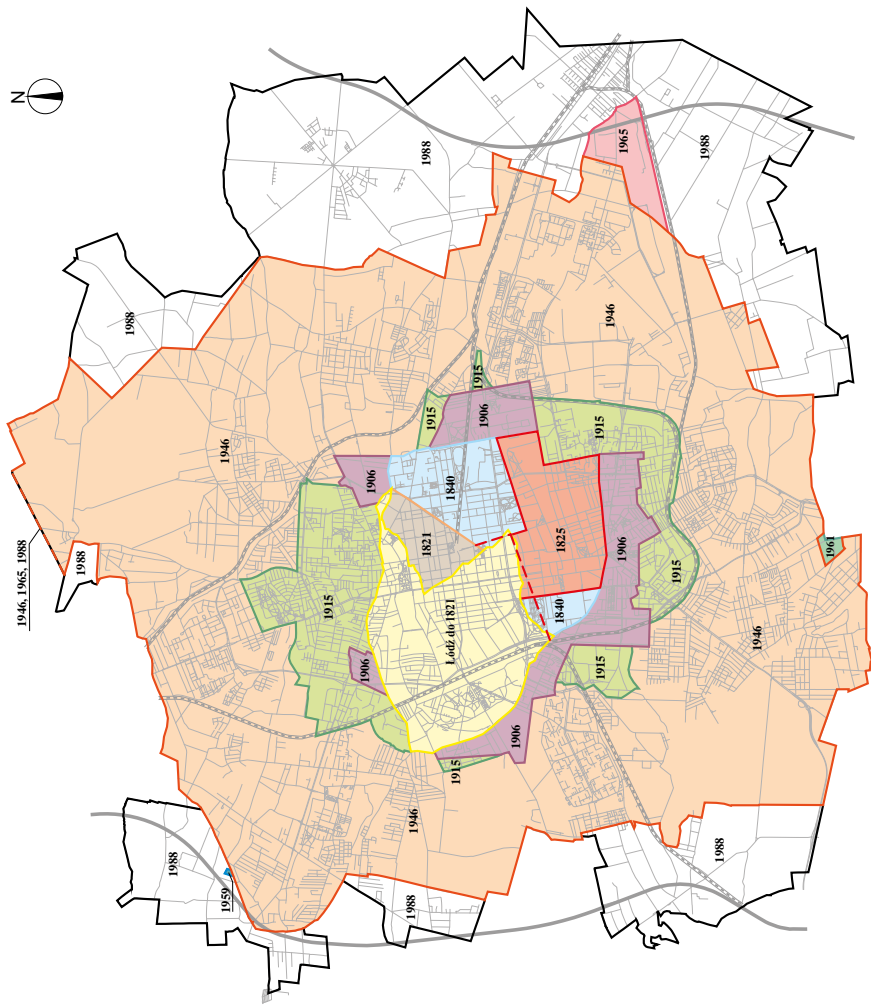
Ważnym aspektem rozwoju przestrzeni rekreacyjnej Łodzi było powiększanie obszaru miasta polegające na włączaniu kolejnych gmin w granice administracyjne. W początkowych latach powojennych nastąpił najintensywniejszy rozwój terytorialny Łodzi (rys. 3). Największa w historii Łodzi inkorporacja terenów podmiejskich nastąpiła w 1946 r. na mocy rozporządzenia Rady Ministrów. Łódź powiększyła swoją powierzchnię prawie czterokrotnie.

Rozpoczęto zatem prace nad projektem planu zabudowy miasta w założonym w 1946 r. Biurze Planowania Miasta. Dzięki temu przebudowano m.in. zdewastowane tereny doliny rzeki Łódki, zakładając park Staromiejski (wtedy im. B. Bieruta), zwany parkiem Śledzia oraz rozbudowywano zieleni miejską. W 1947 r. utworzono park publiczny przy ul. Leczniczej. Jeszcze w 1946 r. powstał Ogród Roślin Lecznicznych, który po siedmiu latach został przekształcony w Miejski Ogród Botaniczny (Waingertner, 2019).

Okres stalinowski (1949–1956), szeroko opisany w publikacji G. Mnicha (2019), to czas represji, inwigilacji oraz niszczenia demokratycznych form życia społecznego. Ówczesne władze przedstawiały wizję budowy wielkiej Łodzi – współczesnego socjalistycznego miasta z rozbudowanymi planami mieszkaniowymi, powszechnym dostępem do kin, teatrów i domów ludowych, parkami i zieleńcami. Tylko w niewielkim zakresie udało się zrealizować te plany, a ich wykonanie oceniano jako wątpliwe.

granice terenów przyłączonych do miasta:

- w 1821 r.
- w 1825 r.
- w 1840 r.
- w 1906 r.
- w 1915 r.
- w 1946 r.
- w 1959 r.
- w 1961 r.
- w 1965 r.
- w 1988 r.
- granica Łodzi rolniczej
- korekta granic miasta dokonana w 1825 r.

Rys. 3. Rozwój terytorialny Łodzi

Źródło: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2019.

Odtworzenie form spędzania czasu wolnego z tego okresu możliwe jest dzięki bogatym archiwom i przekazom prasowym, ale warto podkreślić, że władza, kreując społeczeństwo komunistyczne, nadzorowała formy wypoczynku organizowane przeważnie przez instruktorów politycznie zaangażowanych. Odbywały się zabawy, wieczorki artystyczne dotyczące rewolucyjnej poezji, ponadto odczyty polityczne, dyskusje na tematy z zakresu teatru i filmu, czasem potańcówki, ale narzucone przez władze miejsca, w których organizowano te wydarzenia, nie cieszyły się wysoką frekwencją. Okres ten nie sprzyjał zabawie. Łódzkie środowisko artystyczne już nie spotykało się w kawiarni Fraszka przy ul. Piotrkowskiej 96, która istniała w latach 1945–1948 (Ratajska, 2018). Nadzór nad spędzaniem czasu wolnego widoczny jest także na przykładzie organizowanych przez Orbis i rady zakładowe niedzielnych pikników poza miastem (np. w Spale, Kolumnie), które przyczyniały się do indoktrynacji.

Popularne w tym czasie były festyny organizowane z okazji świąt państwowych czy innych okolicznościowych wydarzeń nawiązujących ideologicznie do komunizmu – masowe zabawy z koncertami, piknikami, występami teatralnymi, które organizowane były na przykład w parku Na Zdrowiu. Długość czasu wolnego była znacząco ograniczona z powodu codziennej wielogodzinnej pracy. Niektóre zakłady pracy organizowały dla pracowników raz w tygodniu seanse filmowe z filmami radzieckimi lub socrealistyczne przedstawienia teatralne.

Wśród innych możliwości rekreacyjnych należy wymienić odwiedzanie Ośrodka Propagandy Sztuki czy kibicowanie wydarzeniom sportowym. Mieszkańcy korzystali też ze spacerów po łódzkich parkach. Rok 1956 przyniósł tzw. „odwilż” i liberalizację działalności kulturalnej, co nie oznaczało jednak likwidacji cenzury. Przykładem obrazującym to zjawisko jest zgoda na działalność plastyczną Katarzyny Kobro i Władysława Strzemińskiego, artystów wcześniej zakazanych (Mnich, 2019).

Ponadto na łódzkich estradach koncertowali jazzowi artyści polscy i zagraniczni. Niezwykle ciekawym epizodem w historii rozwoju działalności muzycznej w Łodzi jest muzyka jazzowa, która wylamywała się kanonom socrealizmu. W 1946 r. został założony legendarny zespół Melomani. Muzyka tego typu nie była aprobowana przez władze PRL, ale pomimo to powstały w mieście kluby jazzowe. Różni aktywiści tego ruchu powoływali sekcje jazzowe, np. przy Politechnice Łódzkiej, organizowali koncerty, zjazdy, festiwale (pierwszy festiwal muzyki jazzowej w Polsce odbył się w Łodzi). Do dziś istnieje Stowarzyszenie Jazzowe – Melomani, które jest współorganizatorem Oskarów Jazzowych (Kaźmierczyk, 2005).

Po okresie powojennym i represjach stalinowskich nastąpił etap rządów Władysława Gomułki, tzw. okres „siermiężnego socjalizmu” (1956–1970) (Lesiakowski, 2019). W tym czasie granice administracyjne Łodzi nieznacznie się powiększyły i stan ten nie uległ zmianie do 1989 r. W roku 1954 miasto dzieliło się na siedem dzielnic, takich jak: Bałuty, Staromiejska, Widzew, Chojny, Ruda,

Polesie i Śródmieście, a w 1960 r. liczbę zmniejszono do pięciu: Bałuty, Widzew, Górna, Polesie, Śródmieście. Zatwierdzony w 1961 r. plan zagospodarowania przestrzennego, chociaż nie został w całości zrealizowany, przewidywał rozwój wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego, stopniową deglomerację przemysłu i wyprowadzanie go z centrum, poprawę sieci komunikacyjnej, powiększenie terenów zieleni i rozszerzenie oferty usługowej (np. w tym czasie powstały tzw. kombinaty gastronomiczne – letnie ogrody, nowoczesne restauracje czy kawiarnie, m.in. Balaton – bar szybkiej obsługi, kawiarnia Irena, restauracja Europa). Inwestycjami kulturalnymi tego okresu było zbudowanie Teatru Muzycznego (1964 r.) oraz siedziby Opery Łódzkiej – Teatru Wielkiego w Łodzi przy pl. Dąbrowskiego, którego otwarcie nastąpiło w 1967 r.

W tym okresie (stan z 1963 r.) w Łodzi funkcjonowało łącznie 10 teatrów i instytucji muzycznych oraz 36 kin, natomiast w 1970 r. – 11 teatrów i instytucji muzycznych oraz nadal tyle samo kin. Aparat państwowy, realizując program umasowienia korzystania z oferty kulturalnej, popierał powstające inicjatywy amatorskie, np. prowadzone w zakładach pracy (m.in. Zespół Tańca Ludowego „Harnam”, działający przy ZPB im. Harnama, czyli dawnej fabryce Biedermanna). Miejską ofertę kulturalną organizowały domy kultury (z Łódzkim Domem Kultury na czele), organizacje młodzieżowe oraz Towarzystwo Wiedzy Powszechnej. W 1965 r. powstała przy ul. Narutowicza 8/10 siedziba Międzynarodowego Klubu Prasy i Książki, który prowadził działania na rzecz popularyzacji czytelnictwa. W tym duchu funkcjonowała także sieć łódzkich bibliotek (około 50 bibliotek rejonowych), biblioteki naukowe, szkolne i zakładowe. Działające w tym czasie muzea to: Muzeum Archeologiczne z działem etnograficznym, Muzeum Sztuki i Instytut Zoologiczny. Ponadto utworzono Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego (w dawnym więzieniu przy ul. Gdańskiej 12), a także unikatowe w skali światowej Muzeum Włókiennictwa oraz Muzeum Martyrologii na Radogoszczu. Istotne znaczenie miało w Łodzi istnienie rozgłośni radiowej i stacji telewizyjnej. Powstawały jednocześnie radia studenckie (Studenckie Radio Żak Politechniki Łódzkiej w 1959 r. oraz Radio Kiks na Uniwersytecie Łódzkim w 1972 r.). Jak w całej Polsce, tak i w Łodzi telewizja zdobywała wielką popularność – szybko rosła liczba odbiorników w gospodarstwach domowych, istniała również wypożyczalnia telewizorów.

Zmiany w zakresie poprawy infrastruktury rekreacyjnej sprzyjały organizacji istotnych wydarzeń kulturalnych, takich jak np. koncerty Jana Kiepury (1958), Artura Rubinsteina (1960), spotkanie z amerykańskim pisarzem, noblistą Johnem Steinbeckiem. W 1963 r. odbyły się dwa koncerty Paula Anki w Hali Sportowej, a w 1965 r. wystąpił zespół The Animals. W 1964 r. rozpoczęła się tradycja organizowania cyklicznych wydarzeń – Łódzkich Spotkań Teatralnych, a w 1968 r. – Łódzkich Spotkań Baletowych. W 1966 r. odbył się I Ogólnopolski Festiwal Poezji w Łodzi.

Funkcje wypoczynkowe w Łodzi w tym okresie pełniły miejskie parki. Do wymienianych już wcześniej terenów należy dodać: park im. Promienistych na Bałutach, park im. I. Krasickiego na Stokach, park przy ul. Niciarnianej, park Źródlika II, park przy ul. Zbiorczej, park Widzewski, park im. H. Dąbrowskiego i park im. XX-lecia PRL. Nadal chętnie korzystano z terenów nad stawami (Stawów Jana oraz Stawów Stefańskiego). Obszar ogrodu zoologicznego został poszerzony. Rosła liczba i znaczenie terenów ogrodów działkowych (w 1939 r. – 10 ha, a 1963 r. – 230 ha). Powstawały kolejne obiekty wczasowo-rekreacyjne: ośrodek wczasów rodzinnych w Arturówku (później w 1966 r. „Prząśniczka”), ośrodek wypoczynkowy na tzw. Młynku, ośrodek Klubu Sportowego „Tramwajarz” (w parku Ludowym), kąpielisko Klubu Sportowego „Włóknierz”, Klubu Sportowego „Anilana”, Klubu Sportowego „Budowlani” oraz Łódzkiego Klubu Sportowego.

Znaczące było powstanie kolejnych obiektów sportowych, takich jak: Hala Sportowa, kompleks Spółdzielczego Klubu Sportowego „Start”, Szkolny Ośrodek Sportowy w parku 3 Maja oraz Akademicki Ośrodek Sportu. W klubach sportowych działały liczne sekcje sportów wyczynowych, krajowych, reprezentujących różnorakie dyscypliny. W opisywanym okresie w Łodzi organizowano też mało znaczące wydarzenia sportowe. Popularnością cieszyły się jednak masowe zawody lotnicze na Lublinku.

Aktywność rekreacyjną często inicjowały organizacje socjalistyczne. Przykładem jest Związek Młodzieży Socjalistycznej, który prowadził m.in. działalność sportowo-turystyczną i przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe. Szczególną popularnością wśród młodzieży akademickiej cieszył się działający pod auspicjami ZSM klub Siódemki, istniał już także Łódzki Jazz Club Storyville. Organizowano w nich koncerty, odczyty, spektakle, spotkania z literatami. PZPR za pośrednictwem powołania Ligi Kobiet próbowała także wpłynąć na aktywną w mieście grupę kobiet.

W latach 1948–1975 funkcjonowała w Łodzi przy ul. Moniuszki 2 kawiarnia Honoratka, która szczególnie w okresie po 1956 r. stanowiła miejsce spotkań elity intelektualnej i artystycznej: filmowców, plastyków, muzyków, lekarzy, prawników, naukowców, studentów szkół artystycznych (Ratajska, 2018).

Studenci organizowali juwenalia, czyli tzw. Święto Wiosny. Trzeba przy tym zaznaczyć, że byli również bardzo zaangażowani w działania polityczne (np. strajki). Innym ważnym wydarzeniem tego okresu była organizacja na wielką skalę i przez różnorodne podmioty Tysiąclecia Państwa Polskiego w 1966 r. (Lesiakowski, 2019).

Trudno nie wspomnieć o organizacji największych wydarzeń plenerowych tego czasu – pochodów pierwszomajowych czy obchodów Święta Pracy, których oczywiście nie sposób zaklasyfikować jako przykładów spontanicznej i dobrowolnej działalności rekreacyjnej. Ich zasięg był jednak znaczący – tysiące ludzi maszerowało i niekiedy na pozór wyrażało jedność interesów tzw.

mas, partii i rządu. Podobnie było w kolejnej dekadzie, kiedy święta państwowe i czyny społeczne mogły być odbierane jako symbol propagandy politycznej. Rozrastał się program tych wydarzeń, które swoją atrakcyjnością miały przyciągać coraz szersze rzesze społeczeństwa (Jarno, 2019).

Dekada gierkowska, przypadająca na lata 1970–1980, przyniosła kolejne zmiany stylu życia i warunków pracy (Jarno, 2019). Ludność wyraźnie zaczęła doceniać zalety spędzania czasu wolnego z rodziną, rozrywkę i wypoczynek, co przekładało się na postępujący wzrost w zakresie korzystania z dóbr wyższego rzędu (np. kultury, rozrywki, wypoczynku). Znacząco rozbudowano infrastrukturę rekreacyjną. Powstawały wielkie osiedla mieszkaniowe (m.in. Retkinia II czy Widzew-Wschód) oraz łódzki Manhattan, a władze zwracały uwagę, aby osiedla te nie pozostały jedynie „sypialniami”, ale były zaopatrzone w zaplecze handlowo-usługowe oraz oświatowo-kulturalne. Ponadto większy nacisk kładziono na poprawę czystości i funkcjonowania m.in. terenów zieleni, urządzono również kilkadziesiąt ogrodów działkowych.

Rozwijała się Łódź akademicka, dzięki której dostrzegalna jest organizacja różnorodnych form spędzania czasu wolnego. W tym okresie funkcjonowały studenckie teatry i kabarety oraz chóry akademickie. Zainicjowano w 1974 r. Ogólnopolski Studencki Przegląd Piosenki Turystycznej „Yapa” (z inicjatywy Studenckiego Klubu Turystycznego „PŁazik” Politechniki Łódzkiej). Funkcjonowały kluby turystyczne, m.in.: Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich, łódzki oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). Corocznie studenci organizowali tzw. juwenalia – Studenckie Święto Wiosny. Ponadto na uczelniach działały studenckie organizacje o charakterze ideowo-wychowawczym. Największą tego typu jednostką było Zrzeszenie Studentów Polskich patronujące ruchowi naukowemu studentów, organizujące wydarzenia społeczno-kulturalne oraz sportowo-turystyczne.

W czasach „dekady gierkowskiej” rozwijały się warunki do rozwoju kultury, a także potrzeb kulturalnych mieszkańców, lecz sfera ta nie była wolna od wpływów ideologicznych (Jarno, 2019). Realizowano politykę upowszechniania mieszkańcom dostępu oraz zwiększania uczestnictwa w życiu kulturalnym. Było to możliwe dzięki postępującemu podnoszeniu się poziomu życia, zwiększającej się ilości czasu wolnego oraz wzrostowi znaczenia Łodzi w życiu kulturalnym zarówno na poziomie regionalnym, jak i ogólnopolskim. Wraz z postępującymi inwestycjami mieszkaniowymi istotna stała się rozbudowa sieci instytucji kulturalnych w dzielnicach, chociaż większość z nich koncentrowała się w Śródmieściu.

W latach 70. XX w. aktywnie działał w Łodzi Związek Polskich Artystów Plastyków, dysponując na początku tej dekady tylko trzema galeriami sztuki: Salonem Sztuki Współczesnej (ul. Piotrkowska 86), Salonem Fotografiki oraz Galerią Sztuki w parku im. H. Sienkiewicza. W latach 1971–1973 zorganizowano w Łodzi trzy pierwsze znaczące wystawy ogólnopolskie: Triennale Tkaniny, Triennale Malarstwa i Triennale Plastyki w Architekturze. Wraz z rosnącą liczbą

wydarzeń tego typu postanowiono rozbudować powierzchnię wystawienniczą w mieście o kolejne trzy galerie (w 1974 r. powstało Biuro Wystaw Artystycznych przy ul. Wólczańskiej 32, a w 1975 r. – Galeria pod Arkadami na Starym Rynku oraz Miejska Galeria Sztuki „Willa” przy ul. Wólczańskiej 31). BWA prowadziło najprężniej działalność w zakresie upowszechniania i oświaty artystycznej (np. koncerty, wystawy w zakładach pracy). Upowszechnianiem sztuki zajmowały się także Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Sztuki i Łódzkie Towarzystwo Fotograficzne. Z czasem coraz większą rolę upowszechniania różnych form kultury przejmowały osiedlowe domy kultury.

Łódź w tym czasie stała się ważnym ośrodkiem tzw. sztuki alternatywnej, dzięki powstaniu takich galerii autorskich, jak: A4 Andrzeja Pierzgałskiego, Adres Ewy Partum, Galeria na Piętrze Tadeusza Porady, Mirosławy Woźnicy i Bogny Stawickiej, 80x140 Jerzego Trelińskiego czy Galeria Wymiany Małgorzaty Potockiej i Józefa Robakowskiego. Innym przejawem rozwoju tego rodzaju sztuki było powstanie w Łodzi na przełomie lat 70. i 80. XX w. dwóch słynnych awangardowych grup artystycznych – Łodzi Kaliskiej oraz Zespołu T.

Propagowaniem kultury muzycznej zajmowały się wówczas liczne podmioty: Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków, Teatr Wielki, Filharmonia Łódzka, Teatr Muzyczny, szkoły muzyczne różnych szczebli, ogniska artystyczne, Łódzka Orkiestra Polskiego Radia i Telewizji, Estrada Łódzka, Stowarzyszenie Muzyki Estradowej, Związek Muzyków Rozrywkowych, Łódzkie Towarzystwo Muzyczne im. K. Szymanowskiego oraz nauczyciele wychowania muzycznego. Prężnie działał Teatr Wielki, kontynuując organizowanie co dwa lata Łódzkich Spotkań Baletowych oraz Ogólnopolskiego Konkursu Choreograficznego. Podniósł się także poziom działalności Filharmonii Łódzkiej, która prowadziła działania upowszechniające w formule audycji muzycznych oraz specjalnych letnich koncertów pod nazwą Estrada Robotnicza. Ponadto rozwijał swoją działalność Teatr Muzyczny, w którym w 1974 r. odbył się Ogólnopolski Festiwal Teatrów Muzycznych dla uczczenia 30. rocznicy powstania Polski Ludowej. Istotną była działalność Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego im. K. Szymanowskiego, które w łódzkich szkołach zakładało Kluby Miłośników Muzyki Poważnej.

W Łodzi rozwijało się również środowisko teatralne. Pod koniec lat 60. XX w. działało osiem teatrów, w tym cztery teatry dramatyczne na siedmiu scenach teatralnych (Teatr Powszechny, Teatr Nowy, Teatr im. S. Jaracza i Teatr Rozmaitości), dwa teatry muzyczne (wspomniany Teatr Muzyczny oraz Teatr Wielki) oraz dwa teatry lalkowe (Teatr Pinokio i Teatr Lalek Arlekin). W latach 70. XX w. odnotowano wzrost liczby widzów w teatrach dramatycznych, co było przeciwnym trendem wobec wcześniejszej dekady. Wzrastała zatem również liczba wystawianych spektakli. Uzupełniającą rolę w upowszechnianiu sztuki teatralnej odgrywały Oddział Wojewódzki Towarzystwa Kultury Teatralnej oraz Klub Miłośników Teatru działający przy Towarzystwie Przyjaciół Łodzi. Kultura teatralna, tak samo jak inne działy sztuki, podporządkowana była decyzjom cenzury, co ograniczało swobodę artystyczną.

Istotne znaczenie dla rozszerzania oferty rekreacyjnej miał rozwój środowiska filmowego w Łodzi. Powstawały kolejne podmioty upowszechniające filmy, kina (około 30 kin oraz trzy kina studyjne) i placówki współpracujące z tym środowiskiem (np. Oddział Łódzki Stowarzyszenia Polskich Artystów Teatru i Filmu SPATiF) oraz liczne amatorskie kluby dyskusyjne (około 20) czy Łódzki Ośrodek Telewizyjny. Łódź stawała się miejscem organizacji ważnych wydarzeń związanych z filmem na skalę ogólnopolską i międzynarodową – co dwa lata odbywały się: Sympozjum Filmu Naukowego, Festiwal Filmów Dydaktycznych oraz Przegląd Filmów Społeczno-Politycznych. Ponadto organizowano Uniwersyteckie Wieczory Filmowe. W Łodzi powstawało wiele filmów oraz seriali, a miasto nierzadko stawało się plenerem filmowym.

Propagowaniem kultury i organizacją czasu wolnego zajmowały się również muzea. W tym czasie do istniejących już i wcześniej wymienianych muzeów (czterech) dołączyły kolejne. W 1975 r. w dawnej rezydencji łódzkiego fabrykanta Izraela Poznańskiego przy ul. Ogrodowej 15 powstało Muzeum Historii Miasta Łodzi. Muzeum Martyrologii Walki na Radogoszczu przy ul. Zgierskiej 147 powołano jako filię istniejącego już Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego. W 1976 r. Muzeum Sztuki otrzymało willę Edwarda Herbsta (ul. Przędzalniana 72), której remont trwał aż do 1990 r. Ponadto funkcjonowały dwie placówki muzealne podległe uczelniom wyższym: Muzeum Historii Wojskowej Służby Medycznej (ul. Żeligowskiego 7/9 – podległe WAM) oraz Muzeum Ewolucjonizmu (ul. Kilińskiego 101 – podległe UŁ, a później przemianowane na Muzeum Przyrodnicze). Oprócz tego w Łodzi istniały przyzakładowe muzea, np. ZPB im. Obrońców Pokoju oraz Muzeum Archidiecezji Łódzkiej (ul. Worcella 3 – współcześnie ul. Skorupki). Z powstałego w 1976 r. w Muzeum Historii Miasta Łodzi Działu Kultury Filmowej i Teatralnej wyodrębniło się w latach 80. XX w. Muzeum Kinematografii (pl. Zwycięstwa). Poza stałymi wystawami oraz inicjowanymi działaniami, np. w domach kultury czy innych placówkach, muzea organizowały cykliczne imprezy dla mieszkańców cieszące się dużą popularnością.

W tym okresie rozbudowywano sieć bibliotek publicznych. W 1974 r. funkcjonowały w Łodzi już 972 biblioteki. W kolejnych latach (1975–1980) sieć bibliotek publicznych wzrosła, a co ważniejsze była równomiernie rozmieszczona we wszystkich dzielnicach. W zakresie upowszechniania wydarzeń kulturalnych ważnym czasopiśmem był wydawany od 1974 r. „Łódzki Informator Kulturalny”. Duże znaczenie miała działalność i rozmieszczenie placówek kulturalno-oświatowych w Łodzi, których zadaniem było zwiększenie zainteresowań kulturalnych mieszkańców. W 1972 r. w Łodzi były 234 tego typu placówki, a ich działania skupiały się na organizacji: odczytów, prelekcji, spotkań z ludźmi kultury, pokazów kulinarnych i kosmetycznych, kursów czy turniejów. Ponadto prowadziły sekcje i kluby artystyczne i sportowe (amatorskie).

Spośród wydarzeń tego okresu warto przywołać te z 1973 r. związane z obchodami 550. rocznicy nadania Łodzi praw miejskich i 150. rocznicy powstania

Łodzi przemysłowej. Uroczystości składały się z części oficjalnej, po której w Teatrze Wielkim odbył się koncert galowy orkiestry Filharmonii Łódzkiej, a następnie we wszystkich dzielnicach zorganizowano imprezy towarzyszące. Inne okolicznościowe imprezy coraz częściej odbywały się w różnego rodzaju instytucjach w poszczególnych dzielnicach, co miało zachęcać mieszkańców do aktywnego wypoczynku. Najpopularniejsze formy spędzania czasu wolnego w dekadzie gierkowskiej to przede wszystkim: występy estradowe, imprezy rozrywkowe na wolnym powietrzu, zabawy taneczne, dyskoteki, kino, teatr, sport, turystyka, słuchanie radia i oglądanie telewizji. Wybór form różnicowała oczywiście pora roku, poziom wykształcenia czy zainteresowania. Uznaje się, że środowisko robotnicze wybierało częściej (w związku z posiadanym na ogół wykształceniem podstawowym i zawodowym) imprezy rozrywkowe o niższych walorach artystycznych. Nadal częstymi aktywnościami wolnoczasowymi były spotkania z rodziną i znajomymi lub spacer w parkach.

Wśród głównych organizatorów imprez rozrywkowych należy wymienić: Przedsiębiorstwo Państwowe „Estrada Łódzka” (szczególnie duża liczba masowych wydarzeń rozrywkowych), Przedsiębiorstwo Państwowe „Zjednoczone Przedsiębiorstwa Rozrywkowe”, Stowarzyszenie Muzyki Estradowej (często też organizowało imprezy zleczone np. w zakładach pracy), ŁDK oraz Wydziały Oświaty, Wychowania i Kultury łódzkich urzędów dzielnicowych. Organizatorem wydarzeń na coraz większą skalę stawał się także Dom Środowisk Twórczych. Zakłady pracy oraz inne łódzkie instytucje, organizując imprezy dla swoich pracowników, często korzystały z pośrednictwa Okręgowej Rady Zakładowej Muzyków Rozrywkowych Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki oraz ŁDK. W tym czasie w Łodzi organizowane były występy gwiazd zagranicznych oraz polskich wykonawców muzyki rozrywkowej czy ludowej. Coraz większą popularnością cieszyła się w Łodzi muzyka jazzowa – stale wzrastała liczba aranżowanych wydarzeń, np. Filharmonia Łódzka organizowała cykl imprez Jazz w Filharmonii, a Studenckie Stowarzyszenie Jazzowe zasłynęło w całym kraju z organizacji Łódzkich Spotkań Jazzowych.

Ważnym elementem przestrzeni rekreacyjnej Łodzi tego okresu były lokale gastronomiczne. W zakresie menu, trunków oraz programów dancinowych szczególnie wyróżniały się: restauracja Europa przy al. Kościuszki 106/116, restauracja w Hotelu Grand oraz restauracja Malinowa przy ul. Piotrkowskiej 72, restauracja Hotelu Centrum przy ul. Kilińskiego 59/63 (obecnie budynek wyburzony), restauracja Sim przy pl. Wolności, restauracja Peszt przy ul. Piotrkowskiej 24, restauracja Ludowa przy ul. Piotrkowskiej 19. Istniał także salon gier i dyskoteka Maxim przy ul. Piotrkowskiej 52. Miano kultowej należało do restauracji SPATiF przy al. Kościuszki 33/35, gdzie spotykali się studenci i absolwenci szkół artystycznych, oraz do restauracji Casanova przy ul. Zachodniej 87. Łodzianie chętnie odwiedzali także popularne kawiarnie, takie jak: Cygania przy ul. Piotrkowskiej 25, wspomniana już wcześniej Honoratka przy

ul. Moniuszki 2, Agawa przy al. Kościuszki 74/78, Tivoli przy ul. Tuwima 1, Hortex przy ul. Piotrkowskiej 106 oraz legendarna siedziba klubu studenckiego Siódemki przy ul. Piotrkowskiej 77.

Łodzianie korzystali z wciąż rozbudowywanej sieci kin, w większości nadzorowanej przez Miejski Zarząd Kin. W 1970 r. ich liczba wzrosła do 36, ale powoli, wraz z rozwojem telewizji, odnotowywano spadek liczby widzów. Rozmieszczenie kin w Łodzi było nierównomierne i niewystarczające dla rozrastających się dzielnic poza centrum. Najwięcej kin funkcjonowało w Śródmieściu – 17, na Górnej było ich już tylko sześć, na Bałutach – pięć, na Widzewie – cztery, a na Polesiu – trzy. W drugiej połowie lat 70. liczba kin spadła i w konsekwencji w 1980 r. było ich 32. Stan techniczny budynków i wyposażenie obiektów można określić jako różnorodne – niekiedy przestarzałe, a w nowych inwestycjach nowoczesne (np. kino Iwanowo), stąd ceny biletów oraz repertuar również były zróżnicowane. Nadal wizyta w kinie była jedną z najpopularniejszych form rozrywki dla mieszkańców o różnej zasobności oraz wykształceniu, chociaż telewizja zyskiwała z każdym rokiem coraz większą popularność (Jarno, 2019).

Wydarzenia plenerowe organizowane były w różnego rodzaju lokalizacjach. Szczególnym miejscem rozrywki był łódzki lunapark funkcjonujący w Parku Kultury i Wypoczynku na Zdrowiu. Zapewniał szeroki wachlarz atrakcji dla całych rodzin. Rozrywkę łodzianom zapewniały również objazdowe wesole miasteczka, strzelnice, cyrki oraz rewie (łodowe, konne, auto-rodeo). Ponadto oddziały urzędów dzielnicowych organizowały mniejsze wydarzenia w pobliskich dzielnicowych parkach, muszlach koncertowych, prezentując program własnych amatorskich klubów czy sekcji artystycznych i sportowych. Popularnym miejscem organizacji występów czy koncertów plenerowych był park im. J. Poniatowskiego oraz park im. A. Mickiewicza. Sporym zainteresowaniem mieszkańców w latach 70. i 80. cieszyły się uliczne pokazy mody, które odbywały się na placu przed dopiero co otwartym Centrum Handlowym Central przy zbiegu ul. Piotrkowskiej i al. Mickiewicza (Kulik i Perzyński, 2019b).

Rekreacja ruchowa mogła się rozwijać dzięki modyfikacji infrastruktury sportowej i dążeniu władzy do umasowienia kultury fizycznej (Jarno, 2019). Rozbudowano sale sportowe, w szkołach powstawały tzw. SKS-y (Szkolne Kluby Sportowe), modernizowano boiska i stadiony sportowe, zakładano nowe kluby i ogniska sportowe. Organizowano wiele wydarzeń sportowych dla dzieci i młodzieży. Rosła liczba uczestników klubów i sekcji sportowych. Najbardziej rozpoznawalne kluby sportowe tego okresu to: Gwardia, Łódzki Klub Sportowy, Widzew, Resursa, Włókniarz, Społem, Anilana, Start, Orzeł, Budowlani, Elta-Łódź, Szkolny Związek Sportowy, Chojeński Klub Sportowy. Łódź w tym czasie była miejscem organizacji, po sześcioletniej przerwie, XXVIII Wyciągu Pokoju.

Rekreacja ruchowa mogła się rozwijać dzięki rozbudowie zaplecza rekreacyjnego w postaci boisk na nowych osiedlach mieszkaniowych, basenów (kąpielisko Fala w parku Ludowym na Zdrowiu, basen Olimpia, basen przy

ul. Pojezierskiej, basen przy ul. Głowackiego na Bałutach, basen w ośrodku wypoczynkowo-rekreacyjnym na Chojnach oraz baseny przy klubach Anilana, Budowlani i Włókniarz) i sztucznego lodowiska. W dni wolne od pracy szkolne baseny kryte były udostępniane także mieszkańcom osiedli (Jarno, 2019). W literaturze podkreślana jest szczególnie waga budowy kompleksu basenów Fala, udostępnionego w 1976 r. przy al. Unii Lubelskiej. Inwestycja uważana była wówczas za wyjątkowy obiekt rekreacji wodnej w Polsce. Miejsce gościło wiele znamienitych postaci sportu i kultury, organizowano tam koncerty znanych zespołów (np. Dżemu). Poza basenami na terenie kompleksu znajdowało się boisko do kometki oraz dyskoteka. Atrakcją był basen ze sztuczną falą oraz strefa dla naturystów (Kulik i Perzyński, 2019a). W 1975 r. odnotowano w Łodzi łącznie: 57 boisk do piłki nożnej, 258 małych boisk, 221 sal gimnastycznych, 27 kortów tenisowych, sześć basenów otwartych i trzy kryte, sztuczne lodowisko, cztery przystanie kajakowe, około 500 placów do gier i zabaw dla dzieci. Ponadto łodzianie mogli korzystać z zaplecza ośrodków wypoczynkowo-rekreacyjnych w granicach miastach, które zlokalizowane były: w Arturówku, w parku 1 Maja (nad Stawami Stefańskiego), nad Stawami Jana (na Chojnach), w parku Na Młynku (wówczas park XXX-lecia PRL).

Głównymi miejscami wypoczynku po pracy były łódzkie parki oraz tereny leśne. W latach 70. w Łodzi znajdowały się 24 parki o łącznej powierzchni około 340 ha. Szczególnie istotnym miejscem był Park Kultury i Wypoczynku na Zdrowiu oraz jego okolice (poza rozległym terenem zieleni oferował takie atrakcje, jak: lunapark, ogród botaniczny, ogród zoologiczny oraz kąpielisko Fala). Popularnością cieszył się odpoczynek w ogrodach działkowych (pod koniec lat 70. odnotowano około 11 tysięcy działek zgrupowanych, o powierzchni około 480 ha). Poza wypoczynkiem ogrody działkowe coraz częściej zapewniały też formy rozrywki. Zaczęto budować na ich terenach świetlice, w których od wiosny do jesieni organizowane były imprezy kulturalno-rozrywkowe dla działkowców i okolicznych mieszkańców.

Ważną grupą organizatorów rekreacji były stowarzyszenia i zrzeszenia kulturalno-rozrywkowe oraz ośrodki, instytucje turystyczne i stowarzyszenia organizujące wypoczynek świąteczny lub weekendowy, np. Łódzki Ośrodek Turystyki i Wypoczynku, Oddział Łódzki PTTK, TKKF. Istotne znaczenie miały także zakładowe rady lub koła turystyczne, młodzieżowe oraz akademickie (Jarno, 2019).

Okres „dekady gierkowskiej” zakończył się kryzysem gospodarczym powodującym falę strajków. Lata 80. nazywane są „dekadą Solidarności”, gdyż odgrywała ona znaczącą rolę w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym (Olejnik, 2020). Okres ten zapoczątkowały wydarzenia dające nadzieję na pokojową ewolucję systemu politycznego, które jednak zostały przekreślone wprowadzeniem stanu wojennego.

Przy sprzyjających warunkach w 1981 r. ożywiło się środowisko twórcze w Łodzi. Znamiennym dowodem tych działań było zorganizowanie jesienią 1981 r. jednej z największych w najnowszych dziejach Polski wystawy sztuki współczesnej – „Konstrukcja w procesie”, podczas której zaprezentowali swoje

działa liczni artyści polscy i zagraniczni. Ogłoszony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny zmienił rzeczywistość mieszkańców, w tym organizację czasu wolnego. Wielu działaczy opozycyjnych zostało internowanych, zawieszona została działalność związków zawodowych, organizacji społecznych i politycznych (poza PZPR). Ponadto ograniczono swobodę poruszania się poza miejscem zamieszkania. Zajęcia w szkołach oraz na uczelniach wyższych zostały zawieszane. Ograniczono działalność prasową – w Łodzi wydawano tylko „Głos Robotniczy”. Nie emitowano też lokalnych audycji radiowych ani telewizyjnych. Fale strajków tłumiono, a następnie represjonowano aktywistów.

Na coraz szerszą skalę funkcjonowało opozycyjne podziemie – konspiracja. Dzięki tego typu działalności można mówić o jakichkolwiek przejawach uczestnictwa w kulturze niezależnej. Pozorna stabilizacja w roku 1982 przyniosła na nowo otwarcie szkół, uczelni oraz instytucji kulturalnych. Na miejsce zawieszonych organizacji społeczno-kulturalnych powoływano inne, podporządkowane władzy politycznej. To spowodowało, że działalność kulturalna zarówno w Łodzi, jak i w całej Polsce rozwijała się dwutorowo – pierwsza, finansowana i nadzorowana przez władze oraz druga – jako niezależne inicjatywy. W tym czasie nastąpił rozkwit form niezależnych. Świat kultury poszukiwał alternatywnych rozwiązań w postaci nieoficjalnego obiegu sztuki: powstawały galerie w pracowniach i prywatnych mieszkaniach, grupy dyskusyjne, sympozja, nieoficjalne przedstawienia, wieczory poetyckie czy koncerty. W łódzkim środowisku artystycznym organizowano przedstawienia w prywatnych mieszkaniach lub w plenerze. Ważną rolę odgrywał wtedy Kościół. Środowiskiem szczególnie wspierającym tego typu inicjatywy było Duszpasterstwo Środowisk Twórczych przy kościele ojców jezuitów z o. Stefanem Miecznikowskim na czele. Nadzorowało organizację spotkań kulturalnych, politycznych oraz naukowych. Przy innych kościołach również organizowano spektakle teatralne, koncerty czy wystawy (np. przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP powstał parafialny Teatr Logos).

W Łodzi rozwijała się kultura awangardowa w postaci niezależnych galerii sztuki. Powstały w tym okresie nowe miejsca spotkań i galerie w prywatnych mieszkaniach, takie jak m.in.: Czyszczenie dywanów, Strych czy U Zofii, pracownia Ryszarda Waśko i jego koncepcja Sieci jako Siania, czyli porozumienia artystów, którzy tworzyli alternatywny obieg sztuki. Wiele kontrowersji wzbudzała grupa artystyczna Łódź Kaliska. Istotną rolę odegrała Galeria Wschodnia, w której zorganizowano II Międzynarodowy Festiwal Video-Art-Clip. Ponadto aranżowano wydarzenia tzw. trzeciego obiegu kultury, na które zbierano fundusze w ramach tzw. „kultury zrzuć”. Przejawem działalności alternatywnej były inicjatywy kulturalne podejmowane przez założyciela zespołu Big Cyc – Krzysztofa Skibę, który organizował wydarzenia i kolportował nielegalne pismo. Przy jego udziale powstawały działania happeningowe Pomarańczowej Alternatywy – nowy rodzaj manifestacji artystyczno-politycznej.

Państwowy mecenat wspierał i nadzorował działalność kulturalną zgodną z wymogami cenzorskimi, zatem funkcjonowały ośrodki kultury, np. muzyczne i teatralne. Filharmonia Łódzka w 1984 r. otrzymała imię Artura Rubinsteina, jednak borykała się z trudną sytuacją lokalową. W tej dekadzie funkcjonowało w Łodzi sześć teatrów dramatycznych i dwa lalkowe. Szczególną rolę odgrywał Teatr Wielki, nazywany najważniejszą instytucją teatralną w Łodzi. W opisywanej dekadzie Teatr Wielki kontynuował organizację co dwa lata cyklicznych Łódzkich Spotkań Baletowych oraz wystawiał liczne spektakle. Ważną instytucją teatralną był także Teatr im. S. Jaracza, któremu podlegał Teatr 7.15 (z siedzibą przy ul. Traugutta 1, a następnie przy ul. Piotrkowskiej 243). Istotną rolę odgrywały również Teatr Nowy oraz Teatr Powszechny. Ponadto funkcjonował Teatr Ziemi Łódzkiej, który zmienił w 1980 r. nazwę na Teatr im. J. Tuwima. Posiadał scenę przy ul. Kopernika 8 oraz przy ul. Moniuszki 4a, a także prowadził działalność objazdową. W opozycji do kultury oficjalnej funkcjonował Teatr 77 z siedzibą przy ul. Zachodniej 56. Teatry lalkowe – Teatr Lalek Arlekin i Teatr Pinokio – poza spektaklami dla dzieci, realizowały także spektakle dla dorosłych oraz działalność objazdową.

Poza istniejącymi już muzeami, opisanymi wcześniej, powstały dwie kolejne instytucje: w 1982 r. Muzeum Sportu Łódzkiego (Hala Sportowa) oraz w 1985 r. Muzeum Historii Kinematografii (przy pl. Zwycięstwa 1). Wśród dużych galerii sztuki należy wymienić m.in.: Galerię Sztuki Współczesnej (ul. Piotrkowska 88), Galerię Bałucką (Stary Rynek 2), Ośrodek Propagandy Sztuki (park im. H. Sienkiewicza). Łodzianie chętnie korzystali z oferty kin. W tym okresie nie rozbudowywano sieci kin, chociaż istniejące budynki były w coraz gorszym stanie technicznym. Największą popularnością cieszyły się kina: Bałtyk, Wisła, Polonia oraz nowocześniejsze Iwanowo.

Obszar miasta Łodzi, a tym samym przestrzeni rekreacyjnej, powiększył się znacznie w 1988 r. o kolejne tereny w czterech dzielnicach (z 214 km² do 293 km²). W latach 80. powstawały kolejne wielkie osiedla mieszkaniowe z zapleczem handlowo-usługowym, m.in. na Radogoszczu (Wschód i Zachód), Olechowie-Janowie, na Chojnach Zatorzu, Widzewie Wschodzie czy Retkini (por. rys. 3). Wizytówką tego okresu była budowa osiedla im. W. Jagiełły, gdzie powstał tzw. falowiec³. Znamienne dla opisu zmieniających się warunków łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest odnotowywane już w tym okresie starzenie się łódzkiego społeczeństwa oraz stały wzrost poziomu wykształcenia ludności. Głównym wyzwaniem tego czasu były jednak sprawy bytowe. Stałe problemy z dostępem do podstawowych produktów i stanie w kolejkach to obraz okresu stanu wojennego.

Trudną codzienność urozmaicały niekiedy wydarzenia szeroko komentowane w społeczeństwie i w prasie (Olejnik, 2020). Jednym z nich była wizyta

³ Według *Słownika języka polskiego PWN* „falowiec” to bardzo długi i wysoki budynek mieszkalny (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/falowiec.html>, dostęp: 28.09.2021).

gwiazd brazylijskiego serialu *Niewolnica Isaura* w 1985 r. Mianem największego wydarzenia tej dekady określana była pierwsza i jedyna wizyta w Łodzi papieża Jana Pawła II w 1987 r. W tym samym roku odbyły się w Łodzi pierwsze Międzynarodowe Targi Odzieży, Tkanin, Dziewiarstwa i WYROBÓW SKÓRZANYCH MTP Interfashion, zlokalizowane w starej i nowej hali sportowej przy al. Politechniki. Ponadto z inicjatywy „Dziennika Łódzkiego”, we współpracy z wieloma instytucjami oraz przy poparciu władz, zorganizowano we wrześniu 1987 r. imprezę rozrywkową Imieniny Pietryny. W programie przewidziano m.in. występy muzyczne na kilku scenach wzdłuż ul. Piotrkowskiej, blok zajęć dla dzieci, kiermasze, wystawy oraz rewię handlową połączoną z pokazem mody. W kolejnym roku wydarzenie to przesunięto na czerwiec, aby powiązać je z II edycją Targów Interfashion, a program był jeszcze bardziej urozmaicony i o wyższej randze.

Działalność klubów sportowych lat 80. przyniosła znaczące sukcesy. Łodzianie angażowali się w występy, kibicując swoim drużynom. Łódzka widownia interesowała się poczynaniami kolarzy w trakcie organizowanych na terenie miasta etapów Wyścigu Pokoju, a także udziałem łodzian (indywidualnie występujących) w konkursach i zawodach krajowych czy międzynarodowych. Redakcja „Dziennika Łódzkiego” organizowała rokrocznie plebiscyt na najlepszego sportowca województwa łódzkiego, a w styczniu – Bal Mistrzów Sportu (Olejnik, 2020).

W latach 1945–1989 wzrosła liczba organizatorów czasu wolnego oraz terenów przeznaczonych do tego typu aktywności. Ocena przemian funkcjonalnych i przestrzennych Łodzi tego okresu jest jednak stosunkowo negatywna ze względu na brak konsekwencji w realizacji integralnej formy przestrzennej miasta oraz niedostatecznej dbałości o dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Tym samym wskazywano konieczność podjęcia zmiany zasad polityki przestrzennej (Wiśniewska, 2009). Oferta rekreacyjna była coraz bardziej wzbogacana, ale nie dało się ominąć specyficznych warunków związanych z reżimem komunistycznym. Pomimo znaczącej zmiany ilościowej w zakresie organizacji czasu wolnego, wizerunek Łodzi nie poprawił się. Nadal dość nisko oceniano środowisko artystyczne miasta oraz aspiracje łodzian (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c).

3.4. Łódzka przestrzeń rekreacyjna na przełomie XX i XXI w.

Transformacja ustrojowa w Polsce związana z załamaniem systemu komunistycznego doprowadziła do znaczących zmian społeczno-gospodarczych w całym kraju. Zmiany te, ze względu na szybkość i radykalność reform, powodowały w pierwszym okresie szereg negatywnych konsekwencji. Dotkliwie odczuwalny w Łodzi kryzys, w związku z załamaniem się przemysłu lekkiego, przyniósł miastu ogromną recesję – na masową skalę bankrutowały przedsiębiorstwa, a poziom bezrobocia mieszkańców był dojmujący. Co więcej, przemysł włókienniczy nie został objęty żadnym rządowym planem modernizacji

i restrukturyzacji. Dokonywała się prywatyzacja sektora publicznego, powstawało coraz więcej przedsiębiorstw prywatnych, również tych zajmujących się sektorem usług, w tym organizacją czasu wolnego. Podmioty te, jak i inne sektory, poddane zostały weryfikacji rynkowej. Opisana sytuacja znacząco wpłynęła na życie kulturalne i rozrywkowe Łodzi. Pozytywnym aspektem było niezaprzeczalnie uwolnienie sfery kulturalno-rozrywkowej od działalności propagandy komunistycznej. Nowe realia finansowania podmiotów wspomnianej sfery oraz pauperyzacja społeczeństwa zmieniły natomiast strukturę i zasięg łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej po 1990 r. (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a).

Sieć bibliotek zmniejszyła się o zlikwidowane biblioteki zakładowe i związkowe, nadal jednak Łódź zajmowała drugie miejsce w kraju pod względem liczby tego typu placówek. Prywatyzacja dotyczyła także środków masowego przekazu – prasy, rynku wydawniczego, powstawały nowe rozgłośnie radiowe (prywatne). Do nowych warunków rynkowych z trudem przystosowywały się łódzkie kina, ponieważ szybka prywatyzacja przyczyniała się do komercjalizacji repertuaru, wskutek czego zmieniała się liczba oraz struktura odbiorców. W tym czasie sporą popularnością cieszyły się magnetowidy, które zapewniały nową formę spędzania czasu wolnego w domu. W mieście powstawały zatem wypożyczalnie kaset wideo, konkurujące zarówno z ofertą kin, jak i bibliotek. Znaczące problemy finansowe dotknęły także teatry, spadała frekwencja i zmniejszyła się liczba zespołów artystycznych. Dopiero końcówka lat 90. przyniosła poprawę sytuacji – Teatr Nowy im. K. Dejmka został przebudowany, Teatr im. S. Jaracza powiększył się o dwie kolejne sceny, Teatr Ziemi Łódzkiej został zamieniony na Teatr Studyjny jako własność PWSTiF. Bez większych zmian zachowała się struktura i rozmieszczenie instytucji muzycznych, muzeów, galerii sztuki. Instytucje kultury dominowały w przestrzeni Śródmieścia, wzdłuż lub w pobliżu ul. Piotrkowskiej, często wykorzystując na swoje siedziby zabytkowe budynki, w tym pałace fabrykanckie.

Reorganizacja podmiotów oferujących działania rozrywkowo-kulturalne spowodowała wzrost znaczenia organizacji typu fundacje i stowarzyszenia, które popularyzowały różne dziedziny sztuki. Przełom wieków przyniósł też modę na organizację coraz liczniejszych festiwali oraz konkursów (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a). Z raportu o Łodzi z roku 2008 (Urząd Miasta Łodzi, 2008) wynika, że w mieście odbywało się corocznie około 60 różnego rodzaju festiwali oraz konkursów ogólnopolskich i międzynarodowych. Imprezy te miały się przyczyniać do promocji Łodzi oraz jej oferty kulturalnej. Jednym z ważniejszych wydarzeń, które podkreśla wielokulturową tradycję miasta, jest organizowany do czasów współczesnych Festiwal Dialogu Czterech Kultur (obecnie Festiwal Łódź Czterech Kultur). Ożywienie zaangażowania instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz samorządu widoczne było w związku z przystąpieniem Łodzi do konkursu o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Dzięki temu rozszerzyła się oferta kulturalna miasta, większym wsparciem objęto

działalność statutową wielu stowarzyszeń i szkół artystycznych, dofinansowując organizowane imprezy (Urząd Miasta Łodzi, 2008).

Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych Łodzi po przełomie XX i XXI w. było przedmiotem opracowania autorstwa J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, W. Dyby, S. Marcinczaka, S. Tanasia (2008). Pozytywnie oceniono zasobność łódzkich terenów przyrodniczych i terenów zieleni, wskazano natomiast na ich nierównomierne rozmieszczenie w przestrzeni miasta. Na północy dominuje kompleks Lasu Łągiewnickiego, znaczące obszary zieleni (parki i lasy) znajdują się także w zachodniej i południowej części miasta. Ponadto dla części łodzian dostępne są ogrody działkowe, a ograniczone biletem wstępu jest wejście do ogrodu zoologicznego i ogrodu botanicznego. W 2005 r. tereny rekreacyjne zajmowały około 18% powierzchni całego miasta, a stanowiły je: lasy, parki miejskie, zieleńce i zieleńce osiedlowe, ogród zoologiczny, ogród botaniczny, ogrody działkowe, cmentarze oraz ośrodki sportu i rekreacji (Jakóbczyk-Gryszkiewicz i in., 2008) (tab. 5).

Tab. 5. Tereny rekreacyjne Łodzi w 2005 r.

Wyszczególnienie	Liczba	Powierzchnia w ha	% powierzchni miasta	Powierzchnia na jednego mieszkańca Łodzi w m²
Lasy	–	2378,0	8,07	30,97
Parki miejskie	34	609,5	2,06	7,94
Zieleńce osiedlowe	–	925,5	3,14	12,05
Zieleńce	148	276,4	0,93	3,60
Ogród zoologiczny	1	17,0	0,05	0,22
Ogród botaniczny	1	64,1	0,22	0,83
Ogrody działkowe	119	711,4	2,42	9,26
Cmentarze	27	201,0	0,68	2,61
Ośrodki sportu i rekreacji	3	86,1	0,29	1,12
Razem		5269,0	17,86	68,60

Źródło: Jakóbczyk-Gryszkiewicz i in., 2008.

Jako niewystarczająca została określona liczba ośrodków sportu i rekreacji. Ponadto ze względu na częste zanieczyszczenie wód nad stawami (takimi jak Stawy Jana, Stawy Stefańskiego, Arturówek) kąpieliska były zamykane. Wraz z początkiem XXI w. powstała w Łodzi koncepcja utworzenia sieci ścieżek

rowerowych, która w założeniu miała łączyć większość terenów zieleni i rekreacji w mieście. W 2008 r. w Łodzi z planowanych ponad 87 km powstały 54 km ścieżek rowerowych.

W opisywanym okresie tworzono nowe obiekty sportowe i rekreacyjne. Łącznie w 2007 r. w Łodzi było m.in. 37 stadionów i boisk, 16 hal sportowych, 12 krytych pływalni, trzy pływalnie odkryte, osiem lodowisk. Powstawało również coraz więcej siłowni i klubów odnowy. Istotnymi inwestycjami początku XXI w. było ponowne otwarcie kompleksu basenów kąpielowych Fala oraz hali widowiskowo-sportowej Atlas Arena. Stadiony piłkarskie (ŁKS i Widzew) nadal nie spełniały standardów międzynarodowych (Jakóbczyk-Gryszkiewicz i in., 2008). Poza tymi obiektami warto wymienić jeszcze: rozbudowę sieci boisk przy szkołach, kompleks Centrum Wychowania Fizycznego i Sportu UŁ z pływalnią i halą sportową (przy ul. Styrskiej 20/24 od 1996 r.), Halę Sportową Parkową MOSiR (przy ul. Małachowskiego 5/7 od 2003 r.), Ośrodek Sportu i Rekreacji Angelica (przy ul. Rzgowskiej 17) oraz wielofunkcyjny obiekt sportowy Wodny Raj (przy ul. Wiernej Rzeki 2 od 2003 r.) (Wiśniewska, 2009).

W związku z urynkowaniem strefy kultury i rozrywki liczba obiektów kulturalnych ulegała dynamicznym zmianom. W tab. 6 zaprezentowano funkcjonujące w 2010 r. ośrodki kulturalne w Łodzi.

Tab. 6. Łódzkie instytucje kulturalne w 2010 r.

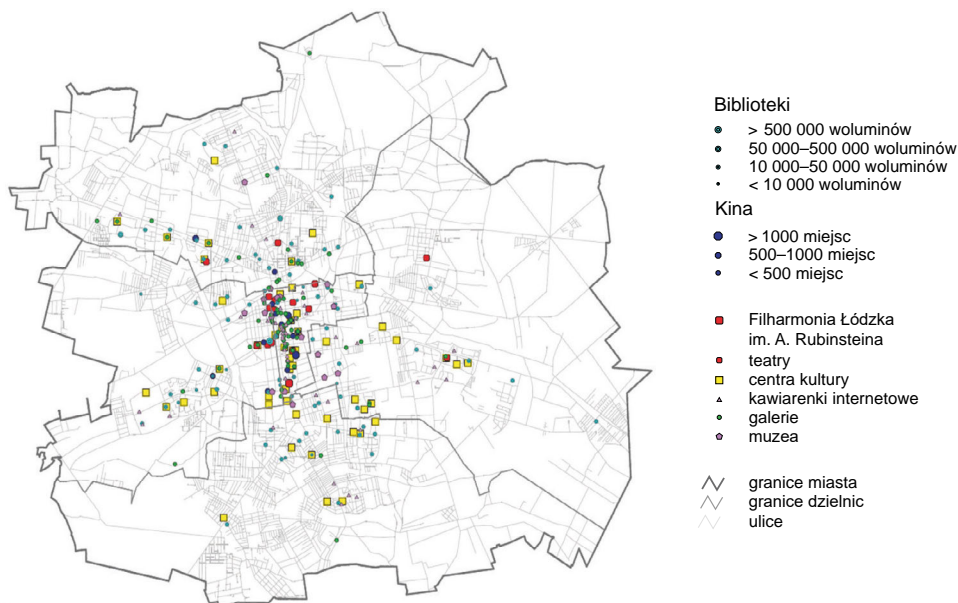
Rodzaj instytucji	Nazwa
Teatr i instytucja muzyczna	Teatr Wielki, Teatr Muzyczny, Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina, Teatr Lalek Arlekin, Teatr im. S. Jaracza, Teatr Nowy im. K. Dejmka, Teatr Piccolo, Teatr Pinokio, Teatr Powszechny, Teatr Studyjny PWSFTviT, Teatr Logos, Teatr Mały w Centrum Handlowym Manufaktura, Studio Teatralne SŁUP, Teatr V6, Teatr Szwalnia, Baśniowa Kawiarenka
Kina	Kinematograf, Bałtyk, Charlie, Cinema City, Cytryna, ŁDK, Polonia, Silver Screen
Muzea	Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Muzeum Bajki Se-Ma-For, Muzeum Fabryki, Muzeum Geologiczne, Muzeum Historii Farmacji, Muzeum Historii Medycyny, Muzeum Książki Artystycznej, Muzeum Kinematografii, Muzeum Komunikacji Miejskiej MPK-Łódź, Muzeum Miasta Łodzi oraz oddziały: Oddział Kultur i Tradycji Wyznaniowych, Muzeum Kanału „Dętka” oraz Muzeum Sportu i Turystyki, Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej, Muzeum Papieru i Druku PŁ, Muzeum Przyrodnicze UŁ, Muzeum Sztuki – ms ¹ , ms ² oraz Pałac Herbsta, Muzeum Tradycji Niepodległościowych – w tym: Oddział Martyrologii Radogoszcz i Oddział Stacja Radegast, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Experymentarium

Rodzaj instytucji	Nazwa
Galerie	Miejska Galeria Sztuki (Bałucka, Chimera, Ośrodek Propagandy Sztuki, Willa), Adi Art., ASP (Kobro, Blok, Wydziału Edukacji Wizualnej, Galeria Rzeźby Parter, Biała Ściana), Atlas Sztuki, Europejskie Centrum Kultury Logos, FabrSTREFA, FF – Forum Fotografii, Fotografii ŁTF, Forum przy Śródmiejskim Forum Kultury, Galeryjka Olimpijka – Galeria Fotografii, Ikona, In Blanco, Kredens, Łódzka, Łódź Art Center, Manhattan, Marquardt, Młodzi, Moja, Nowa, Opus, Patio Centrum Sztuki AHE, Powietrzna, Promocji Młodych, Stara, Widok, ZPAP „Na Piętrze”, Ż, 137, 526, Piotra Uznańskiego, Rynek Sztuk, Studio 102-Cafe Foto Club, Verte-Cafe Galeria, Wideo, Wschodnia, Wymiany, 87 – Urzędu Miasta Łodzi
Ośrodki kultury	Łódź Art Center, Fabryka Sztuki, Zona Sztuki Aktualnej, Łódzki Dom Kultury, Miasto Dialogu, Miejski Punkt Kultury Prexer, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury, Centrum Kultury Młodych, Europejskie Centrum Kultury Logos, Ośrodek Kultury Górna, Poleski Ośrodek Sztuki, Śródmiejskie Forum Kultury, Widzewskie Domy Kultury, Fundacja Filmowa Se-Ma-For.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Łodzi.

Spośród wyróżniających się w tym czasie imprez kulturalnych do największych zaliczyć można wydarzenia dotyczące:

- muzyki (np. Ogólnopolski Studencki Przegląd Piosenki Turystycznej „Yapa”, Festiwal Muzyki Filmowej, Wędrowny Festiwal Filharmonii Łódzkiej „Kolory Polski”, Wielka Gala Jazzowa „Grand Prix Jazz Melomani”, Międzynarodowy Festiwal Producentów Muzycznych „Soundedit”, Międzynarodowy Festiwal i Konkurs Indywidualności Muzycznych – Tansman);
- teatru (np. Międzynarodowy Festiwal Sztuk Przyjemnych i Nieprzyjemnych, Festiwal Szkół Teatralnych, Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „TrotuArt”);
- fotografii (np. Targi Sprzętu Fotograficznego, Filmowego i Video „Film, Video, Foto”, „Fotofestiwal” Międzynarodowy Festiwal Fotografii w Łodzi);
- mody (np. Międzynarodowy Konkurs dla Projektantów Ubioru „Złota Nitka”, Fashionphilosophy Fashion Week Poland);
- designu (np. Międzynarodowy Festiwal Designu Łódź Design);
- filmu (np. Festiwal Kina Niezależnego „OFF jak gorąco”);
- podróży (np. Explorers Festival);
- gier i komiksu (np. Międzynarodowy Festiwal Komiksu i Gier);
- gastronomii (np. Festiwal Dobrego Smaku).

Rys. 4. Rozmieszczenie instytucji kultury w Łodzi w 2002 r.

Źródło: Czochański, 2002.

Rozmieszczenie sieci instytucji kultury w Łodzi w 2002 r. prezentuje rys. 4, na którym zaznaczono: filharmonię, 16 teatrów, 15 kin, 58 ośrodków kultury, 84 galerie, 84 biblioteki publiczne, 43 kawiarenki internetowe (Czochański, 2002). Koncentracja tego typu placówek występuje przede wszystkim w dzielnicy śródmiejskiej, szczególnie wzdłuż ul. Piotrkowskiej.

Poza opisywanymi dotąd obiektami rekreacyjnymi nową formą spędzania czasu wolnego były wizyty w nowo wybudowanych centrach handlowo-usługowych, które oprócz możliwości dokonania zakupów zaczęły oferować również inne usługi, np. gastronomiczne, rozrywkowe i kulturalne (Wolaniuk i Drozdowska, 2011). Obiekty te powstawały w następujących latach: 1999 – M1 i Tulipan, 2000 – Pasaż Łódzki, 2002 – Galeria Łódzka, 2006 – Centrum Handlowe Manufaktura, a w 2010 – Port Łódź (Włodarczyk, 2012).

Nie sposób też w opisie Łodzi przełomu XIX i XX w. pominąć wątków związanych z ruchami kontrkulturowymi, które organizowały i nadal organizują swoje miejsca spotkań, koncerty czy wystawy. Dla zobrazowania fenomenu autorka

wybrała działania łódzkich punków. W 1989 r. powstała inicjatywa Wunder Wave, w ramach której odbyło się kilkadziesiąt niezależnych koncertów, projekcji integrujących lokalną społeczność punk i hardcore (Wunderwave, 2011). W książce *Czata Jude 1993–2017* (Gaust, 2017) o łódzkim, punkowym zespole Jude, który swoją działalnością kontestował rzeczywistość polskiej transformacji⁴, znaleźć można informacje o miejscach, gdzie organizowano nie zawsze legalne wydarzenia, takie jak: spotkania w squacie przy ul. Kilińskiego 210 (miejsce koncertów, pracowni, obecnie budynek nie istnieje, a na jego miejscu stoi stacja benzynowa), koncerty w tunelu obok Centralnego Szpitala Klinicznego – tzw. Hospital Unit przy ul. Pomorskiej 251 (od początku lat 90. to miejsce undergroundowych koncertów m.in. punkowych i techno) czy w bunkrach w parku im. J. Poniatowskiego (spotkania i imprezy techno). Podobne aktywności kontynuowane są współcześnie, czego ślady można odnaleźć na portalach internetowych⁵.

Bardziej spopularyzowaną dziedziną muzyczną była wówczas muzyka techno, a Łódź zasłynęła jako miejsce organizacji wielu imprez w tym nurcie muzycznym. Szczególnie popularna była Techno Parada, nazywana też Paradą Wolności (organizowana od 1997 r. – łącznie zrealizowano sześć edycji, ostatni przemarsz odbył się w 2002 r.), na którą do Łodzi zjeżdżali się miłośnicy muzyki techno i rave z Polski i z zagranicy. Organizatorem wydarzenia był nieistniejący już klub New Alcatraz Underground przy ul. Piotrkowskiej 138/140. Z czasem liczba jeżdżących scen muzycznych oraz trasa przemarszu poszerzyła się do kilku ulic Łodzi, jednak w 2003 r. Jerzy Kropiwnicki – ówczesny prezydent Łodzi – zakazał organizacji wydarzenia (Express Ilustrowany, 2020).

Oferta aktywności rekreacyjnych na przełomie XIX i XX w., pomimo początkowych trudności, zdecydowanie ulegała zwiększeniu i wzbogaceniu, nawet o niższe inicjatywy. Zwiększyła się także liczba podmiotów proponujących aktywności rozrywkowo-kulturalne. Oferta ta była jednak oceniana jako rozdrobniona i mało wypromowana, dlatego często niedostępna zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych. W tym czasie brakowało imprez o charakterze masowym, co z uwagi na wielkość i charakter Łodzi jako miasta metropolitalnego można uznać za zarzut (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a). Sytuacja zmieniła się po otwarciu hali widowiskowo-sportowej – Atlas Areny. Pojawiła się możliwość organizowania masowych koncertów i wydarzeń sportowych.

Podsumowując, na początku XXI w. odnotowano wzrost liczby nowych obiektów oraz terenów rekreacyjnych i turystycznych coraz bardziej

⁴ Wywiad z Wiktorem Skokiem, dostępny też na portalu Plaster Łódzki (2018, dostęp: 15.07.2021).

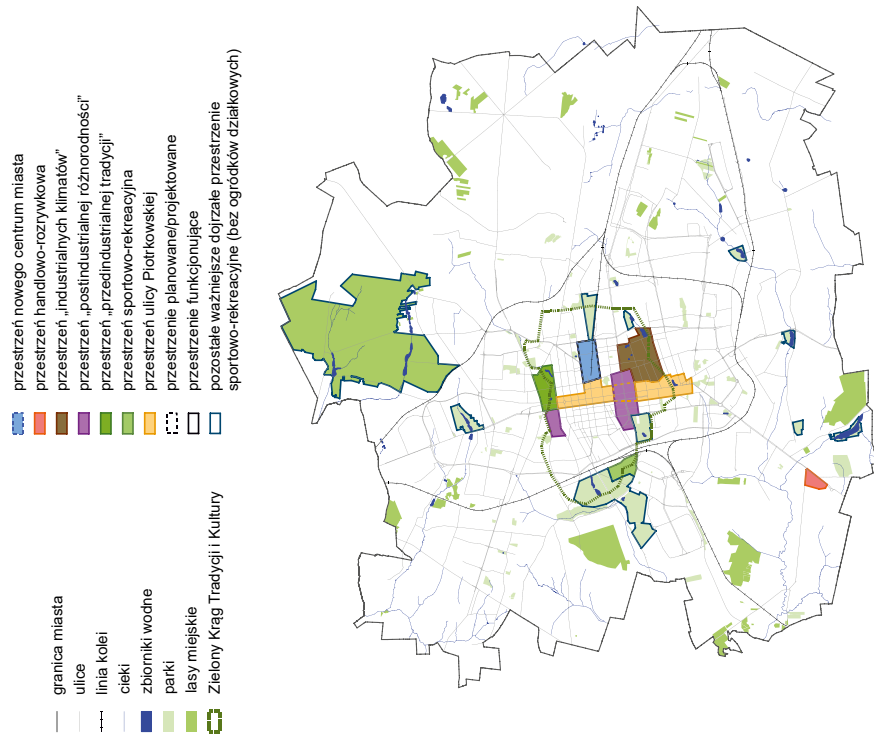
⁵ Działania undergroundowych zespołów organizujących wydarzenia muzyczne techno i drum'n'bass w nietypowych przestrzeniach (np. w plenerze, podziemiach, fabrykach) opisane są na portalu Facebook (2021, dostęp: 15.07.2021).

atrakcyjnych dla mieszkańców i dla wciąż zwiększającej się liczby odwiedzających Łódź (Włodarczyk, 2012). Na rys. 5 zaprezentowano wielkość oraz charakter przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych powstałych w mieście w latach 2005–2010, zawierających takie elementy, jak: baseny, boiska – „orliki”, parki, place zabaw, centra handlowo-kulturalno-rozrywkowe. Ponadto na mapie wyodrębniono, na podstawie przyjętej na początku lat 90. koncepcji urbanistycznej, tzw. Zielony Krąg Tradycji i Kultury – Obszar tożsamości miasta Łodzi, w celu zintegrowanej ochrony najcenniejszych terenów i obiektów o znaczeniu historyczno-kulturowym i przyrodniczym, zlokalizowanych w centrum miasta. Obszar ten obejmuje tereny śródmiejskie, tworzące nieregularny krąg, a średnicę wyznacza ul. Piotrkowska. Sieć parków miejskich i innych terenów urządzonej zieleni opasujących centrum miasta stanowi element łączący ten system przestrzeni w całość.

Dzięki wyodrębnieniu tego obszaru udało się podjąć pierwsze w Łodzi działania na rzecz rewitalizacji obszarów szczególnie ważnych ze względu na walory kulturowo-przyrodnicze. Rozmieszczenie nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych na planie Łodzi jest szczególnie skoncentrowane w trzech strefach w centrum miasta: wzdłuż ul. Piotrkowskiej (oraz obszarów przyległych do pl. Wolności), następnie al. Piłsudskiego i al. Mickiewicza (na odcinku od ul. Przędzalnianej do ul. Łąkowej) oraz Centrum Handlowego Manufaktura i obszarów przyległych. Poza strefą śródmiejską szczególnie wyróżniają się przestrzenie o charakterze rekreacyjno-sportowym oraz centra handlowo-rozrywkowe, czyli Park Kultury i Wypoczynku na Zdrowiu w północno-zachodniej części miasta. W tej przestrzeni należy też wyróżnić kompleks basenów Aquaparku Fala, wielofunkcyjną halę sportowo-widowiskową – Atlas Arenę oraz projektowane wówczas inwestycje hotelarskie i stadion miejski. W południowej części miasta wyróżnia się Centrum Handlowe Port Łódź, w którym znajdują się obiekty handlowe, gastronomiczne i rozrywkowe. Nadal dominującą strefą rekreacyjną Łodzi jest Las Łągiewnicki, który znajduje się na północy miasta. Na mapie wyróżniono również planowany wówczas obszar Nowego Centrum Łodzi, które w założeniu miało także zmienić zakres przestrzeni turystycznej i rekreacyjnej miasta.

Podsumowując historyczny opis łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, warto odnieść się do faz rozwoju i przekształceń łódzkiego skupiska miejskiego jako elementu kształtującego sieć osadniczą Polski (Wiśniewska, 2009) oraz wskazać najistotniejsze zjawiska charakteryzujące rozwój łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej w ujęciu historycznym:

1. Faza rozproszenia osadnictwa miejskiego, które w przypadku Łodzi organizowane było przez ośrodki zewnętrzne (takie jak Piotrków Trybunalski, Sieradz, Łęczyca, Łowicz, Rawa Mazowiecka) do końca XVIII w. – ten okres nie był opisywany w niniejszej publikacji.
2. Faza kształtowania się sieci miast przemysłowych (pierwsza połowa XIX w.): w Łodzi następuje znaczący przyływ ludności i rozrasta się przestrzeń

Rys. 5. Lokalizacja nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych w Łodzi w latach 2005–2010

Źródło: Włodarczyk, 2012.

- miejska; powstają pierwsze formy zbiorowych aktywności rekreacyjnych, pierwsze inicjatywy kulturotwórcze.
3. Faza koncentracji ludności miejskiej w Łodzi, początki powstania monocentrycznej i monofunkcjonalnej aglomeracji miejskiej (do I wojny światowej): mieszkańcy korzystają z udogodnień miejskich w zakresie organizacji rekreacji; następuje ożywienie oferty kulturalno-rozrywkowej – działania rekreacyjne są coraz liczniejsze (szczególnie rozrywkowe), ale rozproszone w przestrzeni i zróżnicowane ze względu na przydział klasowy i narodowy; wzrasta popularność korzystania z terenów zieleni; powstają pierwsze instytucje kultury oraz udogodnienia sportowo-rekreacyjne.
 4. Faza konsolidacji i obrastania w funkcje regionalne Łódzkiej Aglomeracji Miejskiej (do II wojny światowej): rozbudowa obiektów i terenów rekreacyjnych; wzrasta liczba podmiotów organizujących czas wolny; powstają nowe atrakcje na terenach zieleni i nowe instytucje kultury; zwiększa się rola inteligencji w rozwoju kulturalnym miasta.
 5. Faza kształtowania się Łódzkiego Zespołu Miejskiego (druga połowa XX w.): rozwój Łodzi akademickiej; rozbudowa ośrodka kulturalnego, rozrywkowego i sportowego; oferta rekreacyjna ideologicznie podporządkowana władzy komunistycznej, powodowała także powstawanie inicjatyw niszowych i awangardowych; ekspansja terytorialna miasta spowodowała włączenie i rozbudowę terenów rekreacyjnych; pierwsze działania na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego oraz upowszechniania uczestnictwa w kulturze na znaczną skalę; organizacja znaczących wydarzeń w skali regionalnej i ogólnopolskiej; rozszerzanie dostępności miejsc rekreacyjnych na inne dzielnice niż Śródmieście.
 6. Faza wstępna powstania Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (po 1990 r.): częściowa prywatyzacja sektora usług organizacji czasu wolnego, a tym samym postępująca komercjalizacja oferty; zmniejszona liczba placówek kulturalnych; zwiększenie roli sektora pozarządowego w inicjowaniu działań społeczno-kulturalnych; wzrost liczby organizowanych różnorodnych tematycznie wydarzeń i festiwali; starania o uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016 przyczyniają się do rozszerzenia oferty wydarzeń rekreacyjnych oraz zwiększenia środków finansowych na inicjatywy tego rodzaju; integracja środowiska organizatorów czasu wolnego; poszerzenie przestrzeni rekreacyjnej: nowe tereny zieleni oraz ich zagospodarowanie, plan rozbudowy ścieżek rowerowych, zagospodarowanie terenów rekreacyjnych nad zbiornikami, nowe tereny i obiekty związane z rekreacją ruchową; znaczące inwestycje umożliwiające organizację wydarzeń masowych; powstanie centrów handlowych o funkcjach rekreacyjnych; projekty rewitalizacji oraz Nowego Centrum Łodzi.

3.5. Współczesna przestrzeń rekreacyjna Łodzi

Zgodnie ze zdefiniowaną we wcześniejszej części publikacji strukturą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej autorka dokonała w dalszej części rozdziału charakterystyki podstawowych elementów współczesnej przestrzeni zastanej Łodzi, a mianowicie: przyrodniczych zasobów rekreacyjnych (terenów zieleni, terenów wodnych), kulturowych zasobów rekreacyjnych (zabytków, obiektów współczesnej kultury), infrastruktury rekreacyjnej (obiektów noclegowych, gastronomicznych, sportowo-rekreacyjnych i pozostałych). Następnie dokonana została analiza elementów sprawczych, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne Łodzi (podmiotów publicznych i prywatnych, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych).

Łódź opisywana bywa jako „zielone” miasto (Niewiadomski, 2013) o charakterystycznym rozproszonym układzie zieleni (Matczak, 1994). Jak wynika z historycznego opisu przemian przestrzeni rekreacyjnej, miejskie tereny zieleni stanowiły i nadal pełnią ważną funkcję wypoczynkowo-rekreacyjną. Jednocześnie obserwowane były w ostatnich latach tendencje do ograniczania ogólnodostępnych terenów zieleni na rzecz nowych inwestycji. Wskazane w tab. 7 dane z Urzędu Statystycznego w Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020) obrazują ilościowy spadek łącznej powierzchni miejskich terenów zieleni w Łodzi w latach 2010–2019. W roku 2019 odnotowano 42 parki, 55 zieleńców, ogród zoologiczny, ogród botaniczny, dwa rezerваты przyrody oraz park krajobrazowy. Powierzchniowo jednak wzrósł łączny obszar parków.

Tab. 7. Tereny zieleni miejskiej w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019	2010	2015	2018	2019
	obiekty				powierzchnia w ha			
Parki	41	43	42	42	581,6	624,4	657,9	657,9
Zieleńce	148	54	55	55	276,4	78,9	80,0	80,0
Zieleń osiedlowa	–	–	–	–	1018,1	906,6	919,4	919,4
Ogrody zoologiczne	1	1	1	1	17,0	17,0	16,6	16,6
Ogrody botaniczne	1	1	1	1	66,7	67,8	67,8	67,8
Rezerваты przyrody	2	2	2	2	79,7	79,7	80,3	80,3
Parki krajobrazowe	1	1	1	1	1605,9	1605,9	1662,1	1662,1
Łącznie					3645,4	3380,3	3484,1	3484,1

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Według danych pozyskanych z Banku Danych Lokalnych (tab. 8) do analizy terenów zieleni w Łodzi włączono powierzchnie zieleni ulicznej, cmentarze (27 obiektów) i lasy gminne. Udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni Łodzi ogółem wyniósł 5,7% w 2019 r. (Bank Danych Lokalnych, 2021). Zdecydowaną dominantą łódzkich terenów zieleni stanowi łączna powierzchnia parków, zieleńców i zieleni osiedlowej (ponad 1657 ha) oraz lasów gminnych (w tym przede wszystkim Lasu Łągiewnickiego) – prawie 1462 ha. Pomimo bogatych zasobów łódzkich terenów zieleni, A. Bielecki i K. Będkowski (2020) w swoich badaniach dostępności terenów zieleni w mieście na przykładzie Łodzi wskazali, że wciąż wielu mieszkańców zarówno w miejscu zamieszkania, jak i w najbliższym otoczeniu nie ma dostępu do zieleni rekreacyjnej. Nieodłącznym elementem miejskich terenów zieleni są ponadto rodzinne ogrody działkowe (ROD), których aktualnie jest 99, z łączną liczbą 15 963 działek rodzinnych (Polski Związek Działkowców Okręg Łódzki w Łodzi, 2020).

Tab. 8. Tereny zieleni w Łodzi w latach 2018–2019

Typ terenu	Jednostka miary		2018	2019
Parki spacerowo-wypoczynkowe	obiekty	szt.	42	42
Parki spacerowo-wypoczynkowe	powierzchnia	ha	657,93	657,93
Zieleńce	obiekty	szt.	55	55
Zieleńce	powierzchnia	ha	80,01	80,01
Zieleń uliczna	powierzchnia	ha	628,90	628,90
Tereny zieleni osiedlowej	powierzchnia	ha	919,44	919,44
Parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej	powierzchnia	ha	1657,38	1657,38
Cmentarze	obiekty	szt.	27	27
Cmentarze	powierzchnia	ha	224,50	224,50
Lasy gminne	powierzchnia	ha	1461,11	1461,69

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, 2021.

W ostatnich latach wzrosła ogólna powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych i liczba pomników przyrody (tab. 9). W Łodzi najbardziej charakterystyczne są dwa rezerваты przyrody (Las Łągiewnicki i Polesie Konstaktynowskie) oraz fragment Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe w Łodzi to: Międzyrzecze Neru i Dobrzyńki, Ruda Willowa, Sucha Dolina w Moskułach czy Źródła Neru (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, 2021). Mniejszą powierzchnię zajmują użytki ekologiczne, m.in. Mokradła przy Pomorskiej, Międzyrzecze Łódki i Bałutki czy Olsy na Żabiańcu. W wielu łódzkich parkach można dostrzec także pomniki przyrody – 285 obiektów odnotowano w 2018 r. (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Tab. 9. Powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona i pomniki przyrody

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Ogółem w ha	2757,9	2753,0	2809,5	2847,9
w % powierzchnia ogółem	9,4	9,4	9,6	9,7
Rezerваты przyrody w ha	79,7	79,7	80,3	80,3
Parki krajobrazowe w ha	1605,9	1605,9	1662,1	1662,1
Użytki ekologiczne w ha	114,3	109,4	109,1	109,1
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe w ha	958,0	958,0	958,0	996,4
Pomniki przyrody (obiekty)	273	287	277	285

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

W kontekście tematyki niniejszej publikacji szczególnie istotne wydaje się szersze opisanie łódzkich parków i zieleńców, których znaczenie społeczne jako terenów wypoczynku rośnie w ostatnich latach (Niewiadomski, 2013). Szczególnym terenem zieleni, ze względu na możliwości organizacji różnorodnych wydarzeń rekreacyjnych oraz bogactwo przyrodnicze i infrastrukturalne, jest Las Łągiwnicki. To jeden z największych (1205 ha) miejskich kompleksów leśnych w Europie. Z kolei palmiarnia, ogrody botaniczny i zoologiczny to obiekty o wyjątkowym znaczeniu dydaktycznym, wychowawczym oraz ochronnym, spełniające różnorakie funkcje, w tym rekreacyjno-wypoczynkowe. Na terenie ogrodu zoologicznego trwała od 2018 r. budowa kompleksu Orientarium Zoo Łódź, którego otwarcie nastąpiło 29 kwietnia 2022 r. Orientarium stało się przestrzenią ekspozycyjną do prezentacji fauny z Azji Południowo-Wschodniej (Urząd Miasta Łodzi, 2019c).

Łódzkie parki są poddawane renowacjom, rozbudowywana jest ich infrastruktura rekreacyjna (ścieżki rowerowe, siłownie plenerowe, place zabaw oraz miejsca do uprawiania gier i różnych form rekreacji ruchowej⁶), nierzadko znajdują się na obszarach planowanej lub realizowanej rewitalizacji. Zauważalny jest wzrost liczby organizowanych wydarzeń kulturalno-rozrywkowych na tego typu przestrzeniach (Urząd Miasta Łodzi, 2021). Jednak rozmieszczenie parków w Łodzi jest nierównomierne (tab. 10). Większość znajduje się w centrum miasta, wyznaczonym linią kolei obwodowej, ich powierzchnia jest zróżnicowana – dziewięć parków miejskich przekracza 10 ha, a rozpiętość wynosi od 1,8 ha (park im. S. Moniuszki) do 169 ha (park im. J. Piłsudskiego).

⁶ Szczegółowe dane na temat udogodnień i rozbudowywanej infrastruktury na terenach zieleni można obserwować z użyciem *Mapy obiektów infrastruktury terenów zieleni miejskiej*, dostępnej na stronie internetowej UMŁ (2021), dostęp: 10.07.2021).

Tab. 10. Łódzkie parki według dzielnic

Dzielnica	Parki miejskie (niezabytkowe)	Parki zabytkowe
Śródmieście	park im. S. Moniuszki	park im. H. Sienkiewicza, park im. J. Matejki, park im. S. Staszica
Bałuty	park Staromiejski, park Ocalałych, park im. Szarych Szeregów, park Nad Sokołówką, park im. A. Struga, park im. S. Żeromskiego, park Piastowski, park Grabieński Las, park Armii Łódź, park Kielecki, park im. W. Andersa	park Helenów, park im. A. Mickiewicza
Górna	park im. W. Reymonta, park im. T. Rejtana, park im. J. Słowackiego, park im. J. Dąbrowskiego, park Sielanka, park przy ul. Leczniczej, park Na Młynku, Stawy Jana, Stawy Stefańskiego/park im. 1 Maja	park im. Legionów
Polesie	Błonia Łódzkie, park Na Smulsku	park im. J. Poniatowskiego, park im. J. Piłsudskiego, park im. M. Klepacza
Widzew	park Podolski, park Widzewski, park Źródła Olechówki, park im. M. Zaruskiego, park 3 Maja, park im. J. Kilińskiego, park im. R. Baden-Powella, park Nad Jasieniem, park Widzewska Górka, park Na Janowie	park Źródlika I, park Źródlika II

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Urząd Miasta Łodzi.

W dzielnicy Śródmieście w ostatnich latach kompleksowej rewaloryzacji został poddany park im. H. Sienkiewicza w ramach jednego z projektów Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi. Projekt ten objął również zmiany w parku im. S. Moniuszki (dawniej park Kolejowy) (Urząd Miasta Łodzi, 2020b).

W dzielnicy Bałuty jednym z ciekawszych terenów jest park Ocalałych (jeden z najmłodszych łódzkich parków), który upamiętnia losy osób, które przeżyły Holokaust. Na jego terenie powstał wyjątkowy w skali kraju obiekt – Centrum Dialogu im. M. Edelmana. Rozległym terenem rekreacyjnym jest Arturówek. Znajdują się tam trzy stawy na obszarze źródliskowym Bzury (część Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich) z obiektami rekreacyjno-gastronomiczno-wypoczynkowymi.

Park im. W. Reymonta w południowej dzielnicy Górna w ostatnich latach został poddany gruntownej rewitalizacji. Dla tej części miasta charakterystyczne są stawy (na Młynku – nad rzeką Olechówką, Stawy Jana i Stawy Stefańskie, powstałe w wyniku poszerzenia koryta rzeki Ner), które w ostatnich latach podlegały rewitalizacji i były miejscem realizacji projektów w ramach budżetu partycypacyjnego. Nad stawami znajdują się obiekty rekreacyjne umożliwiające korzystanie z terenów wodnych.

W dzielnicy Polesie najbardziej charakterystyczny jest kompleks terenów w granicach i wokół parku im. J. Piłsudskiego (ogród botaniczny, ogród zoologiczny, zespół basenów Aquapark Fala oraz teren dawnego poligonu na Brusie). Ponadto w dzielnicy realizowany jest projekt „Zielone Polesie – miejski program odnowy dzielnicy Stare Polesie”, w ramach którego Miejska Pracownia Urbanistyczna zaprojektowała nowe tereny rekreacyjne, w tym parki kieszonkowe oraz woonerfy (Zdyb, 2017).

W dzielnicy Widzew znajduje się najstarszy łódzki park (zabytkowy) – park Źródlika. Park 3 Maja, który graniczy od wschodu z parkiem im. R. Baden-Powella, wraz z przyległym od północy zieleńcem Konstytucyjna/Malachowskiego to planowany na 2029 r. obszar organizacji wystawy EXPO Horticultural pod hasłem „Nature of the City”. Wydarzenie koncentruje się na tematyce zieleni w miastach oraz rewitalizacji przestrzeni miejskich poprzez zieleń (Urząd Miasta Łodzi, 2020b).

W Łodzi nie ma centralnie położonego zbiornika wodnego ani dużej rzeki (przez miasto przepływa jedynie odcinkami Ner i Bzura oraz liczne rzeki o mniejszym znaczeniu). Miasto posiada jednak akweny wodne. Warto zaznaczyć, że na terenie Łodzi znajdują się rzeki i strumienie, które historycznie były podstawą funkcjonowania i rozwoju przemysłu włókienniczego. Współcześnie są to cieki wodne, najczęściej ukryte w podziemnych kanałach i nie pełnią już znaczących funkcji rekreacyjnych. Aktualnie trwają prace nad odnową rzeki Sokołówki i terenów wokół niej (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Wymienione obszary zieleni oraz zbiorniki wodne stanowią potencjał dla organizacji różnorodnych aktywności rekreacyjnych, w tym plenerowej rekreacji twórczej.

Drugim ważnym elementem zastanej przestrzeni rekreacyjnej są kulturowe zasoby rekreacyjne, dotyczące zarówno potencjału obiektów historycznych, jak i współczesnych instytucji kulturalnych, służących mieszkańcom oraz przyjeźdnym do realizacji aktywności rekreacyjnej.

Wśród głównych atutów łódzkiego potencjału turystycznego wymienia się: architekturę (kamienice, fabryki, pałace), historię przemysłową (historie łódzkich fabrykantów, włókiennictwo oraz nowe „życie” zrewitalizowanych terenów przemysłowych, takich jak EC1 czy Centrum Handlowe Manufaktura), dziedzictwo filmowe (związane z produkcjami filmowymi i tzw. „szkołą filmową” – łódzką „Filmówką”) oraz przemysły kreatywne i zieleń (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Wokół tego potencjału rozwija się także miejska przestrzeń rekreacyjna, co zostało opisane w dalszej części rozdziału dotyczącego nowych przestrzeni rekreacyjnych.

Łódź w ostatnich latach zyskuje na popularności jako destynacja turystyczna. Dowodem, poza statystykami – w 2016 r. 1 203 699, a w 2018 r. 1 895 373 odwiedzających (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020), mogą być: obszerny artykuł o Łodzi na łamach francuskiego tygodnika „Le Figaro Magazine” (Debras, 2021) czy wynik rankingu „Best in Travel 2019” (10 najlepszych kierunków podróży w 2019 r.), popularnego międzynarodowego portalu turystycznego Lonely Planet, w którym Łódź uplasowała się na drugim miejscu (Łódzka Organizacja Turystyczna, 2019).

Łódzki potencjał w zakresie obiektów zabytkowych przedstawia tab. 11. Najbardziej liczną grupę stanowią domy mieszkalne (m.in. kamienice). Ponadto licznie występują zabytkowe pałace i wille (m.in. fabrykanckie) oraz budynki przemysłowe. Łącznie liczba obiektów wpisanych na listę zabytków wzrosła w latach 2010–2019 i wyniosła ostatecznie 4356 obiektów zabytkowych.

Tab. 11. Obiekty i tereny zabytkowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Budynki przemysłowe	122	137	139	139
Budynki użyteczności publicznej	129	132	132	132
Cmentarze	8	17	27	27
Domy mieszkalne	1190	1742	1752	1752
Dwory	5	5	5	5
Klasztory	2	2	2	2
Kościóły	34	36	39	39
Inne obiekty sakralne	4	6	6	6
Osady wczesnośredniowieczne	2	2	2	2
Osiedla zabytkowe	13	13	13	13
Pałace i wille	146	166	166	166
Parki podworskie i pałacowe	10	15	39	39
Układy urbanistyczne	5	15	15	15
Łącznie	3680	4303	4355	4356

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Warto dodać, że szczególnym miejscem w Łodzi, w całości wpisanym do rejestru zabytków, jest główna ulica miasta – Piotrkowska (około 4 km długości), znajdująca się w ścisłym centrum, na której i wokół której koncentruje się największa liczba zabytków, instytucji kultury oraz urzędów (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Rada Miejska w Łodzi uchwałą nr XXI/483/15 z dnia 9 grudnia 2015 r. utworzyła Park Kulturowy ul. Piotrkowskiej. Dzięki temu statusowi

ul. Piotrkowska zyskała możliwość objęcia ochroną konserwatorską krajobrazu kulturowego z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (Urząd Miasta Łodzi, 2021i). Granice tego obszaru stanowią: ul. Ogrodowa i ul. Północna, ul. Zachodnia i al. Kościuszki, al. Mickiewicza i al. Piłsudskiego, ul. Sienkiewicza, ul. Narutowicza na odcinku od ul. Sienkiewicza do ul. Wschodniej oraz ul. Wschodnia.

Ponadto na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 2015 r. wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego Łodzi uzyskał status Pomnika Historii. Tytuł ten przyznawany jest od 1994 r. obiektom o szczególnej wartości dla kultury. W przypadku Łodzi są to: układ urbanistyczno-architektoniczny ul. Piotrkowskiej, pałac Izraela K. Poznańskiego, fabryka Ludwika Geyera, zespół fabryczno-mieszkalny Karola W. Scheiblera oraz dwie łódzkie nekropolie: zespół cmentarzy przy ul. Ogrodowej i Cmentarz Żydowski (Urząd Miasta Łodzi, 2021n).

Poza zabytkami, w których często mieszczą się placówki kulturalne, należy wymienić wszystkie instytucje kulturalne Łodzi stanowiące istotny zasób łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Pierwsza grupa to teatry i instytucje muzyczne. Ich liczba w ostatnim dziesięcioleciu nieznacznie się zwiększyła – 11 instytucji (w 2019 r.), z czego osiem to teatry (pięć dramatycznych i trzy lalkowe), dwa teatry muzyczne oraz filharmonia (tab. 12). Obecnie funkcjonują w Łodzi następujące instytucje teatralne i muzyczne: Centrum Kultury Niezależnej Teatr Szwalnia, Fundacja Kamila Maćkowiaka, Scena Arterion, Stowarzyszenie Teatralne Choreia, Studio Teatralne Słup, Teatr D.O.M., Teatr im. S. Jaracza w Łodzi, Teatr Lalek Arlekin im. H. Ryla w Łodzi, Teatr Logos, Teatr Mały w Centrum Handlowym Manufaktura, Teatr Muzyczny w Łodzi, Teatr Nowy im. K. Dejmka w Łodzi, Teatr Piccolo, Teatr Powszechny w Łodzi, Teatr Studyjny PWSFTviT, Teatr V6 (formacja taneczna), Teatr Wielki w Łodzi, Teatr Zamiast, Teatr Pinokio w Łodzi oraz Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina (Urząd Miasta Łodzi, 2021q).

Tab. 12. Teatry i instytucje muzyczne w Łodzi

Wyszczególnienie		Instytucje	Przedstawienia i koncerty
Ogółem	2010	10	3269
	2015	10	2405
	2018	10	2682
	2019	11	2629
Teatry		8	2215
– dramatyczne		5	1304
– lalkowe		3	911

Tab. 12 (cd.)

Wyszczególnienie		Instytucje	Przedstawienia i koncerty
Teatry muzyczne		2	246
– opera		1	112
– operetka		1	134
Filharmonie, orkiestry, chóry		1	168

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Druga grupa to domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice. Ich działalność została zaprezentowana w tab. 13. W 2019 r. odnotowano: centrum kultury, sześć domów kultury, sześć ośrodków kultury, siedem klubów oraz dwie świetlice. Łącznie w powyższych obiektach zorganizowano 4068 imprez, działało 138 grup artystycznych oraz 384 koła. Łódzkie domy kultury to: Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury (z filiami: Lutnia, Na Żubardzkiej, Rondo), Centrum Kultury Młodych (z filią Klub Dąbrowa), Dom Literatury w Łodzi, Łódzki Dom Kultury, Ośrodek Kultury Górna (z filiami), Poleski Ośrodek Sztuki oraz Widzewskie Domy Kultury (z filiami: 502, Ariadna, Widok).

Tab. 13. Domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice w Łodzi

Wyszczególnienie	2018	2019
Instytucje	22	22
– centrum kultury	1	1
– domy kultury	7	6
– ośrodki kultury	5	6
– kluby	7	7
– świetlice	2	2
Imprezy (w ciągu roku)	4439	4068
Grupy (zespoły) artystyczne	123	138
Koła (kluby/sekcje)	335	384

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Kolejne instytucje kultury stanowiące zasób zastany łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej to galerie sztuki, muzea oraz kina. W ostatnim dziesięcioleciu liczba galerii spadła z 38 do 30, zmniejszyła się tym samym liczba wystaw (z 398 do 243). Liczba muzeów i oddziałów muzealnych zmieniała się w ostatnim

czasie, a w 2019 r. było ich 17. Wzrosła nieznacznie liczba kin z ośmiu do 10 kin w 2019 r. (tab. 14). Najbardziej popularne galerie sztuki w Łodzi to: Fabryka Sztuki, Galerie Akademii Sztuk Pięknych im. W. Strzemińskiego w Łodzi – Galeria ASP, Galeria Rynek Sztuki, Galeria Wschodnia, Miejska Galeria Sztuki w Łodzi (z filiami: Ośrodek Propagandy Sztuki, Galeria Willa/Galeria Chimera, Galeria Re:Medium i Galeria Bałucka) (Urząd Miasta Łodzi, 2021a). Z kolei łódzkie muzea to: Centralne Muzeum Włókiennictwa i Skansen Łódzkiej Architektury Drewnianej, Experimentarium – Discovery Center, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Muzeum Archidiecezji Łódzkiej, Muzeum Fabryki, Muzeum Farmacji im. J. Muszyńskiego w Łodzi, Muzeum Geologiczne UŁ, Muzeum Kinematografii w Łodzi, Muzeum Komunikacji Miejskiej MPK-Łódź, Muzeum Książki Artystycznej, Muzeum Miasta Łodzi (i oddziały: Muzeum Kanału „Dętka”, Oddział Kultur i Tradycji Wyznaniowych, Oddział Sportu i Turystyki), Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej, Muzeum Przyrodnicze UŁ, Muzeum Sztuki w Łodzi (w tym: ms¹ i oddziały: Muzeum Pałac Herbsta, ms²), Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi (w tym oddziały: Kuźnia Romów, Oddział Martyrologii Radogoszcz, Oddział Stacja Radegast) (Urząd Miasta Łodzi, 2021h). Natomiast współczesne kina w Łodzi to: Cinema City, Bodo, Charlie, Helios Łódź Sukcesja, Kinematograf w Muzeum Kinematografii w Łodzi, Przytulne ŁDK, Szpulka ŁDK, Tatry, Silver Screen Multikino (Urząd Miasta Łodzi, 2021c).

Tab. 14. Galerie sztuki, muzea oraz kina w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Galerie	38	34	31	30
Wystawy	398	367	304	243
Muzea i oddziały muzealne	18	22	19	17
Kina stałe	8	6	10	10

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Liczba bibliotek publicznych zmniejszyła się w ostatnim dziesięcioleciu z 98 do 92, a w 2019 r. liczba ludności przypadająca na placówkę wyniosła 7391 (tab. 15). Należy jednak wyjaśnić, że łódzka sieć bibliotek publicznych od 2018 r. zmieniła zasadniczo swoją strukturę, przeobrażając się w największą instytucję kultury w Łodzi i jedną z większych sieci bibliotecznych w kraju pod nazwą Biblioteka Miejska. Od 2018 r. projekt integracyjny bibliotek publicznych objął 80 filii na terenie miasta. Dzięki niemu w Łodzi obowiązuje jedna karta biblioteczna oraz jeden system obsługi i zakupów (Urząd Miasta Łodzi, 2018c). Biblioteki

te, działając zarówno w dzielnicach, jak i na osiedlach, w placówce i w przestrzeni miejskiej często stają się organizatorami różnego rodzaju wydarzeń⁷.

Tab. 15. Biblioteki publiczne w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Placówki biblioteczne:	98	98	94	92
– biblioteki	7	7	3	3
– filie	75	76	79	79
w tym dla dzieci i młodzieży	15	13	9	11
– punkty biblioteczne	16	15	12	10
Liczba ludności na placówkę biblioteczną	7455	7153	7290	7391

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Wymienić należy także pozostałe instytucje kultury niemieszczące się w powyższych zestawieniach. Pierwszą z nich, powołaną w 2007 r. w Łodzi jako wspólna inicjatywa Fundacji Łódź Art Center, Stowarzyszenia Teatralnego Chorea i Urzędu Miasta Łodzi jest Fabryka Sztuki (ul. Tymienieckiego 3). Działania tego podmiotu koncentrują się na edukacji kulturalnej i artystycznej, teatrze, sztukach wizualnych oraz muzyce. Ważnym aspektem jego działalności jest profesjonalizacja sektora kultury i branży kreatywnej prowadzona w ramach Art_Inkubatora (Fabryka Sztuki, 2008). Kolejna instytucja, powołana w 2011 r., to Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi (ul. Wojska Polskiego 83). Zajmuje się historią i tożsamością miasta, a jej głównym celem jest prowadzenie działalności edukacyjno-kulturalnej (w tym przede wszystkim popularyzowanie dorobku różnych kultur, promowanie wielokulturowego i wieloetnicznego dziedzictwa Łodzi, ze szczególnym uwzględnieniem kultury żydowskiej), a także upowszechnianie idei tolerancji oraz przeciwdziałanie przejawom rasizmu i ksenofobii (Centrum Dialogu im. M. Edelmana, 2021). Wyjątkowym rodzajem instytucji kultury jest kompleks EC1 Łódź – Miasto Kultury, prowadzony przez Miasto Łódź oraz Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. EC1 to zespół budynków dawnej łódzkiej elektrowni, a w założeniu zrewitalizowana przestrzeń o funkcjach kulturalno-rozrywkowych i edukacyjnych. Kompleks składa się z: Planetarium EC1

⁷ Projekt zmiany bibliotek publicznych w Łodzi pod nazwą „Modernizacja, rozszerzenie funkcji i wyposażenie bibliotek” jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu Miasta Łodzi (Biblioteka Miejska w Łodzi, 2022).

(otwartego w 2016 r.), Centrum Nauki i Techniki EC1 ze sferycznym kinem 3D, Narodowego Centrum Kultury Filmowej, Łódź Film Commission oraz Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej (EC1 Łódź – Miasto Kultury, 2021).

Istotną instytucją kultury powołaną przez Miasto Łódź w 2015 r. jest Łódzkie Centrum Wydarzeń (ŁCW), które niejako spaja wszelkie inicjatywy kulturalno-rozrywkowe w mieście. Do głównych zadań ŁCW należą: organizacja przedsięwzięć artystycznych, kulturalnych i rozrywkowych o charakterze lokalnym, krajowym i międzynarodowym, wspieranie realizacji i promocja wydarzeń kulturalnych organizowanych przez inne podmioty na terenie miasta Łodzi czy inicjowanie sieci powiązań pomiędzy władzami lokalnymi i centralnymi z innymi podmiotami z sektora publicznego i prywatnego. ŁCW podejmuje także inicjatywy w zakresie promocji wizerunkowej miasta Łodzi, wydaje informator kulturalny i promocyjne strony internetowe oraz współpracuje z mediami w zakresie powyższych działań (Urząd Miasta Łodzi BIP, 2016).

Ostatnim elementem przestrzeni zastanej, który przeanalizowano w ramach opisu przestrzeni rekreacyjnej Łodzi, jest infrastruktura rekreacyjna (m.in. obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne). W 2019 r. w Łodzi odnotowano łącznie 67 obiektów noclegowych z 7899 miejscami noclegowymi, z czego największą liczbę stanowiły hotele – 31 obiektów oraz 16 innych obiektów hotelowych (tab. 16).

Tab. 16. Obiekty noclegowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2018	2019	2018	2019
	obiekty		miejsca noclegowe	
Ogółem	70	67	8235	7899
w tym:				
Hotele	33	31	5942	5458
Inne obiekty hotelowe	15	16	1289	1469
Domy wycieczkowe	2	2	257	257
Schroniska młodzieżowe	2	2	121	121
Hostele	8	7	305	329
Pokoje gościnne/kwatery agroturystyczne	7	7	135	135
Pozostałe obiekty	3	2	186	130

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

Warto zwrócić uwagę, że potencjał noclegowo-gastronomiczny w Łodzi wzrósł w latach 2018–2019. Liczba podmiotów gospodarki narodowej według

sekcji PKD zakwaterowanie i gastronomia wyniosła w Łodzi w 2018 r. – 2491, a w 2019 r. – 2570 (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020). W związku z tematyką publikacji szczególnie interesujący wydaje się potencjał łódzkich podmiotów gastronomicznych, które rozpatrywane są ze względu na własną atrakcyjność turystyczną i rekreacyjną (Kozłowska, 2019; Stasiak, 2015), a rozbudowana baza gastronomiczna, uznawana jest za jedną z najbardziej rozwiniętych wśród dużych polskich miast. Coraz większe znaczenie zyskują wydarzenia gastronomiczne odbywające się w Łodzi regularnie od kilku lat, rozpoznawane w Polsce i w Europie, takie jak Festiwal Dobrego Smaku czy Międzynarodowe Targi Żywności Ekologicznej i Naturalnej Natura Food (Kozłowska, 2015). Ponadto specyficzna historia Łodzi odcisnęła swoje piętno na jej dziedzictwie kulinarnym. W efekcie można mówić o lokalnych specjalach Łodzi czy kuchni regionalnej.

Ostatnie dostępne dane na temat liczby lokali gastronomicznych dotyczą roku 2012, w którym w poszczególnych dzielnicach Łodzi odnotowano następującą ich liczbę: Bałuty – 103, Górna – 71, Polesie – 64, Śródmieście – 259, Widzew – 52, łącznie to 549 lokali, ze znaczącą ich przewagą liczebną w centrum miasta (za: Stasiak, 2015). Rozmieszczenie obiektów gastronomicznych w Łodzi koncentruje się nie tylko wzdłuż reprezentacyjnej ul. Piotrkowskiej, lecz także przy głównych drogach, w pobliżu węzłów komunikacyjnych, w centrach handlowych i hipermarketach, w otoczeniu atrakcji turystycznych, w tym obecnie szczególnie popularne są lokale na postindustrialnych terenach zrewitalizowanych (Pietruszka, 2015), oraz w obiektach noclegowych (Kozłowska, 2019; Stasiak, 2015). Nową tendencją w zakresie organizacji rekreacji przez podmioty związane z działalnością gastronomiczną, zaobserwowaną przez autorkę, są warsztaty kulinarne oraz różnego rodzaju kursy i szkolenia organizowane dla osób niezwiązanych z profesją kulinarną.

Przestrzeń rekreacyjna Łodzi posiada rozbudowaną infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. W tab. 17 zamieszczono szczegółowe dane statystyczne dotyczące liczby klubów sportowych w Łodzi: w 2018 r. odnotowano 162 kluby sportowe, 310 sekcji sportowych, a więc można zaobserwować przyrost ich liczby w stosunku do roku 2010. Z kolei liczba trenerów sportowych w 2018 r. wyniosła 387 (wzrosła z 237 w 2010 r.), a instruktorów sportowych – 292 (zmałała w stosunku do 2010 r.). Poza opisanymi w części historycznej przemianami łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej warto wskazać zmodernizowane obiekty bazy sportowej, takie jak: Stadion Miejski im. W. Króla, Stadion Miejski przy al. Piłsudskiego 138, wspomniana już hala Atlas Arena, Hala im. J. „Ziuny” Żylińskiego, Piłkarski Ośrodek Treningowy Minerska, Ośrodek Treningowy Łodzianka, Centrum Sportów Motorowych, Zatoka Sportu Politechniki Łódzkiej (Urząd Miasta Łodzi, 2021k). Coraz ważniejszym aspektem dyskusji o jakości życia w mieście, również w kontekście rekreacji, jest infrastruktura rowerowa. Długość ścieżek rowerowych w Łodzi rokrocznie wzrasta: w 2015 r. wynosiła 125 km, w 2018 – 158,3 km, a w 2019 – 166 km (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Tab. 17. Kluby sportowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2016	2018
Kluby sportowe	140	169	162
Sekcje sportowe	297	317	310
Trenerzy sportowi	237	354	387
Instruktorzy sportowi	336	328	292

Źródło: Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020.

W Łodzi rośnie ponadto liczba obiektów sportowo-rekreacyjnych, zarówno prywatnych, jak i publicznych. Szeroka oferta dotyczy różnych dziedzin sportu i rekreacji ruchowej, m.in. takich jak: piłka nożna, siatkówka, koszykówka, piłka ręczna, tenis ziemny, rugby, squash, badminton, fitness, siłownia, bilard, kręgle, wspinaczka, sztuki walki, pływanie, łyżwiarstwo (Urząd Miasta Łodzi, 2021j). Dominująca jest liczba obiektów typu fitness i siłowni (tab. 18). Można przypuszczać, że popularność pewnych form rekreacji ruchowej ulega zmianom ze względu na panujące trendy, ale na pewno w Łodzi dostępne są różnorodne typy obiektów oferujących szeroki wachlarz możliwości uprawiania wybranej aktywności ruchowej. Bazę rekreacyjną uzupełniają udostępnione w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi miejsca do grillowania, zlokalizowane w popularnych miejscach wypoczynku, poza ścisłym centrum miasta (np. w parku Nad Sokołówką, na skwerze im. H. Dubaniewicza, Łódzkich Błoniach czy w parku Nad Jasieniem) (Urząd Miasta Łodzi, 2021g).

Tab. 18. Obiekty sportowo-rekreacyjne w Łodzi w 2018 r.

Wyszczególnienie	Liczba
Aerokluby	1
Baseny kryte	13
Baseny odkryte	3
Fitness i siłownie	24
Kluby bilardowe	6
Kluby jeździeckie	10
Korty tenisowe	10
Kręgielnie	6
Lodowiska	2
Kąpieliska	3
Pola golfowe	2
Ścianki wspinaczkowe	3

Tab. 18 (cd.)

Wyszczególnienie	Liczba
Skateparki	5
Squash	9
Strzelnice	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z Urzędu Miasta Łodzi, 2019.

Ważnym aspektem zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej są place zabaw, których liczba, według aktualnej bazy Urzędu Miasta Łodzi, wynosi 141. Rozmieszczenie placów zabaw w Łodzi koncentruje się na terenie wyznaczonym przez łódzką kolej obwodową, znajdują się one na terenach zieleni oraz coraz częściej także w przestrzeniach osiedli (Urząd Miasta Łodzi, 2021m).

Drugi aspekt analizy organizacji współczesnej łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy elementów sprawczych, które inicjują i kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne, czyli takich jak: podmioty publiczne, podmioty prywatne, jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe. Jednostki samorządu terytorialnego w znaczącym stopniu organizują przestrzeń rekreacyjną – zarówno w zakresie zagospodarowania przestrzeni (infrastruktura, utrzymanie obiektów), jak i działań realizowanych w przestrzeni (np. organizacja, finansowanie wydarzeń). W Łodzi są to Urząd Miasta Łodzi oraz Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego.

Działania Urzędu Miasta Łodzi w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej można rozpatrywać wieloaspektowo. Zgodnie z zapisami „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+” władze miasta realizują poszczególne cele i rokrocznie opisują swoje wyniki w „Raporcie o stanie miasta” (Urząd Miasta Łodzi, 2020c). Jednym z celów, które istotnie wpływają na zasięg oraz jakość przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi, jest budowa Nowego Centrum Łodzi (NCL). Teren ten zajmuje powierzchnię 100 hektarów, ograniczony jest ulicami: Narutowicza, Kopcińskiego, Tuwima i Piotrkowską, pełnić ma m.in. funkcję kulturalno-rozrywkową, cechuje go bardzo dobra dostępność komunikacyjna. Program NCL obejmuje rewitalizację EC1 i jej adaptację na cele kulturalno-artystyczne, w związku z tym utworzono kulturalny kompleks EC1, opisany we wcześniejszej części rozdziału.

Ważnym działaniem władz miasta, które pośrednio wpływa na zagospodarowanie przestrzeni rekreacyjnej, jest uruchomiony w 2013 r. Budżet Obywatelski (początkowo przeznaczono na tę inicjatywę 20 mln złotych, zaś w 2019 r. pula wzrosła do 50 mln złotych). Łódzki budżet partycypacyjny jest przedmiotem badań naukowych (Brzeziński, 2018; Leśniewska-Napierała, 2017), dzięki czemu wskazać można rodzaje działań zgłaszane i wybierane przez mieszkańców do realizacji. Często są to zadania dotyczące rozwoju łódzkiej przestrzeni

rekreacyjnej, w tym: sportu i rekreacji ruchowej, infrastruktury rowerowej, pozostałej infrastruktury komunalnej, terenów zieleni, kultury i dziedzictwa (Brzeziński, 2018).

Ponadto na podstawie przeprowadzonych w 2019 r. „Spacerów badawczych” Prezydenta Miasta Łodzi z mieszkańcami łódzkich osiedli i odbytych przy tej okazji rozmów, które dotyczyły zarówno bieżących problemów, jak i planów na przyszłość wobec poszczególnych osiedli, wypracowano „Plan dla osiedli” obejmujący zagadnienia związane ze zmianą osiedlowych przestrzeni rekreacyjnych. Władze miejskie podejmują współpracę z sektorem organizacji pozarządowych w ramach opracowanego w 2019 r. „Wieloletniego Programu współpracy Miasta Łodzi z organizacjami pozarządowymi na lata 2021–2023” dzięki tworzeniu konkursów ofert (przykładowo na realizację zadań dotyczących organizacji wydarzeń), a także dzięki powołanemu Łódzkiemu Centrum Obywatelskiemu. Podmiot ten wspiera różnorodne organizacje pozarządowe i grupy nieformalne (Urząd Miasta Łodzi, 2020c).

Urząd Miasta Łodzi realizuje zadania umożliwiające organizację rekreacji ruchowej i wypoczynku. W ramach dbałości o przestrzeń rekreacyjną władze miejskie prowadzą corocznie inwestycje w zakresie infrastruktury sportowej oraz organizują wydarzenia o charakterze sportowo-rekreacyjnym o różnorodnej randze lub konkursy ofert na organizację przedsięwzięć lokalnych tego typu. Najważniejsze imprezy sportowe to m.in.: Mistrzostwa Świata FIFA U-20 w piłce nożnej, DOZ Maraton czy Otylia Swim Tour (Urząd Miasta Łodzi, 2020c). Jednostką powołaną przez Radę Miejską w Łodzi do realizacji zadań w zakresie sportu, rekreacji i wypoczynku jest Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (MOSiR). Głównymi zadaniami tego podmiotu jest organizowanie imprez rekreacyjnych, sportowych i turystycznych oraz administrowanie obiektami sportowymi, rekreacyjnymi i wypoczynkowymi (Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, 2021). MOSiR dysponuje takimi obiektami, jak: lodowisko Bombonierka, lodowisko Retkinia, pływalnia Wodny Raj, pływalnia przy ul. Głowackiego, pływalnia przy ul. Sobolowej, Hala Sportowa przy ul. Skorupki, obiekt sportowy przy ul. Małachowskiego, obiekt sportowy przy ul. Karpackiej, obiekt rekreacyjny Arturówek, obiekt rekreacyjny Stawy Jana, obiekt rekreacyjny Stawy Stefańskiego, obiekt rekreacyjny Młynek. Ponadto MOSiR organizuje lub współorganizuje różnego rodzaju programy wspierające aktywność sportowo-rekreacyjną. Wsparciem i gratyfikacją inicjatyw sportowych przez władze miejskie jest przyznawanie nagród sportowych dla zawodników osiągniętych wysokie wyniki we współzawodnictwie międzynarodowym lub krajowym oraz nagród dla łódzkich szkoleniowców (Urząd Miasta Łodzi, 2020c).

W zakresie organizacji przestrzeni rekreacyjnej w aspekcie kulturalno-rozrywkowym Urząd Miasta Łodzi prowadzi 23 instytucje kultury nadzorowane przez Wydział Kultury UMŁ. Są to: Teatr Nowy im. K. Dejmka, Teatr Powszechny, Teatr Muzyczny, Teatr Pinokio, Teatr Lalek Arlekin, Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Kinematografii, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Muzeum

Tradycji Niepodległościowych, Miejska Galeria Sztuki, Biblioteka Miejska w Łodzi, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury, Centrum Kultury Młodych, Ośrodek Kultury Górna, Poleski Ośrodek Sztuki, Widzewskie Domy Kultury, Dom Literatury w Łodzi, Centrum Dialogu im. M. Edelmana, EC1 Łódź – Miasto Kultury, Fabryka Sztuki, Łódzkie Centrum Wydarzeń, a także utworzona w 2019 r. inLodz21. Poza nadzorowaniem działalności merytorycznej władze miejskie dokonują inwestycji czy też modernizacji budynków – siedzib instytucji. Interesującą inicjatywą w zakresie rozwoju rekreacji twórczej w Łodzi jest zainicjowany w 2019 r. Program Wsparcia i Rozwoju Edukacji Kulturalnej w Łodzi obejmujący działaczy reprezentujących instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe. Jego celem jest: „wspieranie aktywności nakierowanej na budowanie kapitału kulturowego i społecznego, rozbudzanie kreatywności i twórczego działania, edukacja przez sztukę, edukacja estetyczna, budowanie tożsamości lokalnej oraz kształtowanie wrażliwości na wielokulturowość” (Urząd Miasta Łodzi, 2021e, s. 2).

W „Raportcie o stanie miasta. Łódź 2019” (Urząd Miasta Łodzi, 2020c) podkreślono, że coraz więcej podmiotów zarówno prywatnych, jak i publicznych organizuje aktywności kulturalno-rozrywkowe w otwartej przestrzeni miejskiej – nie tylko na terenach zieleni, lecz także w podwórkach, na placach czy dziedzińcach. Władze miejskie w ramach Polityki Rozwoju Kultury dla Miasta Łodzi 2020+ współpracują z placówkami edukacyjnymi, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi oraz artystami i niezależnymi animatorami, m.in. konsultując sposoby sprawozdawczości, realizując szkolenia dla kadry i nowe projekty lub otwierając nowe filie domów kultury. Inne sfery wspierania aktywności kulturalnej prowadzonej przez UMŁ to:

- małe granty na działania kulturalne;
- stypendia artystyczne dla osób zajmujących się twórczością artystyczną oraz upowszechnianiem i animacją kultury;
- konkursy ofert na działania w obszarze kultury;
- przyznawanie nagrody „Mecenas łódzkiej kultury”;
- przeznaczanie specjalnych pracowni twórczych do wynajmu, tzw. lokali kreatywnych;
- funkcjonowanie Komisji Dialogu Obywatelskiego ds. kultury;
- utworzenie bazy zasobów wspólnych dla sektora kultury (baza wspierająca lokalną współpracę pomiędzy instytucjami, *non-governmental organisations* (NGOs), artystami czy firmami, które działają w obszarze kultury) (Urząd Miasta Łodzi, 2021r);
- konkurs ofert skierowany do organizacji pozarządowych, których zadaniem jest prowadzenie rezydencji artystycznych w Łodzi (Urząd Miasta Łodzi, 2021d).

Łącznie wydatki budżetu miasta w obszarze kultury i ochrony dziedzictwa narodowego wyniosły w 2018 r. – 174 632 zł, a w 2019 r. – 201 246,6 zł (Urząd

Statystyczny w Łodzi, 2020). Poza działalnością Wydziału Kultury w zakresie organizacji konkursów na działania kulturalne, istotnym podmiotem jest Łódzkie Centrum Wydarzeń. Prowadzi ono projekt Kultugranty, czyli program wsparcia finansowego na organizację aktywności kulturalno-rozrywkowych. W 2021 r. przeprowadzona została już czwarta edycja tej inicjatywy (Łódzkie Centrum Wydarzeń, 2021).

Istotną spółką miejską wpływającą na organizację przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi jest Miejska Arena Kultury i Sportu sp. z o.o. (MAKiS), która nadzoruje takie obiekty, jak: hala widowiskowo-sportowa Atlas Arena w Łodzi, stadiony miejskie w Łodzi (przy al. Unii i al. Piłsudskiego), Sport Arena w Łodzi, Moto Arena Łódź, a także organizuje m.in. wydarzenia sportowe, kulturalne, rozrywkowe oraz targowe (Miejska Arena Kultury i Sportu sp. z o.o., 2021).

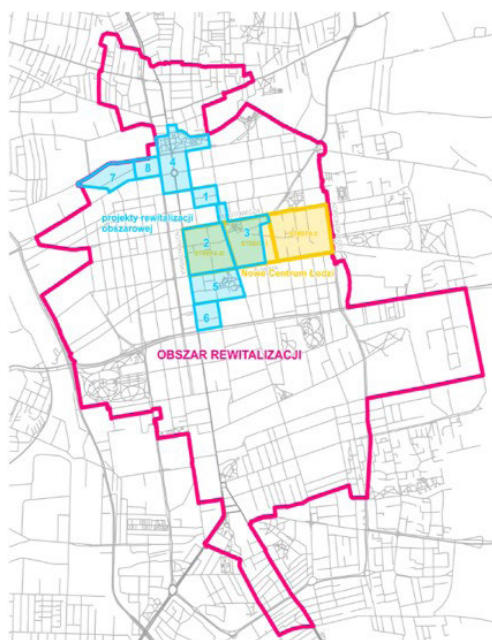
Ważną jednostką urzędniczą Urzędu Miasta Łodzi w zakresie nadzorowania terenów zieleni i dbałości o nie jest Zarząd Zieleni Miejskiej (ZZM) powołany w 2012 r. W ramach ZZM powołano wydziały zajmujące się: zielenią urządzoną, zielenią towarzyszącą, ogrodem botanicznym oraz palmiarnią, Leśnictwem Miejskim z Ośrodkiem Rehabilitacji Dzikich Zwierząt, cmentarzami komunalnymi (Doły, Zarzew, Szczecińska) (Urząd Miasta Łodzi, 2021s). Ponadto w ramach ZZM w Łodzi powołano jednostkę o nazwie Zielona Łódź, która organizuje różnorodne wydarzenia rekreacyjne na łódzkich terenach zieleni, m.in.: spacer, koncerty w parkach, spotkania edukacyjne, pikniki rodzinne, zajęcia z jogi czy plenery malarskie i fotograficzne (Urząd Miasta Łodzi, 2021o). Miasto Łódź prowadzi także jako spółkę miejską Miejski Ogród Zoologiczny, w którym coraz liczniej prowadzone są działania edukacyjne, warsztaty i inne wydarzenia (Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi, 2021).

Przestrzeń rekreacyjna Łodzi objęta jest szeroko zakrojonym programem rewitalizacji, przyjętym na podstawie Uchwały nr XXXIV/1122/20 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 24 grudnia 2020 r. zmieniającej uchwałę w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji miasta Łodzi 2026+, który realizowany jest od 2018 r. (Rada Miejska w Łodzi, 2020). Program finansowany lub współfinansowany jest z różnych źródeł publicznych i prywatnych, w tym w szczególności z: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, budżetu Miasta Łodzi, środków beneficjentów niepublicznych. Program ten, opracowany i konsultowany, zawiera szeroką diagnozę stanu zastanego oraz istotnych wskaźników obrazujących obszary szczególnie priorytetowe w zakresie działań rewitalizacyjnych. Misja rewitalizacji Łodzi została zapisana w następujący sposób: „wyzwolić potencjał centrum Łodzi i jego mieszkańców”. Ma być realizowana dzięki osiągnięciu następujących celów:

- 1) uzyskać spójność społeczną;
- 2) zmienić dzięki rewitalizacji wizerunek miasta i jego centrum (w tym: „budować wizerunek centrum Łodzi jako przestrzeni atrakcyjnej, żywej, kreatywnej, ciekawej i przyjaznej”);

- 3) ożywić lokalną przedsiębiorczość;
- 4) ożywić obszar zamieszkania (w tym: „promować powstawanie przestrzeni publicznych i półpublicznych aranżowanych z udziałem mieszkańców”, „tworzyć konsekwentną preferencję dla ruchu pieszego z uwzględnieniem dostosowania do zmian klimatycznych” oraz „poprawić wyposażenie w błękitno-zieloną infrastrukturę pozwalającą na adaptację do zmian klimatycznych”).

W konsekwencji wyznaczono 20 obszarów rewitalizacyjnych, z których pierwsze osiem uznano za priorytetowe i na ich obszarach jako pierwszych realizowane są skoncentrowane działania rewitalizacyjne (rys. 6).

Rys. 6. Obszar rewitalizacji w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+

(kolor różowy – obszar rewitalizacji, niebieski – priorytetowe projekty rewitalizacji obszarowej, żółty – obszar Nowego Centrum Łodzi)

Źródło: Urząd Miasta Łodzi, 2016.

Projekt nr 1. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 7,5 ha ograniczony ulicami: Wschodnią, Rewolucji 1905 r., Kilińskiego, Jaracza wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 2. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Piotrkowską, Narutowicza, Kilińskiego, Tuwima.

Projekt nr 3. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Narutowicza, Targową/Nowotargową, Tuwima, Kilińskiego oraz obie pierzeje ul. Kilińskiego od ul. Jaracza do ul. Narutowicza.

Projekt nr 4. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 32,5 ha ograniczony ulicami: Zachodnią, Podrzeczną, Stary Rynek, Wolborską, Franciszkańską, Północną, Wschodnią, Rewolucji 1905 r., Próchnika wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 5. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Kilińskiego, Nawrot, Piotrkowską, Tuwima.

Projekt nr 6. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Piotrkowską, Nawrot, Sienkiewicza, Piłsudskiego.

Projekt nr 7. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 14 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Gdańską, Legionów, Cmentarną wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 8. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 7 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Zachodnią, Legionów, Gdańską wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Wobec powyższych celów zaplanowane kierunki działań zdecydowanie wpłyną na organizację przestrzeni rekreacyjnej Łodzi m.in. poprzez:

- wspieranie wszelkich form aktywizacji środowisk i osób, w tym poprzez animację kultury i sportu;
- inwestycje w zakresie modernizacji instytucji, obiektów kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych;
- pobudzanie do żywego uczestnictwa w życiu społecznym (m.in. kulturowym, sportowym, edukacyjnym, prozdrowotnym);
- działania na rzecz koncentracji w centrum Łodzi corocznych wydarzeń kulturalnych o prestiżowym charakterze;
- angażowanie mieszkańców w kształtowanie przestrzeni wspólnych, takich jak: place, skwery, woonefy (podwórce miejskie), trakty piesze, parki, zielone enklawy, kameralne miejsca wypoczynku i spotkań;
- włączenie mieszkańców do wypracowania łódzkiego standardu przestrzeni rekreacyjnej dostosowanej do potrzeb łodzian, w szczególności – zgodnej ze standardami CPTED 2.0, standardami projektowania uniwersalnego i zasadami „przestrzeni przyjaznej seniorom”;
- poprawę wyposażenia obszaru w infrastrukturę drogową z uwzględnieniem poprawy bezpieczeństwa uczestników ruchu, preferencji dla ruchu pieszego, rowerowego oraz transportu publicznego, a także z uwzględnieniem traktowania ulicy jako przestrzeni kulturowej.

Niewątpliwie projekty rewitalizacyjne stwarzają dogodne warunki do budowania relacji międzyludzkich i spędzania czasu wolnego w wykreowanych przestrzeniach, czego przykładem są podjęte już działania w zakresie tworzenia woonefów oraz parków kieszonkowych na osiedlu Stare Polesie w Łodzi (Zdyb,

2017). Łódź, w związku z wieloletnimi zaniedbaniami i skomplikowaną historią rozwoju, wymaga jednak centralnego wsparcia, aby proces rewitalizacji przebiegł w pełnym zakresie (w tym przede wszystkim w obrębie rewitalizacji społecznej) (Madejska, 2014).

Ostatnim omawianym aspektem udziału władz miejskich w organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej są uchwały i strategie podejmowane między innymi na rzecz zmian przestrzennych. W ostatnim czasie zwiększa się liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które priorytetowo dotyczą opracowania planów miejscowych dla obszarów centralnych (uporządkowania struktury Strefy Wielkomiejskiej), jak również planów służących powstrzymaniu niekontrolowanej suburbanizacji dla terenów zabudowy przemysłowo-usługowej (np. dla parku im. J. Poniatowskiego czy Starego Polesia). Ponadto w ramach „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+” uchwalono „Strategię Przestrzennego Rozwoju Łodzi 2020+” (Rada Miejska w Łodzi, 2013), której głównymi celami były: rozkwit centrum miasta, ograniczenie zjawiska „rozlewania się miasta” oraz świadome i identyfikujące się z Łodzią społeczeństwo. W zakresie organizacji przestrzeni rekreacyjnej w dokumencie tym w ograniczonym stopniu kładziono nacisk na jej rozwój, natomiast bardziej na zapewnienie lepszej jakości oraz dostępności. W 2021 r. władze miasta ogłosiły projekt nowej strategii miasta („Strategia Rozwoju Miasta 2030+”), który aktualnie jest konsultowany⁸, a jego główną ideą jest realizacja hasła „Miasto tworzone wspólnie” (Urząd Miasta Łodzi, 2021f). Zapisy projektu strategii odnoszą się do organizacji przestrzeni, w tym rekreacyjnej. Wskazane jest, że Łódź ma być miastem „efektywnie kształtującym przestrzeń”, „miastem inteligentnej infrastruktury”. Inne obszary tematyczne także obrazują planowane kierunki zmian: kontynuację procesów rewitalizacyjnych i przekształceń Nowego Centrum Łodzi, rozwijanie branż kreatywnych. Ważnym zapisem związanym z tematyką pracy jest dążenie do zwiększonej liczby organizacji wydarzeń plenerowych oraz wciąż aktualne hasła tworzenia „Miasta twórczego” i „Miasta wartościowego wypoczynku” – czyli planowanie atrakcyjnych miejsc wypoczynku oraz wartościowych form spędzania czasu wolnego. W projekcie uwzględniono także dbałość o tzw. błękitno-zieloną sieć, zazielenianie przestrzeni publicznych oraz jakość terenów zieleni (Urząd Miasta Łodzi, 2021p). W zakresie planowania przestrzennego wskazano zatem konieczność tworzenia nowych terenów otwartych, w których możliwe jest realizowanie celów rekreacyjno-wypoczynkowych, miejsc rekreacji i wypoczynku, ochrona i dbałość o istniejące, a tym samym zaspakajanie potrzeb mieszkańców miasta w tym aspekcie.

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego to druga jednostka samorządu terytorialnego, która również w znaczącym stopniu wpływa na organizację

⁸ Aktualizacje projektu strategii dostępne są na stronie UMŁ (Urząd Miasta Łodzi, 2022b, dostęp: 6.04.2022).

miejskiej przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Jednostka ta realizowała „Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014–2020”, który dotyczył m.in. rozwoju sektorów kultury oraz kreatywnego, lepszego funkcjonowania instytucji kultury i oferty kulturalnej, dbałości o estetykę i spójność przestrzeni (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2017).

Samorząd wojewódzki nadzoruje funkcjonowanie takich łódzkich instytucji kultury, jak: Teatr Wielki w Łodzi, Teatr im. S. Jaracza, Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego oraz Łódzki Dom Kultury, które oferują szeroki wachlarz wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i edukacyjnych (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021c).

W zakresie działań wspierających obszar kultury ogłaszane są konkursy ofert na realizację zadań w tym obszarze. Od 2008 r. Samorząd Województwa Łódzkiego przyznaje Stypendia Artystyczne Marszałka Województwa Łódzkiego, które mają za zadanie sprzyjać rozwojowi młodzieży szczególnie uzdolnionej artystycznie, a także zachęcać młodych ludzi do tworzenia projektów z zakresu twórczości artystycznej (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2015). Z kolei od 2003 r. Samorząd Województwa Łódzkiego przyznaje Nagrody Marszałka Województwa Łódzkiego za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony dóbr kultury oraz szczególne zaangażowanie w pracę na rzecz kultury (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2016). Ponadto Departament Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego realizuje projekty kulturalno-edukacyjne o charakterze regionalnym, również na terenie miasta Łodzi (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2011).

W zakresie wsparcia rekreacji ruchowej i sportu Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego organizuje między innymi konkursy ofert na realizację zadań w tym obszarze. Marszałek Województwa przyznaje nagrody i stypendia sportowe dla osób fizycznych za osiągnięte wyniki sportowe (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021a). Od 2016 r. decyzją Ministerstwa Sportu i Turystyki samorządy województw nie realizują już zadań w zakresie Programu Rozwoju Regionalnej Infrastruktury Sportowej. Działania te nadzorowane są centralnie.

Interesującą inicjatywą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego jest wdrożenie na terenie województwa łódzkiego (w tym na terenie Łodzi) projektu „Wojewódzki Rower Publiczny” (Wojewódzki Rower Publiczny, 2021). Od 2016 r. realizowany jest także Budżet Obywatelski Samorządu Województwa Łódzkiego „Łódzkie na Plus”, w którym zgłaszane są m.in. zadania wojewódzkie o charakterze inwestycyjnym i remontowym oraz zadania powiatowe, np. o charakterze sportowym, turystycznym, z zakresu edukacji ekologicznej, upowszechniania folkloru czy kultury i historii województwa łódzkiego (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021b).

Dzięki analizie działalności jednostek samorządu terytorialnego wskazano, że ich działania dotyczą nie tylko nadzoru realizacji wydarzeń rekreacyjnych, finansowania przedsięwzięć, lecz także zapewniania i rozbudowy zaplecza infrastrukturalnego oraz przyznawania licznych nagród w ramach doceniania działań na rzecz uatrakcyjnienia jakości życia i promowania efektów działań w zakresie sportu, rekreacji oraz kultury.

Podmioty organizujące przestrzeń rekreacyjną miasta w zakresie inicjowania wydarzeń, proponowania zmian i charakteru przestrzeni są bardzo liczne. Są to wymienione już podmioty oferujące organizację wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych czy sportowych, ale też jednostki samorządu publicznego inicjujące i finansujące wydarzenia, zagospodarowanie oraz obiekty w przestrzeni rekreacyjnej. Ważnymi podmiotami organizującymi przestrzeń rekreacyjną są podmioty prywatne, na przykład firmy, które dokonują różnego rodzaju inwestycji w przestrzeń oraz stanowią istotną grupę organizatorów miejskiej rekreacji. Ważny jest także sektor organizacji pozarządowych, które często inicjują dialog z władzami miasta, kontestując niekiedy podejmowane decyzje. Angażują się jednocześnie w działania na rzecz społeczności lokalnej i stanowią ważną grupę organizatorów wydarzeń rekreacyjnych. Nie jest możliwe wymienienie z nazwy wszystkich podmiotów zaliczonych do tej grupy. Jej liczebność można oddać, odnosząc się do wyników badań statystycznych. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w sekcji działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją wynosiła w 2018 r. 1446, a w 2019 r. wzrosła do 1524, natomiast liczba osób pracujących w tym dziale w 2018 r. wynosiła 3542, a w 2019 r. – 3757 osób (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Łódzka przestrzeń rekreacyjna uległa w ostatniej dekadzie bardzo dynamicznym zmianom. Na temat atrakcyjności przestrzeni publicznej miasta toczono dyskusje z mieszkańcami, których wynikiem są różnorodne dokumenty opisujące efekty odbytych konsultacji społecznych (m.in. Urząd Miasta Łodzi, 2013a). Na zlecenie UMŁ przeprowadzane są badania opinii mieszkańców miasta na temat jakości życia w Łodzi, w tym szczegółowa ocena terenów zieleni i rekreacyjnych oraz przestrzeni publicznych, a także oferty kulturalnej i sportowej (Media-tor Badania Rynku, 2019). Z raportu z badań wynika, że łodzianie wysoko oceniają dostępność oraz zagospodarowanie terenów zieleni i miejsc do rekreacji. Porównując do wyników z poprzednich lat, coraz lepiej odnoszą się do miejskiej oferty kulturalnej. Doceniana jest oferta przedstawień, koncertów czy bezpłatnych imprez kulturalnych organizowanych w mieście. Większość uczestniczących w badaniu (ponad 60%) wysoko ocenia też dostępność miejsc, w których zarówno dorośli, jak i dzieci mogą spędzać czas wolny poza domem. Co drugi ankietowany wskazywał, że warto byłoby wprowadzić jeszcze więcej darmowych wydarzeń dla dzieci i dorosłych. Z kolei oferta sportowa w Łodzi, według autorów raportu, to jeden z trzech najlepiej ocenianych obszarów w Łodzi. Docenione zostały: możliwość uczestnictwa w wydarzeniach sportowych jako widz oraz coraz większa

liczba imprez tego typu w Łodzi. Podobnie jak w przypadku oferty kulturalnej, badani oczekują obniżania kosztów korzystania z infrastruktury sportowej (bile-tów wstępu) (Media-tor Badania Rynku, 2019).

Miasto oceniane jest często przez pryzmat subiektywnych doświadczeń. Do-konując opisu historycznych przemian Łodzi, autorka wielokrotnie przekonała się o bardzo szerokim spektrum postrzegania tego miasta. Pomocnym i inspi-rującym uzupełnieniem tej kwerendy było odniesienie się do dwóch najnowszych książek o Łodzi o charakterze publicystycznym. Pierwsza z nich to *Aleja Włók-niarek* autorstwa M. Madejskiej (2018), opisująca rozwój Łodzi przemysłowej, a przede wszystkim losy pracujących w przemyśle włókienniczym kobiet, któ-rych historia często bywa przemilczana. Druga to zbiór reportaży o tytule *Łódź. Miasto po przejściach* (Górecki i Józefiak, 2020). Jej autorzy na przywołanych licznych przykładach obrazują trudną i nietypową historię miasta. Uwypukla-ją niemal wszelkie konsekwencje upadku w Łodzi przemysłu włókienniczego (m.in. ubóstwo, patologie społeczne, korupcje), nie „oklejając” Łodzi kolorowymi bannerami miasta kreatywnego, ale wskazując na pilne wyzwania związane z zaniedbaniami w polityce socjalnej, które nawarstwiły się przez lata. Pomimo dość negatywnego wydźwięku powyższych reportaży, autorzy tych publikacji podkreślają, że w odkrywaniu i zrozumieniu dziedzictwa historycznego Łodzi możliwe jest budowanie pozytywnej narracji o mieście. Przywołane przez autor-kę publikacje dowodzą konieczności budowania opisu wybranego obszaru badań na podstawie pogłębionych studiów rozwoju historycznego miasta. Tym samym stanowi to swego rodzaju wytłumaczenie obszerności niniejszego rozdziału.

Pomocne dla analizy współczesnej przestrzeni rekreacyjnej były wyniki badań dotyczące percepcji przestrzeni miejskiej w Łodzi (Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2020; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2013, 2014). W osobistej interpretacji miasta wykorzystywane są różnego rodzaju określenia – metafory czy porów-nania. Studenci geografii w Łodzi, biorący udział w badaniu przeprowadzonym przez P. Tobiasz-Lis i M. Wójcika (2013), określili miasto z dwóch perspektyw: „Łódź to Piotrkowska, Piotrkowska to Łódź”, wskazując, że to głównie z tą ulicą kojarzy im się miasto i jest ona symbolem Łodzi. Druga perspektywa to: „Łódź jako miasto kontrastów”, podkreślająca różnorodność i przeplatanie się piękna i brzydoty w mieście. P. Tobiasz-Lis i M. Wójcik (2014) na podstawie przygoto-wanych przez studentów esejów fotograficznych dokonali opisu emocjonalnego stosunku do przestrzeni miejskiej, których interpretacje oraz wyciągnięte wnio-ski mogą być również przydatne dla lepszej organizacji miejskiej przestrzeni re-kreacyjnej.

Dostrzeżono także w przestrzeni miejskiej nowe przestrzenie rekreacyjne, których ocena i percepcja była przedmiotem analiz (Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2020). Niezaprzeczalnie w efekcie procesów przekształceń przestrzen-nych na terenach poprzemysłowych powstają nowe przestrzenie publiczne, któ-re nierzadko pełnią również funkcję rekreacyjną (Kazimierczak, 2011). Nowe

przestrzenie publiczne w Łodzi w tym kontekście opisywali badacze na przykładzie Centrum Handlowego Manufaktura (Kazimierczak, 2011), Łódź Art Center (Rouba, 2011) czy terenów obszaru centralnego Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, na której zagospodarowano zieleni, zadbane o małą architekturę i funkcjonuje tam Art Strefa – miejsce organizacji wystaw lub koncertów (Gorczyzewska, 2011). J. Mokras-Grabowska (2018) opisała przykłady wykorzystania przestrzeni postindustrialnych jako nowych przestrzeni rekreacyjnych na przykładzie EC1 Łódź – Miasto Kultury. W opinii badaczki wskazany kompleks stanowi atrakcyjną przestrzeń rekreacyjną miasta wykorzystującą potencjał i tożsamość historyczną. Wniosek ten poparty jest zebranymi wynikami badań percepcyjnych przeprowadzonych wśród osób odwiedzających to miejsce. Wyniki te ukazały znaczenie identyfikacji człowieka z przestrzenią dla projektowania wartościowych przestrzeni rekreacyjnych. Inne przykłady nowych przestrzeni rekreacyjnych Łodzi analizowanych badawczo to strefa kreatywna Piotrkowska 217, dwa woonefery (ul. 6 Sierpnia oraz ul. Traugutta) oraz tężnia solankowa na osiedlu Retkinia (Mokras-Grabowska, 2018). Różnorodność dobranych w badaniu miejsc wydaje się znacząca – pierwsza inicjatywa dotyczy strefy postindustrialnej, druga to nowy rodzaj przestrzeni publicznej, coraz częściej pojawiające się podwórce miejskie w Łodzi (szczególnie na Starym Polesiu) oraz nowy trend – budowanie tężni solankowych na terenach zieleni miejskiej (nierazko inicjatywy te powstają w efekcie wyników głosowania w Budżecie Obywatelskim). Autorka badania dokonała analizy zagospodarowania wybranych terenów oraz przeprowadziła sondaż dotyczący odczuć i emocji względem opisywanych nowych przestrzeni rekreacyjnych w Łodzi. W wyniku tych badań J. Mokras-Grabowska (2018) podkreśliła, że pomimo pozytywnej oceny opisywanych przestrzeni przez respondentów (szczególnie ich nowatorstwa) istotne jest, aby zagospodarowanie nowych przestrzeni rekreacyjnych było odpowiednio „zakotwiczone” w przestrzeni i nawiązywało do dziedzictwa lokalnego. Kontekst historyczny rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest zatem niezwykle istotny dla kreowania nowych przestrzeni rekreacyjnych, które poza funkcją wypoczynkową mogą pełnić także istotną funkcję edukacyjną oraz stawać się miejscami rozbudzania poczucia tożsamości z miastem.

3.6. Łódź jako miasto twórcze

Opis współczesnej łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jako obszaru badań byłby niepełny bez dokonania analizy w zakresie potencjału twórczego Łodzi. Pozapodmiotowe uwarunkowania twórczości Łodzi stanowią istotny kontekst przeprowadzonych badań nad zjawiskiem plenerowej rekreacji twórczej.

Łódź w 2017 r. została przyłączona do Sieci Miast Kreatywnych UCCN (ang. UNESCO Creative City Network) pod hasłem: „Łódź Miasto Filmu UNESCO”

(Urząd Miasta Łodzi, 2017). W tym samym roku Łódź była gospodarzem Kongresu Miast Kreatywnych (EC1 Łódź – Miasto Kultury, 2017). Program powstał w 2004 r., wspierając miasta, które uznały kreatywność i rozwój przemysłów kulturalnych jako strategiczny czynnik zrównoważonego rozwoju. W ramach tej sieci, do której w 2020 r. przynależało 246 miast z całego świata, wyodrębniono siedem dziedzin kreatywności, takich jak: literatura, muzyka, film, rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa, wzornictwo, gastronomia oraz sztuka mediów. Łódź jako jedno z czterech polskich miast należy do wspomnianej sieci (UNESCO, 2021). W ramach przystąpienia do niej realizuje różnorodne projekty, wydarzenia i konkursy dotyczące filmu, m.in. takie jak Łódź Film Commission, Łódzka Aleja Gwiazd, podkreślając dziedzictwo filmowe Łodzi oraz inicjując współpracę czy festiwale rozwijające tę dziedzinę sztuki (Łódź Miasto Filmu, 2021).

Łódzki potencjał twórczy analizowany był zarówno w ujęciu sektorowym (tzw. sektory kreatywne w odniesieniu do koncepcji klasy kreatywnej), jak i pod kątem tzw. klimatu dla twórczości (ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku sp. z o.o., 2014; Florida, 2009; Mroczek-Żulicka, 2015; Pożycka, 2012; Szczech, 2014; Wojnar, 2016).

W 2011 r. P. Pożycka (2012) przeprowadziła badania łódzkiego sektora kreatywnego, znajdującego się w tym czasie w fazie rozwoju, w związku z obserwowalnym wzrostem liczby podmiotów właśnie z tego sektora. Na tej podstawie prognozowała dalszy przyrost liczby podmiotów sektora kreatywnego w Łodzi, który skupiał się na: branży filmowo-fotograficznej, specjalistycznym projektowaniu oraz działalności artystyczno-kulturalnej. Powyższe podmioty, według P. Pożyckiej, wpływają na kreowanie wizerunku miasta kreatywnego.

Do powyższych badań nawiązuje E. Szczech (2014), która zbadała sposoby wdrożenia idei miasta kreatywnego w wybranych miastach w Polsce. Wybór podyktowany był analizą wyniku sondażu internetowego przeprowadzonego przez R. Floridę (Florida, 2009), według którego najbardziej kreatywnymi polskimi miastami są Lublin, Łódź i Wrocław. Respondenci wskazali, że miasta te kojarzą im się jako kreatywne. Według opinii klasy kreatywnej odbierane są jako atrakcyjne ze względu na kreatywną atmosferę, dobre warunki do wprowadzania innowacyjnych produktów i usług oraz dobrze funkcjonujące społeczności lokalne. W porównaniu do państw europejskich polskie miasta wykazują podobny poziom kapitału kreatywnego, lecz zdecydowanie niższe wyniki w zakresie finansowania badań i rozwoju, które są istotne dla rozwoju kreatywnych miast według koncepcji R. Floridy (2010).

W 2014 r. agencja badawcza ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku sp. z o.o. na zlecenie Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego działającego w strukturach Biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi przygotowała raport podsumowujący wyniki badań na temat potencjału przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym (ŁOM). W badaniach porównywano uzyskane wyniki w podziale na powiaty, w tym powiat miasto Łódź.

W strukturze branżowej dominowały podmioty zajmujące się reklamą i oprogramowaniem oraz firmy architektoniczne, które wskazywane są jako jedna ze specjalizacji miasta. Istotne było również znaczenie podmiotów związanych z wzornictwem i projektowaniem mody. W ramach analizy przeprowadzono badanie CATI ($n = 200$) z przedstawicielami sektora kreatywnego, którzy krytycznie ocenili stan rozwoju sektora kreatywnego, wskazując na słabą pozycję przemysłów kreatywnych w strukturze gospodarczej ŁOM, również względem innych województw czy obszarów metropolitalnych. Respondenci docenili jednak w Łodzi działania na rzecz wykrystalizowania się i wzmocnienia sektora kreatywnego. Ankietowani uznali, że pozycja przemysłów kreatywnych powinna zostać wzmocniona poprzez wykorzystanie własnego potencjału lokalnych i regionalnych firm opisywanego sektora. Docenili również działalność władz miasta Łodzi, które w ich opinii są pozytywnie nastawione do młodych ludzi chcących rozpocząć działalność w przemyśle kreatywnych.

Potencjał kreatywny Łodzi szerzej zaprezentowała K. Wojnar (2016) w swoich badaniach polskich miast w kontekście koncepcji klasy kreatywnej R. Floridy (2010). K. Wojnar (2016) zaproponowała, aby wskaźnik klasy kreatywnej mierzony był liczbą pracowników zatrudnionych w zawodach kreatywnych w stosunku do liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym. W tab. 19 dostrzec można, że Łódź nie plasuje się w czołówce polskich miast. Tylko co piąty pracownik w wieku produkcyjnym został tu zakwalifikowany do zawodów kreatywnych.

Tab. 19. Klasa kreatywna w polskich miastach, ujęcia bezwzględne i względne na przykładzie miast wojewódzkich w 2010 r.

Miasto	Klasa kreatywna w ujęciu bezwzględnym [liczba]	Klasa kreatywna względem liczby pracujących według danych GUS Z-12 [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym [%]
Warszawa	572 140	59	34	53
Rzeszów	41 674	52	23	35
Poznań	117 795	55	21	32
Kraków	154 034	52	20	31
Olsztyn	34 530	56	20	29
Wrocław	118 015	51	19	28
Opole	22 262	60	18	27
Gorzów Wielkopolski	21 283	49	17	26

Miasto	Klasa kreatywna w ujęciu bezwzględnym [liczba]	Klasa kreatywna względem liczby pracujących według danych GUS Z-12 [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym [%]
Lublin	57 460	52	16	25
Kielce	31 107	50	15	24
Trójmiasto	105 372	53	14	22
Zielona Góra	17 085	43	14	22
Białystok	40 909	52	14	21
Toruń	28 347	53	14	21
Łódź	95 766	51	13	20
Bydgoszcz	46 821	48	13	20
Szczecin	49 732	54	12	19
Konurbacja górnośląska	220 736	44	11	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Wojnar (2016).

Łódzka klasa kreatywna stanowiła 20% mieszkańców w wieku produkcyjnym, na co składało się: 14,67% twórczych specjalistów, 6,61% superkreatywnego rdzenia oraz 0,17% bohemy. K. Wojnar (2016), analizując wyniki, określiła, że wynik mieszczący się w przedziale między 20–25% uznaje się za średni rezultat – adekwatny dla ośrodków o słabo rozwiniętych funkcjach metropolitalnych, zatem w przypadku Łodzi i Trójmiasta wynik ten jest zaskakujący, ponieważ świadczy o niskim potencjale kreatywnym w stosunku do ich wielkości i funkcji.

Na podstawie badań ankietowych oraz przeprowadzonych wywiadów indywidualnych z przedstawicielami klasy kreatywnej w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu, Szczecinie oraz Olsztynie K. Wojnar (2016) opisała studia przypadków wybranych polskich miast. Badanie to miało wyjaśnić, na ile specyficzny klimat polskich miast przekłada się na ich atrakcyjność w ocenie przedstawicieli klasy kreatywnej. Jak wyjaśnia, pojęcie specyficznego klimatu miasta odnosi się do subiektywnego odczucia względem danej przestrzeni miejskiej, związanego z doświadczeniem go i poruszaniem się po nim. Może dotyczyć zarówno przestrzeni miasta, historii, jak i mieszkańców. K. Wojnar (2016) łódzki specyficzny klimat określiła jako dysonans między atrakcyjnie prowadzoną promocją miasta a rzeczywistym odbiorem panującego w nim ubóstwa oraz widocznymi wieloletnimi zaniedbaniami, które przekładają się na niską konkurencyjność i atrakcyjność miasta w opinii przedstawicieli klasy kreatywnej. Podążyła w wątpliwość

zasadność opierania rozwoju Łodzi na przemysłach kreatywnych. Nie podważała łódzkich tradycji artystycznych (dotyczących branży filmowej, tekstylnej, łódzkiej awangardy), ale nie dowierzała w to, że sektor kreatywny w Łodzi jest na tyle innowacyjny, silny instytucjonalnie oraz kapitałowo, aby można było na nim oprzeć przyszły rozwój. K. Wojnar, nie wskazując jednak żadnych źródeł danych, powtórzyła stereotypy o Łodzi: wyludnianie się miasta, niskie płace, obserwowalne ubóstwo.

K. Wojnar (2016) dostrzegła również, że czynnikiem przestrzennym, który dodatkowo utrudnia sytuację miasta, jest linearny układ urbanistyczny, dekapitalizacja substancji mieszkaniowej i rozległe, niezagospodarowane tereny postindustrialne. Ulica Piotrowska wydawała się jej problemowa, bo chociaż stanowi oś miasta, to nie do końca pełni funkcję centrum i traci na popularności na rzecz zrewitalizowanego Centrum Handlowego Manufaktura, które oceniane jest jako pozytywny przykład rewitalizacji oraz zorganizowania nowej, brakującej w mieście „agory” życia rozrywkowego, atrakcyjnego zarówno dla mieszkańców, jak i turystów.

Autorka niniejszej publikacji ocenia powyższe konkluzje K. Wojnar jako bardzo subiektywne, ponieważ niekiedy brakuje w nich odniesień do innych badań prowadzonych w mieście czy chociażby do publicznych danych statystycznych. Wyniki badań oraz wnioski sformułowane przez K. Wojnar zestawiała więc z własnymi wynikami badań (Mroczek-Żulicka, 2015). Badania dotyczyły Łodzi jako środowiska sprzyjającego twórczości w opinii wybranej grupy łódzkich studentów oraz twórców. Łódź, według respondentów, określana była jako „miasto sprzeczności”. Wielu z nich odnajdywało zarówno pozytywne strony miasta (stymulatory twórczości): niepowtarzalny „klimat”, wyjątkowe miejsca, ludzi czy wydarzenia miejskie, jak i negatywne zjawiska (inhibitory twórczości): zaniedbany wygląd miasta, liczne problemy społeczne, mały przyrost gospodarczy i niedostateczne zagospodarowanie przestrzeni miejskiej. Łódzki potencjał twórczy to wciąż warty dalszych eksploracji aspekt funkcjonowania miasta.

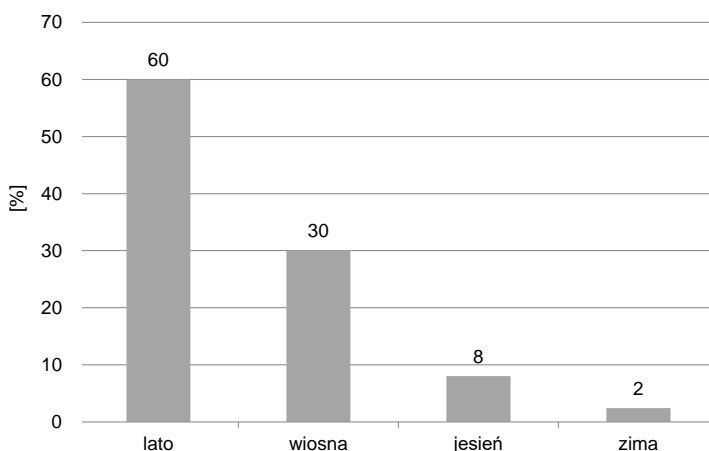
4. CHARAKTERYSTYKA PLENEROWEJ REKREACJI TWÓRCZEJ W ŁODZI

Charakterystyka przemian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz jej twórczego potencjału stała się podstawą do identyfikacji możliwych miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej. W opinii autorki na szczególną uwagę zasługiwały takie przestrzenie, jak:

- tereny zieleni, ze względu na unowocześnianie zagospodarowanie oraz tworzenie nowych rodzajów zieleni miejskiej (m.in. parki kieszonkowe);
- przestrzenie postindustrialne, które coraz częściej poddawane są procesom rewitalizacyjnym, stwarzają potencjał dla powstania tzw. przestrzeni kreatywnych.

Wykorzystywanie powyższych przestrzeni na potrzeby organizacji plenerowej rekreacji twórczej zostało poddane weryfikacji w ramach jednej z postawionych hipotez. W tym celu, w roku kalendarzowym 2019, wykorzystując definicję operacyjną rekreacji twórczej, zebrano dane na temat wydarzeń organizowanych w plenerze, skierowanych do osób dorosłych w Łodzi. Uporządkowana baza danych stanowiła podstawę do analizy – przestrzennej i statystycznej.

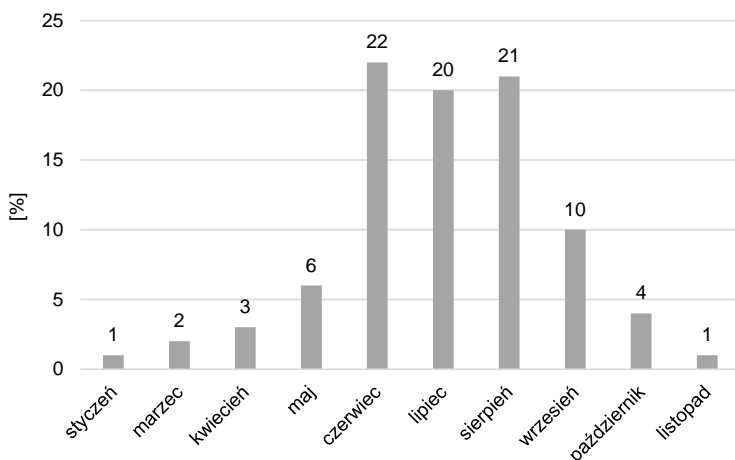
W toku zbierania danych w 2019 r. wyodrębniono 212 wydarzeń. Zdecydowana ich większość została zorganizowana latem – 128 wydarzeń (60%), 63 (30%) odbyło się wiosną, 16 (8%) jesienią, a tylko pięć (2%) zimą (rys. 7). Wynik ten wskazuje na sezonowość organizacji plenerowych wydarzeń.

Rys. 7. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r. według pór roku

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej wydarzeń zorganizowano w miesiącach: czerwiec (22%), sierpień (21%) i lipiec (20%). Więcej wydarzeń miało miejsce we wrześniu (10%) niż w maju (6%). Najmniej odbyło się w styczniu i listopadzie (po 1%), marcu (2%) oraz kwietniu (3%). Nie odnotowano żadnego wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w lutym i grudniu, co wskazuje, że korzystaniu z przestrzeni otwartych sprzyjają wyższe temperatury oraz brak opadów atmosferycznych w trakcie organizowanych przedsięwzięć (rys. 8).

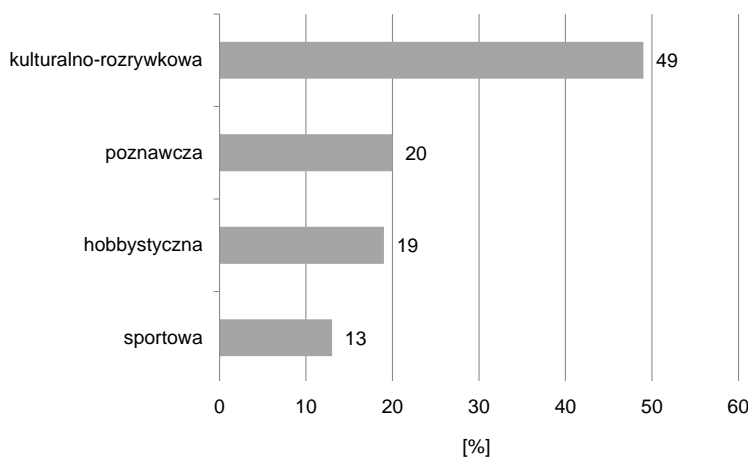
Rys. 8. Sezonowość wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystyczna dla analizowanych wydarzeń była ich cykliczność (69%), a przede wszystkim bezpłatność (97%), która stanowiła istotny warunek dostępności dla odbiorców, ale też powodowała szereg konsekwencji dla organizatorów tego typu inicjatyw.

Rekreacja twórcza, zgodnie z definicją operacyjną, wyróżnia się m.in. oryginalnością, dlatego trudno zaklasyfikować wybrane wydarzenia do opisywanych w literaturze przedmiotu form rekreacji. W celu zobrazowania spektrum analizowanego zjawiska wyselekcjonowanym wydarzeniom przyporządkowano jednak ich dominujący charakter do następujących form rekreacji: kulturalno-rozrywkowa (np. koncerty, spektakle, pikniki, pokazy filmów), poznawcza (połączona z poznawaniem/odkrywaniem miasta, np. spacer, gry miejskie), hobbystyczna (rozwijająca zainteresowania i pasje, np. warsztaty) oraz sportowa (związana z aktywnością ruchową). W ramach jednego wydarzenia wykorzystywane mogły być różne formy rekreacji, które wzajemnie się przenikają, stąd trzeba podkreślić umowność tego podziału.

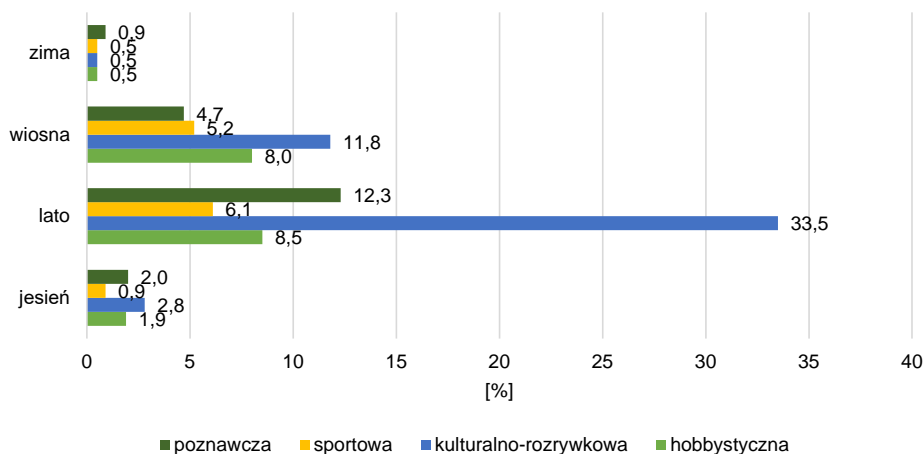
Analizowane wydarzenia najczęściej przybierały charakter rekreacji kulturalno-rozrywkowej (103 wydarzenia, co stanowiło aż 49%), podobna liczba wydarzeń zaliczona została do rekreacji poznawczej (42 wydarzenia – 20%) i hobbystycznej (40 wydarzeń – 19%), nieco mniej – do rekreacji sportowej (27 wydarzeń – 13%) (rys. 9). Dominacja rekreacji kulturalno-rozrywkowej wynika z wielu przykładów, które mogą się mieścić w tej formie rekreacji. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na popularność form związanych z poznawaniem miasta oraz rozwojem osobistym, np. warsztatów.

Rys. 9. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji

Źródło: opracowanie własne.

Pora roku różnicowała dominujące formy plenerowej rekreacji twórczej (rys. 10). Zimą, z uwagi na małą liczbę wydarzeń, trudno było wskazać jedną dominującą formę. Wiosną przeważały wydarzenia o charakterze rekreacji kulturalno-rozrywkowej (11,8%) nad rekreacją hobbystyczną (8%). Latem zdecydowanie częściej organizowano rekreację kulturalno-rozrywkową (33,5%), następnie poznawczą (12,3%) i hobbystyczną (8,5%). Jesienią, podobnie jak zimą, różnice w odsetku wydarzeń były nieduże: najwięcej z zakresu rekreacji kulturalno-rozrywkowej (2,8%), następnie poznawczej (1,9%) i hobbystycznej (1,9%), najmniej – sportowej (0,9%). Latem szczególnie wzrastał odsetek rekreacji poznawczej, co może wynikać z popularności wydarzeń o takim charakterze nie tylko wśród mieszkańców, lecz także przyjezdnych.

Rys. 10. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji i pór roku

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 20 zawiera opisy przykładów analizowanych wydarzeń z podziałem na formy rekreacji. Jako przykład plenerowej rekreacji twórczej o dominującym charakterze rekreacji kulturalno-rozrywkowej wskazano cykl wydarzeń artystycznych „Uczta Wartości / Ogród Rozkoszy Miejskich”, zorganizowanych w otwartych przestrzeniach Księżego Młyna. Przykładem rekreacji poznawczej był spacer „Śladami buntowniczek. Spacer po mieście”, dotyczący poszukiwania historii łódzkich bohaterek oraz miejsc z nimi związanych w przestrzeni miasta, zorganizowany przez fundację Łódzki Szlak Kobiet. Rekreację hobbystyczną reprezentowały plenerowe warsztaty rysunkowe w łódzkich parkach, organizowane przez Zieloną Łódź – „Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy”. Jako przykład rekreacji sportowej wskazane jest wydarzenie „Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka”, czyli połączenie wydarzenia typu piknikowe śniadanie w parku (park Źródliśka I wraz z zapleczem Tubajki – kawiarni znajdującej się w tym parku) z treningiem sportowym zaproponowanym przez trenerkę personalną.

Tab. 20. Przykłady wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej z podziałem na formy rekreacji

Forma rekreacji	Nazwa wydarzenia	Charakterystyka	Miejsce organizacji	Organizator
Kulturalno-rozrywkowa	„Uczta Wartości / Ogród Rozkoszy Miejskich”	Seria spotkań, warsztatów i wydarzeń, dla których wspólnym mianownikiem była inspiracja obrazem Hieronima Boscha pt. <i>Ogród rozkoszy ziemskich</i> , ukazującym symboliczną walkę człowieka z jego słabościami	Księży Młyn	Stowarzyszenie Profilaktyki i Resocjalizacji AD REM, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii nr 3 w Łodzi, Fundacja Przędzalnia Sztuki
Poznawcza	„Śladami buntowniczek. Spacer po mieście”	Wycieczka miała na celu przypomnienie o łódzkich buntowniczkach z różnych okresów historii i pokazanie związanych z nimi miejsc	Początek spaceru: IV LO im. E. Szczyńskiej, ul. Pomorska 16	Łódzki Szlak Kobiet
Hobbystyczna	„Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy”	Letnie warsztaty rysunkowe w łódzkich parkach	Łódzkie parki: park Sielanka, park im. J. Matejki, park im. J. Poniatowskiego, park Podolski, park Widzewska Górka, park Nad Jasieniem, park im. J. Dąbrowskiego, park Nad Sokołówką	Projekt Zielona Łódź, w ramach ZZM

Tab. 20 (cd.)

Forma rekreacji	Nazwa wydarzenia	Charakterystyka	Miejsce organizacji	Organizator
Sportowa	„Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka”	Otwarte treningi (różne rodzaje aktywności ruchowej) połączone ze śniadaniem w parku w formie pikniku	park Źródlika I	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku

Źródło: opracowanie własne.

Wymienione przykłady wydarzeń obrazują interesujący dobór miejsc do proponowanych form rekreacji oraz organizatorów, którzy podjęli się ich organizacji. Wyjaśnienie wskazanych cech analizowanych wydarzeń opisane zostało w dalszej części rozdziału.

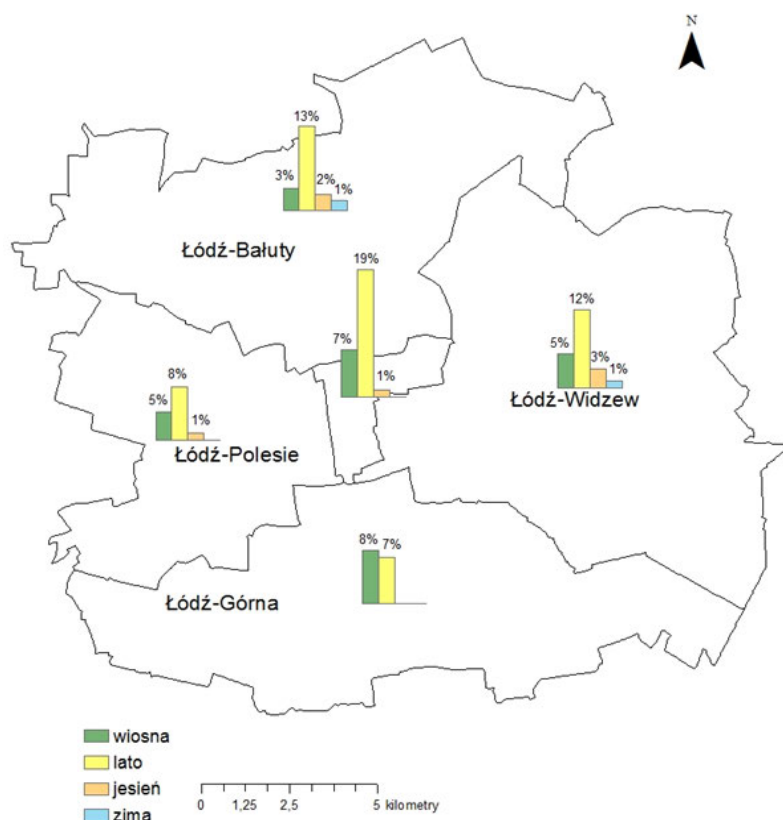
4.1. Analiza przestrzenna plenerowej rekreacji twórczej

Wykorzystując zebraną bazę analizowanych 212 wydarzeń oraz podkład mapy Łodzi, pozyskanej z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, przeprowadzono analizę przestrzenną rozmieszczenia badanego zjawiska w programie ArcGIS 10.7.1. W celu pogłębienia analizy dokonano zestawień tabelarycznych oraz prezentacji danych na wykresach, obrazując szczegółowo zebrane wyniki.

Analizowane wydarzenia w większości zorganizowano w centrum miasta, ale nie była to znacząca przewaga. Odbywały się we wszystkich łódzkich dzielnicach, ale najwięcej z nich w Śródmieściu (centrum miasta – 27%), na Widzewie (wschodnia część miasta – 21%) i na Bałutach (północna część miasta – 20%) (rys. 11). Mniejszy odsetek wydarzeń został zorganizowany w dzielnicy Górna (południowa część miasta – 15%) oraz na Polesiu (zachodnia część miasta – 14%). Pozostały odsetek wydarzeń nie został przypisany do żadnej z dzielnic z powodu zróżnicowania lokalizacji (np. gry i spacerów miejskich organizowane na obszarze więcej niż jednej dzielnicy). Szerokie spektrum rekreacji twórczej sprawia, że wydarzenia nie odbywają się jedynie w centrum miasta. Popularność oraz dostępność centralnej części Łodzi nie determinuje wyboru miejsc i terenów.

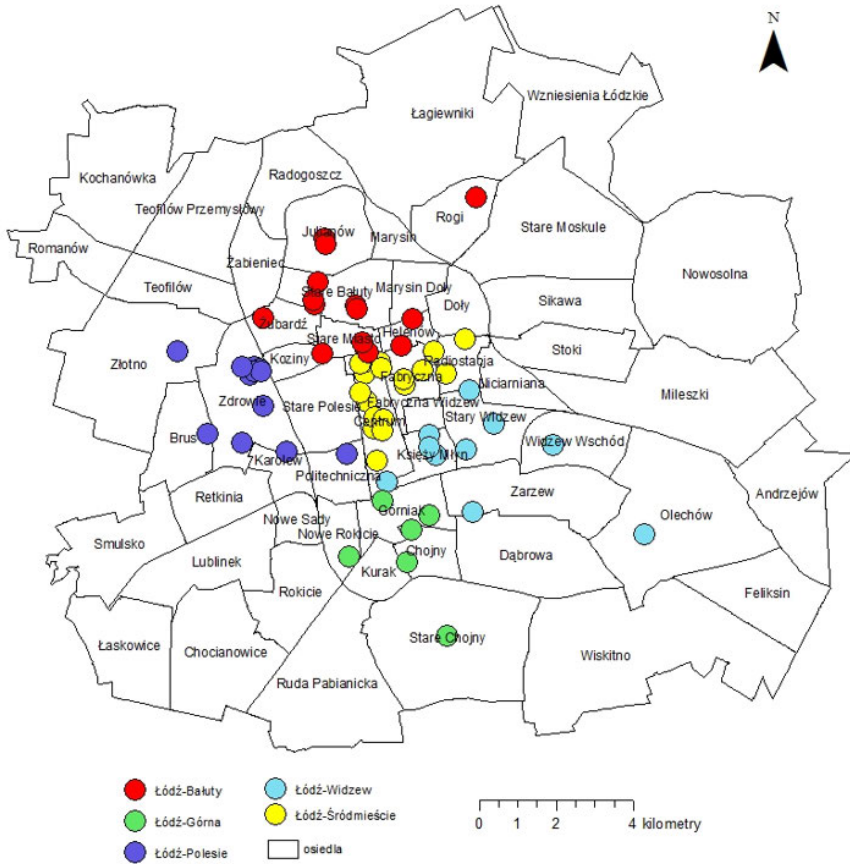
Warto zwrócić uwagę na częstotliwość wykorzystania poszczególnych miejsc w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi na potrzeby organizacji badanych wydarzeń.

Z analizy procesu geokodowania wynika, że miejsca te zlokalizowane były w trzech dzielnicach: Górna, Widzew (na terenach przylegających do centrum miasta) i Śródmieście (rys. 13). Najpopularniejszym miejscem były Ogrody Geyera, czyli nowa inwestycja na mapie Łodzi na terenie przemysłowym (dawnej fabryki Ludwika Geyera, założyciela starszej Białej Fabryki – obecnie siedziby Centralnego Muzeum Włókiennictwa), która w 2019 r. rozpoczęła działania promocyjne po zakończeniu pierwszego etapu przebudowy. Według planów na terenie zrewitalizowanej fabryki powstaną mieszkania oraz obiekty związane obszarem kultury, gastronomii, biznesu i wypoczynku.

Rys. 11. Plenerowa rekreacja twórcza według pór roku w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

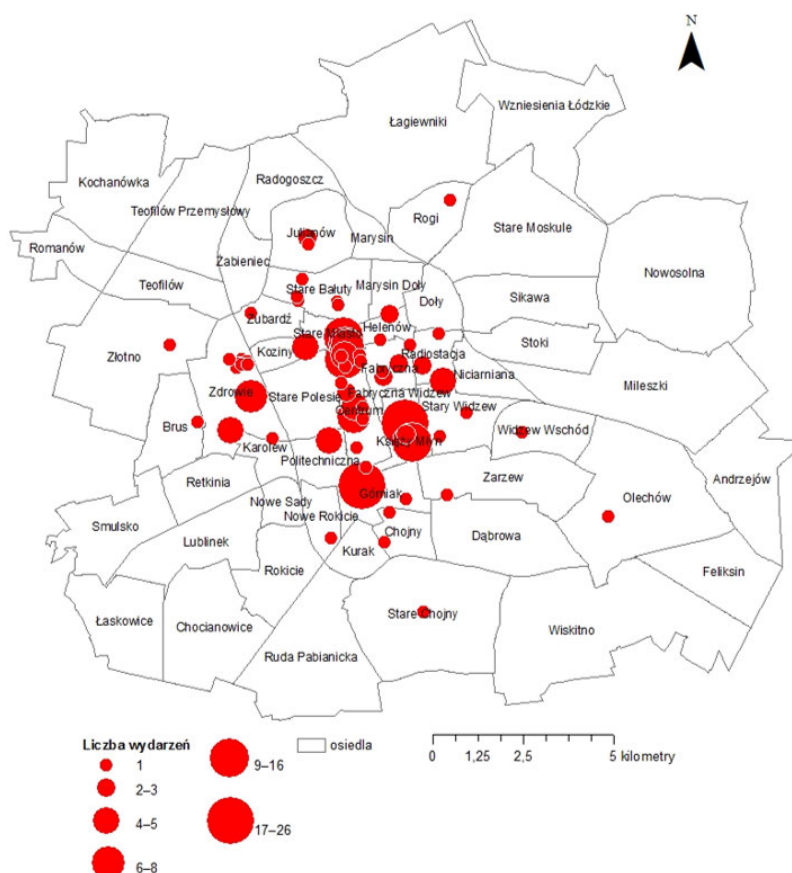

Rys. 12. Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi w 2019 r. według dzielnic

Źródło: opracowanie własne.

Popularnym miejscem organizacji wydarzeń był też park Źródlika I, usytuowany w dzielnicy Widzew, ale w bliskim sąsiedztwie centrum miasta. Jest to najstarszy park w Łodzi, który cieszy się od lat popularnością zarówno z powodu zabytkowego charakteru, jak i znajdujących się tam obiektów, takich jak: palmiarnia, pomniki przyrody oraz parkowa kawiarnia. Trzecie najbardziej popularne miejsce to Pasaż Róży, usytuowany przy ul. Piotrkowskiej 3, gdzie mieścił się najstarszy w Łodzi hotel (Hotel Polski) z połowy XIX w. Został opuszczony na początku XX w., a po II wojnie światowej stał się kamienicą komunalną. Podwórko przy tej posesji przeszło metamorfozę dzięki projektowi Joanny Rajkowskiej, zmieniającemu go w pasaż artystyczny – na ścianach budynku umieszczono małe kawałki potłuczonych lusterek. Popularnymi miejscami organizacji plenerowej rekreacji twórczej były również: Księży Młyn (zespół urbanistyczny uznawany

za największy zabytkowy kompleks fabryczny Łodzi, powstały w drugiej połowie XIX w.), parki miejskie czy określane jako zaniedbany i zapomniany – Stary Rynek (którego rewitalizacja planowana jest na lata 2021–2023) (Urząd Miasta Łodzi, 2016).

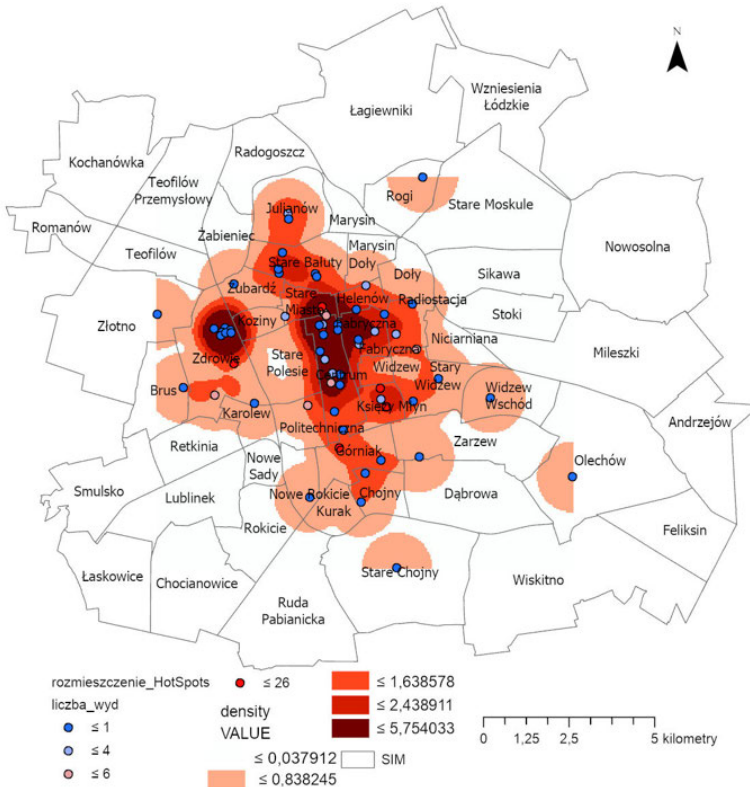

Rys. 13. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej według ich liczby w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Zagęszczenie wydarzeń było w centrum miasta, przybierając kształt podobny do zarysu powierzchni dzielnicy Śródmieście, wydłużony w północnej części na obszar dzielnicy Bałuty i nieznacznie na południe – na obszar dzielnicy Górna oraz na wschód – na obszar dzielnicy Widzew (rys. 14). Szczególne zagęszczenie skupień zlokalizowane było na granicy dzielnic Śródmieście i Bałuty. Druga istotna „wyspa” skupień zlokalizowana była w dzielnicy Polesie, w pobliżu parku im. J. Piłsudskiego i osiedla im. J. Montwiłła-Mireckiego. Zagęszczenie skupienia

wydarzeń widoczne było także na dwóch obszarach graniczących z dzielnicą Śródmieście – na Górnjej (ze względu na dużą liczbę wydarzeń na terenie Ogrodów Geyera) oraz Widzewie (ze względu na sporą liczbę wydarzeń na Księżym Młynie oraz w parku Źródlińska I). Charakterystyczne dla analizowanych wydarzeń było jednocześnie to, że bywały organizowane również poza głównymi obszarami zagęszczenia, niekiedy w znacznie oddalonych od centrum przestrzeniach rekreacyjnych.

Rys. 14. Mapa skupień i zagęszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

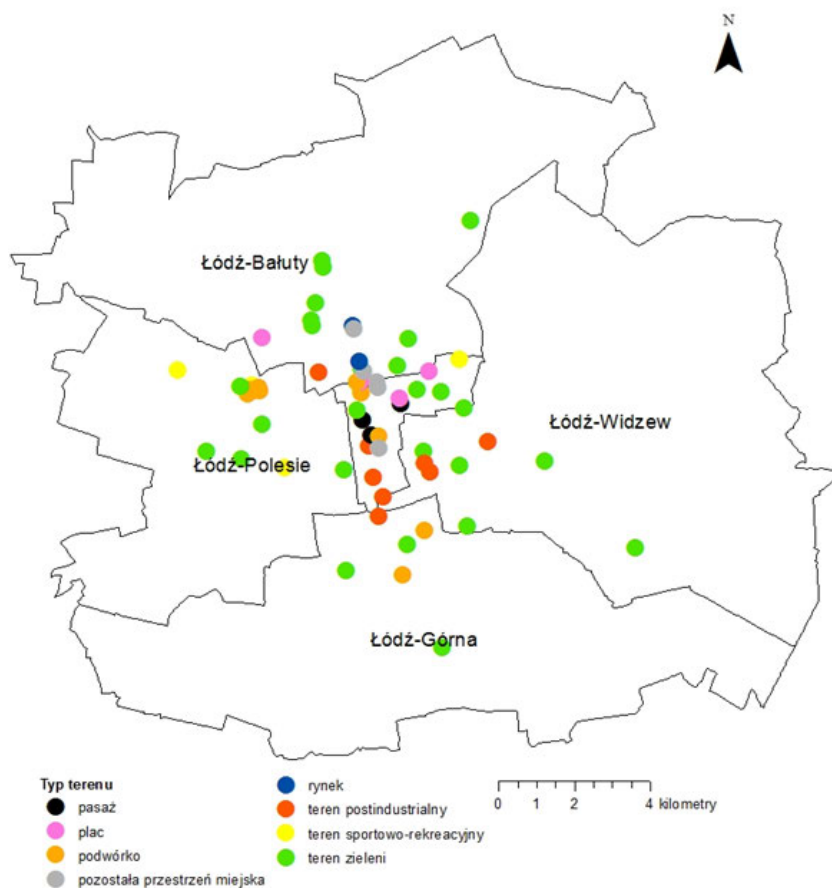
Nie jest zaskakujące, że tego rodzaju inicjatywy podejmowane były w centrum miasta, które posiada istotne walory przyrodniczo-kulturowe i gdzie znajdują się modne miejsca spotkań. Organizatorzy mogli wybierać tę lokalizację ze względu na wysoką dostępność, popularność spędzania tam czasu wolnego (np. na terenach zieleni) oraz atrakcyjność historyczną. Ciekawym trendem było organizowanie wydarzeń na mniej popularnych terenach zieleni, podwórkach, boiskach, których

zasięg bywa bardziej lokalny (osiedlowy). Interesujące w zaprezentowanej analizie wydarzeń były tzw. białe plamy, czyli obszary, na których w badanym okresie nie odnotowano żadnego wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, pomimo że posiadają one wysokie walory przyrodnicze czy kulturowe (np. Ruda Pabianicka, Stawy Stefańskiego, stawy na Młynku, Las Łagiewnicki). Niewątpliwie trudnością organizacyjną mogła być dostępność transportowa wskazanych terenów, możliwości dojazdu do nich czy nawet ich niska popularność. Znaczenie mogła mieć niewystarczająco silnie związana ze sobą społeczność lokalna zamieszkująca niektóre osiedla bądź inne trudności (np. finansowe). Z pewnością jednak tereny te stanowią potencjał dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Aby takie miejsca scharakteryzować, warto wskazać swoiste cechy tych miejsc, w których podjęto się organizacji tego rodzaju wydarzeń w 2019 r.

Analizę rozmieszczenia wydarzeń przeprowadzono również z podziałem na typy terenu, takie jak: pasaż, plac, podwórko, rynek, teren postindustrialny, teren sportowo-rekreacyjny, teren zieleni, pozostała przestrzeń miejska (rys. 15). We wszystkich dzielnicach dominowały wydarzenia odbywające się na terenach zieleni. Popularnym typem terenu były tereny postindustrialne, a analizowane wydarzenia koncentrowały się w dzielnicy śródmiejskiej oraz jej bliskim sąsiedztwie. W centralnej części miasta częściej wykorzystywane były także pasaże i place. Podwórka różnych instytucji czy osiedli były miejscem organizacji wydarzeń poza Śródmieściem, szczególnie w dzielnicach Górna i Polesie. Na Widzewie zorganizowano wydarzenia przede wszystkim na terenach zieleni i obszarach postindustrialnych.

W badanym okresie analizowane wydarzenia najczęściej organizowane były w przestrzeniach postindustrialnych oraz parkach. Wykorzystywano także miejsca, które nie zawsze kojarzą się z najbardziej popularnymi obszarami rekreacji. Ich wybór uzasadnić można walorami przyrodniczymi i kulturowymi oraz swoistym *genius loci*. Podwórce miejskie, pasaże miejskie, podwórka, place, na których zorganizowano na przykład przedstawienia, nawiązywały do historii obszaru czy obiektu (tab. 21). Organizacja wydarzenia w danej lokalizacji sprzyjać miała zatem poznawaniu albo odkrywaniu na nowo miejsc interesujących z punktu widzenia organizatora. Wynika z tego, że swoiste cechy wybieranych miejsc to ważne tło organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Wątek ten został rozwinięty w dalszych podrozdziałach podsumowujących analizę wywiadów eksperckich oraz wywiadów z organizatorami.

Różnorodność terenów, na których organizowane były analizowane wydarzenia, zależała m.in. od zasobów danego obszaru, możliwości wypromowania wydarzenia i zachęcenia do uczestnictwa w nim. Istotne znaczenie miały również czynniki ekonomiczne i administracyjne. Organizacja wydarzeń na niektórych typach terenu generuje bowiem różnego rodzaju utrudnienia – opłaty za udostępnienie przestrzeni (np. prywatnych przestrzeni postindustrialnych), uzyskanie zgód czy pozwoleń (np. na terenach zieleni miejskiej). Ważnym punktem odniesienia wydaje się także otoczenie miejsca organizacji wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej.

Rys. 15. Rozmieszczenie plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 21. Najbardziej popularne miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.

Nazwa miejsca	Liczba wydarzeń	Odsetek analizowanych wydarzeń [%]	Dzielnica
Ogrody Geyera	26	12	Górna
Park Źródlińska I	18	8	Widzew
Pasaż Róży	16	8	Śródmieście
Księży Młyn	11	5	Widzew
Stary Rynek	9	4	Bałuty

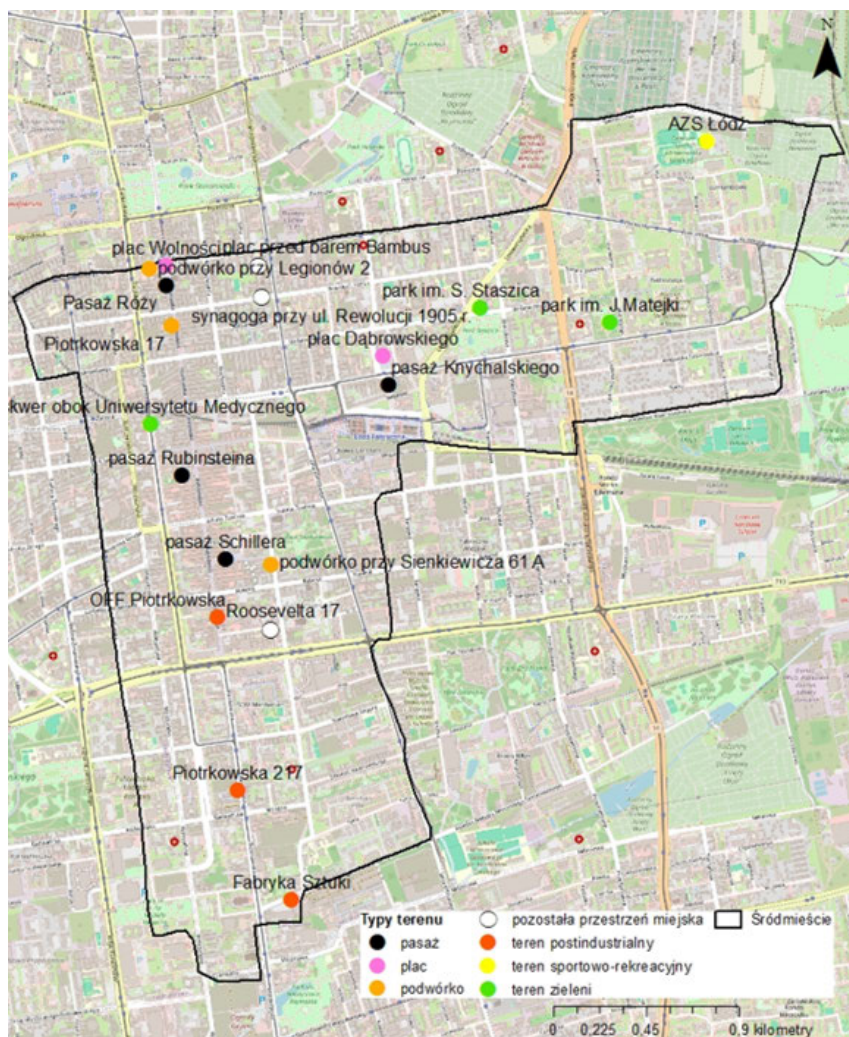
Nazwa miejsca	Liczba wydarzeń	Odsetek analizowanych wydarzeń [%]	Dzielnica
Park im. J. Piłsudskiego	8	4	Polesie
Przystanek Architektura	6	3	Bałuty
OFF Piotrkowska	6	3	Śródmieście
Park Staromiejski	6	3	Bałuty
Ogród botaniczny	5	2	Polesie
Park 3 Maja	5	2	Widzew
Pasaż Schillera	4	2	Śródmieście
Rynek Włókniarek Łódzkich	4	2	Bałuty
Plac Wolności	4	2	Śródmieście

Źródło: opracowanie własne.

W dzielnicy Śródmieście większość wydarzeń skoncentrowana była wokół ul. Piotrkowskiej i w okolicy, gdzie zlokalizowane są ważne instytucje (np. Fabryka Sztuki, synagoga przy ul. Rewolucji 1905 r.) oraz miejsca spotkań (np. pasáže i place, OFF Piotrkowska czy Piotrkowska 217) (rys. 16). Interesujący wydaje się wybór miejsc wokół Nowego Centrum Łodzi (np. pasaż Knychalskiego, pl. Dąbrowskiego oraz parków: im. S. Staszica i im. J. Matejki), które być może w przyszłości stanie się bardziej atrakcyjną i popularną przestrzenią rekreacyjną. Ważnym aspektem mogącym mieć znaczenie dla wyboru konkretnych lokalizacji w centrum jest charakter miasta akademickiego – obecność osiedli studenckich i budynków uczelnianych stanowić może o atrakcyjności wybieranych typów terenu.

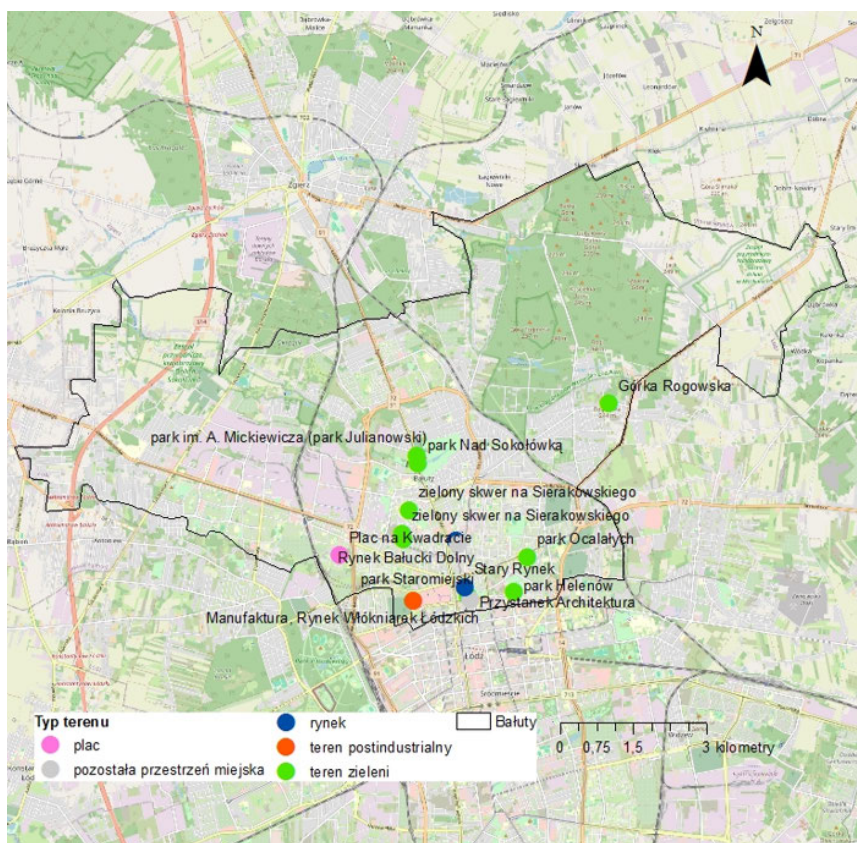
W dzielnicy Bałuty zdecydowanie dominował wybór terenów zieleni na miejsce organizacji analizowanych wydarzeń (rys. 17). Warto jednak zwrócić uwagę, że w ogóle nie został wykorzystany rozległy obszar Lasu Łągiwnickiego. Dostępność tego terenu może być ograniczona dla szerszej grupy mieszkańców. Górka Rogowska stała się natomiast odpowiednim miejscem do organizacji wydarzeń związanych z obserwowaniem nieba. W dzielnicy tej dostrzec można także trend organizowania wydarzeń skierowanych do najbliższego sąsiedztwa, o znaczeniu osiedlowym (np. na skwerach przy ul. Sierakowskiego czy na tzw. Placu na Kwadracie przy filii Bałuckiego Ośrodka Kultury). Bałuty jako historycznie niezwykle ciekawy obszar (m.in. ze względu na stereotyp „najgorsze” dzielnicy oraz teren łódzkiego getta żydowskiego) stanowił inspirację do organizacji wydarzeń, dzięki którym próbuje się przelamać obiegowy stereotyp oraz odkryć swoistą „urodę” tej dzielnicy, np. Starego Rynku, obszarów wokół Rynku Bałuckiego. Z kolei na terenie kontrastującego Centrum Handlowego Manufaktura – na Rynku Włókniarek Łódzkich – bywały też

organizowane wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Stosunkowo nowym obszarem do organizacji tego typu wydarzeń była wyremontowana zajezdnia tramwajowa – Przystanek Architektura (obecnie siedziba Łódzkiej Okręgowej Izby Architektów) oraz przestrzeń wokół niej. Poza atrakcyjnością wizualną tego miejsca istotne znaczenie ma zapewne bliskość Centrum Handlowego Manufaktura, ul. Piotrkowskiej oraz parku Staromiejskiego (tzw. parku Śledzia).

Rys. 16. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Śródmieście w 2019 r.

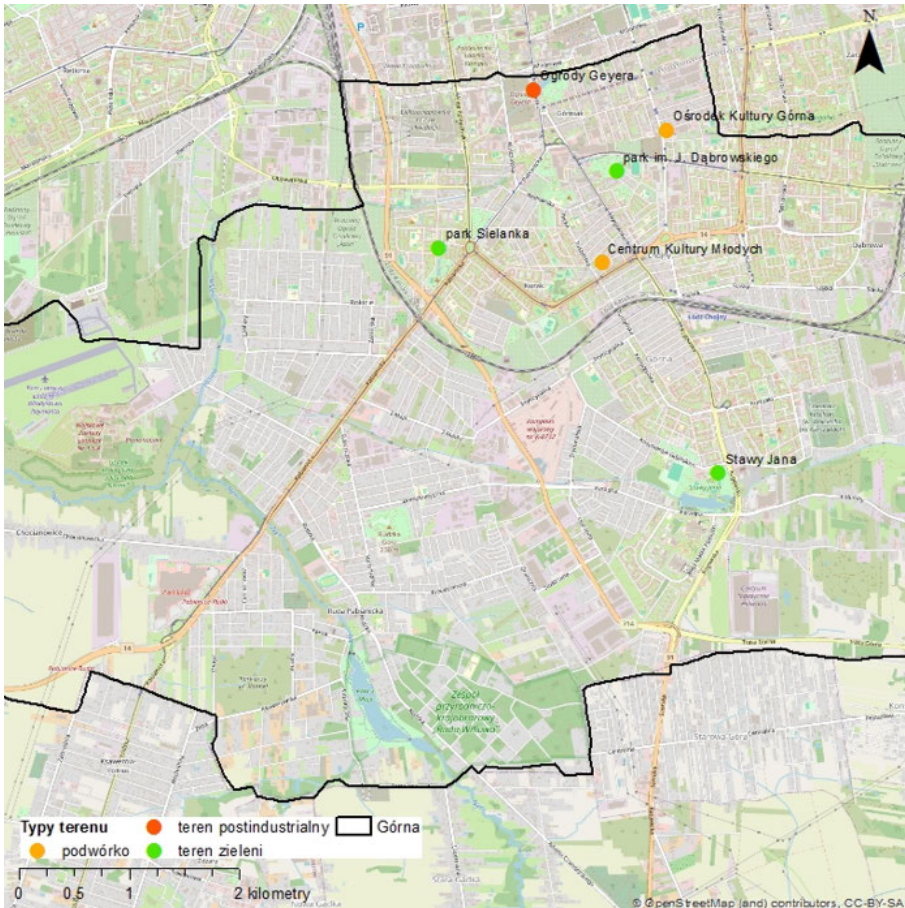
Źródło: opracowanie własne.

Rys. 17. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Bałuty w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

W dzielnicy Górna znaczącym miejscem organizacji plenerowej rekreacji twórczej były Ogrody Geyera, które zostały scharakteryzowane już we wcześniejszej części rozdziału. Warto jednak dodać, że są one zlokalizowane przy granicy z dzielnicą Śródmieście oraz przy ul. Piotrkowskiej, co stanowi o ich wysokich walorach w zakresie dostępności. W dzielnicy Górna dużą rolę odgrywały również obiekty kulturalne typu domy kultury. Na ich podwórkach organizowane są coraz liczniej wydarzenia o zasięgu osiedlowym. W podobnym celu wykorzystywane były tereny zieleni (parki) (rys. 18). Nie zagospodarowano z kolei potencjału dwóch pozostałych terenów wokół zbiorników wodnych – na Młynku oraz Stawów Stefańskiego.

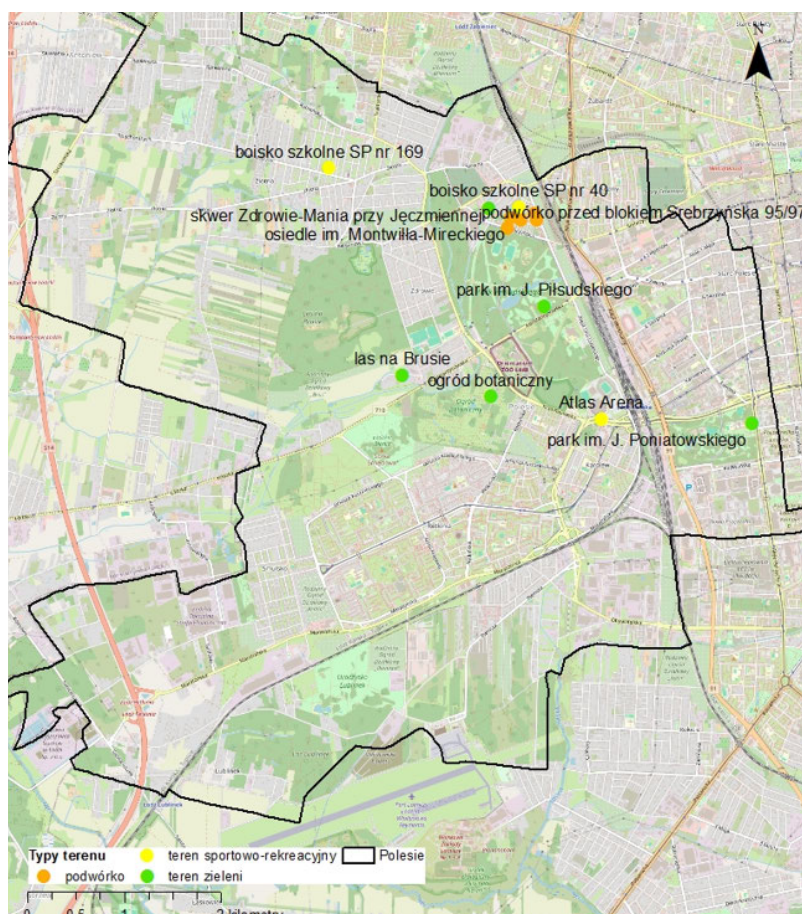

Rys. 18. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Górna w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

W dzielnicy Polesie widoczna była popularność organizacji wydarzeń rekreacyjnych o zasięgu osiedlowym, np. na terenie podwórek, skwerów i boisk szkolnych (rys. 19). Szczególne zagęszczenie tego typu przedsięwzięć widoczne było w okolicach osiedla im. J. Montwiłła-Mireckiego wybudowanego w 1928 r. jako kompleks bloków modernistycznych, wpisanego do rejestru zabytków. Początkowo zamieszkiwała tam inteligencja i artyści (m.in. Katarzyna Kobro i Władysław Strzemiński), a w czasie II wojny światowej ówczesni mieszkańcy zostali wysiedleni. Obecnie widoczne są działania na rzecz popularyzacji tej przestrzeni, a sami mieszkańcy tego osiedla podejmują inicjatywy aktywizujące lokalną społeczność. W dzielnicy Polesie organizuje się również wydarzenia o zasięgu miejskim lub

regionalnym na dostępnych i popularnych wśród łodzian terenach zieleni (takich jak park im. J. Piłsudskiego, las na Brusie, ogród botaniczny, park im. J. Poniatowskiego) oraz wokół Atlas Areny. Na przykładzie dzielnicy Polesie, a szczególnie osiedla Retkinia, widoczny jest brak organizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej na obszarach znaczących osiedli mieszkaniowych (tzw. blokowisk). Stanowi to na pewno potencjał oraz wyzwanie dla organizatorów działań o charakterze twórczym. Coraz częściej są one bowiem realizowane na skalę osiedlową w wyniku inicjatyw oddolnych mieszkańców lub dzięki propozycjom domów kultury (filii), a także bibliotek, które „wchodzą” w przestrzeń miejską.

Rys. 19. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Polesie w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

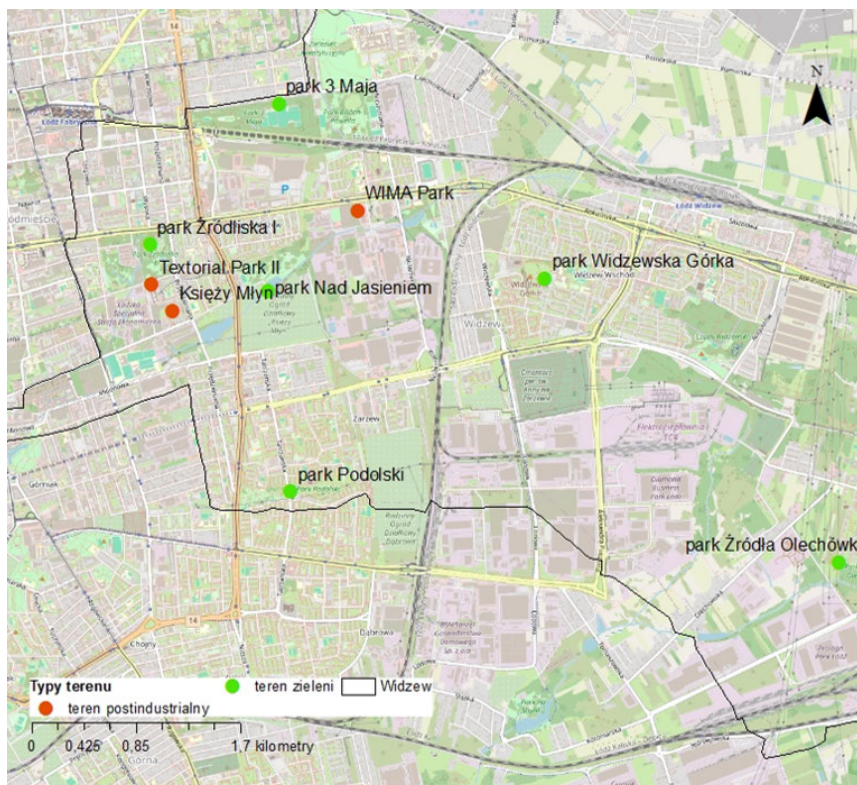
Na obszarze dzielnicy Widzew analizowane wydarzenia odbywały się na obszarach postindustrialnych oraz na terenach zieleni (rys. 20). Incydentalnie organizowano je poza najbliższą okolicą Śródmieścia. Podjęto także działania o zasięgu osiedlowym, czego przykładem był wybór takich miejsc, jak park Podolski (przy granicy z dzielnicą Górna), park Widzewska Górka czy park Źródła Olechówki, które otaczają znaczące osiedla mieszkaniowe: Dąbrowę (dzielnica Górna) i Zarzew, Widzew-Wschód oraz Olechów. Park 3 Maja, a szczególnie park Źródlika I, ze względu na bliskość centrum miasta, są częstymi miejscami organizacji wydarzeń z zakresu rekreacji plenerowej. Mniej popularny park Nad Jasieniem również został wybrany przez organizatorów, pomimo że w jego pobliżu od 2018 r. prowadzona jest przebudowa al. Śmigłego-Rydza, co znacząco utrudnia dostęp do tego terenu.

Znamienne dla dzielnicy Widzew były także wydarzenia organizowane na terenach postindustrialnych. Pierwszym, nietypowym przykładem, jest obszar historycznych Zakładów Przemysłów Twórczych Wi-Ma, które wcześniej były miejscem organizacji niszowych inicjatyw (Mroczek-Żulicka, 2018). Widzewska Manufaktura została założona przez Juliusza Kunitzera we współpracy z Juliuszem Heinzlem w 1880 r., a w kolejnych okresach znajdowały się na jej obszarze fabryki bawełniane oraz fabryka maszyn. W ostatnich latach teren ten sprzedano i od 2020 r. rozpoczęła się jego przebudowa. Inwestycja przybrała nazwę WIMA Widzewska Manufaktura (inwestor – Cavatina Holding – planuje zagospodarowanie kompleksu na cele mieszkaniowe, biurowe, handlowe i usługowe¹). W przyszłości kompleks ten może stać się atrakcyjną nową przestrzenią rekreacyjną w Łodzi. Podobnego rodzaju potencjał dostrzec można na obszarze inwestycji o nazwie Fuzja (na obszarze elektrowni przemysłowca Karola Scheiblera), przy ul. Milionowej (przy granicy Widzewa i Śródmieścia), na którym od 2020 r. (szczególnie latem 2021 r.) zaobserwować można było różnorodne inicjatywy organizowane w przestrzeni otwartej – tzw. Ogrodów Anny (Echo Investment, 2021). Na terenie Fuzji powstało już osiedle mieszkaniowe wokół zabytkowej elektrowni, ponadto planowane są obszary przeznaczone na biura, usługi i handel, gastronomię oraz przestrzeń sportu, rozrywki i kultury. W roku prowadzenia badań nie zorganizowano w niej jeszcze wydarzeń, ale w przyszłości może ona stanowić nową przestrzeń rekreacyjną Łożdzian.

Bardzo popularny już w trakcie prowadzenia badań był obszar osiedla mieszkaniowego Księży Młyn i inwestycji parku biurowego Textorial Park, stanowiącego część historycznego imperium łódzkiego „króla bawełny” – Karola Scheiblera. Na terenie Księżego Młyna trwa proces rewitalizacji, co zostało opisane w poprzednim rozdziale. Niezaprzeczalnie miejsce to przyciąga zarówno organizatorów, jak

¹ Inwestor w opisie inwestycji zaznacza, że na obszarze przebudowanego kompleksu zaplanowano otwartą przestrzeń na wypoczynek i rekreację, w tym strefę gastronomiczną oraz kulturalną (Cavatina, 2021).

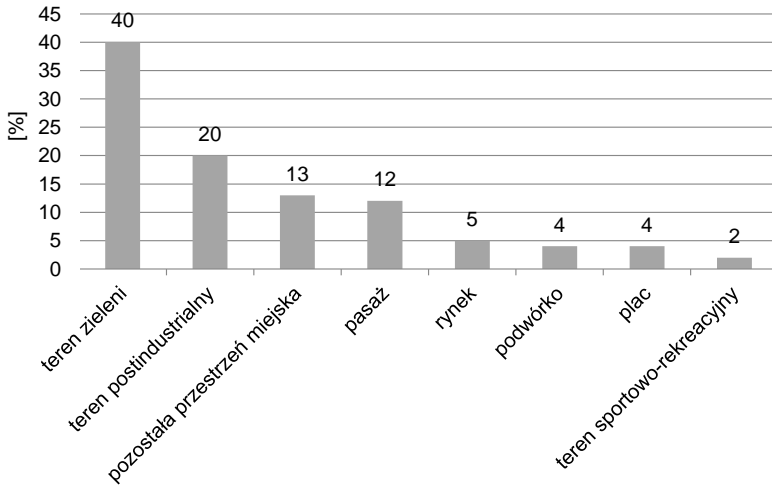
i uczestników wydarzeń rekreacyjnych. Bliskość centrum, a także zabytkowego parku Źródłiska I i II oraz Muzeum Kinematografii sprawia, że obszar ten stał się bardzo popularny zarówno dla mieszkańców Łodzi, jak i przyjezdnych. W ramach prowadzonych badań nie zlokalizowano natomiast żadnych inicjatyw w północno-wschodniej części dzielnicy.

Rys. 20. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Widzew w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Reasumując, organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej wybierali najczęściej na miejsca jej organizacji tereny zieleni (40% analizowanych wydarzeń) oraz postindustrialne (20%), a najrzadziej – sportowo-rekreacyjne (2%). Warto zwrócić uwagę na takie miejsca wykorzystywane do celów rekreacyjnych, jak: pasaż (12%), rynek (5%), podwórko (4%) i plac (4%). Stosunkowo często wybierana była pozostała przestrzeń miejska na spacerzy czy gry miejskie organizowane w różnych przestrzeniach miejskich, przy czym nie były to wydarzenia zlokalizowane tylko w jednym miejscu, a nawet w jednej dzielnicy (rys. 21).

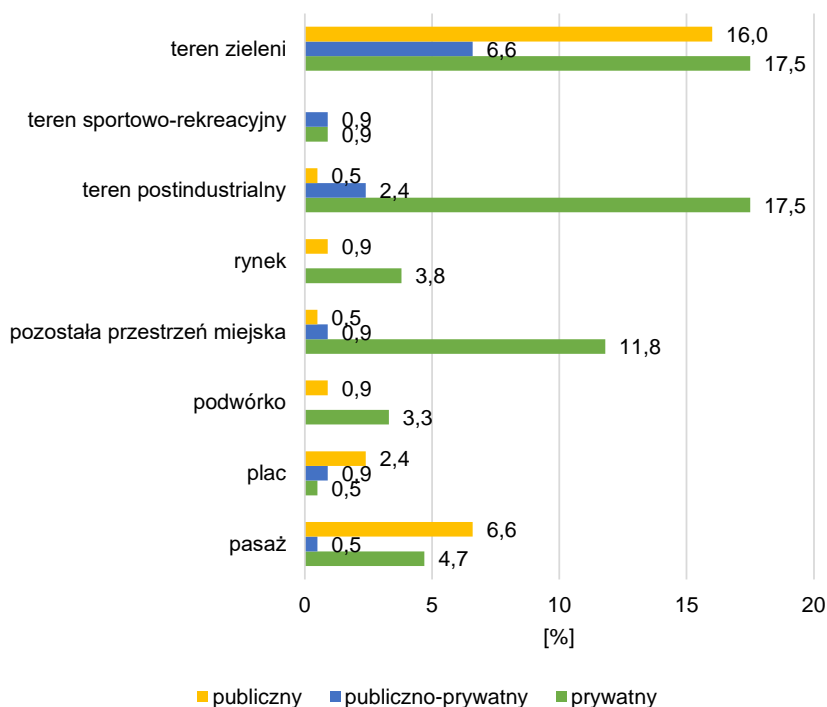
Rys. 21. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Miejsce organizacji analizowanych wydarzeń niekiedy różnicował dominujący typ organizatora. Teren zieleni podobnie często był wybierany zarówno przez podmioty prywatne (17,5% wydarzeń), jak i publiczne (16%). Podmioty prywatne jednak zdecydowanie dominowały w aranżowaniu wydarzeń na terenach postindustrialnych (17,5%) oraz w pozostałych przestrzeniach miejskich (11,8%) (rys. 22). Wynikać to może z faktu, że często właścicielami terenów postindustrialnych czy inwestorami na tych obszarach są podmioty prywatne, będące jednocześnie organizatorami wydarzeń rekreacyjnych. Z kolei różnorodne spacerzy czy gry miejskie organizowane były często dzięki oddolnym inicjatywom lub przez stowarzyszenia i fundacje.

Typ terenu niekiedy różnicował także dominujące formy rekreacji w ramach analizowanych wydarzeń (rys. 23). Na wszystkich typach terenu organizowana była rekreacja kulturalno-rozrywkowa. Rekreację hobbystyczną aranżowano tylko na terenach zieleni, postindustrialnych i na rynkach. Z kolei rekreacja sportowa przeprowadzana była na terenach zieleni oraz sportowo-rekreacyjnych. Rekreacja o charakterze poznawczym przeważała na pozostałej przestrzeni miejskiej, pojawiała się także w mniej oczywistych miejscach, takich jak: pasaż, rynki, podwórka i place. Interesujący wydaje się odsetek wydarzeń o dominującym charakterze rekreacji hobbystycznej na terenach postindustrialnych, co świadczyć może o wzrastającej liczbie przedsięwzięć związanych z rozwijaniem pasji i zainteresowań, odbywających się często w formie warsztatów. Możliwe, że przestrzeń postindustrialna, niekiedy jeszcze nieodnowiona albo w ogóle niepoddawana rewitalizacji, staje się inspiracją do tworzenia czy organizacji nietypowych

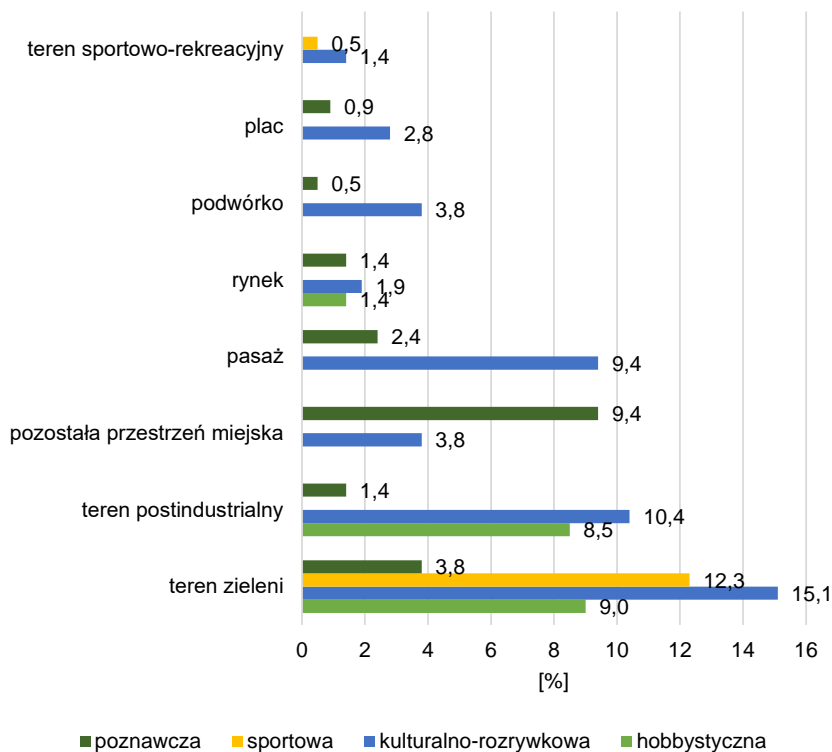
przedsięwzięć. Przewaga rekreacji o charakterze poznawczym w pozostałej przestrzeni miejskiej wiąże się z już wspomnianym charakterem takich wydarzeń, np. spacerami czy grami terenowymi, organizowanymi w różnych lokalizacjach.

Rys. 22. Miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej stała się podstawą do wskazania ich najważniejszych cech. Wydarzenia te najczęściej organizowane były latem, szczególnie od czerwca do sierpnia. W większości były cykliczne oraz bezpłatne. Przyjmowały formę rekreacji kulturalno-rozrywkowej, znaczący był także udział aktywności o charakterze hobbystycznym i poznawczym, najrzadszy zaś sportowym. Nowatorstwo i wartościowość tych wydarzeń przejawiała się w sposobie ich organizacji, tematyce, programie oraz wyborze miejsca. Najczęstszymi organizatorami plenerowej rekreacji twórczej były podmioty prywatne – zarówno stowarzyszenia, firmy, jak i przedstawiciele inicjatyw oddolnych bez osobowości prawnej. Pomimo że podmioty publiczne stanowiły też istotną grupę organizatorów, warto podkreślić znaczącą liczbę wydarzeń organizowanych w ramach współpracy (w ramach jednej grupy podmiotów lub w grupie podmiotów publiczno-privatnych).

Rys. 23. Miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu i formy rekreacji w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

W ramach przeprowadzonej analizy przestrzennej została **potwierdzona hipoteza dotycząca rozmieszczenia** wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Najczęściej dominowały one na terenach zieleni miejskiej i obszarach postindustrialnych. Różnorodność wybieranych form rekreacji na terenach zieleni może wzmacniać ten trend w przyszłości. W Łodzi podejmowane są jednocześnie działania w zakresie rewitalizacji nadzorowanej przez władze miejskie oraz wdrażane są nowe inwestycje na terenach postindustrialnych, co w przyszłości może wpłynąć na wykorzystanie tych nowych terenów, dotąd nieeksploatowanych, w zakresie organizacji rekreacji twórczej.

W badanym okresie największe zagęszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej występowało w centralnej części miasta, pokrywając się z opisanym wcześniej Zielonym Kręgiem Tradycji i Kultury – Obszarem tożsamości miasta Łodzi (Włodarczyk, 2012). Może to potwierdzać, że wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej wpisują się w działania na rzecz poznawania

najcenniejszych obszarów i obiektów o znaczeniu historyczno-kulturowym i przyrodniczym. Ponadto dla celów organizacji plenerowej rekreacji twórczej wybierane były lokalizacje oddalone od ścisłego centrum, gdzie aranżowane wydarzenia miały zasięg osiedlowy.

Podsumowując, można stwierdzić, że ważnymi cechami miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej były następujące aspekty:

- historyczno-kulturowe tło – wykorzystywano dziedzictwo miejsc, które stanowiło ważne tło, a nawet cel poznawczy wydarzeń, nawiązywano do tożsamości miejsca;
- trendy lub moda – często do organizacji plenerowej rekreacji twórczej wybierano tzw. modne miejsca; rekreacja twórcza wpisuje się także w obowiązujący trend spędzania wolnego czasu w tzw. przestrzeniach kreatywnych czy na terenach zieleni;
- inicjatywa społeczności lokalnej – wśród wydarzeń pojawiały się projekty wspólnych działań w ramach grup sąsiedzkich – organizowanie imprez o zasięgu osiedlowym;
- „wychodzenie” w przestrzeń przez instytucje kultury – szczególnie te działające na osiedlach (biblioteki i domy kultury) nie ograniczały swojej działalności do zajęć w obiektach;
- troska o dobór odpowiedniego miejsca do charakteru imprezy – tematyka wydarzenia związana ze specyfiką miejsca (tu nie tylko w znaczeniu dziedzictwa), np. z położeniem, dostępnością, ukształtowaniem terenu;
- miejsce „pomiędzy” – jego wybór podyktowany był możliwością zaproszenia do udziału w wydarzeniu przypadkowych uczestników, przechodniów, wybierano miejsca znajdujące się obok ważnego obiektu, terenu.

Przedstawione wyniki badania posiadają swoje ograniczenia – dane zbierane były podczas jednego roku kalendarzowego, przed wybuchem pandemii COVID-19, która znacząco zmieniła uwarunkowania organizacji wydarzeń rekreacyjnych. Możliwa była subiektywność w zakresie klasyfikowania wybranych wydarzeń jako rekreacji twórczej, czyli takiej, która cechuje się nowatorstwem i wartościowością. Aby uniknąć tego zarzutu, przeanalizowano programy wydarzeń ze szczególnym uwzględnieniem ich celu. Dodatkowo poszukiwano informacji wykluczających, że podobna impreza (ze względu na tematykę czy miejsce) była już realizowana w Łodzi. Jednocześnie możliwa była sytuacja, w której istotne wydarzenie zostało pominięte. Dlatego zbierano dane z różnych portali internetowych, a także konsultowano propozycje wydarzeń wśród dwóch grup, z którymi przeprowadzono inne badania: wywiady z ekspertami oraz organizatorami plenerowej rekreacji twórczej.

Ponadto fakt, że na pewnych obszarach miasta nie zaobserwowano żadnego wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, nie oznacza, że wcześniej tego typu inicjatywy nie były tam realizowane lub nie będą podejmowane w przyszłości. Możliwe jest, że na pewnych osiedlach lub przez konkretne podmioty

przedsięwzięto już wcześniej wiele kreatywnych działań, które są z sukcesem kontynuowane – cieszą się popularnością i prestiżem, ale niekoniecznie wymagają nowatorstwa.

Jednocześnie w badanym okresie zaobserwowano interesujące tendencje dotyczące rozmieszczenia oraz charakterystyki wydarzeń i ich organizatorów, które w dalszej części pracy zestawiono z wynikami analizy wywiadów z ekspertami i organizatorami oraz wynikami badania ankietowego, przeprowadzonego wśród uczestników wydarzeń. Dzięki temu możliwe było odpowiedzenie na pytanie główne w szerszy sposób.

4.2. Ocena plenerowej rekreacji twórczej w opinii badanych

W podrozdziale zawarto wyniki oceny plenerowej rekreacji twórczej w opinii trzech grup badanych: ekspertów, organizatorów i uczestników. Dokonano opisu znaczenia analizowanego zjawiska, wskazano przykłady oraz dalsze możliwości rozwoju.

Badani eksperci zostali poproszeni o odniesienie się do definicji operacyjnej rekreacji twórczej w celu wskazania własnej interpretacji zjawiska. Niekiedy wskazywali oni na fakt, że pojęcie nie funkcjonuje w świadomości społecznej lub może nie być zrozumiałe. Dostrzegali jednak jego sens i potrafili wskazać przykłady.

Eksperci zwrócili uwagę na znaczenie słowa rekreacja. Odnieśli się do tego, jak ważne jest podejmowanie w czasie wolnym aktywności, które pozwalają na odreagowanie napięć, dają poczucie równowagi i odpoczynku przy jednoczesnym stymulowaniu do rozwoju i konstruktywnej, dobrej zabawy.

Nowatorstwo rekreacji twórczej wiąże się przede wszystkim z nieszablonością, łączeniem dotąd niezestawianych tematów, zajęć i form. Aktywnościom tym w konsekwencji może towarzyszyć zaskoczenie uczestników, a oryginalność może ich przyciągać. Nowością bywa także wykorzystanie czegoś „starego” na nowo, np. jakiejś zapomnianej formy spędzania czasu wolnego. Ważnym aspektem nowatorstwa rekreacji twórczej jest dostrzeganie przez organizatorów szerszego kontekstu aktywności rekreacyjnej – dbałości o relacje międzyludzkie, aspektu historycznego lub edukacji kulturalnej.

Odnosząc się do drugiej cechy rekreacji twórczej – wartościowości, eksperci pozytywnie wypowiedzieli się o możliwościach, jakie daje. Dzięki uczestnictwu w analizowanych wydarzeniach można nabywać nowe umiejętności i wiedzę. Ma to wpływ na szeroko rozumiany rozwój osobisty: rozwijanie postawy twórczej, własnych pasji, zachęcenie do działalności np. artystycznej, uczestnictwa w kulturze (w tym tzw. kulturze wysokiej), budowania własnej refleksji wobec otaczającego świata. Co więcej, rekreacja twórcza pobudza do rozwoju społecznego – podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej lub partycypacji społecznej.

Ja zakładam, że przez rekreację twórczą będziemy rozumieli taki sposób spędzania czasu wolnego, który z jednej strony służy relaksowi, odpoczynkowi, jakiemuś odbudowaniu sił witalnych, ale z drugiej strony nie jest to działanie każde, tylko to, które stwarza szanse na uczestnictwo albo podejmowanie zachowań o charakterze twórczym, czyli takich, które są w jakimś sensie nowe, oryginalne, którym towarzyszy pewne zdziwienie, poszukiwanie nowej formy zachowania, pewnej nowej formy wyrażania, manifestowania. (WE7)

Wyróżniającą cechą rekreacji twórczej według ekspertów jest jej kameralność. W związku z tym zauważają nowe podmioty i miejsca organizacji, dotąd niekojarzone z działaniami w zakresie rekreacji. Organizatorzy wydarzeń potrafią dostrzec potencjał miejsc, które nie zawsze kojarzone są jako typowe miejsca do organizacji rekreacji, nazywając je „miejscami nieoczywistymi”. Rekreacja twórcza wyróżnia się niekiedy nastawieniem na przekazywanie pewnego rodzaju narracji – opowieści o mieście oddziałującej na emocje. Dlatego istotny jest fakt, że analizowane wydarzenia organizowane są w plenerze. Uczestnicy zachęceni są dzięki temu do spędzania czasu wolnego w otwartej przestrzeni, która stwarza odpowiednie warunki do nawiązywania relacji międzyludzkich poprzez swoistą atmosferę miejsca oraz ludyczność wydarzenia.

W związku z podkreśleniem wagi pleneru ważne stało się znalezienie odpowiedzi na pytanie, dlaczego organizatorzy rekreacji twórczej decydują się na podejmowanie działań w przestrzeni otwartej. W wyniku procesu kodowania wywiadów zostały wskazane główne przyczyny zjawiska, takie jak: trendy, zmiany cywilizacyjne, atrakcyjność miejsca oraz promocja.

Ekspertcy podkreślili, że przestrzeń miejska jest modnym tematem. Moda ta dotyczy możliwości pokazania się uczestników w przestrzeni – zaprezentowania siebie jako osoby ciekawie spędzającej czas, a organizatorzy odpowiadają na tę potrzebę. Modne jest również proponowanie przez organizatorów swoich usług i działań w plenerze.

To jest trend ogólnoswiatowy i ogólnopolski, że zaludniają się tymi imprezami rekreacyjnymi rynki miast właśnie, próbuje się nie tyle ściągnąć ludzi do placówek, tylko właśnie wyjść, ściągnąć ich na przestrzeń miejską. (WE2)

Symptomatyczne są również zmiany cywilizacyjne, które sprawiają, że rosną potrzeby w zakresie organizacji czasu wolnego oraz wzrasta potrzeba spędzenia czasu poza domem, w innym otoczeniu oraz z ludźmi. Zdaniem ekspertów organizatorzy postanawiają zatem „wyjść do ludzi” w przestrzeń, a ich działalność nie może odbywać się już tylko w zamkniętych obiektach.

Żyjemy w bardzo szybkich czasach. W związku z tym ta rozrywka powinna być połączona z edukacją. (...) te trendy się mocno zmieniają, tak samo, jak zmienia się nasza rzeczywistość i nowe technologie. (WE6)

Moim zdaniem, jedna, to wynika z tego, że ludzie są coraz bardziej zabiegani i coraz mniej mają czasu, w związku z tym, jak mają ten wolny czas, to chcieliby go spędzić też w miejscu, które może nie jest betonowym miejscem, gdzieś w przestrzeni, która też nie jest oczywista. (WE6)

Poza aspektami społecznymi ważne stają się również aspekty przestrzenne – walory przestrzeni miejskiej. Ich wykorzystanie w organizacji rekreacji twórczej pozwala na przekazanie dodatkowych treści (poznawczych, kulturowych), zainteresowanie miastem i odkrywanie miejsc ciekawych, niekojarzonych jako oczywiste miejsca rekreacji. Przestrzeń niewątpliwie ma znaczenie, nie jest tylko tłem wydarzeń, lecz swoistą wartością.

Ważna jest ta przestrzeń, powietrze świeże, czy też jakiś urok parków, czy innych. (WE2)

Wydaje mi się, że ludzie lubią w przestrzeń publiczną wyjść (...) ludzie są ciekawi miasta, to jest w sumie pewna nowość, (...) wydaje mi się, że w ostatnich latach rośnie zainteresowanie miastem, jego historią, odkrywaniem miejsc, odkrywaniem historii albo ludzi związanych z jakimiś miejscami. Także miasto staje się taką wdzięczną sceną dla rozmaitych wydarzeń i ma to oczywiście walor. (WE5)

Wskazano również na możliwości promowania działań podmiotów organizujących dzięki proponowanym wydarzeniom w plenerze. Umożliwiają one zainteresowanie szerszą ofertą nowych odbiorców i zwiększenie dochodów. W opinii ekspertów organizatorzy dzięki temu pokazują się jako otwarci, poszukujący nowych wyzwań. Organizacja wydarzeń w plenerze staje się przystępniejszą formułą zachęcenia do uczestnictwa w nowych, dotąd niepraktykowanych inicjatywach.

Wiadomo, że wszystkie instytucje starają się wyjść do ludzi z jakimś tam repertuarem – z różnych powodów: raz – że wszystkie starają się być nowatorskie w tej formule, chcą być popularne, po to żeby zarabiać, po to żeby był odbiór i popyt na to, co one proponują, żeby nie umarły śmiercią naturalną. (WE5)

Każda forma działalności plenerowej w przestrzeniach otwartych jest pewną tak naprawdę formą dostarczenia odbiorcom informacji o tym, że instytucja jest, że działa i że być może jest sens do niej zajrzeć do środka. (WE7)

Eksperci wskazali liczne przykłady analizowanych wydarzeń zarówno w Łodzi, jak i w innych miastach. Obejmowały one inicjatywy podejmowane w ramach festiwalu miejskich (o różnej tematyce), których nowatorstwo i wartościowość dotyczyły m.in. form edukowania przez sztukę i upowszechniania wiedzy. Łódzkimi przykładami były: Łódź Design Festival, Fotofestiwal i Festiwal Detalu Architektonicznego DetalFest. Wymieniono również nietypowe działania

w przestrzeni miejskiej dotyczące obcowania ze sztuką lub rozwijania różnego rodzaju zainteresowań i pasji uczestników, np. śniadania w parkach, zajęcia z zakresu aktywności ruchowej (np. joga, narty biegowe), działania edukacyjne (np. upowszechnianie wiedzy z zakresu astrofotografii), koncerty, pikniki oraz teatry plenerowe. Miejskami organizacji wskazanych wydarzeń są parki miejskie, podwórka i pasáže. Ich odpowiedni dobór ułatwia dostęp do kultury oraz integruje i animuje uczestników. Jako przykłady wskazano: spektakle na rowerze w parkach łódzkich organizowane przez Fundację „Ależ Gustawie!”, w ramach inicjatywy „Rower do opowiadania bajek”, „Roztańczony Helenów” – wydarzenie zorganizowane w Parku Helenów przez Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi oraz „Baśniowy Pasaż Róży” – cykl spektakli i warsztatów dla rodzin z dziećmi zorganizowany przez Łódzkie Centrum Wydarzeń w Pasażu Róży. Ponadto w przestrzeni miejskiej wyróżniono także interesujące inicjatywy z zakresu spacerów (np. w ramach edukacji architektonicznej) oraz gier miejskich.

Analizowane wydarzenia wyróżnia ich walor edukacyjny. Przejawia się on w umożliwianiu poszerzania pasji uczestników, poznawaniu historii miasta i łączeniu rozrywki z edukacją kulturalną. Szczególnie podkreślony został aspekt odkrywania własnego miasta, a nawet zachęcania do partycypacji w projektowaniu zmian w przestrzeni miejskiej.

Rekreacyjne wydarzenia, dzięki organizacji ich w plenerze, określane są jako bardziej dostępne, a formy edukowania jako bardziej przystępne dla uczestników. Nie bez znaczenia jest także fakt, że większość tych przedsięwzięć jest bezpłatna, dzięki czemu zyskują one na popularności w ocenie ekspertów. Wykorzystując wskazywany potencjał plenerowej rekreacji twórczej, jeden z ekspertów opisał idealny obraz badanego zjawiska. W jego opinii plenerowa rekreacja twórcza powinna integrować różne cele, funkcje i formy, by „elitarność połączona byłaby z egalitarnością” (WE2). Umożliwiłoby to szersze oddziaływanie tak organizowanych wydarzeń.

Większość rozmówców wskazała, że analizowane wydarzenia wpływają na pozytywny wizerunek miasta kreowany wśród mieszkańców i przyjezdnych. Miasto wydaje się dzięki nim bardziej otwarte, przyjazne i nowoczesne. W zależności od typu wydarzenia obraz ten prezentuje się rozmaicie. Może to być wizerunek miasta, w którym rozwijane są zainteresowania mieszkańców i ciekawie spędza się czas wolny. Dzięki podejmowanym w ramach analizowanych wydarzeń działaniom partycypacyjnym kształtowane jest myślenie o mieście jako dobru wspólnym. Tego typu przedsięwzięcia pozwalają na poznanie i uwypuklenie interesujących pod względem walorów kulturowo-przyrodniczych obszarów w mieście (np. znaczącej liczby parków), ale sprawiają również, że przestrzeń miejska o mniejszym znaczeniu (np. turystycznym) staje się bardziej przyjazna i oswojona (np. własne osiedle).

Efektom plenerowej rekreacji twórczej w opinii ekspertów jest inspirowanie do nauczenia się czegoś nowego, rozwijania swoich zainteresowań wśród uczestników. Niekiedy udział w tego typu wydarzeniach staje się pierwszym krokiem

do rozpoczęcia nowego hobby lub uczestnictwa w aktywnościach dotąd nierealizowanych (takich jak np. koncerty muzyki poważnej, jazda na nartorolkach). Uczestnictwo w takich przedsięwzięciach może wpłynąć na uświadomienie sobie znaczenia wyboru aktywności realizowanych w czasie wolnym.

Znamiennym efektem plenerowej rekreacji twórczej jest także zachęcenie do spędzania czasu wolnego wspólnie z innymi oraz wyjścia poza codzienną rutynę. Analizowane wydarzenia często skierowane są do rodzin lub społeczności lokalnych. Organizacja aktywności w plenerze pozwala na konfrontowanie się ludzi o różnych poglądach, nierzadko stwarza możliwość działania zespołowego czy po prostu wspólnej zabawy.

Sam fakt, że rodziny ze sobą spędzają czas, czy to będzie kultura wysoka, czy inna, to już w dzisiejszym, wyizolowanym świecie, gdzie każdy siedzi w swoim pokoju, przy swoim tablecie, to już jest wartość, którą warto podkreślić, a pedagogzy zwłaszcza. (WE2)

Istotne jest według ekspertów zachęcenie uczestników do unikania biernych form spędzania czasu wolnego. Wyjście z domu, by uczestniczyć w dotąd niepraktykowanych aktywnościach, pozwala otwierać się na innych i na poznawanie przestrzeni własnego miasta oraz rodzi potrzebę realizacji nowych zainteresowań.

Nie bez znaczenia są także efekty ekonomiczne wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Pomimo że w większości są one bezpłatne, zachęcają uczestników do korzystania z dodatkowych usług czy rozpoczęcia po danym wydarzeniu aktywności w podobnym zakresie, ale odpłatnych (takich jak np. zajęcia malarskie czy joga).

Niektórzy z ekspertów podkreślali, że analizowane wydarzenia mogą być konkurencją dla oferty różnych instytucji, szczególnie w porze letniej. Mogą stwarzać obraz uczestnictwa w kulturze, która powinna być przyjemna w odbiorze i mało wymagająca. Zarzucono także, że analizowane wydarzenia bywają tylko jednorazowymi inicjatywami, niestanowiącymi kompleksowej i przemyślanej oferty, np. z zakresu edukacji kulturalnej. Bez odpowiednio zaplanowanego procesu edukacyjnego zakładane w programie wydarzenia zmiany będą powierzchowne, a ich kreatywność iluzoryczna.

Druga część oceny zjawiska plenerowej rekreacji twórczej dokonana została przez badanych organizatorów wydarzeń. Rozmówcy opisali plenerową rekreację twórczą, nawiązując do rozumienia słowa rekreacja. Utożsamiali ją z aktywnym wypoczynkiem, określali jako wyróżniającą się jakością, nowatorstwem w porównaniu do bardziej spopularyzowanych form spędzania czasu wolnego. Wskazali, że staje się ambitniejszą alternatywą dla komercyjnej oferty ze względu na możliwość kreowania czegoś, odkrywania (np. miasta) oraz integrację społeczności. W badanym zjawisku dostrzegli istotność dodatkowych walorów, takich jak aspekt edukacyjny, otwartość na ludzi i inspirowanie do podejmowania się różnorodnych aktywności. Dzięki temu udział w analizowanych wydarzeniach powinien przynieść trwalszy

efekt. Organizatorzy w sposób bardziej przemyślany odpowiadają też na różnorodne potrzeby uczestników, u których wzrasta dzięki temu świadomość miejsca i historii miasta. Pokazywane jest w konsekwencji alternatywne podejście do spędzania czasu wolnego, własnego rozwoju, a nawet rozwoju przestrzeni miejskiej.

Poprzez taką formę przyciągnąć ludzi i pokazać im, że można uczestniczyć w fajnych warsztatach, nie skacząc na dmuchańcach. (O3)

Rekreacja twórcza rzeczywiście jakąś taką wartość trwalszą może zapewnić. Czegoś się nauczymy, coś zapamiętamy, jakieś przemyślenia będziemy mieli, które potem będziemy chcieli wykorzystać. (O6)

Plener stanowi bardzo ważne tło analizowanych wydarzeń. Wybór miejsca organizacji ma istotny sens i powinien być dopasowany do celu przedsięwzięcia. Możliwe jest wielorakie wykorzystanie przestrzeni otwartej, która stanowi inspirację do fabularyzacji wydarzenia i jest jego tematem głównym. Dzięki temu można ją odkrywać bądź konfrontować z wcześniejszymi doświadczeniami. Uczestnicy zachęceni są do poznania jakiegoś miejsca (np. mniej popularnego wśród mieszkańców czy turystycznego), jego intrygującej historii lub pokazania innej strony terenów ocenianych stereotypowo negatywnie (np. łódzkich Bałut). Rozbudzana jest również potrzeba odkrywania miasta, w tym obszarów dotąd niezauważanych.

Często jak tak po prostu sobie idziemy miastem i zwykle z jakimś celem, spieszymy się, to całe to bogactwo nam umyka, to po prostu spada poza widzenie peryferyjne, a te wycieczki, które ja prowadzę, mają na celu powiedzenie – zaczekajcie, zatrzymamy się na chwilę, jak będziemy uważni, to zobaczymy, jakie jest bogactwo historii miejsc, które nas otaczają, dla których my jesteśmy spadkobiercami. (O7)

Analizowane wydarzenia pozwalają na dostrzeżenie wartości w przestrzeni. Dzięki temu odkrywane jest dziedzictwo i budowane poczucie tożsamości z miastem. W efekcie wzrasta chęć dbania o przestrzeń jako o dobro wspólne. Wybrane do organizacji miejsce lub teren swoją wyjątkowością „zachęca” i „inspiruje” do tematyki określonego przedsięwzięcia. Walory estetyczne przestrzeni pozwalają na pogłębiony odbiór przekazywanych treści oraz wywołują pozytywne odczucia wśród uczestników.

Organizacja wydarzeń w plenerze wiąże się jednocześnie z różnorodnymi trudnościami. Przede wszystkim podkreślano aspekt warunków meteorologicznych jako istotne uwarunkowanie efektów zaplanowanych wydarzeń. Sprzyjająca aura stanowi dodatkowy walor podejmowanych inicjatyw. Niekorzystne warunki stanowić mogą z kolei przeszkodę dla organizacji wydarzenia czy przyczynić się do niższej frekwencji.

Inną trudnością w zakresie organizacji wydarzeń w przestrzeni otwartej jest zachęcenie uczestników do przyścia w mniej popularne lub rzadziej odwiedzane

miejsca. Ważne staje się w związku z tym zapewnienie bezpieczeństwa podczas uczestnictwa w analizowanych przedsięwzięciach. Z kolei wybór miejsca, które jest często i chętnie odwiedzane przez mieszkańców i przyjezdnych, wiąże się z innymi trudnościami. Wyzwaniem jest wówczas wzbudzenie zainteresowania wśród przechodniów i przekonanie ich do dłuższego spędzenia czasu w określonym miejscu. Kłopotliwe jest wytworzenie kameralnej atmosfery wydarzenia z uwagi na łatwość odejścia lub dołączenia uczestników na różnym etapie organizowanego spotkania. Odbiorca plenerowej rekreacji twórczej bywa przypadkowym uczestnikiem, więc jego reakcje i zainteresowanie mogą być mniej przewidywalne.

Pozytywne aspekty organizacji wydarzeń w plenerze dotyczą z kolei poczucia swobody uczestników, którzy w przestrzeni otwartej bardziej współpracują, zaś atmosfera panująca podczas tych aktywności jest mniej formalna niż w trakcie tych odbywających się na przykład w instytucji kultury. Przestrzeń otwarta bywa łatwiejsza do zaaranżowania na potrzeby organizacji analizowanych wydarzeń. Wykorzystywane są również jej walory przyrodnicze, a dla niektórych uczestników istotny jest kontakt z przyrodą.

Plenerowa rekreacja twórcza to również odpowiedź na popularność aktywnego spędzania czasu wolnego w otwartej przestrzeni. Badani dostrzegają ten trend zarówno w Łodzi, jak i w innych miastach, wśród różnych grup wiekowych. Analizowane wydarzenia doceniane są szczególnie przez rodziny z dziećmi i inne osoby, dla których istotne jest spędzanie czasu wolnego w plenerze w ciekawy sposób. Wymieniono zatem wiele wymiarów możliwości rozwoju tego zjawiska w przyszłości. Badane inicjatywy powinny służyć otwieraniu ludzi na siebie oraz ożywianiu przestrzeni miejskiej. Aby rozwijać je w przyszłości, należy zachęcać do współpracy różnorodne podmioty organizujące miejską rekreację, rozbudzać odmienne potrzeby rekreacyjne i otwartość uczestników. Kolejne inicjatywy mogą być podejmowane także w wyniku rozwijanych w mieście działań partycypacyjnych. Dzięki wzajemnej otwartości, współpracy i dbałości o relacje międzyludzkie oraz przestrzeń nastąpić może rozwój analizowanego zjawiska. Istotne jest również zagospodarowanie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Powinna być tak urządzona, aby inspirować do wspólnego działania, zachęcać zarówno organizatorów, jak i uczestników.

Marzą mi się w przestrzeni publicznej takie przestrzenie, tak urządzone przestrzenie, które będą budziły wyobraźnię i które będą, swym urządzeniem, zachęcały do niestandardowego wykorzystania. (O9)

Dla rozwoju analizowanych wydarzeń ważna jest dbałość o ich tematykę. Powinny poruszać ważne zagadnienia związane nie tylko z historią miasta, lecz także z przemianami przestrzeni miejskiej lub ekologia. Równie istotne jest wyważenie trudności podejmowanej problematyki – nie może okazać się zbyt trudna dla przypadkowego odbiorcy, jakim może być uczestnik analizowanych wydarzeń. Organizatorzy wskazali formy plenerowej rekreacji twórczej, które należałoby zastosować, np.: malowanie

w plenerze, instalacje interaktywne w przestrzeni miejskiej, wycieczki i spacer, występy uliczne (teatralne i koncerty). Plenerowa rekreacja twórcza stanowi zatem interesującą, oryginalną alternatywę dla spędzenia czasu wolnego w przestrzeni miejskiej, w ramach której uczestnicy wspólnie, w określonej lub przypadkowej grupie, poza odpoczynkiem, mogą się rozwijać i integrować. Według rozmówców, aby to osiągnąć, istotny jest odpowiedni wybór miejsca organizacji wydarzenia.

Szczególnie podkreślanym walorem badanych aktywności jest aspekt integracji uczestników. Każdy z badanych organizatorów odwoływał się w swoich wypowiedziach do zaobserwowanej przez nich u uczestników potrzeby spędzania czasu z innymi i budowania relacji.

Brak jest głębokich relacji i ludzie też właśnie tęsknią za tym. I tu był dowód na to. Ci ludzie, zegnając się ze mną, przytulali się do mnie. (O10)

Dzięki organizacji plenerowej rekreacji twórczej uczestnicy otrzymują możliwość spotkania i bycia razem oraz komunikowania się między odmiennymi grupami (np. pokoleniowymi). Co więcej, cyklicznie organizowane wydarzenia sprzyjają tworzeniu się nowych grup, a nawet przyjaźni.

Ludzie po prostu potrzebują miejsca, gdzie oni mogą się spotkać i porozmawiać. (O5)

Czy to byłby haft, czy to byłoby tworzenie poezji, czy rysowanie jakichś obrazków, to jakby trochę wtórne. A kluczowe było to, że właśnie są inni ludzie. (O6)

Samorozwój uczestników to kolejny efekt plenerowej rekreacji twórczej. Dzięki tego typu aktywnościom możliwe jest rozwijanie własnych zainteresowań i pasji, ale także poznawanie nowych dziedzin sztuki czy innego rodzaju działalności, dotąd nieznaney czy niepraktykowanej. Plenerowa rekreacja twórcza zmniejsza bariery krępujące uczestników do otworzenia się na nowe działania i innych ludzi oraz pozwala im wyjść poza schematyczny sposób spędzania czasu wolnego. Analizowane wydarzenia wyzwalały potrzebę ekspresji siebie i uczy „zdrowego egoizmu” (O8).

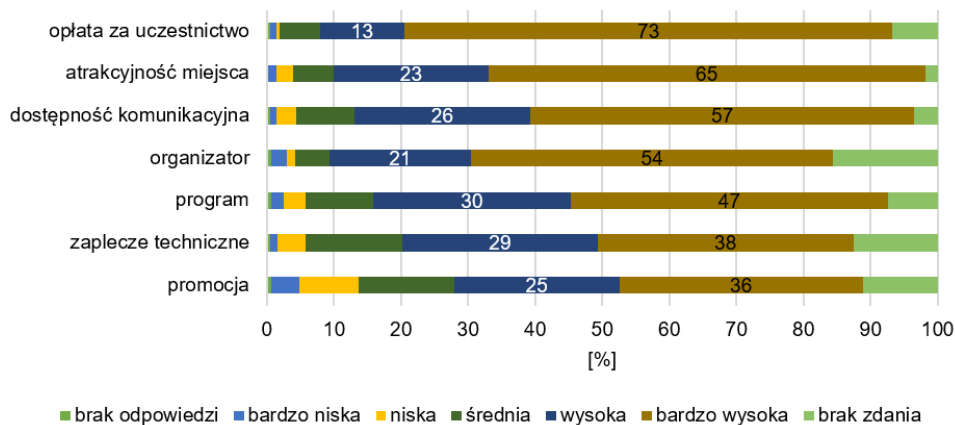
Zwrócono uwagę, że dzięki udziałowi w określonych wydarzeniach uczestnicy postanawiali na przykład, by kontynuować podjęte pierwszy raz działanie lub spróbować czegoś nowego. Grupa, która tworzy się wokół określonego miejsca organizacji wydarzeń czy wokół cenionego organizatora, podejmuje się tworzenia wspólnoty lokalnej inicjującej kolejne wspólne przedsięwzięcia (np. wspólny wniosek o zmianę elementu przestrzeni wspólnej w ramach budżetu partycypacyjnego).

Plenerowa rekreacja twórcza ma też istotne znaczenie dla samych badanych. Wskazywali oni, że niejednokrotnie podczas organizacji jednego wydarzenia powstają pomysły na kolejne. Inspiracją staje się konfrontacja z miejscem i odkrycie nowych potrzeb uczestników. Istotne jest dla nich także uprzystępnianie

kultury dzięki organizowanym wydarzeniom, które pozwalają na zachęcanie różnych odbiorców (szerszego grona) do działań kulturalnych i kształcenie do kontaktu ze sztuką. Dzięki analizowanym wydarzeniom zachęca się uczestników do większej uważności skierowanej na historię własnego miasta, uświadamiania sobie jego walorów i swoistego *genius loci* oraz oswojenia przestrzeni miejskiej, w której żyją.

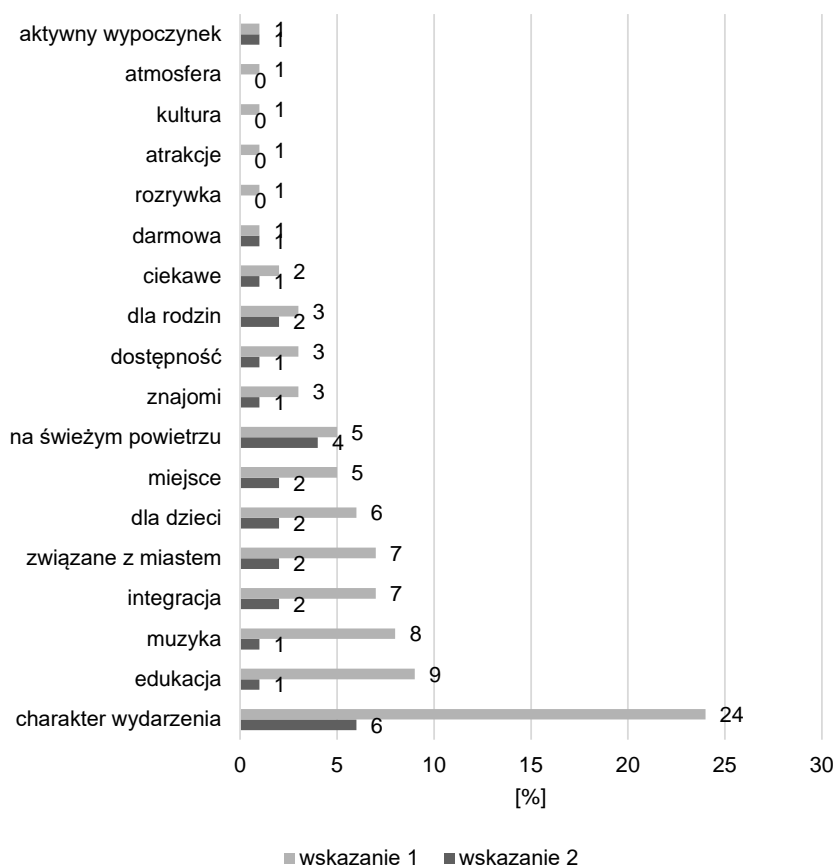
Oderwanie od codzienności, wyjście poza utarte schematy to znaczące efekty organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Uczestnicy analizowanych wydarzeń poznają nowe formy spędzania czasu wolnego, mogą zapomnieć o własnych problemach i, co często jest podkreślane, ograniczyć korzystanie z urządzeń elektronicznych. Najważniejszym efektem badanego zjawiska jest spędzenie czasu wolnego nie tylko w sposób interesujący i rozwijający, ale przede wszystkim otwierający na innych.

Trzecia grupa opinii na temat zjawiska plenerowej rekreacji twórczej sformułowana została na podstawie badania sondażowego uczestników badanych wydarzeń. Respondenci dokonali ich oceny oraz określili możliwości i kierunki rozwoju zjawiska ($n = 430$). Uczestnicy poddali ocenie takie kryteria szczegółowe analizowanych wydarzeń, jak: zaplecze techniczne, dostępność komunikacyjna, opłata za uczestnictwo, program, atrakcyjność miejsca, organizator, promocja, które oceniono na ogół pozytywnie. Uzyskane odpowiedzi uszeregowano według najwyższej ocenionych aspektów (rys. 24). Najwyżej oceniono opłatę za uczestnictwo, ze względu na to, że przedsięwzięcia były w większości bezpłatne. Dobrze oceniono także atrakcyjność miejsca oraz dostępność komunikacyjną. Mniej pozytywnych ocen uzyskały aspekty dotyczące organizatora, programu i zaplecza technicznego. Najmniej pozytywnych ocen przypało promocji wydarzeń.

Rys. 24. Ocena wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 25. Szczególna wartość wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego

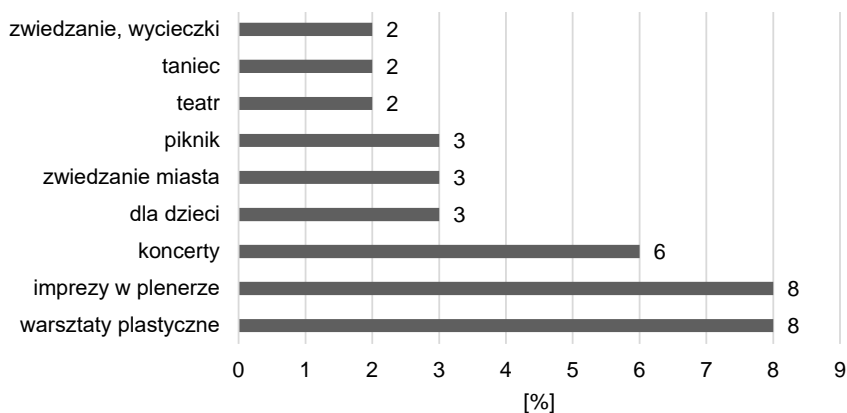
Źródło: opracowanie własne.

Badani zostali zapytani o szczególną wartość wydarzenia, w którym uczestniczyli. Pytanie miało na celu zdiagnozowanie obrazu plenerowej rekreacji twórczej wśród uczestników, a szczególnie najistotniejszych wymiarów tego rodzaju rekreacji. Zadano je w formie pytania otwartego, a uzyskane odpowiedzi skategoryzowano do dwóch pierwszych wskazań (wskazanie 1, wskazanie 2) i uporządkowano według odsetka wskazania 1 (rys. 25). Najczęściej podkreślano wyjątkowość charakteru wydarzenia (24% respondentów). Jako częste (wskazanie 1) były takie aspekty, jak: edukacja (9%), muzyka (8%), integracja (7%), związek z miastem (7%) oraz fakt, że wydarzenie zorganizowano także dla dzieci (6%). Wartością wydarzenia wskazywaną na drugim miejscu (wskazanie 2) były najczęściej jego charakter oraz fakt, że odbywają się na świeżym powietrzu. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na pozostałe,

wymieniane przez respondentów aspekty wydarzenia, które stanowią o jego szczególnej wartości, były to: miejsce, możliwość spędzenia czasu ze znajomymi czy z rodziną, dostępność wydarzenia, wzbudzenie zainteresowania, koszt uczestnictwa, dobra atmosfera. Udział w plenerowej rekreacji twórczej dawał możliwość rozrywki, aktywnego spędzania czasu oraz obcowania z kulturą.

Wykazano również zapotrzebowanie na organizację podobnego rodzaju wydarzeń w przyszłości. Połowa respondentów odpowiedziała, że należy poszerzyć tę ofertę (48%), a przeciwnego zdania był co dziesiąty badany (10,5%). Warto jednak dodać, że prawie połowie badanych trudno było jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie (41,5%). Może to wynikać z niezrozumienia definicji (choć została wyjaśniona w kwestionariuszu).

Poszerzenie oferty plenerowej rekreacji twórczej dotyczyć powinno zarówno formy organizacyjnej, jak i tematyki (rys. 26). Wśród wskazywanych propozycji najwyższy odsetek dotyczył organizacji warsztatów plastycznych (8%), następnie dość ogólne sformułowanie – imprez w plenerze (8%) oraz koncertów (6%). Ponadto istotne wydawało się dla niektórych, aby były to również wydarzenia dla dzieci (3%), by dotyczyły zwiedzania miasta (3%) lub przybierały formę pikniku (3%). Inne wymienione formy to teatr (2%), taniec (2%) oraz zwiedzanie i wycieczki (2%).

Rys. 26. Preferowane formy plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne.

Badani eksperci, organizatorzy i uczestnicy ocenili pozytywnie plenerową rekreację twórczą. Mieszkańcy coraz chętniej spędzają czas wolny w przestrzeni miejskiej, co wskazała M. Derek (2011). Dzięki podsumowaniu wyników trzech grup badanych możliwe było określenie głównych cech analizowanego zjawiska, odnosząc się do składowych pojęcia: rekreacja, twórcza, w plenerze (tab. 22).

Tab. 22. Główne cechy plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Rekreacja	Twórcza	W plenerze
Aktywny wypoczynek, regeneracja i rozwój Nowe potrzeby względem rekreacji Moda na wybrane formy rekreacji	Nowatorskie formy, tematy, miejsca organizacji Rozwój w aspektach: edukacyjnym, kulturalnym, społecznym Szczególny nacisk na uczestnictwo w kulturze lub poznawanie miasta Rozbudzanie poczucia tożsamości z miastem	Możliwość spędzenia czasu w przestrzeni otwartej Ludyczność, niezobowiązująca atmosfera Integracja i budowanie relacji Ważne tło wydarzenia, istotność wyboru miejsca

Źródło: opracowanie własne.

Rekreacja twórcza w opinii ekspertów i organizatorów jest pojęciem mało popularnym w społeczeństwie, co potwierdziły także wyniki badania z uczestnikami. Jednocześnie jest to zjawisko organizowane przez różnorodne podmioty, na które uczestnicy wskazują zapotrzebowanie. Bazą dla jej charakterystyki jest odniesienie do definicji pojęcia rekreacja. Przykłady wydarzeń były analizowane w perspektywie możliwości realizacji funkcji rekreacyjnych: aktywnego wypoczynku, regeneracji i rozwoju. Zaobserwowano zmieniające się potrzeby i oczekiwania względem spędzania czasu wolnego oraz pojawiające się trendy dotyczące wybieranych form rekreacyjnych.

Opinie badanych odnoszące się do przymiotnika określającego badane zjawisko – twórcza – zawierały odniesienia do wyrażonych w definicji operacyjnej cech: nowatorstwa i wartościowości. Nowatorstwo przejawiało się w nowych formach aktywności, podejmowanych tematach oraz nietypowych miejscach organizacji. Szczególnymi wartościami plenerowej rekreacji twórczej były rozwój własnych zainteresowań, poznawanie i otwieranie się na innych, na nowe aktywności oraz otaczającą przestrzeń. Podkreślono aspekt rozwoju uczestników w zakresie edukacyjnym, kulturalnym i społecznym. Poza umożliwianiem uczestnictwa w kulturze, walorem wydarzeń było poznawanie miasta i w konsekwencji rozbudzanie poczucia tożsamości z nim.

Plenerową rekreację twórczą scharakteryzowano jako wartościową alternatywę dla spędzania czasu wolnego w otwartej, interesującej przestrzeni. Podkreślono istotność pleneru jako ważnego tła wydarzeń. Dzięki niemu wzrastała możliwość budowania głębszego przekazu, a nawet tworzenia nowej narracji o mieście. Przestrzeń otwarta sprzyjała ludyczności wydarzeń, dzięki której uczestnicy mogli czuć się swobodniej i otworzyć na budowanie lub wzmacnianie relacji międzyludzkich. Wspólne działania pozwalały na udomawianie przestrzeni. Uczestnicy analizowanych wydarzeń mogli uczyć się odczytywać ją na nowo, dbać o nią, a poznawana

przestrzeń niejednokrotnie stawała się dla nich bliskim miejscem, zgodnie z koncepcją Y. F. Tuana (1987). Plener był również inspiracją dla organizatorów badanego zjawiska. Otoczenie miejsca, historia danego terenu determinowała wybór tematyki wydarzenia.

Pozytywnie oceniona została przez uczestników dostępność komunikacyjna i cenowa analizowanych wydarzeń (w zdecydowanej większości były one bezpłatne). Prawie połowa badanych wskazała zapotrzebowanie na rozwój rekreacji plenerowej oraz zaproponowała przykłady potrzebnych inicjatyw. Wymienione propozycje odnosiły się do panującej mody na spędzanie czasu wolnego w otwartej przestrzeni, poszukiwanie niebanalnych form spędzania czasu wolnego oraz możliwości spędzenia go w gronie znajomych i rodziny. Poziom zadowolenia z podejmowanych aktywności rekreacyjnych w plenerze należy mierzyć, wykorzystując możliwie jak największą liczbę zmiennych (Nowacki, 2015). Pozytywna ocena zmiennych sytuacyjnych – warunków panujących w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i warunków społecznych oraz oceny subiektywne (wynikające z cech społeczno-ekonomicznych, postaw i preferencji, cech kulturowych, norm subiektywnych, doświadczeń, odczucia zatłoczenia, percepcji ryzyka i konfliktu rekreacyjnego) wpływały prawdopodobnie na zadowolenie uczestników plenerowej rekreacji twórczej.

Prawie połowa badanych uczestników wskazała, że nie wie, czy należy dalej rozwijać analizowane zjawisko. Stąd znaczącym wyzwaniem dla organizatorów plenerowej rekreacji twórczej jest dalsza diagnoza potrzeb społecznych w zakresie organizacji wartościowych form spędzania czasu wolnego. Istotne wydaje się kreowanie przemyślanej oferty rekreacji twórczej, która zachęci do uczestnictwa osoby dotąd niezainteresowane tego typu aktywnościami lub jej rozwojem. Jak przekonują badani organizatorzy i eksperci, nie jest to łatwe ze względu na trudność w określeniu potrzeb potencjalnej grupy odbiorców i zachęceniu do wyboru ambitniejszej formy spędzenia czasu wolnego. Wymaga to pewnej otwartości zarówno na siebie, innych, jak i postrzeganie otaczającej przestrzeni. Pewną zachętą dla uczestników była bezpłatność wydarzenia, co wiąże się jednak z ograniczeniami i wyzwaniami ekonomicznymi dla organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Badani wskazali szereg efektów organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Autorka szczególnie zwróciła uwagę na budowanie silniejszych relacji międzyludzkich, umożliwienie spotkania różnych grup społecznych oraz ich integrację w ramach plenerowej rekreacji twórczej. Jak przekonywał Giddens i Sutton (2012), niezwykle istotna w kontekście rekreacji miejskiej jest potrzeba integracji społecznej i kulturowej. Organizacja analizowanych wydarzeń daje możliwość odpowiadania na wskazywaną potrzebę. Co więcej, w ramach wspólnych działań uczestnicy zawiązywali wspólnoty, w ramach których podejmowali kroki w zakresie aktywności społecznej, takie jak np. zgłoszenie projektu w ramach budżetu partycypacyjnego. Dzięki temu inicjowali zmiany na obszarze, w którym mieszkają lub w przestrzeni rekreacyjnej. Podobne wnioski wskazali inni badacze

(Brzeziński, 2020; Grzechnik, 2019; Hindley, 2018; Kociuba i Rabczewska, 2019; Kowalewski, 2016; Leśniewska-Napierała, 2017; Solecka i Dworniczak, 2016; Yuen i Johnson, 2017).

Opisywane przez organizatorów i ekspertów przykłady plenerowej rekreacji twórczej stanowiły potwierdzenie wskazywanej przez Karwińską (2015) tendencji do odradzania się lokalności, która wyrasta z potrzeby podkreślania i potwierdzania tożsamości z miejscem. Rekreacja twórcza organizowana w przestrzeni miejskiej wpisuje się w szerszy kulturowy projekt konstruowania tożsamości miasta, do czego przekonywała M. Dymnicka (2013). Co więcej, wydarzenia te są często przykładami działań z zakresu edukacji kulturalnej, tworzącymi nową miejską przestrzeń kultury, adekwatną do lokalnych problemów. Dzięki temu możliwe jest ograniczanie wpływów uwarunkowań globalnych w zakresie organizacji czasu wolnego (Krzysztofek, 2005).

Możliwość uczestniczenia w plenerowej rekreacji twórczej stanowić może wyznacznik atrakcyjności współczesnych miast. Jak opisywała A. Wojnarowska (2017), jakość przestrzeni publicznej, w której udostępniane są obszary dla rozwoju aktywności w czasie wolnym, stanowi ważny wskaźnik atrakcyjności miast i wpływa na wyższą jakość życia ich mieszkańców. Istnieje także szereg korzyści społecznych wynikających z możliwości użytkowania przestrzeni otwartych, w tym z analizowanych wydarzeń: tworzenie miejsc spotkań i wymiany poglądów, dbałość o zdrowie fizyczne i psychiczne, propagowanie kultury, integracja wokół różnych inicjatyw, socjalizacja dzieci, ukazywanie różnorodności. Zebrane wyniki badań potwierdzają założenia K. Olbińskiej (2014).

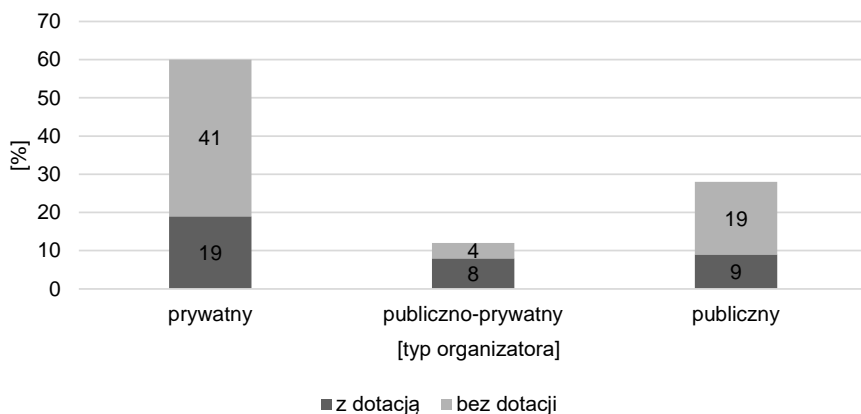
Organizacja plenerowej rekreacji twórczej wpływa na budowanie pozytywnego wizerunku miasta wśród mieszkańców. Ekspertci wskazywali, że dzięki organizacji tego typu wydarzeń miasto postrzegane jest jako otwarte, przyjazne, nowoczesne, różnorodne oraz współpracujące, co odnieść można do cech twórczego miasta według koncepcji R. Floridy (2010) i Ch. Landry'ego (2013). Istotne jest znaczenie plenerowej rekreacji twórczej w kontekście czerpania z dziedzictwa kulturowego miejsc, zapewniania nowych doznań oraz budowania tożsamości lokalnej, co stanowi ważny czynnik postrzegania miasta jako twórcze. Według badanych organizatorów zmiana organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej może wpływać także na dalszy rozwój plenerowej rekreacji twórczej – zjawiska, postrzeganego przez wszystkie grupy badanych jako potrzebne.

4.3. Charakterystyka i ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej

Charakterystyka i ocena organizatorów sformułowana została na podstawie analizy kwerendy wydarzeń (212 wydarzeń w 2019 r.), opisu uczestniczących w wywiadach organizatorów (*Aneks 3*), opinii ekspertów oraz określonej

przez respondentów w badaniu sondażowym oceny organizatorów wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej.

Z analizy kwerendy wydarzeń wynika, że organizatorami plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r. były przede wszystkim podmioty prywatne (60%), co czwarty organizator reprezentował sektor publiczny (28%). Analizowane wydarzenia były najczęściej bezpłatne, jednak rys. 27 wskazuje, że uzyskanie dotacji na ich przeprowadzenie nie było znaczącą determinantą organizowania plenerowej rekreacji twórczej. Wniosek ten wynika z faktu, że ponad połowę wydarzeń (63%) zorganizowano bez dotacji, co trzecią imprezę (36%) finansowano lub współfinansowano z pozyskanych źródeł finansowych (rys. 27). Interesującym zjawiskiem było to, że analizowane wydarzenia nierzadko organizowano dzięki współpracy różnych podmiotów, zarówno prywatnych, jak i publiczno-prywatnych, co mogło wynikać z dbałości o wyróżniający się program przedsięwzięcia.

Rys. 27. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora i otrzymania dotacji w Łodzi w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Warto dodać, że wśród podmiotów prywatnych odnotowywano często organizacje pozarządowe oraz tzw. inicjatywy oddolne, których polem zainteresowań są działania związane z poznawaniem i odkrywaniem miasta.

Różnorodność podmiotów organizujących plenerową rekreację twórczą obrazuje tab. 23. Wśród podmiotów publicznych pod względem liczby zorganizowanych przedsięwzięć wyróżniał się projekt „Zielona Łódź” – jednostka urzędnicza funkcjonująca w ramach Zarządu Zieleni Miejskiej w Łodzi. Były to także instytucje kultury w Łodzi, np. Łódzkie Centrum Wydarzeń i Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych. Szerokie spektrum podmiotów prywatnych stanowiły zarówno inicjatywy oddolne, jak i: blog Roślinnik czy Łódzki Detal,

stowarzyszenia i fundacje (np. Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich Topografie, fundacja Łódzki Szlak Kobiet) oraz prywatne firmy (np. Szlifiernia Szczęścia, Spółdzielnia Socjalna ODBLASK – prowadząca kino Bodo i Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A. – inwestor i autor koncepcji Ogrodów Geyera).

Tab. 23. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.

Nazwa organizatora	Liczba wydarzeń według typu organizatora			Razem	
	prywatny	publiczno-prywatny	publiczny	liczba	odsetek analizowanych wydarzeń [%]
Projekt „Zielona Łódź”	0	0	16	16	7,5
Blog Roślinnik i Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A.	13	0	0	13	6,1
Łódzkie Centrum Wydarzeń i Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	0	0	12	12	5,7
Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A. i kino Charlie	11	0	0	11	5,2
Departament Gier, kino Bodo, Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich Topografie	11	0	0	11	5,2
Inicjatywa Łódzki Detal	10	0	0	10	4,7

Źródło: opracowanie własne.

Wymienione podmioty prowadziły największą liczbę analizowanych wydarzeń. Projekt „Zielona Łódź” podejmuje się organizacji wielu inicjatyw w przestrzeni miejskiej, zarówno samodzielnie, jak i we współpracy z innymi organizatorami². Na stałe w łódzki kalendarz wydarzeń wpisały się podejmowane przez nich aktywności, m.in.: koncerty w altanie w parku Źródlińska I, zajęcia z jogi w łódzkich parkach, nartorolki czy trening na nartach biegowych w parku im. J. Piłsudskiego. Każdego roku planują nowe inicjatywy, a niektóre z organizowanych przez nich wydarzeń zostały zaklasyfikowane jako plenerowa rekreacja twórcza. W 2019 r. były to m.in.:

- „Biegam i zwiedzam” – wieczorne treningi biegania po wybranych łódzkich parkach, w ramach których łączono aktywność sportową ze zdobywaniem wiedzy historycznej i przyrodniczej (Urząd Miasta Łodzi, 2019c)³;
- „Powitanie Jesieni” – rodzinny piknik w parku im. A. Mickiewicza (Julianowski), w ramach którego zorganizowano warsztaty i koncerty skierowane zarówno do dzieci, jak i dorosłych;
- „Warsztaty ilustracji” – plenerowe warsztaty ilustracji botanicznej zorganizowane dla seniorów w parku im. J. Poniatowskiego.

Blog Roślinnik⁴ to grupa reprezentująca tzw. inicjatywę oddolną, która podjęła się w 2019 r. współpracy z inwestorem i autorem koncepcji Ogrodów Geyera. Na niedawno zrewitalizowanym terenie zostały zorganizowane wydarzenia związane z wymianą roślin. Nowy wybór miejsca organizacji łódzkich punktów wymiany roślin miał na celu poszerzenie grona osób zainteresowanych tego typu aktywnością (do tej pory wymiany roślin organizowano na Starym Rynku). Jednocześnie można było poznać nowe miejsce w Łodzi oraz spędzić czas wolny w Ogrodach Geyera. Organizatorzy poza wymianą roślin zachęcali do wypoczynku w tzw. strefie chillout (Facebook, 2019b).

W ramach współpracy Łódzkiego Centrum Wydarzeń (ŁCW) oraz Akademickiego Ośrodka Inicjatyw Artystycznych (AOIA) zorganizowano wydarzenia cykliczne – „Baśniowy Pasaż Róży”, w ramach których odbyły się spektakle dla rodzin oraz warsztaty dla dzieci i dorosłych na terenie Pasażu Róży (Urząd Miasta Łodzi, 2019b). ŁCW zostało opisane, podobnie jak projekt „Zielona Łódź”, w poprzednim rozdziale jako podmiot organizujący, nadzorujący i promujący wydarzenia w mieście⁵. AOIA to łódzka instytucja kultury powstała w 2005 r. po

² W związku z tym autorka przeprowadziła z reprezentantami tego projektu wywiad ekspercki.

³ Od tamtej pory funkcjonuje w ramach grupy społecznościowej Facebook (2019a) grupa osób, która kontynuuje tego typu aktywność.

⁴ Obecnie inicjatywa ta przeobraziła się w działalność gospodarczą, w ramach której powstał sklep roślinny w Łodzi pod tą samą nazwą (Roślinnik, 2022, dostęp: 6.04.2022).

⁵ Autorka przeprowadziła wywiad ekspercki z dyrektorem ŁCW.

przekształceniu Teatru 77, skupiająca się głównie na organizacji wydarzeń i edukacji teatralnej (Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, 2021).

Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A. we współpracy z kinem Charlie zorganizowała na terenie Ogrodów Geyera „Bajkowe Kino Plenerowe”. Cyklicznie w niedziele odbywał się plenerowy pokaz filmów i bajek oraz wydarzenia towarzyszące dla dzieci i dorosłych. W Łodzi od paru lat organizowane jest kino plenerowe w różnorodnych lokalizacjach, jednak pierwszy raz zaproponowano wydarzenie skierowane do całych rodzin w ciągu dnia, a nie wieczorem.

Departament Gier, kino Bodo i Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich Topografie to grupa podmiotów, która zorganizowała cykl wydarzeń plenerowych w ramach inicjatywy „RABAN – festiwal gier miejskich”. Departament Gier jest zespołem zajmującym się organizowaniem gier miejskich w ramach Łódzkiego Stowarzyszenia Inicjatyw Miejskich Topografie, założonego w 2007 r. Działania tego podmiotu skupiają się na upowszechnianiu partycypacji mieszkańców Łodzi, rozwoju życia kulturalnego miasta oraz ożywianiu pamięci o ważnych wydarzeniach z jego przeszłości (Stowarzyszenie Topografie, 2021b), czego interesującym przykładem jest realizowany projekt „Miastrograf” – cyfrowe archiwum materiałów o Łodzi (Stowarzyszenie Topografie, 2021a). Cykl wydarzeń „RABAN – festiwal gier miejskich” zawierał różnorodny program imprez, przede wszystkim gier miejskich, takich jak: kryminalna gra miejska „Wszystko, co teraz powiesz”, gra miejska o detalach „Diabeł tkwi w szczegółach”, nocna gra miejska „Czego nie widać w ciemnościach” czy dźwiękowa gra miejska „Ostatni promyk nadziei”. Po raz pierwszy w Łodzi zorganizowano otwarty i bezpłatny cykl wydarzeń zawierający tak różnorodny tematycznie zbiór gier oraz imprezy towarzyszące (Departament Gier, 2021).

Łódzki Detal to inicjatywa prowadzona od 2015 r. przez Marię Nowakowską skupiającą się na działalności popularyzatorskiej oraz organizowaniu wydarzeń dotyczących przede wszystkim odkrywania łódzkiej architektury (Łódzki Detal, 2021). M. Nowakowska przeprowadziła liczne spacerowe warsztaty, prelekcje, a w 2017 r. zorganizowała DetalFest, czyli pierwszy polski Festiwal Detalu Architektonicznego. W 2019 r. podjęła się nowych zadań związanych z prowadzeniem spacerów szlakiem łódzkich detali, dzieląc je na nowatorskie bloki tematyczne, takie jak: „Wycieczka szlakiem łódzkiej secesji”, „Wycieczka szlakiem łódzkich rzeźb plenerowych”, „Detale przemysłu i handlu” czy „Zwierzęta łódzkiego Śródmieścia”.

Zaprezentowane przykłady wydarzeń zostały wybrane ze względu na nowatorskie rozwiązania. Dotyczyły one nowego sposobu realizacji wydarzeń, które od jakiegoś czasu odbywają się w Łodzi (np. spacerów, kin plenerowych). W analizowanych przedsięwzięciach organizatorzy podjęli się ich realizacji w innowacyjny sposób, na przykład zestawiając sprawdzone rozwiązania z innym typem aktywności lub zapraszając odmienne grupy odbiorców. W programach wydarzeń niezaprzeczalnie dostrzec można dbałość o wartościowość aktywności. Często zawarty był w nich przekaz edukacyjny, poznawczy, pozwalający uczestnikom na rozwój

etyczny, estetyczny, duchowy lub kulturalny. Nie bez znaczenia pozostaje wybór miejsc. Widać wyraźnie, że nie były one przypadkowe. Przyczyną organizacji aktywności w danej lokalizacji był czasem aspekt związany z promocją miejsca, niekiedy jednak to przestrzeń stawała się ważnym podmiotem wydarzenia. Organizatorzy dostrzegali w niej istotne tło czy prowadzili swoistą „grę” z przestrzenią. Dlatego przydatne okazało się dokonanie analizy rozmieszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej oraz wskazanie istotnych cech wybieranych typów terenu.

Ponadto uzupełnieniem charakterystyki organizatorów analizowanego zjawiska jest szerszy niż w rozdziale metodologicznym opis uczestników wywiadów swobodnych z organizatorami. Respondenci posiadają wykształcenie wyższe, a działania, którymi się zajmują, dotyczyły bardzo różnorodnych dziedzin z zakresu organizacji czasu wolnego (tab. 24). Dla zróżnicowania grupy badawczej dobrano organizatorów reprezentujących różnorodne typy podmiotów.

Tab. 24. Charakterystyka uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej

Numer wywiadu	Nazwa podmiotu	Forma organizacyjna	Przykłady organizacji lub współorganizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej
O1	„Łódź od drugiego wejrzenia”	inicjatywa oddolna	„W bierki z dziadkiem, w klasy z babcią” – rodzinny piknik
O2	Bałucki Ośrodek Kultury	instytucja publiczna	„Bałuckie sPloty – Bałuty Po Łódzku” – zabawy podwórkowe
O3	Ośrodek Kultury Górna	instytucja publiczna	„Plac Zabaw Twórczych. Wakacyjne Interwencje Artystyczne” – rodzinny artystyczny piknik
O4	Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi	instytucja publiczna	„Tęskniąc za domem...” – koncert jazzowy inspirowany muzyką graną w latach 1945–1949
O5	Krzyżówka	inicjatywa oddolna	„Ustawki plastyczne na Starym Rynku”
O6	Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO	organizacja pozarządowa	„Haftowany kolaż rewolucyjny”

Numer wywiadu	Nazwa podmiotu	Forma organizacyjna	Przykłady organizacji lub współorganizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej
O7	Łódzki Detal	inicjatywa oddolna	„Łowcy detali. Spacer po śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka szlakiem łódzkich rzeźb plenerowych”
O8	Fundacja Przędzalnia Sztuki	organizacja pozarządowa	„Miejskie KODY kultury _IMPROWIZACJE _Plenerowe warsztaty performatywno-choreograficzne”
O9	Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani	organizacja pozarządowa	„Republika wakacji”
O10	Szlifieria Szczęścia	prywatna firma	„Filmowy Kurort w Pasażu Róży”

Źródło: opracowanie własne.

Wśród organizacji pozarządowych badanym organizatorem był prezes Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (jednocześnie przewodnik po Łodzi i województwie łódzkim). Działania tego podmiotu koncentrują się na tematyce Łodzi i województwa łódzkiego, dotyczą prowadzenia wycieczek, gier miejskich i tworzenia autorskich wydawnictw (takich jak np. przewodniki, foldery, mapy i gry planszowe) (Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO, 2021).

Fundacja Przędzalnia Sztuki prowadzona jest przez dwie artystki (z jedną z nich przeprowadzono wywiad) oraz realizuje działania z zakresu edukacji artystycznej, w tym wydarzenia społeczno-artystyczne i edukacyjno-integracyjne, warsztaty, instalacje i akcje artystyczne w przestrzeni miejskiej. Siedziba tej fundacji oraz większość aranżowanych przez nią działań jest zlokalizowana na terenie Księżego Młyna w Łodzi (w dzielnicy Łódź-Widzew) (Fundacja Przędzalnia Sztuki, 2021).

Główne obszary zainteresowań Stowarzyszenia Społecznie Zaangażowani dotyczą zadań z obszaru rozwoju, edukacji, kultury, pomocy sąsiedzkiej, budowy społeczeństwa obywatelskiego, ekologii, współpracy międzysektorowej (Społecznie Zaangażowani, 2021). Działania stowarzyszenia kumulują się na osiedlu Stare Polesie (w dzielnicy Łódź-Polesie, od wschodu bezpośrednio graniczącej

z dzielnicą Łódź-Śródmieście). Od 2015 r. prowadzi ono społeczny dom kultury – Miejsce Spotkań. W wywiadzie wzięli udział prezes oraz wiceprezes zarządu tego stowarzyszenia.

Spośród instytucji publicznych w wywiadzie uczestniczyła ówczesna zastępczyni dyrektora Bałuckiego Ośrodka Kultury – samorządowej instytucji kultury miasta Łodzi. Jednostka działa na obszarze dzielnicy Łódź-Bałuty, a w jej strukturze funkcjonują filie: Centrum Animacji i Rewitalizacji Rondo, Centrum Edukacji Kulturowej Na Żubardzkiej, Centrum Twórczości Lutnia. Główne zadania ośrodka skupiają się na obszarze wychowania, edukacji, upowszechniania kultury i sztuki (Bałucki Ośrodek Kultury, 2007). Ośrodek Kultury Górna to również samorządowa instytucja kultury miasta Łodzi, o podobnym profilu działalności, działająca na obszarze dzielnicy Łódź-Górna. W wywiadzie uczestniczyła osoba zatrudniona wówczas na stanowisku specjalisty do spraw projektów i promocji.

Centrum Dialogu im. M. Edelmana (2021) w Łodzi realizuje cele związane z działalnością edukacyjno-kulturalną dotyczącą przede wszystkim popularyzowania dorobku różnych kultur, promowania wielokulturowego i wieloetnicznego dziedzictwa Łodzi, kultury żydowskiej oraz tolerancji. Siedziba instytucji znajduje się w nowo zaprojektowanym budynku w parku Ocalałych w dzielnicy Łódź-Bałuty. W wywiadzie uczestniczyła osoba zatrudniona na stanowisku rzecznik prasowy i specjalista do spraw promocji, jednocześnie będąca przewodnikiem po Łodzi.

Poza instytucjami publicznymi w wywiadach wzięły udział osoby reprezentujące inicjatywy oddolne. Pierwszą z nich zaproponowała przewodniczka po Łodzi, prowadząca projekt „Łódź od drugiego wejrzenia”. W trakcie jego realizacji zorganizowano szereg inscenizowanych spacerów, odkrywających przemiany historyczne miasta, historie słynnych rodów fabrykanckich, życie codzienne mieszkańców Łodzi w wybranym okresie historycznym. Projekt realizowany był we współpracy z Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (Urząd Miasta Łodzi, 2018a).

Krzyżówka to oddolna inicjatywa absolwentki Wydziału Sztuk Wizualnych Akademii Sztuk Pięknych. Jest to inicjatywa społeczno-kulturalna na terenie Starożytnego Rynku, w ramach której w 2018 r. powstała wspólna przestrzeń – pokój sąsiedzki, służący za miejsce spotkań oraz wymiany książek (Krzyżówka, 2021). W ramach tej inicjatywy prowadzone były też spotkania wymiany roślin, warsztaty artystyczne, targi rzeczy.

Łódzki Detal to inicjatywa skupiająca się na zagadnieniach z zakresu popularyzacji dziedzictwa architektonicznego, szczególnie detalu architektonicznego. Działania tego podmiotu dotyczyły m.in. spacerów, wykładów, animacji, gier terenowych i instalacji artystycznych. W 2017 r. zorganizowano pierwszy polski Festiwal Detalu Architektonicznego DetalFest (Łódzki Detal, 2021).

Ostatnim podmiotem uczestniczącym w wywiadzie była firma Szlifiernia Szczęścia, z siedzibą przy ul. Piotrkowskiej 3 (Pasaż Róży, dzielnica

Łódź-Śródmieście), która prowadzi zajęcia rozwojowe, warsztaty oraz sesje coachingowe. W wywiadzie uczestniczyła współzałożycielka firmy.

Warto wskazać, że aż czworo rozmówców zajmuje się działalnością związaną z turystyką – są przewodnikami po Łodzi (niekiedy też po województwie łódzkim). W toku prowadzenia wywiadów charakterystyczne było emocjonalne podejście badanych do Łodzi. Chociaż nie wszyscy uczestnicy wywiadów pochodzą z Łodzi, to aktualnie wszyscy w niej mieszkają, czują się związani z miastem i wyrażają wobec niego pozytywne emocje.

Ja w jakiś sposób chciałam podziękować, że mnie Łódź dobrze przyjęła i że ja tutaj się dobrze czuję. (O5)

Jestem łodziofilką. (O10)

Autorka, przeprowadzając wszystkie 10 wywiadów, w swojej autorefleksji badawczej może podkreślić opinię dotyczącą otwartości i zaangażowania organizatorów w prowadzone działania. Podczas wywiadów z imponującą pasją opowiadali o realizowanych inicjatywach, o ważnym dla nich kontekście miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Miasto określali jako wartość, chcą je zmieniać, odkrywać, uprzystępniać innym. Czują z nim więź, dzięki której walory Łodzi stają się podmiotem, a nie tylko tłem organizowanych przez nich wydarzeń. Szerzej o kontekście i motywacji prowadzonych działań z zakresu plenerowej rekreacji twórczej napisano w kolejnym rozdziale.

Uczestniczący w wywiadach eksperckich respondenci (siedmiu ekspertów; *Aneks 1*) ocenili organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. Treść ich wypowiedzi została zakodowana, a następnie przyporządkowana do określonych kategorii, w których najczęściej odnoszono się w opisie organizatorów do tego, że funkcjonują oni w sieci współpracy, wyrażają swoją postawą aktywizm miejski, są otwarci i pełni pasji. Ponadto wyodrębniono takie kody, jak: radość i pozytywność, poszukiwanie nowych rozwiązań oraz niezależność, które rzadziej wybrzmiewały w opiniach badanych ekspertów.

Eksperci scharakteryzowali organizatorów głównie jako osoby działające w sieci współpracy. Wskazywali na trudność w organizowaniu podobnych wydarzeń indywidualnie. Proponowane przez nich działania mają wsparcie różnego rodzaju partnerów. Wymiana pomysłów jest potrzebna, aby przyciągnąć większe grono uczestników wydarzeń i zaproponować różnorodne formy spędzania czasu wolnego. Współpraca dotyczy różnorodnych podmiotów o podobnym charakterze lub sposobie działania, sponsorów, mecenatu oraz władz miejskich.

Takich wydarzeń się nie robi w pojedynkę. (WE6)

Inną charakterystyczną cechą organizatorów jest zaangażowanie na rzecz zmian w mieście. Eksperci wskazali, że są to osoby, które chcą tworzyć lepszą jakość życia w mieście, często są określane jako aktywiści miejscy. Organizatorzy angażują się w działania w przestrzeni miejskiej nie tylko dla własnych celów, lecz także aby wspólnie z mieszkańcami wchodzić w interakcję, zmieniać miasto, przyczynić się do budowania miejskiej tożsamości.

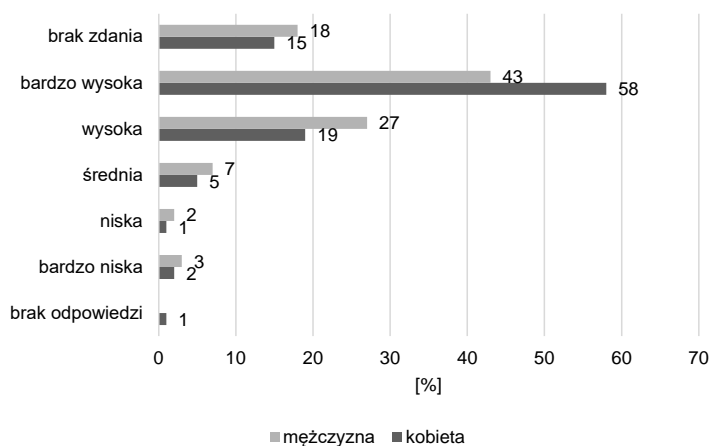
To są wszystko ludzie, którzy naprawdę nie robią tego z jakiegoś interesu, oni to robią z autentycznych pobudek ideologicznych, chcą, żeby miasto było fajniejsze. (WE4)

Otwartość na nowe idee, miejsca i ludzi obok pasji oraz zaangażowania w proponowane działania stanowiły ważne cechy organizatorów. Dzięki nim możliwe jest inicjowanie oryginalnych przedsięwzięć, pokonywanie możliwych przeszkód i budowanie relacji z uczestnikami wydarzeń, a także partnerami organizacyjnymi. Świadomość, otwartość i odwaga pozwalają na poszukiwanie nietypowych przestrzeni do działania, możliwości rozwoju swoich zainteresowań zawodowych i dzielenia się nimi.

Przede wszystkim otwartość umysłu, czyli otwartość na wszelkie nowe treści, informacje, ale też otwartość na zmianę, modyfikację tego, co istnieje. (WE2)

Gotowość do poszukiwań dotyczy nowych pomysłów, rozwiązań i oryginalności. Warto odnieść przedstawioną charakterystykę organizatorów do cech osoby twórczej. Poza oryginalnością i pasją wyróżnia tych ludzi niezależność oraz wytrwałość. Badani wskazywali, że największą trudność dla znanych im pomysłów organizatorów stanowi wytrwałość w realizowaniu swoich oryginalnych projektów. W wypowiedziach ekspertów odczuwany był pozytywny stosunek do organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, pojawiały się określenia nawiązujące do ich optymistycznej postawy wobec życia, innych ludzi i własnej pracy zawodowej.

Badani w sondażu diagnostycznym uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej dokonali oceny organizatorów wydarzeń, w których brali udział ($n = 430$; *Aneks 2*). Większość respondentów pozytywnie oceniło podmiot organizujący: aż 54% bardzo wysoko, a 21% wysoko, co świadczy o docenianiu organizowanych przez nich przedsięwzięć. Warto jednak dodać, że 16% badanych nie potrafiło dokonać oceny, co wskazuje na nieświadomość niektórych uczestników w kwestii roli organizatorów. Płeć respondentów nieznacznie różnicowała przedstawione wyniki oceny organizatorów analizowanych wydarzeń (rys. 28). Wyższy odsetek mężczyzn ocenił organizatorów na poziomie wysokim, średnim oraz bardzo niskim. Z kolei wyższy odsetek kobiet ocenił organizatorów bardzo wysoko.

Rys. 28. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według płci

Źródło: opracowanie własne.

Nawiązując do wyników uzyskanych w analizie przestrzennej badanego zjawiska, zaobserwowano, że najczęściej organizatorami są podmioty spoza sektora publicznego – organizacje pozarządowe, firmy i inicjatywy oddolne bez osobowości prawnej. Według przeprowadzonej analizy wydarzeń w 2019 r. w Łodzi podmioty publiczne stanowiły też istotną grupę organizatorów (np. najwięcej badanych przedsięwzięć zorganizowała Zielona Łódź – miejska jednostka urzędnicza). Struktura organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, z którymi przeprowadzono wywiady, pokrywa się z opisaną tendencją. Spośród 10 wywiadów, aż siedem przeprowadzono z reprezentantami podmiotów spoza sektora publicznego.

Organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej ocenieni zostali pozytywnie zarówno przez badanych ekspertów, jak i uczestników analizowanych wydarzeń. W ramach przeprowadzonych badań można wskazać cztery najczęściej podawane cechy opisywanej grupy (tab. 25).

Tab. 25. Główne cechy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej			
otwartość	pasja	współpraca	zaangażowanie
na nowe pomysły, przestrzenie, nieszablone działania	do podejmowanych działań, chęć własnego rozwoju zawodowego	z innymi organizatorami, sponsorami, władzami	w działania społeczno-kulturalne, aktywizm miejski

Źródło: opracowanie własne.

Otwartość organizatorów plenerowej rekreacji twórczej określić można jako wymóg do organizacji nowatorskich i wartościowych inicjatyw. Cechę tę potwierdzono w przeprowadzonych badaniach. Podmioty inicjujące analizowane wydarzenia charakteryzowały się też pasją do podejmowanych działań, wynikających z własnych zainteresowań i chęci rozwoju zawodowego. W wyniku kwerendy analizowanych wydarzeń w Łodzi okazało się, że znacząca ich liczba przeprowadzana była w ramach współpracy, na którą zwrócili uwagę zarówno eksperci, jak i organizatorzy. Realizując badane przedsięwzięcia, angażowali się w działania społeczno-kulturalne. Wskazywano na ich aktywizm miejski wyrażany w chęci pokazywania i odmieniania wizerunku Łodzi i prowadzenia działań edukacyjnych w bardzo różnorodnych zakresach. Trudno było dostrzec wśród organizatorów nacisk na budowanie własnego wizerunku, powierzchowność prowadzonych działań lub silny nacisk na zarobek. Zdecydowanie mocniej wybrzmiewało ich poczucie misji wynikające być może ze szczególnego związku z Łodzią. Wątki identyfikacji z miastem wśród organizatorów oraz działania w sieci współpracy opisane zostały szerzej w kolejnym rozdziale.

Charakterystykę badanych organizatorów warto odnieść do stosowanych w literaturze określeń związanych z sektorem kreatywnym, ludźmi twórczymi oraz klasą twórczą, szczególnie w kontekście przykładu Łodzi jako miasta twórczego. Badane wydarzenia wpisują się w zakres działalności sektora kreatywnego. Wskazywany był dalszy rozwój tego rodzaju inicjatyw oraz podmiotów podejmujących się ich organizacji. Przeprowadzone badania potwierdziły prognozy P. Pożyckiej (2012) w zakresie przyrostu liczby podmiotów sektora kreatywnego w Łodzi, m.in. w obszarze działalności artystyczno-kulturalnej.

Nawiązując do trzech kluczowych cech osób twórczych, wskazano, że badanym organizatorom nie brakuje otwartości (na nowe treści, na zmianę) i niezależności (nonkonformizmu). Wyzwanie stanowi natomiast trzecia istotna cecha – wytrwałość. Wątpliwe wydaje się niekiedy umiejętne wdrażanie i pokonywanie przeszkód w celu realizacji własnego pomysłu. Bazując na takiej opinii ekspertów, autorka podczas analizy wywiadów zwróciła uwagę na skuteczność organizatorów we wdrażaniu własnych inicjatyw. Opisywane przez nich działania wskazywały na otwartość na nowe pomysły i różnorodność. Zorganizowane przez nich wydarzenia mieściły się w zakresie znaczeniowym definicji operacyjnej rekreacji twórczej, co świadczyło o ich oryginalności oraz dbałości o wartość przekazu. Wyzwanie dla badanych organizatorów stanowiła zależność od możliwości uzyskania dotacji lub niewystarczające wsparcie władz miejskich. Pomimo tego z wytrwałością poszukiwali sposobów na wdrażanie swoich pomysłów. W przekonaniu autorki prezentowali zatem cechy osoby twórczej.

Charakterystyka badanych organizatorów została również odniesiona do koncepcji klasy kreatywnej R. Floridy (2010). W tym celu wykorzystano badania K. Wojnar (2016), w których dokonała podziału osób należących do klasy kreatywnej według klasyfikacji zawodów i specjalności (KZiS) dla potrzeb rynku

pracy. Wskazała, że w Łodzi tylko co piąty pracownik w wieku produkcyjnym zakwalifikowany był do zawodów kreatywnych. Łódzka klasa kreatywna stanowiła 20% mieszkańców w wieku produkcyjnym, na co składało się: 14,67% twórczych specjalistów, 6,61% superkreatywnego rdzenia oraz 0,17% bohemy (artystów). W nawiązaniu do powyższej klasyfikacji przygotowano kategorie zawodowe uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, odnosząc je do definicji klasy twórczej (tab. 26). W wyniku tego zestawienia można zauważyć, że wśród badanych organizatorów nie występowały przedstawiciele superkreatywnego rdzenia, natomiast podobna była liczba osób, których kategoria zawodowa dotyczyła grupy bohemy oraz twórczych specjalistów. Interesująca wydaje się stosunkowo wysoka, w powiązaniu z wynikami badań K. Wojnar, liczba reprezentantów grupy twórców i artystów (bohemy).

Tab. 26. Charakterystyka badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej a koncepcja klasy twórczej według R. Floridy (2010)

Numer wywiadu	Nazwa podmiotu	Kategoria zawodowa badanego organizatora	Odniesienie do koncepcji klasy twórczej
O1	„Łódź od drugiego wejrzenia”	specjaliści kultury i sztuki	bohema
O2	Bałucki Ośrodek Kultury	specjaliści kultury i sztuki	bohema
O3	Ośrodek Kultury Górna	średni personel w zakresie działalności artystycznej, kulturalnej i kulinarnej	bohema
O4	Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi	średni personel w zakresie działalności artystycznej, kulturalnej i kulinarnej	bohema
O5	Krzyżówka	twórcy i artyści	bohema
O6	Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO	zawodowy działacz organizacji pozarządowej	twórczy specjaliści
O7	Łódzki Detal	specjaliści kultury i sztuki	bohema
O8	Fundacja Przędzalnia Sztuki	twórcy i artyści/ zawodowy działacz organizacji pozarządowej	bohema/twórczy specjaliści

Tab. 26 (cd.)

Numer wywiadu	Nazwa podmiotu	Kategoria zawodowa badanego organizatora	Odniesienie do koncepcji klasy twórczej
O9	Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani	zawodowy działacz organizacji pozarządowej	twórczy specjaliści
O10	Szlifiernia Szczęścia	kierownicy małych przedsiębiorstw	twórczy specjaliści

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Floridy (2010).

Szerszy opis organizatorów jako przedstawicieli klasy twórczej opisany został w kolejnym rozdziale, w odniesieniu do wskazywanych przez badanych wartości proponowanych wydarzeń, opinii na temat Łodzi oraz inhibitorów i stymulatorów twórczości.

4.4. Charakterystyka i ocena uczestników plenerowej rekreacji twórczej

Charakterystyka przeprowadzona została w trzech etapach. Pierwsza część badań to sondaż wśród uczestników wybranych wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r., na podstawie którego dokonano opisu społeczno-demograficznego respondentów oraz najważniejszych aspektów związanych z uczestnictwem w aktywnościach rekreacyjnych ($n = 430$). Następnie przedstawione zostały wyniki wywiadów z ekspertami, których wiedza, doświadczenie oraz szersza perspektywa patrzenia na badane zagadnienie pozwoliła zwrócić uwagę na interesujące aspekty związane z uczestnictwem w analizowanych przedsięwzięciach. Badani organizatorzy dokonali ponadto charakterystyki uczestników wydarzeń i ich frekwencji z własnej perspektywy.

Uczestnikami badania ankietowego były w większości kobiety (72%) (tab. 27). Jedną czwartą respondentów to osoby w przedziale wiekowym 25–34 lata (26%). Drugą najliczniejszą grupą wiekową były osoby w przedziale wiekowym 35–44 lata (18%). Najmniej liczną grupę wiekową stanowiły osoby powyżej 75. roku życia (3%). Wśród badanych odnotowano niską obecność studentów, czyli osób w przedziale wiekowym 18–24 lata (10%). Podobną liczbę uczestników stanowiły osoby w przedziałach wiekowych 45–54 lata (14%) oraz 55–64 lata i 65–74 lata (po 15%).

W zdecydowanej większości uczestnicy byli mieszkańcami Łodzi (91%), z województwa łódzkiego odnotowano zaledwie 5% respondentów, a pozostali to zaledwie 2%. Spośród respondentów mieszkających w Łodzi najliczniejszą

grupę stanowili mieszkańcy dzielnic Łódź-Bałuty (31%) i Łódź-Widzew (23%), które posiadają największą powierzchnię. Następnie odnotowano uczestników z dzielnic Łódź-Górna (17%), Łódź-Śródmieście (15%) oraz najmniej – z dzielnicy Łódź-Polesie (14%).

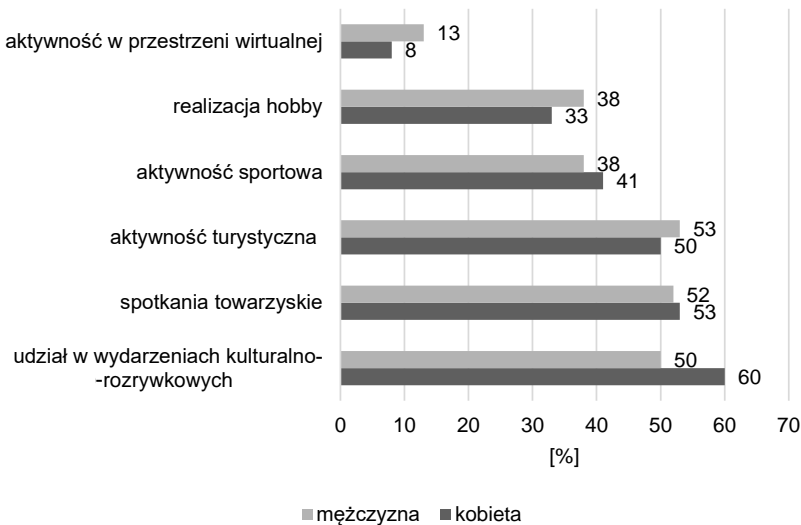
Wśród respondentów przeważała grupa osób z wyższym wykształceniem (58%), co trzecia badana osoba posiadała wykształcenie średnie (30%), zasadnicze zawodowe (9%), a po 2% respondentów – wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne. Organizatorzy podkreślali, że istotne w ich ocenie wydaje się przygotowanie odbiorcy do uczestnictwa w badanych wydarzeniach. Wśród badanych uczestników odnotowano jednocześnie wysoki odsetek osób z wyższym wykształceniem oraz niski – osób uczących się. Większość respondentów stanowiły osoby pracujące (64%), a co czwarty uczestnik badań był emerytem/emerytką (24%). Tylko 3% respondentów stanowiły osoby bezrobotne, a 10% – osoby uczące się.

Tab. 27. Charakterystyka społeczno-demograficzna uczestników badania sondażowego

Cechy		Odsetek	Cechy		Odsetek
płeć	kobiety	72	status zawodowy	uczący/-a się	10
	mężczyźni	28		bezrobotny/-a	3
wiek	18–24	10	miejsce zamieszkania	pracujący/-a	64
	25–34	26		emeryt/-ka	24
	35–44	18		Łódź	91
	45–54	14	woj. łódzkie	5	
	55–64	15	inne	2	
	65–74	14	Łódź-Bałuty	31	
	więcej niż 75	3	Łódź-Widzew	23	
wykształcenie	podstawowe	2	dzielnica zamieszkania	Łódź-Górna	17
	gimnazjalne	2		Łódź- -Śródmieście	15
	zasadnicze zawodowe	9		Łódź-Polesie	14
	średnie	30			
	wyższe	58			

Źródło: opracowanie własne.

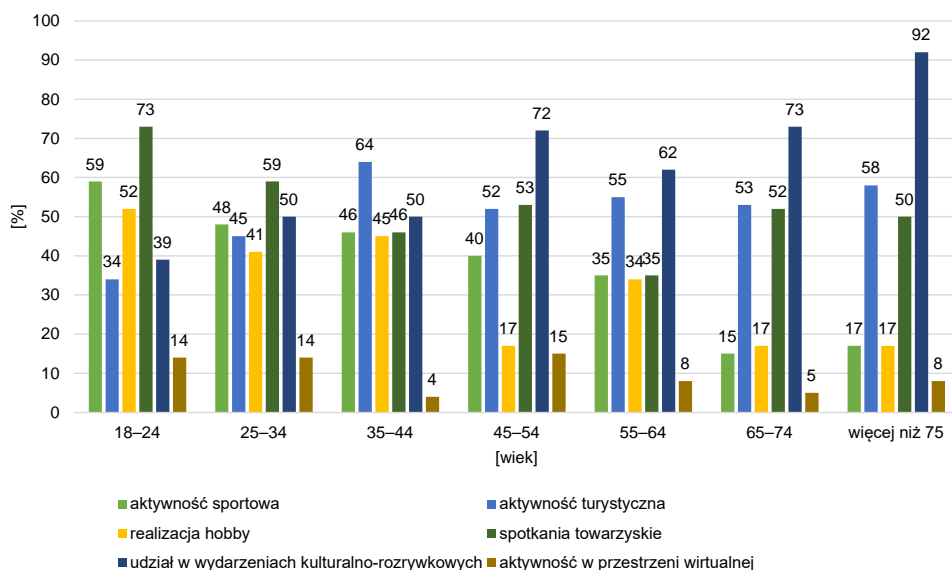
Uczestnicy badania określili preferowane, maksymalnie trzy, najczęściej realizowane aktywności rekreacyjne (rys. 29). Wśród badanych kobiet dominującym rodzajem aktywności był udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych (60%), spotkania towarzyskie (53%) oraz aktywność turystyczna (50%). Wśród mężczyzn powyższe rodzaje aktywności wybierane były przez podobną liczbę respondentów (odpowiednio: 50%, 52%, 53%). Nieco mniej wskazań dotyczyło aktywności sportowej (41% kobiet i 38% mężczyzn). Mężczyźni podobnie często wskazali także na realizację hobby (38%), wśród kobiet nieco rzadziej – 33%. Najrzadziej wybieraną aktywnością rekreacyjną zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn była aktywność w przestrzeni wirtualnej (odpowiednio: 8% i 13%).

Rys. 29. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według płci

Źródło: opracowanie własne.

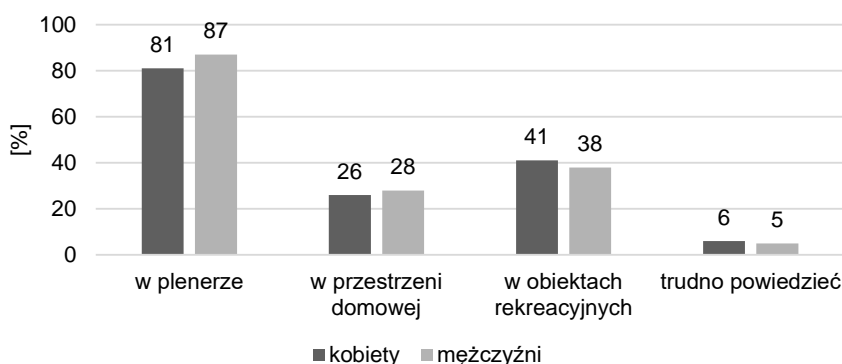
Dokonano rozróżnienia najczęściej wybieranych rodzajów aktywności rekreacyjnej ze względu na wiek uczestników badania (rys. 30). Dominującym rodzajem aktywności wśród osób w przedziale wiekowym 18–24 oraz 25–34 lata były spotkania towarzyskie. Z kolei wśród osób w wieku 35–44 lata były to aktywności turystyczne. W kolejnych przedziałach wiekowych dominował udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych. We wszystkich przedziałach najrzadziej wybieranym rodzajem aktywności była rekreacja wirtualna. Zainteresowanie aktywnością sportową malało wraz wiekiem. Wyniki te wskazują na zmieniający się cykl podejmowanych aktywności rekreacyjnych w toku życia.

Rys. 30. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według wieku

Źródło: opracowanie własne.

Preferowanym rodzajem przestrzeni, w której badani uczestnicy podejmują się aktywności rekreacyjnej, był plener (rys. 31). Wskazania te zdecydowanie przeważały zarówno wśród kobiet (81%), jak i mężczyzn (87%), potwierdzając trend spędzania czasu wolnego w przestrzeni otwartej. Często wybierane są również obiekty rekreacyjne (41% kobiet, 38% mężczyzn), a najrzadziej przestrzeń domowa (26% kobiet, 28% mężczyzn).

Rys. 31. Preferowany rodzaj przestrzeni rekreacyjnej uczestników według płci

Źródło: opracowanie własne.

Kryteriami podjęcia decyzji o uczestnictwie w zorganizowanej aktywności rekreacyjnej były głównie tematyka wydarzenia, oryginalność formy i możliwość spędzenia czasu wolnego na świeżym powietrzu (rys. 32). Wśród badanych kobiet ponad połowa zwracała uwagę na tematykę (64%), często na niebanalną formę (39%), a co trzecia – na relaks na świeżym powietrzu (35%). Według ponad połowy badanych mężczyzn najważniejszym kryterium była również tematyka (58%), następnie relaks na świeżym powietrzu (42%) oraz niebanalna forma (37%). Interesujące, że najważniejszymi kryteriami nie były chęć rozwoju, koszt udziału czy dobór miejsca – jego usytuowanie względem miejsca zamieszkania, atrakcyjność lub dostępność komunikacyjna. Najmniej istotnymi kryteriami były, zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn, znajomość albo renoma organizatora (po 5%). Główne wskazywane kryteria wyboru wydarzeń uwypukliły zainteresowanie uczestników podejmowanymi przez organizatorów tematami, poszukiwanie nowatorskich form spędzenia czasu wolnego i walor przestrzeni otwartej.

Rys. 32. Kryteria decydujące o wyborze zorganizowanej aktywności rekreacyjnej w opinii respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Ulubionymi formami aktywności rekreacyjnej (każdy respondent mógł wskazać trzy przykłady) były przede wszystkim spacer (tab. 28). Wśród innych przykładów wymieniono jazdę na rowerze, uczęszczanie na basen, zwiedzanie i wycieczki oraz spotkania ze znajomymi i koncerty.

Tab. 28. Preferowane formy aktywności rekreacyjnej respondentów

Lp.	Wskazanie 1 [%]	Wskazanie 2 [%]	Wskazanie 3 [%]			
1.	spacer	33	spacer	13	basen	5
2.	jazda rowerem	13	jazda rowerem	12	spacer	5
3.	zwiedzanie, wycieczki	8	zwiedzanie, wycieczki	8	jazda rowerem	4
4.	basen	5	basen	5	spotkania ze znajomymi	2
5.	spotkania ze znajomymi	4	koncerty	5	zwiedzanie, wycieczki	2

Źródło: opracowanie własne.

Wskazania obrazują, że respondenci samodzielnie podejmują najczęściej aktywności w zakresie rekreacji ruchowej. Przewaga wyboru udziału w zorganizowanej formie rekreacji w postaci wydarzeń kulturalno-rozrywkowych została już wykazana wcześniej.

Wypowiedzi ekspertów dotyczące uczestnictwa społeczeństwa w plenerowej rekreacji twórczej były sprzeczne. Z jednej strony zwracano uwagę na bierność uczestników, oczekiwanie jedynie uczestnictwa w swego rodzaju „spektaklu”, z drugiej strony uważano przeciwnie, że uczestnicy oczekują interakcji z organizatorem.

Łodzianie chcą skorzystać z imprez plenerowych, otwartych imprez plenerowych niestety głównie w roli bardzo biernego widza, kogoś, kto oczekuje, że ktoś inny go zabawi, a on będzie mógł się wcielić jedynie w rolę widza, odbiorcy. (WE7)

Publiczność, moim zdaniem, już nie oczekuje tylko i wyłącznie biernej konsumpcji wydarzeń. (WE6)

Eksperci, którzy wyrazili sceptycyzm, uzasadniali swój pogląd tym, że trudno jest w trakcie wydarzenia masowego, podczas którego można liczyć raczej na przypadkowego odbiorcę, zbudować wartościowe i angażujące wydarzenie. Co więcej, niektóre nowatorskie pomysły, w ich przekonaniu, mogą być nazbyt niszowe, aby zachęcić do uczestnictwa. Wątpliwe wydaje się, żeby społeczeństwo w szerokim zakresie wyrażało potrzeby dotyczące organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Wspomniani eksperci uważają, że coraz trudniej jest nakłonić ludzi do wyjścia z domu na wydarzenia o ambitniejszej treści, dlatego formułują negatywne opinie na temat frekwencji w badanych wydarzeniach.

Inni z kolei dopatrywali się rosnącego zainteresowania badanym zjawiskiem. Otwartość i dostępność plenerowej rekreacji twórczej wydaje się ważnym

czynnikiem zachęcającym do uczestnictwa. W ich przekonaniu czytelna i odpowiednio wypromowana oferta wzbudza ciekawość potencjalnych odbiorców. Ponadto wskazywali na rosnącą wśród uczestników potrzebę zrozumienia przestrzeni, w której żyją, czemu sprzyja plenerowa rekreacja twórcza.

Szukają czegoś innego, co zmieni im perspektywę widzenia, patrzenia, czegoś, co ich wybiję z jednego nurtu, czegoś ciekawego, szukają jakiegoś pomysłu i to się właśnie wiąże z tą nowatorskością i pomysłowością, będzie jakąś nowością, odświeżeniem od codzienności. (WES)

Charakterystyczne dla uczestników analizowanych wydarzeń jest poszukiwanie alternatywy dla spędzania czasu wolnego, chęć rozwoju i partycypacji w życiu społeczno-kulturalnym. Niejednokrotnie wskazywano, że grupą szczególnie zainteresowaną udziałem w analizowanych wydarzeniach są rodziny z dziećmi oraz seniorzy.

Zdaniem badanych organizatorów charakterystyczną cechą uczestników plenerowej rekreacji twórczej była różnorodność grupy, dotycząca zarówno danych społeczno-demograficznych, jak i motywacji decydującej o uczestnictwie. Analizowane wydarzenia, realizujące wielorakie cele, odnosi się do potrzeb grup odbiorców o szerokim przedziale wiekowym i odmiennych zainteresowaniach.

W miarę rozwoju różnych wydarzeń zmienia się struktura odbiorców. Zaczynają się pojawiać osoby w różnym wieku, zaczynają się pojawiać osoby młodsze, a nawet dzieci i młodzież. (O1)

Podkreślono jednocześnie popularność analizowanych wydarzeń wśród rodzin, seniorów i kobiet, co potwierdziły także wyniki badania sondażowego. Charakterystyczne cechy plenerowej rekreacji twórczej to otwartość, dostępność umożliwiająca organizację spotkań międzypokoleniowych oraz dialog. Cechy te utrudniają jednoznaczne scharakteryzowanie uczestników analizowanych wydarzeń, których część bierze w nich udział przypadkowo. Dostrzeżono jednak niższą frekwencję wśród grup młodzieżowych i studenckich. Podobne wyniki otrzymano w badaniu sondażowym. Warte podkreślenia były sytuacje, w których dzięki cykliczności analizowanych wydarzeń następowała integracja grupy uczestników. W konsekwencji systematycznie uczestniczyli oni w wydarzeniach proponowanych przez danego organizatora.

W zależności od grupy wiekowej można wskazać różnorodne przyczyny uczestnictwa w proponowanych wydarzeniach. W opinii badanych do najczęstszych motywacji należą: ciekawość, rozwój osobisty i realizacja zainteresowań (np. kulturalnych, historycznych) oraz szukanie alternatyw w zakresie spędzania czasu wolnego (szczególnie wśród rodzin z dziećmi). Trudność w dotarciu z ofertą analizowanych wydarzeń do młodzieży wynika z ich tematyki i programu.

Wymagają bowiem dojrzałości potrzebnej szczególnie do odbioru sztuki lub dotychczas trudniejszych treści historycznych. Dużą wartością tego rodzaju wydarzeń jest możliwość zachęcania i zakorzeniania wśród najmłodszych alternatywnych sposobów spędzania czasu wolnego przy okazji międzypokoleniowego spotkania.

Badani organizatorzy pozytywnie odnosili się do oceny uczestników analizowanych wydarzeń i doceniali ich życzliwy odbiór własnych przedsięwzięć. W konsekwencji staje się to zachętą do organizacji nowych inicjatyw.

[Uczestnicy] dziękują, mamy jakby stałych bywalców. Niektórzy czekają, (...). Maile przysyłają, już się nie mogą doczekać (...). Tak że to jest naprawdę takie silne wzmocnienie dla nas, że warto. (O3)

Frekwencja podczas analizowanych wydarzeń nie stanowiła trudności. Organizatorzy wskazywali na zadowalające zainteresowanie odbiorców. Istotniejszym wyzwaniem dla tego typu przedsięwzięć, które wpływa na wyniki frekwencji, są warunki meteorologiczne. Pozytywny odbiór analizowanych wydarzeń wyjaśniano zmieniającą się świadomością oraz chęcią poszukiwania odmiennych form spędzania czasu wolnego przez uczestników. Nadal pozostają jednak osoby, którym trudno jest zmienić swoje przyzwyczajenia i w konsekwencji nie decydują się na spróbowanie nowej formy spędzenia czasu wolnego. Stanowią tym samym wyzwanie dla organizatorów. Wzrasta również konkurencyjność wśród inicjatyw rekreacyjnych podejmowanych w mieście, co powoduje konieczność poszukiwania wciąż nowych pomysłów na kolejne działania oraz odpowiedniej ich promocji.

Charakterystyka uczestników plenerowej rekreacji twórczej stała się podstawą do określenia możliwości rozwoju analizowanych wydarzeń oraz istotnych kierunków przekształcania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Opis cech społeczno-demograficznych, motywacji do uczestnictwa i ocena wydarzeń pozwoliły na wskazanie najważniejszych wyzwań dotyczących uczestników analizowanych wydarzeń (tab. 29).

Tab. 29. Główne cechy uczestników plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej		
cechy społeczno-demograficzne	motywacja do uczestnictwa	ocena wydarzenia
Dominacja kobiet Przewaga osób w wieku 25–34 lata Wykształcenie wyższe Osoby pracujące Wzrastające znaczenie seniorów i rodzin z dziećmi	Tematyka Oryginalność Chęć spędzania czasu wolnego w przestrzeni otwartej	Pozytywny odbiór Docenianie organizatora

Źródło: opracowanie własne.

Profil uczestnika analizowanych wydarzeń zawiera następujące cechy społeczno-demograficzne: przewaga kobiet, osób w przedziale wiekowym 25–34 lata, z wykształceniem wyższym i pracujących. W związku z rosnącą liczbą uczestników – seniorów oraz rodzin (szczególnie kobiet z dziećmi) – koniecznością staje się zapewnienie przez organizatorów obszarów dialogu i integracji w przestrzeni miejskiej, co potwierdzają także badania (Karwińska, 2015). Wzrastające znaczenie wymienionych grup odbiorców niesie za sobą wyzwania związane z odpowiednim zagospodarowaniem przestrzeni rekreacyjnej, dostosowanym do ich potrzeb.

Inną charakterystyczną cechą większości badanych uczestników wydarzeń jest posiadanie wyższego wykształcenia oraz statusu osoby pracującej. Wynika to z dominującej grupy osób w przedziale wiekowym 25–34 lata, ale także ze specyficznej tematyki proponowanych form aktywności rekreacyjnej, która może być bardziej wymagająca. Wyzwaniem staje się zainteresowanie ofertą tego typu wydarzeń grupy studentów, inicjowanie wydarzeń przygotowujących do odbioru różnych dziedzin sztuki oraz uczenie otwartości i dialogu.

Kluczowym motywem wyboru zorganizowanej aktywności rekreacyjnej był temat proponowanych wydarzeń, relaks na świeżym powietrzu oraz niebanalna forma. Mniej istotna była dbałość o samorozwój i charakter miejsca, w którym ono się odbywa. Wyniki te potwierdziły obawę badanych ekspertów i organizatorów wskazujących na pogoń za modą na spędzanie czasu wolnego w plenerze, a także za oryginalnością wydarzeń. Koncentracja tylko na tych aspektach może spowodować spłykanie funkcji rekreacyjnych analizowanych aktywności, na co wskazała także J. Mokras-Grabowska (2015). W konsekwencji bierna konsumpcja plenerowej rekreacji twórczej czy przypadkowe uczestnictwo w niej stwarza zagrożenie niepełnego wykorzystania jej potencjału. Potencjał ten obejmuje wartościowość badanych wydarzeń wpływającą na rozwój minimum jednego z kryteriów, takich jak: użyteczność społeczna czy rozwój etyczny, estetyczny, poznawczy, duchowy lub kulturalny.

Najważniejszymi wartościami analizowanych wydarzeń, według respondentów, była ich oryginalność, aspekt edukacyjny oraz możliwość integracji. Dlatego jedynie **częściowo** można **potwierdzić** postawioną w pracy **hipotezę**, sformułowaną następująco: głównymi przyczynami uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze. Wypowiedzi ekspertów, organizatorów oraz wyniki badania sondażowego wskazały, że powodem jest przede wszystkim poszukiwanie oryginalnej formy spędzenia czasu wolnego w plenerze.

Pozytywny odbiór i otwartość uczestników na nowe inicjatywy stwarzają dogodne warunki do podejmowania przez organizatorów dalszych działań w zakresie rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. W związku z poszukiwaniem przez uczestników niebanalnej formy spędzania czasu wolnego możliwe jest kreowanie szerokiej oferty wydarzeń. Organizatorzy powinni podjąć wyzwania związane ze

zmianą przyzwyczajzeń dotyczących wybieranych form rekreacyjnych oraz rozbudzeniem nowych potrzeb w zakresie własnego rozwoju, poznawania miasta i odkrywania tożsamości z nim. Zaobserwowane wśród uczestników zainteresowanie przestrzenią i lokalnością potwierdziło rosnącą w społeczeństwie potrzebę podkreślania oraz potwierdzania tożsamości z miejscem, a także odradzanie się lokalności, co opisała A. Karwińska (2015). Obszar ten może być w przyszłości dalej rozwijany, gdyż w wyniku przeprowadzonych badań uczestnicy rzadziej wskazywali na ten aspekt jako istotne zagadnienie w ocenie analizowanych wydarzeń.

Dalszy rozwój plenerowej rekreacji twórczej może opierać się zatem na działaniach wpływających na budowanie tożsamości z miejscem, do czego przekonywał Ch. Landry (2013), ponieważ wzmacnianie tego poczucia jest jednym z czynników tworzenia miast twórczych. Ma to znaczenie w związku z faktem, że uczestnikami badanych wydarzeń byli mieszkańcy Łodzi. Warto więc, aby wartości proponowanych wydarzeń pozwalały na budowanie tożsamości jednostki i wspólnoty, co stanowi podstawę tworzenia wizerunku miasta jako środowiska kreatywnego według definicji J. Kozińskiego (2008).

Pozytywna ocena plenerowej rekreacji twórczej przez wszystkie grupy badanych wskazuje na znaczące możliwości w zakresie dalszego rozwoju analizowanego zjawiska. Różnorodność działań, organizatorów i uczestników powoduje wysokie oczekiwania wobec zagospodarowania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej i jej roli dla rozwoju badanych wydarzeń. Powyższa charakterystyka stanowiła podstawę do pogłębionej analizy determinantów organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

5. UWARUNKOWANIA ORGANIZACJI PLENEROWEJ REKREACJI TWÓRCZEJ W ŁODZI

Badani (eksperci, organizatorzy i uczestnicy) postrzegali łódzką przestrzeń rekreacyjną z bardzo odmiennych perspektyw. Wypowiedzi ekspertów dotyczyły szerszego kontekstu możliwości i barier dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej istniejących w jej organizacji. Opinie organizatorów, działających na obszarze Łodzi skupione były na stymulatorach i inhibitorach rozwoju analizowanych wydarzeń. Trzecia grupa badanych – uczestnicy, w zdecydowanej większości mieszkańcy Łodzi – oceniła poszczególne elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i dalszych kierunków jej rozwoju.

Analizę wypowiedzi ekspertów odniesiono do opisywanej już wcześniej struktury i organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, składającej się z elementów przestrzeni zastanej: przyrodniczych i kulturowych zasobów rekreacyjnych, infrastruktury rekreacyjnej oraz elementów sprawczych, które inicjują i kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne Łodzi.

Przyrodnicze zasoby rekreacyjne zostały wskazane jako potencjał rozwoju analizowanych wydarzeń. Zieleń miejska, szczególnie parki, zyskują popularność. Atrakcyjność i otwartość tego typu przestrzeni przyciąga mieszkańców, więc stają się dla nich nowymi, modnymi miejscami spotkań. W parkach często kumulują się interesujące wydarzenia, a ich przestrzeń stwarza inspirujące możliwości do rozwijania oferty aktywności rekreacyjnych.

Podobny potencjał określono w kulturowych zasobach rekreacyjnych, których przestrzeń „inspiruje”, „stymuluje”, „zachęca” i „wyzwała pomysłowość”. Jest to możliwe dzięki rozwiązaniom funkcjonalnym oraz walorom estetycznym. Ważną rolę odgrywają także procesy rewitalizacyjne dotyczące m.in. przestrzeni postindustrialnych. Ich adaptacja na miejsce rekreacji oraz inne realizowane funkcje (np. usługowe) stwarzają potencjał do rozwoju analizowanych wydarzeń. Warto jednocześnie w dalszym stopniu modernizować innego rodzaju obiekty oraz zadbać o przestrzeń wokół budynków (np. instytucji kultury), aby sprzyjać organizacji wydarzeń plenerowych.

Odwołując się do przykładu Łodzi, eksperci wskazywali, że pewnego rodzaju ograniczeniem jest brak jednoznacznego głównego miejsca spotkań w mieście, jakim w innych miastach jest często rynek. Ulica Piotrkowska, z racji linearnego charakteru, nie spełnia warunków miejskiej agory. Istnieją ważne, nowe i rozwijane przestrzenie rekreacyjne, ale barierą jest brak jednego, głównego miejsca rekreacji w mieście. Nowe przestrzenie rekreacyjne potrzebują czasu, aby

„przyzwyczać” użytkowników do ich użytkowania i do budowanej na ich obszarze oferty spędzania czasu wolnego.

Bardzo częstym wyzwaniem, a nawet barierą organizacji plenerowej rekreacji twórczej jest niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna w przestrzeni otwartej. Szczególnie często wskazywanym mankamentem była trudność w dostępie do prądu i toalet, zapewnieniu bezpieczeństwa oraz ochrony przed warunkami meteorologicznymi. Wielokrotnie podkreślano konieczność zmiany infrastruktury, ponieważ wydarzenia plenerowe wymagają innego rodzaju udogodnień, których często brakuje w dotąd użytkowanych np. instytucjach kultury (i zaaranżowanej przestrzeni otwartej przy budynku instytucji), elementach zagospodarowania parków (np. niszczone muszle koncertowe), a nawet zrewitalizowanych obiektach.

Nie ma takich warunków, żeby wygenerować bezpieczne miejsce na działanie w otwartej przestrzeni. To wymaga zmian infrastruktury. I myślę sobie, że jest to jedno z wyzwań, nad którymi niewątpliwie trzeba w Łodzi popracować. (WE7)

Infrastruktura rekreacyjna w przestrzeni plenerowej posiada zalety, jakimi są jej bezpłatność i otwartość, dzięki którym możliwe jest dotarcie do przypadkowego odbiorcy, np. przechodnia. Dostępność komunikacyjna jest również istotna. Dzięki niej łatwiej zachęcić do uczestnictwa i zorganizować wydarzenie w danej przestrzeni. W miejscach bardziej oddalonych od centrum miasta trudniej zapewnić większą frekwencję uczestników, szczególnie w przypadku bardziej wymagających warunków meteorologicznych.

W zakresie oceny elementów sprawczych eksperci często odwoływali się do znaczenia odpowiedniego podejścia i jakości pracy organizatorów rekreacji miejskiej. Plenerowej rekreacji twórczej sprzyja bogata, przemyślana i czytelna oferta podmiotów organizujących. Organizatorzy powinni zwracać uwagę na tzw. „pracę u podstaw” – edukowanie mieszkańców do uczestnictwa w szerokiej ofercie wydarzeń, w tym kulturalnych, do aktywnej postawy i spędzania czasu wolnego poza domem. Ważnym aspektem może być silne utożsamianie się organizatorów z miastem. Relacja z miastem ma znaczenie dla organizacji wydarzeń zakorzenionych w jego historii i zachęcania mieszkańców do odkrywania jego potencjału.

Rola partnerstwa w zakresie organizacji miejskich przedsięwzięć została oceniona jako niewystarczająca. Dialog, wymiana pomysłów pomiędzy różnorodnymi podmiotami sprzyja inicjowaniu oryginalnych wydarzeń z wykorzystaniem różnego rodzaju zasobów, talentów i typów przestrzeni miejskiej. Warto również korzystać z potencjału podmiotów z łódzkiego sektora kreatywnego.

Barierą rozwoju analizowanych wydarzeń wśród organizatorów może być niedostateczna postawa twórcza przejawiająca się w braku konsekwencji i wytrwałości we wdrażaniu pomysłów. Schematyczność i powtarzalność działań lub funkcjonowanie w „skostniałej” strukturze organizacyjnej blokuje przepływ

interesujących pomysłów. Inną ważną barierą jest brak strategicznego podejścia do organizacji rekreacji w mieście.

Niestety, jest taka rzecz, która moim zdaniem stawia barierę w tej twórczej rekreacji, głównie kulturalnej, mianowicie myślenie projektami. (WE2)

Aspekt finansowy, w tym tzw. „myślenie projektami”, jest istotny w organizacji wszelkiego rodzaju wydarzeń. Możliwość uzyskania dodatkowych środków bez wątplenia pozwala na rozwój liczby i jakości przedsięwzięć. Ważne jest zatem stwarzanie mechanizmów finansowych umożliwiających udział w konkursach na realizację działań z zakresu miejskiej rekreacji, a także rozbudowywanie infrastruktury rekreacyjnej dzięki różnorodnym narzędziom, np. budżetowi partycypacyjnemu. Wskazywane są oczekiwania wobec władz samorządowych w zakresie wspierania finansowego analizowanych wydarzeń. Wsparcie władz samorządowych powinno dotyczyć również takich aspektów, jak: promocja, powoływanie nowych instytucji – podmiotów organizujących miejską rekreację oraz organizacja konkursów i nagród podkreślających wagę twórczego podejścia do organizacji rekreacji.

Pozytywnie oceniono funkcjonowanie powołanych przez władze miejskie zespołów – Łódzkiego Centrum Wydarzeń oraz projektu Zielona Łódź – których rolą jest wspieranie innych organizatorów w organizacji wydarzeń. Podmioty te pomagają zrozumieć i wdrożyć procedury formalnoprawne oraz wspierają swoim zapleczem (technicznym i personalnym) organizację wydarzeń (np. promocję). Wskazane wsparcie jest szczególnie istotne ze względu na żmudne i trudne procedury biurokratyczne związane z przeprowadzaniem wydarzeń w plenerze.

Deweloperzy i mieszkańcy miasta to również podmioty, które wpływają na ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne w ramach opisywanych elementów sprawczych. Nowa zabudowa, infrastruktura i udogodnienia nadzorowane przez inwestorów mają istotne znaczenie dla powstania kolejnych przestrzeni rekreacyjnych. Decyzje mieszkańców o uczestnictwie w zorganizowanym wydarzeniu determinują kolejne propozycje. Frekwencja i otwartość uczestników nierzadko oddziałują na wdrażanie nowych pomysłów. Mieszkańcy coraz częściej partycypują w planowaniu zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej, chociażby podczas głosowania na projekty zgłaszane do budżetu obywatelskiego. Eksperti wskazywali, jak ważne jest weryfikowanie potrzeb i edukowanie mieszkańców w zakresie rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz własnego aktywnego uczestnictwa w organizowanych wydarzeniach.

Wypowiedzi badanych organizatorów dotyczące łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej zostały uporządkowane w podobny sposób, jak w przypadku opisu wyników badań z ekspertami. Dzięki temu uzyskano możliwość porównania opinii obu grup badanych, a następnie zestawienia ich z wynikami badania sondażowego przeprowadzonego wśród uczestników plenerowej rekreacji twórczej.

Opinie badanych organizatorów były zarówno bardzo ogólne, jak i szczegółowe oraz obejmowały wiele interesujących aspektów. Całościowy pogląd o Łodzi i jej przestrzeni dotyczył zmagania się z negatywnym stereotypem miasta szarego, mało ciekawego, do którego nie warto przyjechać i nie jest w nim bezpiecznie. Nawiązywano zatem do popularnego postrzegania Łodzi jako „złego miasta”¹, w którego potencjał nie wierzą nawet jego mieszkańcy. W związku z tym dodatkową barierą w organizacji plenerowej rekreacji twórczej jest zachęcenie potencjalnych uczestników do poznawania na nowo swojego miasta, odkrywania go i polubienia. Łodzianie niekiedy posiadają przekonanie, że nie warto w pewne miejsca przyjąć, ponieważ są nieznane i nierozumiane, a nawet niebezpieczne. Dlatego organizatorzy zmagają się z obawą o frekwencję uczestników w tego typu przestrzeniach.

Myszę, że wiąże się to z tym, że Łódź wchodzi w tę fazę rewitalizacji, dużo się dzieje, ale cały czas nowa infrastruktura funkcjonuje jednak w kontakcie i ze stereotypami, i z zastaną tkanką społeczną. (O7)

W mieście podejmowane są jednak działania, które wpływają pozytywnie na postrzeganie miasta przez przyjezdnych i mieszkańców. Dzięki temu dostrzegane są nowe, potencjalne miejsca organizacji wydarzeń (np. zrewitalizowane obiekty poprzemysłowe, woonerfy, skwery). Doceniana jest też różnorodność łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i jej bogactwo w zasoby. Mankamentem jest skoncentrowanie interesujących obiektów, terenów oraz wydarzeń w dzielnicy Śródmieście – przede wszystkim wzdłuż ul. Piotrkowskiej. Układ urbanistyczny Łodzi był określany jako unikatowy, ale jednocześnie utrudniający organizację wydarzeń, również ze względu na brak głównego placu w mieście. W konsekwencji kumulacja wydarzeń wzdłuż ul. Piotrkowskiej powoduje powstawanie „pustyn kulturalnych” (O2) na obszarach pozostałych dzielnic. Niektóre osiedla pozbawione są miejsc, „w których można zaczepić jakąś inicjatywę” (O7), np. domów kultury, bibliotek. Wyzwaniem pozostają wciąż obszary zaniedbane społecznie. Pomimo tego negatywnego stereotypu i wskazanych mankamentów wymieniono szereg walorów miasta powodujących postrzeganie łódzkiej przestrzeni jako interesującej i wartej odkrywania. Badani organizatorzy wykazywali fascynację, zaangażowanie, a przede wszystkim głębokie zrozumienie uwarunkowań historycznych Łodzi.

¹ Motyw Łodzi – „złego miasta” nawiązuje do książki *Złe miasto. Obrazy z 1907 roku* autorstwa Z. Bartkiewicza, w której autor przedstawia miasto jako siedlisko przestępstw, antagonizmów narodowych i wyznaniowych. Tego typu określenia można też często odnaleźć w aktualnych mediach.

Jest to miasto z potencjałem, jest to miasto olbrzymich kontrastów, przez to nie jest nudne, przez to jest atrakcyjne, przez to jest takie zaskakujące, (...) nie jest nudne. (O1)

Ale ja lubię Łódź bardzo, lubię ją pokazywać, lubię ją za to, że jest brudna i że nie jest taka kolorowa i jednoznaczna. I to jest też ta historia, która jest unikatowa. Nie ma drugiego takiego miasta na świecie. I ja naprawdę wiem, to może się wydać banalne, że jesteśmy po prostu winni tym ludziom pamięć. (O4)

Zasoby przyrodnicze w Łodzi oceniono pozytywnie. Wskazano na znaczącą liczbę parków, nowych skwerów i parków kieszonkowych oraz istotną rolę Lasu Łągiewnickiego. Historia łódzkich parków jest unikatowa ze względu na okoliczności ich powstawania jako parków pałacowych łódzkich fabrykantów. Tereny zieleni stanowią niewykorzystywany w pełni potencjał do odkrywania ich na nowo – zarówno przez organizatorów, jak i mieszkańców. Wskazane jest, aby tę historię podkreślać i przekazywać odwiedzającym. Łódzkie tereny zieleni stanowią malownicze miejsca oddziałujące na wyobraźnię, które inspirują do interakcji. Badani dostrzegali liczne przykłady odbywających się w nich wydarzeń. Warto wykorzystywać także mniej popularne tereny zieleni (np. Brus) oraz zasoby przyrodnicze – łódzkie rzeki.

W opinii organizatorów zasoby kulturalne również były stymulujące do organizacji wydarzeń. Historię miasta określali oni jako wyjątkową. Dostrzegali potencjał związany z rozwojem przemysłu włókienniczego (szczególnie tereny poprzemysłowe) i filmowego. Wymieniali także mniej znane osiedla i obiekty jako miejsca „nieoczywiste” (np. „smaczki” Starego Polesia, historia Bałut), doszukując się w nich inspirujących zaskoczeń i odkryć. Obserwowali zmiany w tworzeniu się nowych przestrzeni rekreacyjnych – zrewitalizowanych i ciekawych podwórek. Często podkreślanym przez badanych ważnym miejscem związanym z historią Łodzi był Księży Młyn („dobra przestrzeń dla działań animacyjnych”, O6). Stary Rynek z kolei był również często obszarem wskazywanym jako nadal zaniedbany i niedoceniany.

Różnorodność łódzkich instytucji kultury stanowi również potencjał w zakresie zasobów kulturalnych. Doceniono ich funkcjonowanie, szczególnie sieci bibliotek miejskich. Niekiedy utrudniony dostęp do nich zniechęcał do organizacji wydarzeń na ich obszarze. Wyzwaniem było również sąsiedowanie odnowionych instytucji z innymi obiektami, które nadal wymagają remontu.

Zaniedbania w obrębie łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej są często podkreślanym aspektem. Szczególnie wskazywano na problemy z dbałością o czystość, bieżące remonty, przeciwdziałanie dewastacji oraz bezpieczeństwo. To powód niewystarczającej frekwencji w wydarzeniach, a także utrudnienie w codziennym użytkowaniu przestrzeni miejskiej. Infrastruktura rekreacyjna w Łodzi została zatem oceniona negatywnie. Pozytywne strony dostrzeżono jedynie

w zmianach w zakresie jej zagospodarowania, takich jak np. tworzenie siłowni plenerowych w parkach i rozbudowa sieci dróg rowerowych. Konieczne jest zatem zapewnienie odpowiedniego zaplecza dla wydarzeń plenerowych – dostępu do prądu, wody i toalet. Stanowiło to najczęściej opisywany inhibitor organizacji analizowanych wydarzeń. Wskazywano na potrzebę lepszego zagospodarowania parków (np. w postaci kawiarni) oraz zainstalowania informacji o miejscach (tablic i słupów informacyjnych). Należy zadbać o projektowanie przestrzeni rekreacyjnej z myślą o użytkowniku, tak aby zapewnić możliwość interakcji z przestrzenią oraz rozwój kontaktów międzyludzkich.

W zakresie oceny elementów sprawczych odniesiono się do funkcjonowania podmiotów organizujących wydarzenia w mieście. Zwrócono uwagę na bogatą ofertę wydarzeń, szczególnie tych skierowanych do seniorów i dzieci. Wymienione zostały ciekawe inicjatywy, inspirujące i stymulujące do zdrowej konkurencji. Pozytywnie oceniono wydarzenia organizowane przez projekt Zielona Łódź. Zauważono także inicjatywność spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych zaangażowanych dotąd w niskim stopniu w organizację wydarzeń rekreacyjnych. Mankamentem funkcjonowania organizatorów miejskiej rekreacji jest czasem krótkotrwałość, która jest związana z organizacją inicjatyw realizowanych tylko w przypadku otrzymania dotacji. Często nie są one kontynuowane pomimo odniesionego sukcesu, co w konsekwencji zmniejsza możliwość planowania rozwoju łódzkiej oferty rekreacyjnej.

Podobny zarzut kierowano w stosunku do władz miejskich. Zwrócono uwagę na brak spójnej strategii dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście, nadzorowania inicjatyw rozproszonych w przestrzeni, polityki zarządzania nimi oraz informowania o nich. Pomimo podejmowanych i zauważanych działań, nadal oceniane są jako niewystarczające.

Są dane organizacje, jednostki, które działają w świetny sposób, i tak samo miejsca, są takie punkty na mapie, ale mapa nie tworzy całości i nie ma w tym wszystkim spójności. (O8)

Ograniczenia formalno-techniczne związane na przykład z uzyskaniem odpowiednich zgód na organizację wydarzenia w plenerze to kolejny negatywnie oceniany aspekt w zakresie organizacji elementów sprawczych łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Wskazywano na trudności w otrzymaniu niezbędnych pozwoleń na organizację wydarzeń. Procedury te określono jako żmudne i czasochłonne, a w konsekwencji wręcz zniechęcające.

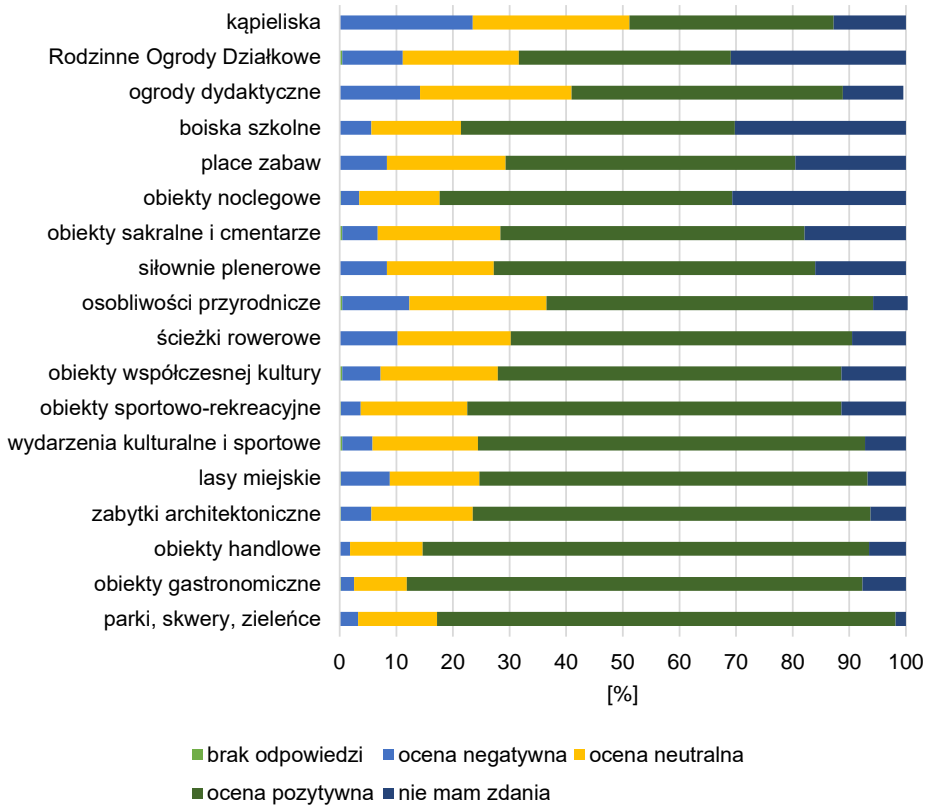
Jest ciężko z pozwoleniami, bo tu pozwolenia są, ale to jest mnóstwo papierologii, mapki, rysowania, uzasadniania, i też są ludzie, którzy nie do końca rozumieją takie projekty, ze strony urzędu, nie rozumieją sensu. (O8)

Warto byłoby, w opinii badanych, poprawić współpracę organizatorów z władzami miejskimi. Ponadto niezbędne jest podjęcie przez magistrat działań mających na celu zwiększenie czystości i dbałości o przestrzeń miejską, w tym poprawę poziomu poczucia bezpieczeństwa. Wartościowe byłoby także uproszczenie procedur formalnoprawnych.

Łódzka przestrzeń rekreacyjna została także oceniona przez respondentów w badaniu sondażowym. Uczestnicy analizowanych wydarzeń wyrazili swoje opinie, odnosząc je do takich kategorii, jak: przyrodnicze zasoby rekreacyjne, kulturowe zasoby rekreacyjne oraz infrastruktura rekreacyjna.

Elementy, wyszczególnione w kategoriach, uporządkowano według najwyższego odsetka oceny pozytywnej (ocena wysoka i bardzo wysoka) (rys. 33). Najwyżej ocenianymi elementami łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej były: parki, skwery, zieleńce (81%), obiekty gastronomiczne (80%) i obiekty handlowe (79%). Wysoko oceniono również zabytki architektoniczne (70%), lasy miejskie (69%), wydarzenia kulturalne (68%) i obiekty sportowo-rekreacyjne (66%). Ocena neutralna (aspekt oceniony średnio) dotyczyła najczęściej: kąpielisk (28%), ogrodów dydaktycznych (27%) i osobliwości przyrodniczych (24%). Średnio ocenione elementy uzyskały także najwyższy odsetek oceny negatywnej (ocena niska i bardzo niska): kąpieliska (23%), ogrody dydaktyczne (14%) i osobliwości przyrody (12%). Najtrudniej (zaznaczano odpowiedź: brak zdania) było respondentom ocenić takie elementy, jak: Rodzinne Ogrody Działkowe (ROD) i obiekty noclegowe (po 31%) oraz boiska szkolne (30%). ROD to tereny zieleni miejskiej o ograniczonej dostępności, stąd ich ocena nie jest możliwa dla wszystkich użytkowników łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Niektórzy uczestnicy badania mogli też nie znać zagospodarowania boisk szkolnych. Badani uczestnicy jako mieszkańcy Łodzi mogli również rzadko korzystać z oferty obiektów noclegowych. W zestawieniu opinii na temat łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej większość jej elementów została oceniona pozytywnie przez ponad połowę respondentów. Elementy, które uzyskały najwięcej odpowiedzi negatywnych lub neutralnych, zostały ocenione pozytywnie przez mniej niż połowę respondentów (boiska szkolne, ogrody dydaktyczne, ROD oraz kąpieliska).

Największe znaczenie dla jakości przebywania i wypoczyniania w mieście wśród elementów przestrzeni rekreacyjnej miały parki, skwery i zieleńce – wymienione przez ponad połowę respondentów (tab. 30). Zdecydowanie rzadziej wskazywano ścieżki rowerowe, ogrody dydaktyczne, lasy miejskie, obiekty sportowo-rekreacyjne i place zabaw. Warto zwrócić uwagę, że w znacznie mniejszym zakresie wytypowano wiele elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej ocenionych w wysokim odsetku pozytywnie, takich jak obiekty gastronomiczne, obiekty handlowe czy zabytki architektoniczne. Dlatego istotne okazało się uzasadnienie wyboru znaczących elementów. Niestety, aż 38% respondentów nie udzieliło odpowiedzi wyjaśniającej.

Rys. 33. Ocena elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne.

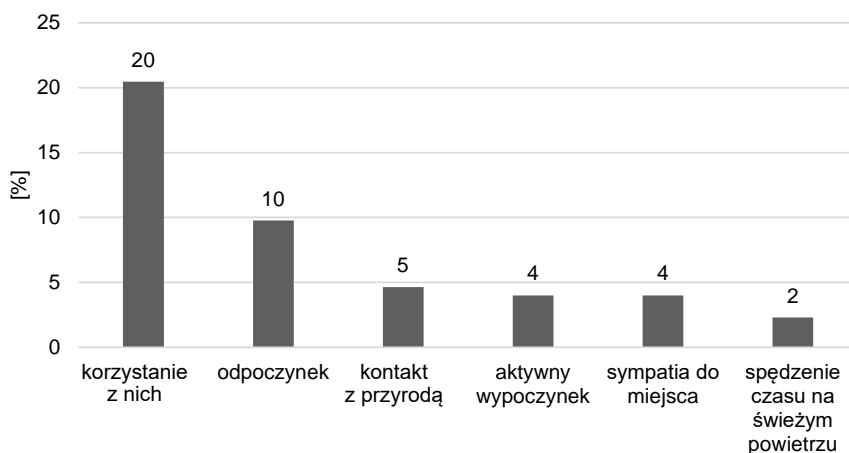
Tab. 30. Najbardziej znaczące elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Elementy przestrzeni rekreacyjnej	Wskazanie 1 [%]	Wskazanie 2 [%]	Wskazanie 3 [%]
Parki, skwery, zieleńce	47	5	1
Ścieżki rowerowe	8	4	0
Ogrody dydaktyczne	6	3	1
Lasy miejskie	2	6	2
Obiekty sportowo-rekreacyjne	5	5	0
Place zabaw	4	3	0
Wydarzenia kulturalne i sportowe	5	2	0

Elementy przestrzeni rekreacyjnej	Wskazanie 1 [%]	Wskazanie 2 [%]	Wskazanie 3 [%]
Obiekty gastronomiczne	2	2	1
Kąpieliska	1	3	1
Zabytki architektoniczne	1	3	0

Źródło: opracowanie własne.

Głównymi uzasadnieniami wyboru znaczących elementów przestrzeni rekreacyjnej było ich użytkowanie (20%) i możliwość odpoczynku (10%) (rys. 34). Podano także dodatkowe uzasadnienia, takie jak: kontakt z przyrodą, aktywny wypoczynek, sympatia do miejsca i spędzenie czasu na świeżym powietrzu. Wyniki te potwierdzają pozytywną ocenę miejskich terenów zieleni i chęć ich użytkowania.

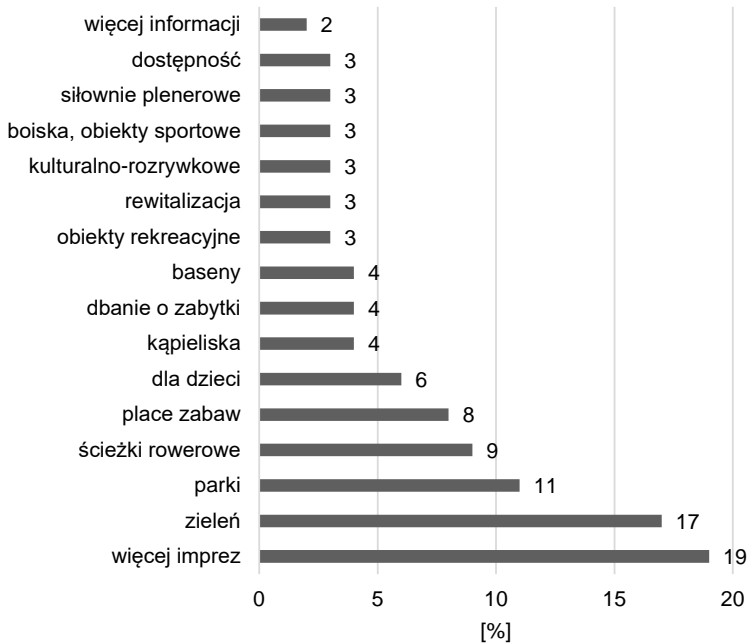

Rys. 34. Uzasadnienie wyboru najbardziej znaczących elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa badanych (61%) wskazała konieczność dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Tylko co dziesiąty uważał przeciwnie (9%), a prawie co trzeci badany nie potrafił udzielić jednoznacznej odpowiedzi (30%). Szczególnie ważne dla badanych było dalsze organizowanie kolejnych imprez (rys. 35). Oczekiwali także wzmożonej dbałości o łódzką zieleni i parki oraz rozbudowy ścieżek rowerowych. Wskazywanym obszarem działań były przestrzenie przeznaczone dla dzieci oraz do aktywności pływackich, czyli rozbudowa i modernizacja placów zabaw oraz basenów i kąpielisk. Podkreślono

konieczność troski o zabytki i obiekty rekreacyjne oraz dbałości o boiska, obiekty sportowe i siłownie plenerowe. Działania rewitalizacyjne oraz organizacja wydarzeń kulturalno-rozrywkowych to również ważny aspekt pożądanych zmian. Wskazano ponadto konieczność zwiększenia dostępności łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz dbałości w zakresie przekazywania informacji o działaniach dotyczących przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi. Pomimo ogólnej pozytywnej oceny łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, badani uczestnicy wymieniali jej elementy wciąż wymagające poprawy.

Rys. 35. Istotne kierunki zmian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie zebranych wyników wyszczególniono wskazywane przez badanych możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej mające znaczenie dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej (tab. 31). Warto zauważyć zbieżność opinii dotyczących analizowanych elementów tej przestrzeni.

Tab. 31. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej w ocenie badanych ekspertów (Ocena E), organizatorów (Ocena O) oraz uczestników (Ocena U)

Elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej		Możliwości	Bariery
Przyrodnicze zasoby rekreacyjne	Ocena E	Zieleń miejska, szczególnie parki; modne miejsca spotkań	–
	Ocena O	Pozytywna ocena zieleni miejskiej; zadowalająca liczba parków; interesująca historia parków; malownicze tereny zieleni, zachęcające do interakcji	Skupianie się tylko na wybranych parkach przy organizacji wydarzeń; niedocenienie innych terenów zieleni oraz łódzkich rzek
	Ocena U	Najwyżej oceniony element to zieleń miejska	–
Kulturowe zasoby rekreacyjne	Ocena E	Procesy rewitalizacyjne oraz remonty, dzięki którym powstają nowe przestrzenie rekreacyjne	–
	Ocena O	Postrzeganie Łodzi jako miasta ciekawego, pełnego kontrastów; potencjał dziedzictwa przemysłowego, filmowego, architektonicznego; poszukiwanie zaskoczeń dotyczących historii mniej znanych osiedli/obiektów; sieć bibliotek miejskich	Zmaganie się z negatywnym stereotypem Łodzi; „pustynie kulturalne” na mapie miasta; zaniedbany Stary Rynek; utrudniony dostęp do niektórych instytucji kultury
	Ocena U	Pozytywna ocena obiektów gastronomicznych, handlowych oraz zabytków architektonicznych	–

Tab. 31 (cd.)

Elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej		Możliwości	Bariery
Infrastruktura rekreacyjna	Ocena E	Dostępność komunikacyjna	Układ linearny ul. Piotrkowskiej; brak dostępu do prądu, wody, toalet; brak poczucia bezpieczeństwa; brak ochrony przed warunkami meteorologicznymi; nieodpowiednio zaaranżowana przestrzeń przy budynkach
	Ocena O	Nowe udogodnienia, np. siłownie plenerowe	Koncentracja wydarzeń w Śródmieściu; brak dostępu do prądu, wody, toalet; brak poczucia bezpieczeństwa; brak ochrony przed warunkami meteorologicznymi; niewystarczające udogodnienia w parkach; zaniedbania dotyczące remontów i czystości; brak tablic informujących o obiektach i terenach
	Ocena U	–	Zaniedbania dotyczące remontów i czystości; niewystarczające udogodnienia w parkach i ich rozbudowa; niewystarczająca liczba ścieżek rowerowych oraz kąpielisk

Elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej		Możliwości	Bariery
Elementy sprawcze	Ocena E	Bogata i przemyślana oferta wydarzeń; organizatorzy silnie związani z miastem; partnerstwo podmiotów; możliwości pozyskania środków finansowych na wydarzenie; inne narzędzia samorządowe pozwalające na rozwój wydarzeń; wsparcie władz w zakresie promocji; powołanie nadzorujących wydarzenia zespołów: Zielonej Łodzi oraz Łódzkiego Centrum Wydarzeń; zaangażowanie mieszkańców w wydarzenia i działania partycypacyjne	Brak postawy twórczej wśród organizatorów; schematyczność działań instytucji; brak strategicznego podejścia do organizacji miejskiej rekreacji; skomplikowane procedury formalnoprawne organizacji wydarzeń
	Ocena O	Bogata oferta wydarzeń; współpraca z innymi podmiotami; pojawianie się nowych podmiotów organizujących wydarzenia	Działanie tylko w sytuacji otrzymania środków finansowych; skomplikowane procedury formalnoprawne organizacji wydarzeń; brak spójności i strategii oferty rekreacji miejskiej; rozproszenie inicjatyw
	Ocena U	Oferta wydarzeń w mieście	Niewystarczająca promocja wydarzeń; niewystarczająca liczba wydarzeń

Źródło: opracowanie własne.

Perspektywa wykorzystywania przyrodniczych zasobów rekreacyjnych Łodzi dla rekreacji twórczej dotyczy pozytywnie ocenianych parków i innych terenów zieleni miejskiej. Dostrzeżono potencjał tych miejsc dla organizacji wydarzeń ze względu na ich historię, estetykę oraz dostępność. Warto jednocześnie poszukiwać mniej popularnych parków, aby odkrywać inne tereny zieleni i potencjał łódzkich rzek.

Szanse w wykorzystaniu kulturowych zasobów rekreacyjnych dotyczyły różnorodnych aspektów. Doceniono dziedzictwo Łodzi przemysłowej, filmowej oraz jej architekturę, tym samym zwracano uwagę na wyjątkowość tego miasta, jego klimat i historię. Pozytywnie oceniono niektóre instytucje kultury oraz obiekty kulturalno-usługowe. Dostrzegany był potencjał w rewitalizacji miasta, dzięki której powstają nowe przestrzenie rekreacyjne dla kolejnych wydarzeń. Wskazano jednocześnie, że barierą jest dostęp do pewnych instytucji kultury, brak instytucji kultury na niektórych osiedlach („pustynie kulturalne”) oraz zaniedbania innych ważnych obiektów. Znamienną barierą jest zmaganie się ze stereotypem Łodzi jako miasta szarego, zaniedbanego, a nawet niebezpiecznego. W konsekwencji zniechęca on przyjezdnych, mieszkańców, a nawet organizatorów analizowanych wydarzeń.

Istniejąca infrastruktura łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest zdecydowanie niewystarczająca, pomimo że wskazano również jej pozytywne aspekty, takie jak dostępność komunikacyjna i powstające udogodnienia w przestrzeni (np. siłownie plenerowe). Główną barierą jest wymagająca poprawy infrastruktura w przestrzeniach otwartych, która pozwoliłaby na organizację wydarzeń plenerowych, taka jak: dostęp do wody, prądu i toalet, zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom oraz ochrona przed warunkami meteorologicznymi. Pewnym ograniczeniem może być układ linearny lokalizacji wydarzeń, wzdłuż ul. Piotrkowskiej, a tym samym skupienie większości inicjatyw w Śródmieściu. Istotne jest także zapewnienie lepszego zagospodarowania terenów znajdujących się obok ważnych obiektów, aby mogły służyć organizacji wydarzeń plenerowych. Ponadto wskazana jest dalsza rozbudowa ścieżek rowerowych, placów zabaw, kąpielisk oraz udogodnień na terenach zieleni miejskiej, w tym również montaż tablic informacyjnych. Istotną barierą okazała się niedostateczna staranność o czystość i wyremontowanie istniejącego zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej.

W zakresie oceny elementów sprawczych odnotowano bardzo rozbudowane opinie, szczególnie ekspertów oraz organizatorów analizowanych wydarzeń. Wskazywano przede wszystkim na potencjał istniejącej oferty wydarzeń rekreacyjnych oraz różnorodność podmiotów organizujących rekreację w mieście. Przemysłana i ciekawa oferta organizatorów, ich silne utożsamianie się z miastem oraz funkcjonowanie w sieci współpracy mogą sprzyjać rozwojowi kolejnych nowatorskich i wartościowych inicjatyw. Możliwość pozyskania funduszy, udział w konkursach czy innego rodzaju narzędzia wspierające organizację łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej ze strony władz samorządowych (np. nagrody, budżet partycypacyjny, zespoły wspierające organizatorów) to także istotne stymulatory rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

Potencjalne bariery rozwoju analizowanych wydarzeń dostrzeżono natomiast głównie w grupie organizatorów miejskiej rekreacji oraz we władzach samorządowych. Niedostateczna postawa twórcza organizatorów, schematyczne

działania tych podmiotów czy ich jednorazowe inicjatywy pozbawione strategii to często podawane bariery rozwoju. Władze samorządowe powinny stworzyć spójną i wciąż rozbudowywaną ofertę rekreacji w mieście, lepiej nadzorować i promować pojawiające się inicjatywy. Większą dbałość władz o czystość i bezpieczeństwo łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz uproszczenie procedury formalnoprawnej dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście wskazano jako istotne elementy dla rozwoju analizowanych wydarzeń.

Dzięki zestawieniu udało się stworzyć schemat najczęściej wskazywanych możliwości i barier w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej (tab. 32).

Tab. 32. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej

Możliwości	Bariery
<ul style="list-style-type: none"> – tereny zieleni – unikatowa historia i zabytki – nowe przestrzenie rekreacyjne – współpraca podmiotów – ciekawa oferta wydarzeń 	<ul style="list-style-type: none"> – niewystarczające udogodnienia infrastrukturalne – skomplikowane procedury formalnoprawne – brak strategii i spójności działań – skoncentrowanie wydarzeń w centrum

Źródło: opracowanie własne.

Potencjał organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dostrzeżono głównie w łódzkich terenach zieleni, unikatowej historii, zabytkach, powstających nowych przestrzeniach rekreacyjnych, we współpracy różnorodnych podmiotów zaangażowanych w organizację wydarzeń oraz w już istniejącej, ciekawej ofercie rekreacyjnej. Z kolei przeszkodami dla rozwoju analizowanych wydarzeń są: niewystarczające udogodnienia infrastrukturalne (np. brak dostępu do prądu), skomplikowane procedury formalnoprawne, brak strategii i spójności działań w zakresie organizacji rekreacji w mieście oraz skupianie się na organizacji wydarzeń w centrum miasta. Bilans możliwości i barier pozwala na prognozowanie dalszego rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

5.1. Rekonstrukcja doświadczenia organizacji

W celu głębszego wyjaśnienia uwarunkowań organizacji plenerowej rekreacji twórczej w trakcie prowadzonych wywiadów z organizatorami szczególny nacisk położono na rekonstrukcję doświadczenia organizowania analizowanych wydarzeń. Dzięki temu możliwe było odkrycie uwarunkowań i czynników sprzyjających bądź utrudniających ten proces z perspektywy organizatora. W wyniku kodowania wywiadów treści wypowiedzi rozmówców dotyczące

procesu organizacji wydarzeń przyporządkowano do następujących kodów: motywacje i własne predyspozycje, źródła pomysłów, cele proponowanych wydarzeń i ich organizacja, promocja, odczucia dotyczące proponowanych inicjatyw, współpraca z innymi organizatorami oraz współpraca i wsparcie ze strony władz samorządowych.

Początek procesu organizacji wydarzeń dotyczył poszukiwania źródeł pomysłów i motywacji do ich wdrażania. Nie było zaskakujące, że jednym z podstawowych czynników warunkujących chęć organizacji analizowanych wydarzeń przez badanych organizatorów były ich własne predyspozycje. Badani organizatorzy to przewodnicy miejscy, artyści, animatorzy kultury i aktywiści miejscy. Podejmując działania w plenerze, mogli dzielić się swoimi pasjami, zainteresowaniami oraz talentami. Organizowane przez nich wydarzenia często inspirowały do podejmowania kolejnych czy rozwijania podjętych wcześniej inicjatyw.

Ważnym aspektem motywacji do organizacji analizowanych wydarzeń była chęć pokazywania, odmieniania i odkrywania przestrzeni miejskiej przez uczestników. Organizacja wydarzeń plenerowych była zatem naturalną konsekwencją tej potrzeby. W przekonaniu organizatorów przestrzeń jest ważna – jej odkrywanie, promowanie, pokazywanie z innej strony, a także zaznaczenie obecności pomijanych aspektów historycznych.

A te takie historie mniejszych ludzi, którzy tak właściwie kiedyś tworzyli tę główną tkankę, czyli pracowników, robotników, strajki kobiet, które na przykład pracowały w fabryce, o tym się nie mówi, bo to jest brudne, tego się nie dotyka i nawet ci ludzie nie chcą, mam wrażenie, wiedzieć, jak tam naprawdę było. (O8)

Motywujący dla organizatorów byli ludzie. Dla nich chcieli podejmować działania, integrować oraz angażować społeczności. Bardzo często podkreślali, jak ważny jest kontakt z ludźmi, czego wyrazem było stwierdzenie jednej z badanych: „oni nas potrzebują, a my ich” (O8).

Organizatorzy opisywali różnorodne źródła inspiracji do realizacji wydarzeń. Pomysły te stanowiły odpowiedź na odkrywane przez nich potrzeby społeczne i nowe grupy odbiorców. Wartościowe było pokazywanie, jak interesująco spędzać czas wolny, wyzwalać twórcze działania, odkrywać coś nowego dla siebie.

Najczęściej wymienianym przez badanych organizatorów źródłem inspiracji do organizacji plenerowej rekreacji twórczej była szeroko wykorzystywana przestrzeń miejska, szczególnie łódzka historia miejsc i obiektów oraz odkrywanie dotąd nieznanymi obszarów. Źródłem pomysłów była chęć łączenia odkrywania dziedzictwa miasta z nowymi rodzajami aktywności rekreacyjnej (np. warsztaty rękodzielnicze) lub wspólną inicjatywą społeczną (np. wymiana roślin). Stymulujący w przestrzeni miejskiej jest (poruszany już przez ekspertów) aspekt pleneru jako ważnego tła wydarzeń.

Wchodzenie w interakcję z przestrzenią, która „uczy” i pozwala poznać ważne aspekty dotyczące historii i kultury danego miejsca, wskazywano jako istotne według badanych. Inspirujące jest eksplorowanie miejsc, a następnie pokazywanie ich uczestnikom, którzy na nowo poznają lub odkrywają przestrzeń miejską. Dobór miejsca wydarzenia nie może być przypadkowy. Plener staje się często podmiotem wydarzenia. Wydaje się, że organizatorzy w doborze miejsca mniejszą wagę przywiązywali do udogodnień infrastrukturalnych. Istotniejszy był pomysł na wydarzenie i spójność z celami zorganizowanej rekreacji twórczej oraz chęć pokazania uczestnikom, często mieszkańcom miasta, nowego miejsca i jego dziedzictwa lub odkrycie go na nowo. Odpowiednio wybrane miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej pozwalało na pogłębienie przekazu oraz dostarczenie większej liczby bodźców, w tym estetycznych.

Uważam, że to jest bardzo ważne, żeby w przestrzeni się działy te rzeczy, żeby pokazywać właśnie, że warto z tej przestrzeni korzystać, żeby budować takie poczucie, że jest to nasza wspólna przestrzeń, czyli żeby o nią dbać, żeby była dla nas wartościowa. (O3)

Analizowane wydarzenia organizowane były również w celu „ożywienia” i wypromowania wybranych miejsc uznawanych za mało atrakcyjne oraz jako manifestacja niezgody na zaniedbania w wybranym fragmencie przestrzeni miejskiej. W konsekwencji odmieniany jest ich wizerunek, zachęca się również do wspólnych działań w określonym obszarze.

Bo zaczęliśmy działać trzy lata wcześniej (...), w takiej niezgodzie na to, co się dzieje dookoła w przestrzeni, że jest niefajna, nieładna. Z drugiej strony narzekanie ludzi i nicnierobienie z tym. I w małej grupce, trzyosobowej, podjęliśmy pierwsze działanie – zorganizowanie pikniku na Starym Polesiu i później się już potoczyło wszystko samo trochę. (O9)

Źródła pomysłów i motywacji do ich wdrażania często determinowały cele proponowanych działań z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, obejmujące następujący zakres:

- spędzenie czasu wolnego w sposób ciekawy, niestandardowy;
- zachęcanie do spędzenia czasu z innymi, wchodzenia w interakcję, integrowanie różnych grup społecznych i zachęcanie do dalszych wspólnych działań;
- odkrywanie przestrzeni miejskiej, w tym rozbudzanie ciekawości wobec miasta (np. jego historii) i budowanie poczucia tożsamości z miastem.

Można było odnieść wrażenie, że zaplanowane cele oraz efekty organizacji wydarzeń były przemyślane i wynikały z istotnych motywacji. Zamyśl ten był następnie konfrontowany z możliwościami organizacyjno-technicznymi (takimi jak np. czas organizacji, liczba uczestników, bezpieczeństwo), co stanowiło kolejny etap opisywanego procesu. Polegał on na wdrażaniu schematu działań wiążącego

się z realizacją zadań formalnoprawnych (np. pozwolenia na działania na terenie zieleni miejskiej), co nazywane było uruchamianiem „machiny organizacyjnej” lub „złem koniecznym”. Sformułowania te wyjaśniano czasochłonnością realizacji tych zadań. Te określane jednocześnie jako niezbędne i rutynowe nie stanowiły dużego wyzwania. Decydowano się wówczas na współpracę z innymi podmiotami lub poszukiwano wsparcia ze strony władz i sponsorów.

Na następnym etapie organizacji wydarzeń analizowane były dalsze możliwości organizacyjne, które w fazie planowania wiązały się z refleksją nad zapewnieniem odpowiedniej frekwencji uczestników. Organizatorzy wspominali o konieczności wypromowania swoich inicjatyw. Aspekt ten podkreślali jako ważny, wymagający działań już na początkowym etapie planowania wydarzenia. Promocja opierała się zazwyczaj na korzystaniu z mediów społecznościowych i stron internetowych. Wykorzystywana była również lokalna prasa, broszura informacyjna „Łódzka Tytka Seniora”, a z myślą o przyjezdnych przekazywano informacje do Informacji Turystycznej. Ważne było, aby z własną ofertą wydarzeń stawać się rozpoznawalnym przede wszystkim wśród mieszkańców. Szczególną trudnością w promocji własnej oferty były niewystarczające środki finansowe na ten zakres działań.

Możliwość wykorzystania pleneru na działania promocyjne organizatorów podkreślali badani eksperci, z kolei organizatorzy zdecydowanie mniejszy nacisk kładli na ten aspekt. Możliwości promocyjne działań w plenerze wydawały się szczególnie istotne dla podmiotów publicznych (np. domów kultury). Mimo że posiadają ugruntowaną pozycję na rynku, poszukiwały one nowych sposobów na przekonanie do siebie nowych, potencjalnych uczestników wydarzeń. W ich opinii organizacja plenerowych wydarzeń była szansą na pokazanie się jako nowoczesna, otwarta instytucja, oferująca szeroki wachlarz aktywności. Temat promocji wydawał się też problematyczny dla organizatorów z grupy oddolnych podmiotów, dla których wyzwaniem jest znalezienie jakichkolwiek zasobów finansowych na takie działania, wykorzystywali więc inne sposoby.

I zależy nam, żeby nasza instytucja nie była kojarzona tylko z tą bardzo ładną skądinąd bryłą w parku Ocalałych, ale żebyśmy też byli rozpoznawani przez mieszkańców, którzy czasami nie chcą do nas wejść, czasami się wstydzą, czasami boją, czasami nie wiedzą, jak się tutaj odnaleźć. (O4)

A my jako Fundacja też mamy na razie ograniczone środki, więc nie jesteśmy w stanie wydać 10 tysięcy na reklamę naszych projektów. (O9)

Znamiennym efektem organizacji analizowanych wydarzeń było dla badanych organizatorów poczucie zadowolenia i satysfakcji. Odczuwali radość z odkrywania nowego terenu lub przeprowadzenia wydarzeń w nowatorski sposób. Organizacja wydarzeń przynosiła poczucie sensowności własnych działań, co

więzało się z pozytywnym odbiorem proponowanych inicjatyw przez uczestników. W efekcie generowali nowe pomysły, budowali zażyłość z uczestnikami cyklicznych przedsięwzięć, podczas których pojawiały się powtarzające się grupy odbiorców. Dzięki wykorzystaniu pleneru odczuwali również swobodę w działaniu, co sprzyjało powstawaniu inicjatyw twórczych.

Działanie w ramach sieci współpracy było bardzo ważnym aspektem funkcjonowania badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, co potwierdziły także opinie ekspertów. Organizatorzy współpracowali ze znaczną liczbą podmiotów o bardzo różnorodnym charakterze, zainteresowaniach i sposobie funkcjonowania. W zależności od rodzaju działania i miejsca realizacji wydarzeń angażowane były różnorodne podmioty (zarówno prywatne, jak i publiczne oraz oddolne inicjatywy). Różnorodność współpracy pozwalała na wzajemną pomoc, wymianę doświadczeń, usług, umiejętności oraz promocję. Dzięki temu łatwiej było zorganizować wydarzenie i podjąć nowe wyzwanie przynoszące lepsze efekty.

Zapraszamy do współpracy różne organizacje, żeby mogły pokazać, co oni robią (...) dla społeczności miasta. (O2)

Wybór podmiotów do współpracy oparty był na kryterium podobieństwa – celów działania, charakteru działalności, poziomu zaangażowania i relacji przyjacielskich. Dzięki temu organizacja była łatwiejsza i przyjemniejsza, co pozwalało na uniknięcie sytuacji kłopotliwych i konfliktów.

Wśród podmiotów określonych jako inicjatywy oddolne, niedziałających w ramach sformalizowanych struktur, współpraca na przykład z organizacją pozarządową, posiadającą osobowość prawną, dawała możliwość pozyskiwania środków finansowych. W tej sytuacji współpraca była zatem niezbędna do poszerzenia spektrum własnych działań.

Opisywany temat współpracy pozwolił autorce potwierdzić adekwatny dobór próby uczestników wywiadów z organizatorami. W trakcie rozmów wskazywali na wspólne działania z innymi badanymi organizatorami, nie wiedząc o tym wcześniej. Pozwoliło to na ciekawe zobrazowanie sieci działania łódzkich organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Podjęcie do działań organizowanych przez władze samorządowe było ocenione przez badanych w sposób bardziej zróżnicowany. Instytucje publiczne, w związku ze ścisłą oraz konieczną współpracą z jednostkami je nadzorującymi, wyrażały bardziej pozytywne opinie niż organizacje pozarządowe. Pozytywnie odniesiono się do funkcjonującego niemal od 2016 r. Programu Wsparcia Edukacji Kulturalnej, obejmującego instytucje kultury i inne podmioty zainteresowane realizacją zadań edukacyjnych w obszarze łódzkiej kultury. Wskazywano na „przychyłość” władz i wsparcie promocyjne powstających inicjatyw. Szczególnie pozytywnie odniesiono się do współpracy z projektem Zielona Łódź oraz Zarządem Zieleni Miejskiej, co było przydatne w przypadku organizacji wydarzeń

na terenach zieleni miejskiej. Ponadto wymieniano przydatność współpracy z Wydziałem Kultury Urzędu Miasta Łodzi oraz z Łódzkim Centrum Wydarzeń – przede wszystkim w zakresie promocji wydarzeń.

Ważnym elementem wsparcia dla organizatorów były różnego rodzaju narzędzia nadzorowane przez władze miejskie, umożliwiające lub ułatwiające działania, np. patronaty, Stypendium Miasta Łodzi, funkcjonowanie budżetu partycypacyjnego, a przede wszystkim ogłaszane konkursy na granty oraz dotacje. Istotną kwestią w organizacji analizowanych wydarzeń, w zdecydowanej większości bezpłatnych, było pozyskiwanie środków finansowych. Wszyscy organizatorzy podejmowali starania w tym kierunku. W przypadku instytucji publicznych finansowanie plenerowej rekreacji twórczej pochodziło najczęściej ze środków budżetowych podmiotu, czasem też ze środków dodatkowych. Organizacje pozarządowe i inicjatywy oddolne były natomiast w większej mierze uzależnione od możliwości pozyskania środków finansowych na swoje projekty. Najczęstszymi instytucjami zapewniającymi takie wsparcie były m.in. Urząd Miasta Łodzi (granty, konkursy oraz budżet partycypacyjny), Narodowe Centrum Kultury oraz Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Pozyskanie funduszy pozwalało na zaproszenie znaczniejszej liczby podmiotów współpracujących, szerzej zakrojone działania i zapewnienie lepszego zaplecza technicznego. Dodatkowe środki finansowe były sporym ułatwieniem organizacji wydarzeń, bez których możliwości bywają ograniczone. Rozmówcy rzadziej mówili o pozyskiwaniu sponsorów lub poszukiwaniu środków dzięki crowdfundingowi². Zdobyć wsparcia finansowego nie zawsze było łatwe ze względu na sporą konkurencję, jednak badani organizatorzy niezbyt często o tym wspominali. Co więcej, pozyskanie środków nie stanowiło warunku kluczowego, choć było istotne dla organizacji oryginalnego i wartościowego wydarzenia w plenerze. Dzięki pozyskaniu środków wydarzenia tego typu mogą być lepiej zorganizowane, kontynuowane i można zorganizować większą ich liczbę.

Pieniądze skądś trzeba pozyskać. (...) dlatego pozyskujemy środki zewnętrzne, które jest coraz trudniej pozyskać, no bo wiadomo, że każdy się stara. (O2)

Też jest specyfiką mojego działania, że bazuję głównie na grantach w sensie wycieczki są dostępne nieodpłatnie, dlatego że ja po prostu znajduję sponsora, który mi płaci. (O7)

Pozyskiwanie środków finansowych na organizację plenerowej rekreacji twórczej miało także negatywne konsekwencje. Badani organizatorzy wysuwali

² Crowdfunding – z ang. finansowanie społecznościowe.

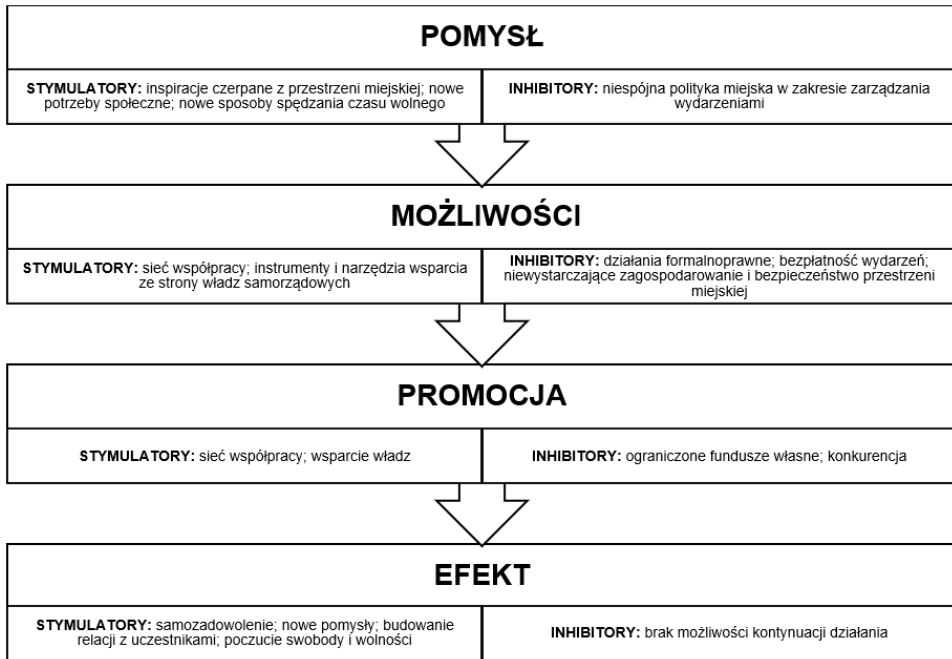
zarzut (podobnie jak eksperci) dotyczący braku możliwości kontynuacji wartościowych inicjatyw pozbawionych źródeł finansowania. Stanowi to wyzwanie dla władz i podmiotów dystrybuujących te środki w zakresie podejmowania bardziej dalekowzrocznego planowania. Zagrożeniem jest brak spójności w działaniach władz samorządowych w zakresie nadzorowania wydarzeń wartościowych i wartych dalszego rozwijania.

Reprezentanci organizacji samorządowych (NGO) wskazywali na inne problemy w obrębie współpracy z władzami. Dotyczyły one m.in. braku zrozumienia lub poczucia sensowności prowadzonych działań. Trudności stanowiły odmienne priorytety badanych NGO i władz lub powierzchowność władz w zakresie angażowania mieszkańców w rozwój inicjatyw lokalnych. Warto byłoby, w opinii badanych organizatorów, poprawić komunikację i zrozumienie między opisywanymi stronami. Jest to szczególnie istotne z uwagi na podejmowanie przez organizatorów inicjatyw nieszablonowych, które trudno dopasować do kompetencji poszczególnych wydziałów w ramach struktur na przykład miejskich urzędów. W konsekwencji złudniejsze jest uzyskanie zgód na realizowanie nietypowych działań. Oczekiwane było większe wsparcie w zakresie promocji wydarzeń oraz większa dbałość o zapewnienie czystości i bezpieczeństwa przestrzeni publicznych.

Aspekt współpracy z władzami samorządowymi wywoływał bardzo różnorodne emocje wśród badanych organizatorów. Trudno było ocenić ją jednoznacznie pozytywnie lub negatywnie. Niezaprzeczalnie jednak, opisując rolę organizacji przestrzeni rekreacyjnej, można wywnioskować, że współpraca z władzami była na pewno konieczna i ważna dla organizacji analizowanych wydarzeń.

Zrekonstruowane doświadczenie organizacji analizowanych wydarzeń pozwoliło na wyróżnienie istotnych stymulatorów i inhibitorów rozwoju plenerowej rekreacji twórczej odnoszących się do poszczególnych etapów opisywanego procesu. Proces organizacji wydarzeń został podzielony na następujące etapy: tworzenie pomysłu (w tym definiowanie celów), konfrontacja celów z własnymi możliwościami organizacyjnymi i technicznymi, działania promocyjne, efekt analizowanego wydarzenia (rys. 36).

Głównymi źródłami pomysłów na organizację wydarzeń były osobiste zainteresowania, pasje i talenty organizatora. Istotne czynniki to również chęć pokazywania lub odkrywania miasta oraz realizacja działań dla innych. Na tym etapie procesu szczególnie stymulujące do organizacji były inspiracje związane z przestrzenią miejską (historia, udogodnienia, zagospodarowanie), obserwowane nowe potrzeby społeczne oraz sposoby spędzania czasu wolnego. Hamujący z kolei był brak spójności polityki miejskiej w zakresie strategii rozwoju i nadzorowania tego rodzaju wydarzeń i inicjatyw.

Rys. 36. Stymulatory i inhibitory w procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej

Źródło: opracowanie własne.

Pomysł na organizację wydarzenia oraz cel plenerowej rekreacji twórczej na dalszym etapie konfrontowano z możliwościami organizacyjno-technicznymi. Usprawniające w tym zakresie było przede wszystkim funkcjonowanie w ramach sieci współpracy. Dzięki temu udawało się zorganizować bardziej interesujące wydarzenie i zaciekać większą liczbę odbiorców. Współpraca nie dotyczyła tylko rozwijania pomysłu, lecz także wsparcia technicznego i organizacyjnego. Ważnymi stymulatorami były narzędzia wsparcia, takie jak: instrumenty finansowe, programy wsparcia oraz jednostki samorządowe chętnie współpracujące z organizatorami (Wydział Kultury Urzędu Miasta Łodzi, Zarząd Zieleni Miejskiej, Łódzkie Centrum Wydarzeń, Zielona Łódź). Zniechęcające i hamujące organizację analizowanych wydarzeń były z kolei żmudne procedury formalnoprawne (np. związane z uzyskaniem zgody na organizację wydarzenia w parku). Utrudnienie stanowiła bezpłatność wydarzeń, ponieważ budżet nie obejmował wpływów od uczestników, co w konsekwencji wpływało na ograniczenia w zakresie organizowanych atrakcji, wykorzystywanego sprzętu lub materiałów. Zaniedbania w zakresie czystości, zagospodarowania i bezpieczeństwa także określono jako hamujące rozwój badanego zjawiska.

Badani podkreślali wagę odpowiedniej promocji wydarzeń. Stymulatorem w tym aspekcie procesu było korzystanie z sieci współpracy oraz wsparcia poszczególnych jednostek samorządowych (takich jak np. Zielona Łódź, Łódzkie Centrum Wydarzeń), wspierających promocyjnie inicjatywy między innymi poprzez patronaty i publikowanie informacji o wydarzeniach na stronach internetowych (szczególnie z wykorzystaniem mediów społecznościowych). Ograniczone fundusze przeznaczone na promocję negatywnie wpływały na odbiór i zainteresowanie potencjalnych uczestników plenerowej rekreacji twórczej. Większym wyzwaniem stawało się wówczas wypromowanie własnej inicjatywy na tle bogatej oferty wydarzeń w mieście.

Pozytywny efekt organizowanego przedsięwzięcia doceniony przez odbiorców i samozadowolenie organizatorów były stymulujące do rozwoju kolejnych działań. Relacja budowana z uczestnikami i wskazywane przez nich oczekiwania względem nowych pomysłów pozytywnie wpływały na chęć inicjowania wydarzeń. Dzięki odczuwanemu przez organizatorów poczuciu swobody, wywołanemu organizacją wydarzeń w plenerze, chętniej skłaniali się do planowania następnych inicjatyw. Jedynym, lecz ważnym ograniczeniem rozwoju działań była niemożność kontynuacji na przykład cyklu wydarzeń ze względu na różnego rodzaju ograniczenia, w tym oczywiście finansowe.

Rekonstrukcja doświadczenia organizacji plenerowej rekreacji twórczej pozwoliła na odniesienie się do poszczególnych elementów procesu organizacji. Dzięki temu uzyskano poszerzony obraz czynników istotnych na poszczególnych etapach organizacji wydarzeń. W dalszej części rozdziału skupiono się na innej determinancie – identyfikacji z miastem. Analiza tego aspektu stała się wprowadzeniem do prezentacji wizualnego badania etnograficznego – „Moich twórczych miejsc” – wśród wybranych organizatorów. W jej wyniku dokonano opisu znaczenia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej twórczości, a w konsekwencji analizowanym wydarzeniom.

5.2. Twórcze miejsca organizatorów

W wyniku analizy badań obejmujących organizatorów dostrzeżono wyróżniającą się kategorię – ich relacje i poczucie identyfikacji z miastem. Uznano to za istotną perspektywę rozważań nad głównymi determinantami organizacji plenerowej rekreacji twórczej. W charakterystyce badanych organizatorów (rozdział 5) wskazano, że wszyscy mieszkają w Łodzi, chociaż nie wszyscy z niej pochodzą. Wśród osób, które od urodzenia są łodzianami, często pojawiało się wiele odniesień do wspomnień z dzieciństwa, a tym samym do mocno zakorzenionej emocjonalnie więzi z miastem. Badani czuli się związani z Łodzią, określaną była ich „miejscem na Ziemi”, „domem”, z którym związali się zawodowo i prywatnie.

Ja kocham Łódź, naprawdę. (...) Ja 2,5 roku mieszkałam w Warszawie i ja wróciłam. Ja jestem osobą, która wróciła do Łodzi. Dla mnie Warszawa nie była miejscem (...) Ale ja chyba bardzo kocham to miasto. (O2)

Silna relacja z miastem wiązała się ze znajomością i szacunkiem do, jak sami często określali, „specyficznej” historii Łodzi. Łódzka przestrzeń była określana jako „oswojona”, znana, a przede wszystkim rozumiana. Zrozumienie tożsamości Łodzi powodowało, że badanych miasto: „magnetyzuje”, „inspiruje” i „fascynuje”. Na bieżąco obserwują zmiany i podejmowane inicjatywy. Cieszą się pozytywnie wdrożonymi inwestycjami lub działaniami w mieście.

Ich mocne zaangażowanie i związek z Łodzią jednocześnie łączy się z wrażliwością i czujnością wobec nieudanych projektów lub zmian. Wspomniana łódzka „specyfika” powoduje też poczucie, że jest to „trudna miłość”. Rozczarowanie i zniechęcenie budzą obserwowane w mieście zaniedbania (np. w obrębie czystości, problemów społecznych, współpracy z urzędnikami), dlatego badani opisywali także negatywne doświadczenia związane z funkcjonowaniem w Łodzi.

Zmęczona jestem Łodzią, jak chyba każdy, kto tutaj działa. (O4)

Zdecydowanie częściej podkreślali jednak chęć promowania miasta dzięki własnej pracy zawodowej. W konsekwencji w swoich działaniach uwypuklali wartościową stronę Łodzi i pobudzali lokalny patriotyzm. Więż z miastem powodowała także chęć odkrywania nowych miejsc i oblicza Łodzi, co stawało się inspiracją do podejmowania kolejnych działań, zaskakujących dla odbiorców, a nawet dla nich samych. Dzięki temu stawali się ambasadorami zmian w mieście, budując lepszą jakość życia w Łodzi oraz zmieniając negatywne stereotypy.

Związek z Łodzią polega na tym, że od urodzenia jestem łodzianką (...) A jednocześnie – no, nie boję się tego powiedzieć – że staram się być w jak najlepszym wydaniu ambasadorką tego miasta, żeby zainteresować, zachwycać, zarażać łodzian. (O1)

„Specyficzny” łódzki klimat, do którego odnosili się badani, polegał na dostrzeganiu sprzeczności i wielowymiarowości miasta. Pomimo wielu pozytywnie ocenionych aspektów jego funkcjonowania pozostają wciąż rozliczne zaniedbania. Dla organizatorów Łódź jest miejscem bliskim i ważnym („swojskim”), w którym odnajdywali przestrzeń dla swoich działań. Specyfika tego miasta dotyczy również jego historii, która inspirowała i pozwalała na większą wyrozumiałość wobec obserwowanych negatywnych procesów. Zachęcający klimat odnoszono z kolei do pozytywnie odbieranych inicjatyw i działań w mieście, dzięki którym „nie da się nudzić”. „Niejednoznaczność” w ocenie współczesnej i historycznej Łodzi pozostawała stymulująca do podejmowania się organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

W Łodzi jest coś badziewnie uroczonego. (O8)

Łódzka społeczność, w opinii badanych, silnie wpływa na klimat miasta. Urzekający, autentyczni i otwarci to wymieniane cechy łodzian powodujące chęć do dalszego działania w zakresie organizacji miejskiej rekreacji. Wyzwaniem jest to, że mieszkańcy nadal nie doceniają własnego miasta i brakuje im poczucia dumy z niego, co stanowiło także powód podejmowania się organizacji analizowanych wydarzeń.

Łódź jest bardzo wdzięczna pod tym kątem, bo jest w tych relacjach coś takiego proste- go, właśnie takiego prząsnego, ale w tym pozytywnym znaczeniu. Takie, że jakbyś szła do starej ciotki na dobre ciasto, a nie do hrabiny na drogie ciasteczko francuskie. (O8)

Łódź to miasto w procesie intensywnych zmian (nawiązywano do projektów rewitalizacyjnych oraz budowy Nowego Centrum Łodzi), co sprawia, że jak wskazała jedna z badanych, aktualnie miasto przechodzi kolejną „rewolucję”. Trudno jest przewidzieć efekty planowanych zmian, wdrażanego procesu rewitalizacji, jednak budzą one zainteresowanie, zachęcając do odkrywania nowych obszarów dla własnych działań.

Ja mam czasami wrażenie, że Łódź cały czas odtwarza swoją pierwszą historię właśnie z tym boorem gospodarczym dziewiętnastego wieku, który przyprowadził tutaj konkretnych ludzi i w konkretny sposób ukształtował miasto. Ja mam wrażenie, że teraz absorbujemy jeszcze raz to samo i to jest bardzo ciekawe. (O7)

Fascynacja miastem, silne zakorzenie i zrozumienie zmian historycznych oraz współczesnych wybrzmiewały z analizy treści wywiadów. W efekcie tego wysnuto wnioski, że istotną determinantą rozwoju plenerowej rekreacji twórczej jest silna identyfikacja organizatorów z miastem. Wniosek ten stanowił bazę dla dalszej analizy – interpretacji wybranych fragmentów przestrzeni sprzyjających twórczości. W związku z przyjęciem w pracy jakościowego podejścia do analizy wywiadów z organizatorami opisane w dalszej części badanie wizualne nie ograniczyło się jedynie do analizy organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Istotne było zrozumienie znaczenia, jakie badani nadawali wybranym przez siebie miejscom twórczym. Wyjaśnienie znaczenia „własnych twórczych miejsc” pozwoliło na poszerzenie interpretacji organizacji przestrzeni rekreacyjnej dla twórczych działań.

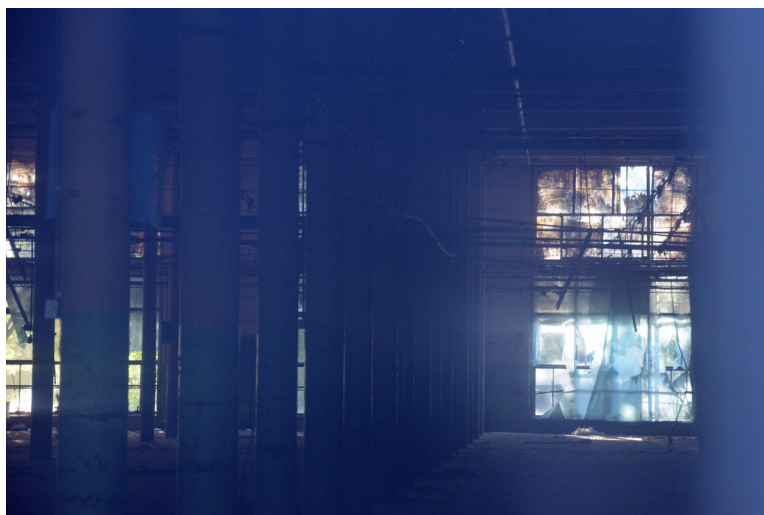
Spośród zaproszonych do wywiadów organizatorów plenerowej rekreacji twórczej pięcioro wyraziło zgodę na uczestnictwo w dodatkowym badaniu wizualnym (dla ich identyfikacji posłużono się wykorzystywanymi już we wcześniejszych rozdziałach oznaczeniami: O1, O4, O6, O7 i O10, które wyjaśniono w *Aneksie 3*). Zostali poproszeni o wykonanie lub wskazanie trzech zdjęć najbardziej zbieżnych z ich interpretacją hasła „Moje twórcze miejsce”. Wybór zdjęć i miejsc fotografii nie był w żaden sposób ograniczany, jedynie zasugerowano ich liczbę (od trzech do pięciu). Nie wskazywano, że miejsca te muszą znajdować się w Łodzi. Dzięki temu udało się zebrać 22 fotografie dotyczące 17 miejsc wybranych przez badanych. Spośród nich aż 14 było zlokalizowanych na terenie Łodzi.

Sfotografowane miejsca dotyczyły zwykle przestrzeni otwartej, budynków, rzadziej ich wnętrza. Stosunkowo często na zdjęciach znajdowały się podwórka, ulice, place, rozleglejsze tereny wokół jednego wybranego miejsca. Przekazane fotografie miejsc spoza Łodzi autorka opisała w swojej rozprawie doktorskiej, natomiast w niniejszej publikacji zostały pominięte.

Po przekazaniu przez badanych wybranych zdjęć przeprowadzone zostały dodatkowe wywiady interpretacyjne, dzięki którym opisano miejsce, wyjaśniono jego wybór i określono jego znaczenie dla badanego (jakie ma z nim doświadczenia i jakie wzbudza emocje). Badani nadali także tytuły fotografiom (*Aneks 4*).

Na fot. 1 przedstawiono wnętrze pofabrycznej przedzalni na terenie dawnej Widzewskiej Manufaktury (obecnie, jak już opisano, ten postindustrialny teren został sprzedany i poddany gruntownemu remontowi). Miejsce wykonania zdjęcia zlokalizowane jest w dzielnicy Widzew. Teren pofabryczny stał się inspiracją oraz został przez badaną wykorzystany w pewnym okresie do organizacji na jego obszarze fabularyzowanego zwiedzania, którego efekt był bardzo satysfakcjonujący dla organizatorki. Dzięki temu miejscu uczestnikom wydarzenia udało się przekazać w interesujący sposób historię łódzkiego przemysłu, szczególnie tego obiektu, którego nie udostępniano ze względu na bezpieczeństwo odwiedzających. Wybrane miejsce nie było wcześniej znane mieszkańcom. Ważne dla badanej było podkreślenie jego historii, współczesnego wyglądu i możliwości wykorzystania. Badana (O1) korzystała z różnego rodzaju wydarzeń czy usług oferowanych w czasie funkcjonowania tego miejsca pod nazwą Zakłady Przemysłów Twórczych Wi-Ma. Interesowały ją szczególnie podejmowane na tym terenie inicjatywy związane z edukacją, modą i teatrem. Ciekawość, radość odkrywania, poczucie swoistej atmosfery miejsca to główne emocje wywoływane przez to miejsce.

Fotografia 2 przedstawia badaną (O1) podczas organizowanego przez nią zwiedzania fabularyzowanego w pasażu Knichalskiego z widokiem na pl. Dąbrowskiego oraz mieszczący się na nim Teatr Wielki w Łodzi (w dzielnicy Śródmieście). Wybór zdjęcia został podyktowany, zaskakującą dla badanej, a „uchwyconą” na zdjęciu, nową perspektywą ujęcia miejsca tak dobrze jej znanego. Jak wskazała, „to zdjęcie pokazuje kreatywność miejsca, w którym zostało wykonane, ponieważ łączy tutaj historię i współczesność” (O1). Wartość opisywanej przestrzeni dotyczyła jej przemiany w czasie. W ostatnich latach dokonano znaczącej przebudowy terenu wokół Dworca Łódź Fabryczna, w tym m.in. pl. Węglowego, widoku na ikonę PRL, czyli Teatr Wielki. Zegar symbolizował współczesność nawiązującą do nowego wyglądu opisywanego obszaru, w tym pasażu Knichalskiego (woonerfu). Pasaż łączy ul. Narutowicza i pl. Dąbrowskiego z ul. Składową i nowym obszarem wokół Dworca Łódź Fabryczna. Miejsce to kojarzyło się badanej z jej uczestnictwem w życiu kulturalnym miasta (np. ze spektaklami w Teatrze Wielkim), z życiem towarzyskim i terenem codziennych spacerów. Budziło zatem bardzo pozytywne emocje. Jak określa badana, jest to miejsce „bliskie” i „oswojone”. Wiązało się także z życiem zawodowym, organizacją nowych spacerów i inspirujących odkryć.

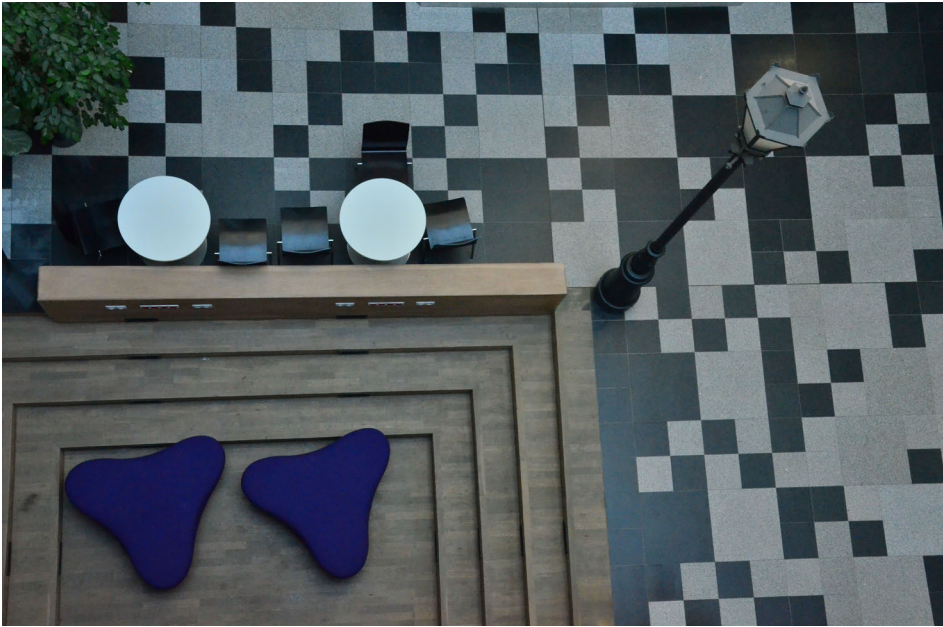
Fot. 1. „Świt”

Autor: Andrzej Matusiak (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora).

Fot. 2. „Zatrzymać czas”

Autor: Anna Maciejewska (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora).

Fot. 3. „Usiąźmy”

Autor: Andrzej Matusiak (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora).

Fotografia 3 przedstawia wnętrze (patio, dawne podwórko, które zostało zabudowane) nowego budynku Akademii Muzycznej im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi przy ul. 1 Maja (woonerf) na obszarze dzielnicy Polesie. W budynku utworzono Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Dokumentacji Muzycznej znajdujący się w sąsiedztwie Pałacu Karola Poznańskiego (łódzkiego przemysłowca) – głównej siedziby Akademii Muzycznej. Zdjęcie zostało wybrane ze względu na skojarzenia badanej ze sztuką współczesną jako ważną dziedziną sztuki w Łodzi, a mającej dla niej szczególne znaczenie, zarówno prywatnie, jak i zawodowo. Badana aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym miasta, ale elementy związane z szeroko pojmowaną sztuką wykorzystuje też zawodowo. W miejscu tym przebywa prywatnie, biorąc udział w koncertach, oraz podczas pracy przewodniczki po Łodzi. Perspektywa wykonania zdjęcia była dla badanej bardzo zaskakująca i inspirująca. Budziła skojarzenia, „że tak naprawdę każdy zakątek tego miasta jest kreatywny, w zależności od tego, kto na to miejsce patrzy” (O1). Podkreśliła także walory estetyczne tej przestrzeni. Miejsce było inspirujące ze względu na uwypuklenie tła historycznego miasta w nowym, współczesnym wydaniu.

Fotografia 4 została wykonana przy al. Mickiewicza, w trakcie przebudowy tzw. trasy i tunelu W–Z w Łodzi (wschód–zachód), tuż przy granicy dzielnic Śródmieście i Polesie. Na zdjęciu widać elementy budowy tunelu,

a w tle nieistniejący już mural na budynku z napisem w języku polskim i angielskim: „Pozdrowienia z Łodzi/*Greetings from Łódź*”. Badana wykonała to zdjęcie w trakcie prac remontowych w Łodzi, kiedy wolała przemieszczać się na rowerze, a przypadkowa awaria roweru „zatrzymała” ją właśnie w tym miejscu. Swego rodzaju komizm sytuacji spowodował, że zdjęcie to przesyłała jako „pocztówkę” swoim znajomym: „okazało się, że ten potoczny defekt, utrudnienie w moim prywatnym funkcjonowaniu i pracy zawodowej, doprowadził do wielu kreatywnych rozwiązań” (O1). W efekcie postanowiła także poszerzyć swoją wiedzę na temat łódzkich murali i kolekcję ich zdjęć, co w konsekwencji przyniosło wiele zaskoczeń dla niej, jak również dla uczestników organizowanych przez nią wydarzeń. Miejsce wykonania zdjęcia było też często wykorzystywane przez badaną jako trasa przejazdu jedną z pierwszych ścieżek rowerowych w Łodzi oraz dojazdu do pobliskiego parku im. J. Poniatowskiego. Fotografia ta wzbudzała zatem przyjemne skojarzenia.

Fot. 4. „Pozdrowienia z Łodzi”

Autorka: Beata Arabska.

Fotografia 5 wybrana została przez badaną ze względu na około dwuletnią fascynację odkrywaniem łódzkich bram i przejść do podwórek (prześwitów) oraz śladów dawnego życia w mieście. Zdjęcie zrobiono na obszarze osiedla Stary Widzew (w dzielnicy Widzew), przy granicy z dzielnicą Śródmieście. Badana wskazała tylko przybliżone miejsce jego wykonania – ul. Nawrot. Wspomniane poszukiwania oraz konkretnie to miejsce wzbudziły zaskoczenie, radość z odkrywania oraz sentymentalne wspomnienia z czasów dzieciństwa. Chociaż miejsca tego rodzaju nie znajdują się na szlaku oprowadzanych przez badaną wycieczek, to podobne odkrycia spowodowały dalsze poszukiwania, skłoniły też do zachęcania innych do zaglądania do bram, nie tylko przy ul. Piotrkowskiej. Swoje zbiory fotografii prześwitów bramnych pokazywała różnym uczestnikom, budząc zaskoczenie i fascynację: „żeby pokazać innym, że można inaczej, ale po swojemu, patrzeć na to, co znajduje się w tkance miejskiej, co znajduje się wokół, (...) w czym jesteśmy albo co mijamy, niesie za sobą jakieś ciekawe doznania” (O1).

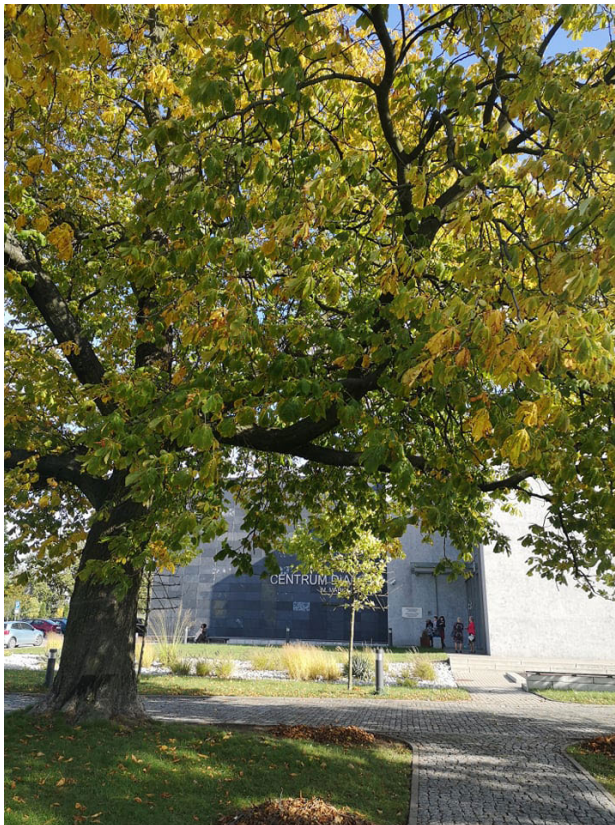

Fot. 5. „Otwórzcie się”

Autorka: Beata Arabska.

Druga organizatorka (O4) jako pierwszą fotografię „własnych twórczych miejsc” wybrała zdjęcie Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi w parku Ocalałych, w dzielnicy Bałuty (fot. 6). Instytucja ta prowadzi działania

edukacyjno-kulturalne związane szczególnie z historią i tożsamością miasta. Z kolei park upamiętnia osoby, które przeżyły Holokaust. Znajdują się w nim pomnik Sprawiedliwych wśród Narodów Świata oraz Kopiec Pamięci. Miejsce to zostało określone jako ważne i inspirujące dla badanej ze względu na jego symbolikę i nawiązanie do historii miasta. Wskazana instytucja była też miejscem jej pracy, stanowiła zatem ważny obszar działań zawodowych. Park z kolei pozwalał na obserwowanie zmieniającej się przyrody (szczególnie widocznego na fotografii drzewa – kasztanowca), odpoczynek i spędzanie czasu z bliskimi, ponieważ posiada istotne walory estetyczne. Badana mogła w nim „złapać oddech”. Będąc jednocześnie przewodniczką po mieście, wykorzystywała ten teren do wycieczek i spacerów. Jak wskazała, czuje się w tym miejscu szczęśliwa, budzi ono w niej tylko pozytywne emocje: „to miejsce (...) ma fajną atmosferę, pomagającą się skupić. Bo czasami tutaj ja już mam dosyć siedzenia za biurkiem, wystarczy, że się przejdę po tym parku i jakoś inaczej się w tej głowie układa” (O4).

Fot. 6. „Teraźniejszość”

Autorka: Justyna Tomaszewska.

Fotografie 7 i 8 to podwórka przy ul. Młynarskiej w dzielnicy Bałuty. Badana wybrała je ze względu na swoją fascynację tą częścią miasta, którą określiła jako inspirującą, różnorodną, kolorową, nietuzinkową oraz „nieoczywistą”. Na wyznaczonym fragmencie dzielnicy znajdowało się łódzkie getto, a obecnie nadal widać zaniedbane obszary mieszkalne. Jako przewodniczka, oprowadzając po Bałutach, badana opowiada nie tylko o trudnej historii, lecz także o współczesności. Pokazuje różne „smaczki” Bałut, aby nieco „odczarować” złą sławę tego miejsca i podzielić się swoimi odkryciami. Miejsce to budziło u badanej sprzeczne emocje. Z jednej strony dostrzegała w nim trudną historię, zaniedbania czy problemy społeczne mieszkańców, z drugiej – potrafiła zachwycić się jego urokiem i klimatem, podejmowanymi inicjatywami artystycznymi na tym obszarze: „Natomiast ja w tym widzę jakiś urok i ta turpistyczna Łódź też gdzieś tam we mnie jest, i lubię takie klimaty” (O4).

Fot. 7. „Kontrasty”, cz. 1

Fot. 8. „Kontrasty”, cz. 2

Autorka: Justyna Tomaszewska.

Fotografie 9 i 10 wykonane zostały przy ul. Piotrkowskiej w dzielnicy Śródmieście. Pierwsza z nich przedstawia akrobatę chodzącego po linii podczas organizowanego w Łodzi Festiwalu Sztuki Ulicznej „Hokus Pokus”. Druga ukazuje kostkę znajdującą się na jednej z kamienic (ul. Piotrkowska 87), z widocznym napisem „Żyj kolorowo”. Wybór tych zdjęć, a przede wszystkim ul. Piotrkowskiej jako twórczego miejsca, był dla badanej oczywisty. Ulica Piotrkowska była dla

niej szczególnie ważna i bliska, inspirowała ją zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym. Jako przewodniczka zawsze oprowadza po tej ulicy: „to jest, uważam, kręgosłup Łodzi i bez niej się nie da po prostu” (O4). Ulica Piotrkowska kojarzyła się jej z licznymi wspomnieniami osobistymi, miejscami, gdzie nadal spędza czas wolny. Badana mieszka w pobliżu tej ulicy, więc stanowi ona dla niej miejsce codziennych spacerów i zakupów. Zgadza się także z widniejącym na sfotografowanej kostce napisem, który uważa za swoje motto. Zarówno napis na kostce, jak i akcja akrobatyczna stanowią dla niej dowody na to, że miasto jest pełne zaskoczeń i życia. Badana lubi odkrywać Łódź (bramy, zakamarki), chłonąc atmosferę życia miejskiego. Ulica Piotrkowska była dla niej najważniejszym miejscem w Łodzi: „Ja ją naprawdę kocham” (O4).

Fot. 9. „Żyj kolorowo”, cz. 1

Autorka: Justyna Tomaszewska.

Fot. 10. „Żyj kolorowo”, cz. 2

Autorka: Justyna Tomaszewska.

Fot. 11. „Stara restauracja z potencjałem”

Autor: Maciej Kronenberg.

Trzeci badany (O6) jako pierwszą fotografię wybrał zdjęcie budynku znajdującego się w parku Helenów w Łodzi (w dzielnicy Bałuty) (fot. 11). Park powstał dzięki rodzinie Anstadtów (właściciele browaru) w latach 80. XIX w. i początkowo był parkiem prywatnym, słynącym z organizacji wielu wydarzeń. Sfotografowany budynek był częściowo nieużywany, pozostałe części należały do firmy prywatnej oraz klubu sportowego. Wybór tej fotografii został uzasadniony częstym korzystaniem z przestrzeni tego parku jako miejsca spacerów i wypoczynku. Istotny dla badanego był również sfotografowany budynek i jego historia (niegdyś mieściła się w nim restauracja Anstadtów – właściciele zabytkowego parku Helenów). Jego niszczenie wzbudzało obawy oraz jednocześnie stanowiło inspirację do planowania działań na rzecz jego odmiany: „jest symbolem historii Łodzi i dziedzictwa, i tego, jak można dzisiaj coś z tym ciekawego zrobić” (O6). Badanego niepokoiły także plany rewitalizacyjne tego obszaru, obawiał się o zatracenie potencjału tego miejsca, czyli jego dziedzictwa.

Na fot. 12 znajduje się osiedle robotnicze Księży Młyn, zlokalizowane w dzielnicy Widzew. Badany wybrał je, podobnie jak w przypadku poprzedniego zdjęcia, ze względu na symboliczne ukazanie na nim łódzkiego dziedzictwa i historii, szczególnie dla niego ważnych. Jest to miejsce, w którym spędza czas zarówno prywatnie (na spacerach), jak i zawodowo, np. oprowadzając wycieczki. Stanowiło, tak jak poprzednio, źródło inspiracji do tworzenia kolejnych pomysłów na działania, „aby miejsce bardziej ożyło, turystów przyciągało i też mieszkańców Łodzi” (O6), czy nawet do realizacji własnego pomysłu na biznes. W przekonaniu badanego wyjątkowość, twórczość tego miejsca można wręcz „chłonać”, lubi tam zatem po prostu usiąść i kontemplować, obserwować detale i czuć spokój: „że tam płynie czas wolniej. Rzeczywiście tam czuje się tą historię tak namacalnie” (O6). Sfotografowane miejsce budziło szereg emocji – respekt i szacunek wobec historii, radość i nadzieję, że udało się zachować taki obszar oraz z powodu planów jego „ożywiania”. Badany odczuwał także smutek ze względu na już częściowe zmiany w tej przestrzeni dotyczące zagospodarowania lub wpływające na panujący tam klimat miejsca.

Fotografie 13 i 14 to zdjęcia podwórka przy ul. Piotrkowskiej 84 (w dzielnicy Śródmieście), które pozwoliły badanemu na podkreślenie dwóch istotnych dla niego kwestii w odniesieniu do „własnych twórczych miejsc”. Po pierwsze chciał wskazać symbolicznie jedno z podwórek jako odniesienie do radości i satysfakcji z odkrywania zakamarków Łodzi. Po drugie pragnął zaprezentować konkretny, budzący jego fascynację detal na tym podwórku (gwiazdę), którego historii nigdy nie udało mu się odkryć, dowodzący, że w Łodzi nadal może go coś zaskoczyć. Wybrane miejsce pobudzało wyobraźnię badanego. Wyobrażał sobie, co kiedyś mogło się odbywać lub znajdować na tej symbolicznej gwieździe. Nie było to miejsce jego codziennego odpoczynku ani prowadzonych spacerów po Łodzi. Stanowiło jednak dla niego symbol łódzkiej historii, radości z odkrywania i bycia zaskakiwanym oraz zauroczenie spokojnym miejscem w centrum. Ponadto odczuwał obawę wobec możliwości zanikania takich zakamarków i zatracania ich klimatu: „wybudować parking (...), postawić kosze na śmieci, krzaki wyciąć trochę, że jakby to miejsce wtedy straci całą tą swoją magię” (O6).

Fot. 12. „Tu czas płynie wolniej”

Autor: Maciej Kronenberg.

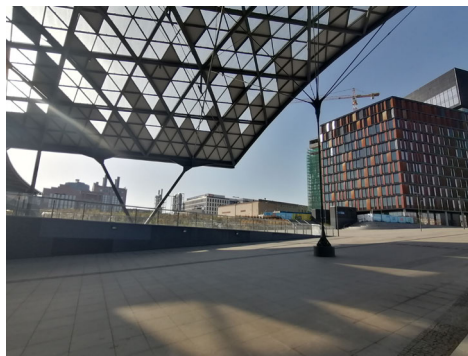
Fot. 13. „Tajemniczy ogród w podwórku”,
cz. 1

Autor: Maciej Kronenberg.

Fot. 14. „Tajemniczy ogród w podwórku”,
cz. 2

Fotografie 15 i 16, wybrane przez czwartą badaną (O7), przedstawiają teren zmieniającego się Nowego Centrum Łodzi: Bramę Miasta, Dworzec Łódź Fabryczna, odnowiony park, kompleks EC1 Łódź – Miasto Kultury, budynek Łódzkiego Domu Kultury (w dzielnicy Śródmieście). Obszar ten został wybrany ze względu na wyrażone w nim następstwo etapów rozwoju miasta: historii, współczesności i przyszłości (np. plany na kolejne inwestycje). Dynamika ta stała się dla badanej inspirująca: „tereny te mają bardzo różne zasoby. I na tych zasobach można pracować” (O7). Wskazane miejsca wywoływały w niej pozytywne skojarzenia. Badana odczuwała do nich sentyment i posiadała wiele prywatnych wspomnień z nimi związanych. Wykorzystywała ten obszar w ramach organizowanych wycieczek po Łodzi, ze względu na jego interesującą architekturę. Wzbudzał on w niej poczucie dumy ze zmian i rozwoju Łodzi: „to jest taka przestrzeń, która jest dla mnie po prostu fajna, oswojona, gdzieś tam twórcza, kojarzy mi się z rozwojem, pozytywna” (O7).

Fot. 15. „Twórczy miszmasz”, cz. 1

Fot. 16. „Twórczy miszmasz”, cz. 2

Autorka: Maria Nowakowska.

Fotografia 17 przedstawia widok na pl. Dąbrowskiego oraz Teatr Wielki w Łodzi (w dzielnicy Śródmieście). Badana wskazała, że miejsce to ma szczególnie interesującą historię i potencjał, jednak dokonane zmiany urbanistyczne spowodowały wytworzenie tu „martwej” przestrzeni publicznej (plac). Niespójność ta powodowała wybór tego terenu jako miejsca rozpoczynania organizowanych wycieczek. W przestrzeni tej badana dostrzegała także inne interesujące ją elementy i „smaczki” – wygląd budynku Teatru Wielkiego, detale architektoniczne oraz znajdujące się w pobliżu charakterystyczne dla łodzian miejsca (takie jak np. otwarta całą dobę kwiaciarnia, „budzące grozę” Collegium Anatomicum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi ze względu na istniejące tam muzeum anatomiczne, ciekawie zaaranżowany przystanek tramwajowy z kwiatami zatopionymi w żywicy umieszczonymi zamiast reklam). Było to także miejsce bliskie dla badanej ze względu na liczne wspomnienia z odbytych podróży, które rozpoczynały się właśnie na pl. Dąbrowskiego (niegdyś znajdował się tam początek trasy miejskiego autobusu do Lasu Łągiwnickiego). Z tych powodów

wszystkie wymienione elementy z wieloma ważnymi dla badanej szczegółami wzbudzały w niej bardzo pozytywne emocje: „bardzo, bardzo lubię ten kawałek miasta, jest bardzo dużo dobrej architektury i właśnie ja jestem mocno sprężnięta z moją pracą, więc jak się pojawia architektura, to się pojawiają emocje, jak są emocje, to są zwykle emocje pozytywne” (O7).

Fot. 17. „Pustka z potencjałem”

Autorka: Maria Nowakowska.

Trzecie miejsce wybrane przez badaną zostało sfotografowane na dwóch zdjęciach i dotyczy terenu dookoła tzw. centrum przesiadkowego – przystanku Centrum, czyli dworca tramwajowego określanego w Łodzi jako Przesiadkowo lub Stajnia Jednorożców przy al. Mickiewicza (w dzielnicy Śródmieście) (fot. 18 i 19). Przy przystanku znajduje się m.in. pomnik Jednorożca (widoczny na obu fotografiach), Spółdzielczy Dom Handlowy Central, łódzki Manhattan. Na północ od niego widoczna jest reprezentacyjna część ul. Piotrkowskiej (deptak), modernistyczne kamienice i ówczesny plac budowy nowego hotelu (Hampton by Hilton Łódź City Centre). Tego rodzaju „styk”, w którym można zaobserwować bogactwo i różnorodność przemian oraz elementów przestrzeni Łodzi, budziły radość, ale też smutek z tego powodu, że pewne elementy zostały wyburzone na poczet nowych inwestycji. Miejsce było inspirujące oraz często użytkowane przez badaną zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym. Badana bardzo je ceni: „dla mnie w Łodzi napędza mnie to nakładanie się warstw, porządków, emocji, czasu. To jest dla mnie super. To jest cały czas konstrukcja w procesie” (O7).

Fot. 18. „Synkretyzm przestrzeni”, cz. 1

Autorka: Maria Nowakowska.

Fot. 19. „Synkretyzm przestrzeni”, cz. 2

Autorka: Maria Nowakowska.

Dzięki uzyskanemu obrazowi własnych twórczych miejsc badanych organizatorów można było wskazać istotne cechy fragmentów przestrzeni wyzwalających twórcze działania. Wyjaśnienie znaczenia twórczych miejsc według badanych, wywoływanych emocji oraz sposobów ich wykorzystywania pozwoliło na wyodrębnienie nowych aspektów analizy roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

Wybór miejsc sprawiał trudność badanym ze względu na ograniczenie liczby fotografii możliwych do przekazania. Zazwyczaj myśleli jeszcze o wielu innych miejscach, które chcieliby opisać, ale wymóg ilościowy pozwolił na wyselekcjonowanie tylko najważniejszych. Częstym uzasadnieniem wyboru fotografii były związki z określonymi miejscami. Podkreślano ich wyjątkowość lub jakiś ważny aspekt (np. historię, przeplatanie się wątków tematycznych). Wybierane bywały także miejsca, które stanowiły odkrycia i wzbudzały zaskoczenie oraz pragnienie pokazywania ich innym. Uzasadnianie wiązało się z własnym spojrzeniem na łódzkie miejsca, często znane i popularne wśród łodzian. Badani wyrażali wobec nich fascynację, doceniali wrażenia estetyczne oraz podkreślali potrzeby w zakresie kontaktu z przyrodą lub/i dziedzictwem miasta. Najczęściej fotografowane były ulice, podwórka, place i budynki (z zewnątrz), co uwytkowało znaczenie przestrzeni otwartej dla twórczości badanych.

Użytkowanie wybranych miejsc wiązało się zarówno z działalnością zawodową: oprowadzaniem, pokazywaniem wybranego fragmentu przestrzeni innym, odkrywaniem zaskoczeń, jak i prywatną – spędzaniem czasu wolnego, odpoczynkiem, powrotem do wspomnień. Badani lubili spędzać czas w wybranych miejscach, kojarzyły im się z nowymi pomysłami na działanie, które powstawały w wyniku styczności z daną przestrzenią.

Wyzwaniem analitycznym okazało się określenie, na czym polegała wyjątkowość czy, jak opisywano, kreatywność wybranych przez badanych miejsc. Badani wyrażali bardzo zindywidualizowane interpretacje. Warto zwrócić uwagę na podkreślany dynamizm przestrzeni – łączenie się w danym miejscu ważnych elementów historycznych, dokonanych zmian oraz współczesnego użytkowania. Specyficzna atmosfera, wyjątkowy klimat to sformułowania, które stosowano w trakcie opisywania wybranych fotografii. Wyjątkowość miejsc wiązała się również z autentycznością, spokojem czy wręcz przeciwnie – żywiołowością, szybkim tempem życia i rozwojem przestrzeni miejskiej.

Dziedzictwo wybranych miejsc stanowiło jedną z kluczowych wartości twórczych miejsc organizatorów. Widoczne na fotografiach „symbole” Łodzi świadczą o rozumieniu przestrzeni oraz jej historii jako istotnych i inspirujących aspektów. Dzięki temu stawały się źródłem pomysłów na nowe działania, w tym organizację wydarzeń w plenerze. Własne odkrycia twórczych miejsc stawały się polem do inspirowania innych, zachęcania ich do nowego spojrzenia na użytkowaną na co dzień przestrzeń. W ten sposób dążono do zmiany

panujących stereotypów dotyczących wybranych obszarów, do „oswajania” z miejscami ważnymi, ciekawymi i „nieoczywistymi”.

Wybrane przez badanych miejsca wzbudzały silne emocje. Wiązały się z poczuciem sentymentu do miejsca, dotyczyły: wspomnień z dzieciństwa, historii z życia prywatnego, poczucia swojskości i bycia „u siebie”. Zachwyty oraz docenienie walorów estetycznych miejsc, ich wyjątkowego uroku (nawet „turpistycznego”) i piękna, powodowały poczucie zauroczenia nimi. Wybrane miejsca wzbudzały także zaskoczenie, ciekawość i radość z odkrywania, co motywowało do dalszych poszukiwań i „zarażania” innych podobnym podejściem do poznawania własnego otoczenia. Odczuwano również potrzebę poszukiwania przestrzeni do odpoczynku i kontemplacji. Niektóre wybory wzbudzały mieszane uczucia. Dostrzegane kontrasty i sprzeczności rodziły obawy dotyczące zachodzących zmian i planowanych inwestycji. Wskazać należy, że opisane obszary, tereny, obiekty były ważne dla badanych, wzbudzały szereg różnorodnych odczuć i emocji. Ich szeroki zakres oraz indywidualne cechy podmiotowe powodują oddziaływanie na twórczość badanych.

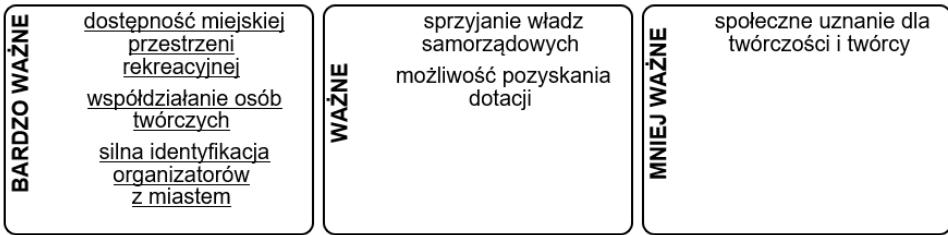
W wyniku przeprowadzonej analizy dokonano charakterystyki twórczych miejsc, które w opinii autorki posiadały następujące cechy wspólne:

- były ważne i bliskie dla badanych (którzy byli z nimi związani);
- badani znali ich historię i rozumieli przemiany, które się w nich dokonują;
- badani odkrywali je na nowo – poszukiwali zaskoczeń i odkryć, dopatrywali się w nich symbolicznych treści i znaczeń;
- były wykorzystywane w życiu prywatnym i zawodowym przez badanych.

Identyfikacja tego rodzaju miejsc pozwoliła na szersze zrozumienie, jak elementy przestrzeni (przede wszystkim – związek z nimi) mogą sprzyjać, inspirować do działań nowatorskich i wartościowych.

5.3. Determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej

Jedną z hipotez przyjętych w niniejszej publikacji jest stwierdzenie – główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, sprzyjanie władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji. Na podstawie przeprowadzonej analizy zweryfikowano znaczenie poszczególnych determinant, a tym samym **częściowo potwierdzono** przyjętą **hipotezę** (rys. 37). Za najważniejsze determinanty uznano: dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, współdziałanie osób twórczych oraz silną identyfikację organizatorów z miastem. Pozostałe determinanty określono jako ważne lub mniej ważne.

Rys. 37. Znaczenie determinant warunkujących organizację plenerowej rekreacji twórczej

Źródło: opracowanie własne.

Mniej ważną, ale wskazywaną przez badanych organizatorów determinantą było społeczne uznanie dla twórczości i twórcy. Organizatorzy, opisując proces organizacji analizowanych wydarzeń, wskazywali na ten aspekt jako stymulujący do dalszych działań. Jak przekonywał S. Poppek (2003), jest to również jeden z czynników sprzyjających efektywności twórczej. Istotnym dodatkowym działaniem w tym obszarze byłoby, jak przekonywał jeden z ekspertów, poszerzenie działań władz samorządowych mających na celu wyróżnienie lub docenianie potencjału twórczego realizowanych projektów w przestrzeni miasta. W konsekwencji znaczenie tego aspektu mogłoby stanowić silniejszą determinantę w przyszłości.

Sprzyjanie władz samorządowych było jedną z ważnych determinant. Ocena współpracy organizatorów z władzami nie była jednorodna, jednak liczba odniesień oraz znaczenie przypisywane jej jakości wskazywały na wagę tego aspektu. Opisano wciąż ważne obszary do poprawy w zakresie współpracy i wsparcia ze strony władz samorządowych. Warto byłoby wdrożyć proponowane przez badanych zmiany z uwagi na to, że jednym z kluczowych podmiotów mających znaczenie dla rozwoju twórczych miast są ich władze (Landry, 2013).

Możliwość pozyskania dotacji również rozpatrywano jako ważną. Badani organizatorzy potwierdzili, że dodatkowe finanse często są podstawą funkcjonowania i organizacji wydarzeń plenerowych, najczęściej bezpłatnych. Dzięki nim możliwe było kontynuowanie i rozwijanie na szerszą skalę podejmowanych inicjatyw. Jednak w opisywanym procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej odnosili się do tego aspektu bez większego zaangażowania.

Dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wyróżniona została jako jedna z bardzo ważnych determinant. Organizacji analizowanych wydarzeń sprzyjały odpowiednia dostępność przestrzeni oraz jej walory przyrodnicze i antropogeniczne. Nowo powstałe tereny rekreacyjne, a także własne odkrycia miejsc dotąd niekojarzących się z organizacją aktywności rekreacyjnej sprzyjały tworzeniu nowych pomysłów. Miejska przestrzeń rekreacyjna oceniona została jako atrakcyjna, „zachęcająca” i „inspirująca” do działania. Stawała się nawet

podmiotem organizowanych przedsięwzięć, a nie tylko ich tłem. Pojęcie dostępności wiąże się z jednym z kryteriów atrakcyjności przestrzeni publicznej (Wan-tuch-Matla, 2016), a dotyczy możliwości swobodnego użytkowania, niwelowania barier o charakterze fizycznym i нефizycznym (np. w zakresie architektury lub kontroli dostępu) dla osób w każdym wieku. W tym ujęciu mniejsze znaczenie ma dostępność komunikacyjna, czyli sposób powiązania danej przestrzeni z otoczeniem – ulicami czy siecią komunikacyjną. W efekcie przeprowadzonych badań uwypuklono znaczenie tego aspektu oraz wskazano na najważniejsze wyzwania związane z poprawą dostępności, takie jak: ulepszenie infrastruktury dla organizacji wydarzeń plenerowych, większa dbałość o czystość i bezpieczeństwo przestrzeni rekreacyjnej. W zakresie usprawnienia kontroli dostępu ważne jest zminimalizowanie trudności związanych z otrzymaniem pozwoleń na realizację przedsięwzięć w przestrzeni otwartej.

Dostępność przestrzeni istotna jest również dla użytkowników i odbiorców proponowanych wydarzeń – mieszkańców. Dzięki niej wzrasta jakość życia miejskiej społeczności, co było ważnym postulatem licznej grupy badaczy przestrzeni miejskiej, w tym rekreacyjnej (m.in. Bieganski i in., 2009; Bielecki i Będkowski, 2020; Dawid, 2019; Dymnicka, 2013; Kongres Ruchów Miejskich, 2020b; Meyeri in., 2016; Pawlikowska-Piechotka, 2009). Zmiany w zakresie zwiększania dostępności powinny być zatem rozpatrywane także w odniesieniu do potrzeb mieszkańców.

Aspekt ten wyróżniono też w analizie wypowiedzi badanych organizatorów na temat wybieranych twórczych miejsc w badaniu wizualnym. Ich jakość (bogactwo znaczeń, symboli), różnorodność, możliwość użytkowania i wykorzystywania do celów zawodowych stanowiły ważną inspirację do działań twórczych. Wyniki pokrywają się z koncepcjami dotyczącymi warunków rozwoju miast twórczych oraz elementów środowiska protwórczego, w których najważniejszymi determinantami wpływającymi na procesy kreatywne w mieście są: ilość, jakość, różnorodność oraz dostępność rozmaitych układów obiektów i elementów infrastruktury publicznej (Landry, 2013).

Istotę i zalety współpracy organizatorów analizowanego zjawiska podkreślono zarówno w kwerendzie wydarzeń, jak i w kolejnych analizach poszczególnych etapów badawczych. Dzięki niej możliwe jest organizowanie bardziej rozbudowanych wydarzeń, co podkreślali także inni badacze (Zieff i in., 2016). Aspekt współpracy twórców omawiany był również w kontekście dyskusji nad środowiskiem i miastami twórczymi. Według S. Popka (2003) stanowi on istotny czynnik sprzyjający efektywności twórczej. Z kolei Ch. Landry (2013) podkreślał, że jednym z kluczowych czynników wpływających na atrakcyjność i konkurencyjność miast są specyficzne cechy osobiste kreatywnych jednostek, czyli w przypadku podjętej problematyki – organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. Ch. Landry wskazał, że osoby te powinny być otwarte, gotowe, by przyjąć nowe, świeże pomysły oraz współpracować. W wyniku przeprowadzonych badań potwierdzono tego rodzaju cechy wśród wskazanej grupy badanych.

Silna identyfikacja organizatorów z Łodzią to trzecia bardzo ważna determinanta. Bogactwo relacji, związków oraz odczuć wobec tego miasta potęgowały pomysłowość, chęć działania i odmieniania jego wizerunku. Łódź jako studium przypadku stanowiło dodatkowy, interesujący punkt odniesienia ze względu na budzący wciąż wiele kontrowersji wizerunek tego miasta oraz jego percepcję (Duda, 2015; Majer, 2015; Mokras-Grabowska, 2017; Mordwa, 2003; Pielesiak, 2016; Tobiasz-Lis, 2016; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2014). Siła relacji motywowała do podejmowania się organizacji analizowanych wydarzeń, a tym samym działań w zakresie polepszania wizerunku i percepcji Łodzi.

Własna interpretacja przestrzeni, która stanowiła bardzo ważną determinantę organizowania analizowanych wydarzeń, wpisuje się w koncepcję badania miasta osobistego (Majer, 2015). Dotyczy ona umiejętnego zebrania przemyśleń na temat konkretnego miasta z przywołaniem elementów autobiograficznych oraz autonarracyjnych, m.in. obejmujących wybrane fragmenty przestrzeni miejskiej, mity i stereotypy czy postawy wobec miasta. Związek człowieka z miejscem pozwala w konsekwencji na większe angażowanie się w sprawy lokalne – co podkreślali badani organizatorzy. Tym samym nowe odmiany miejskiego sposobu życia sprzyjają odrodzeniu lokalizmu i sąsiedztwa (Karwińska, 2015; Majer, 2015).

Ważnym kontekstem dla badań było również wykorzystanie pojęcia „miejsce”, rozumianego jako skupienie znaczeń bazujące na poczuciu tożsamości z danym fragmentem przestrzeni (Tuan, 1987). Dzięki wypowiedziom badanych organizatorów udało się wypuklić istotę „miejsca”, jego twórczego charakteru, zależności od indywidualnych doświadczeń, a także wpływu na podejmowane działania oraz percepcję (Jędrzejczyk, 2006). W przeprowadzonym badaniu wizualnym zastosowano założenia geografii humanistycznej, w której dopuszczono wykorzystywanie zdobytej wiedzy opartej na intuicji (Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). W konsekwencji subiektywizm ten może rodzić pewne obawy dotyczące możliwości i ograniczeń interpretacyjnych, jednak uwzględniając założenia socjologii wizualnej (Sztompka, 2005), wykorzystano sprawdzone metody i narzędzia analizy.

Silna i autentyczna relacja z miejscem, a w konsekwencji budowanie z nim tożsamości to także ważny aspekt tworzenia środowiska protwórczego (Kozielecki, 2008). W rozdziale 5.3 porównano badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej do członków klasy twórczej według R. Floridy (2010). Zgodnie z tą koncepcją członkowie klasy kreatywnej poszukują miejsc, w których będą mogli budować i kształtować własną tożsamość. Dzięki zaprezentowanym w tym rozdziale wynikom badań potwierdzono wagę oraz zasadność tego stwierdzenia. Niezbędna do organizacji nowatorskich i wartościowych inicjatyw jest silna relacja z miastem.

Opisane w rozdziale determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej wpisują się w przedstawiane w literaturze przedmiotu uwarunkowania rozwoju twórczych miast, zewnętrznych (środowiskowych) stymulatorów i inhibitorów działalności twórczej w odniesieniu do roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

6. MODEL ORGANIZACJI PLENEROWEJ REKREACJI TWÓRCZEJ W MIEJSKIEJ PRZESTRZENI REKREACYJNEJ

W celu zobrazowania roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej opracowano model (rys. 38). Jego konstrukcja została oparta na przyjętej w pracy definicji organizacji badanej przestrzeni polegającej na gospodarowaniu nią, czyli celowym porządkowaniu jej walorów i zagospodarowaniu w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej, uporządkowanej), na którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. Uzyskane w toku prowadzenia badań wyniki odniesiono zatem do wykazanych istotnych elementów przestrzeni rekreacyjnej, stanowiących czynniki wewnętrzne rozwoju plenerowej rekreacji twórczej oraz podkreślono istotne uwarunkowania zewnętrzne.

Wśród elementów miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wykorzystywanych na potrzeby organizacji plenerowej rekreacji twórczej wymieniono zasoby zastane i infrastrukturę rekreacyjną. Ilość i jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych stanowią podstawę oraz inspirację dla organizacji wydarzeń, szczególnie zieleń miejska i tereny związane z odkrywaniem dziedzictwa miasta. Plenerowa rekreacja twórcza może się rozwijać w przestrzeniach o dużej dostępności, rozumianej szerzej niż powiązanie danej przestrzeni z otoczeniem (dostępność komunikacyjna). Dostępna przestrzeń otwarta to przestrzeń zadbane (czysta i estetyczna), bezpieczna, w której zminimalizowane są trudności związane z otrzymaniem pozwoleń na realizację przedsięwzięć. Niezbędne jest również zapewnienie odpowiedniej infrastruktury dla organizacji analizowanych wydarzeń, z uwzględnieniem potrzeb różnych grup społecznych (np. rodzin z dziećmi, seniorów). Dalsza rozbudowa terenów miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz jej infrastruktury sprzyja rozwojowi analizowanego zjawiska, szczególnie w kontekście podejmowanych w mieście inwestycji, projektów obywatelskich lub procesów rewitalizacyjnych.

Głównymi podmiotami mającymi znaczenie dla zmian w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej są władze lokalne oraz organizatorzy. Rekomendowane wsparcie organizacyjno-finansowe władz dotyczy pomocy w zakresie promocji wydarzeń, oferowania narzędzi wsparcia w postaci konkursów i grantów na organizację wydarzeń oraz doceniania twórczych pomysłów dzięki przyznawaniu nagród. Strategiczne zarządzanie organizacją miejskiej rekreacji, dbałość o spójność oferty, kontynuowanie

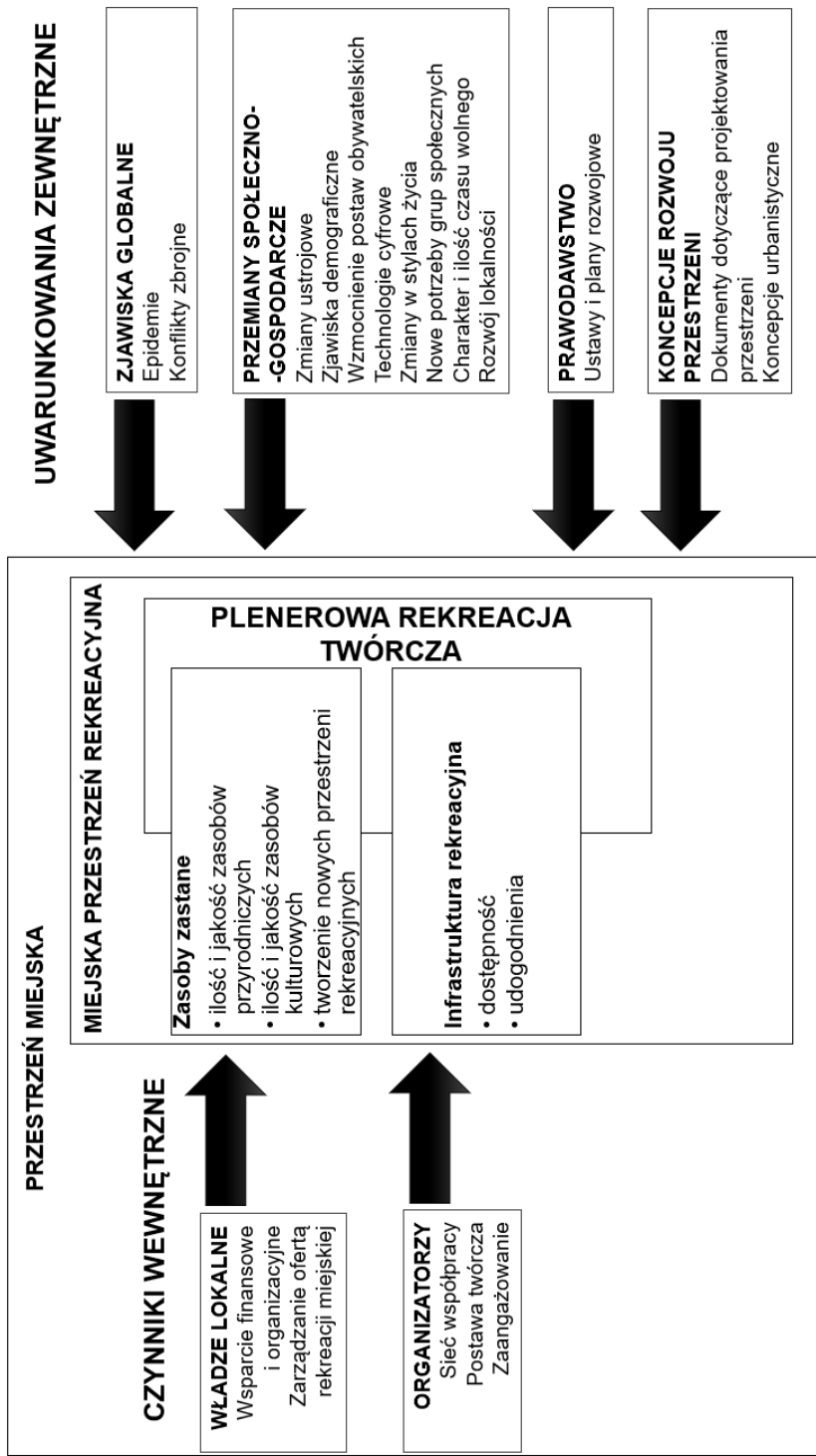
wartościowych inicjatyw są niezbędne dla dalszego rozwoju. Z tych powodów współpraca władz z organizatorami powinna zostać poszerzona, realizowane cele działań winny być lepiej rozumiane, a możliwości ich wdrażania – uproszczone.

Sieć współpracy organizatorów miejskiej rekreacji stwarza warunki dla inicjowania nowatorskich i wartościowych przedsięwzięć. Wzajemna pomoc merytoryczna i organizacyjna ułatwia wdrażanie pomysłów, a także może zwiększyć ich zamierzony efekt. Postawa twórcza podmiotów organizujących, polegająca na otwartości (na nowe treści, na zmianę), niezależności (nonkonformizmie) oraz wytrwałości, niezbędna jest na wszystkich etapach procesu organizacji analizowanych wydarzeń. Umożliwia ona generowanie oryginalnych pomysłów, odpowiadanie na potrzeby różnych grup społecznych oraz konsekwencję w realizacji zaplanowanych działań, pomimo różnego rodzaju utrudnień. Istotne jest także zaangażowanie. Dotyczy ono aktywnej postawy wobec decyzji podejmowanych w mieście, reagowania na nie, co niekiedy nazywane jest aktywizmem miejskim. Może przejawiać się także w chęci budowania lepszego wizerunku miasta i odkrywania jego historii przed innymi. Często tego rodzaju zaangażowanie jest wynikiem silnego poczucia tożsamości z miastem. Wskazane cechy organizatorów miejskiej rekreacji powodują zatem inicjowanie niebanalnych wydarzeń, które wykorzystują przestrzeń miejską jako ważne dla nich tło i wspierają rozwój uczestników.

Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej nie funkcjonuje w izolacji. Na działania podejmowane w zakresie organizacji czasu wolnego ma wpływ także otoczenie zewnętrzne. Szczególnego znaczenia w ostatnich latach nabierają zjawiska globalne, takie jak epidemie oraz konflikty zbrojne¹. Możliwości organizacyjne, podejmowana tematyka aktywności oraz formy rekreacji determinowane są przez skutki tych zjawisk (przykład pandemii COVID-19 uwypuklił zakres tego wpływu). W konsekwencji mają one znaczenie dla kolejnych przemian społeczno-gospodarczych i prawodawstwa, zmieniając możliwości oraz oczekiwania wobec organizacji aktywności w czasie wolnym.

Przemiany społeczno-gospodarcze dotyczą szerokiego zakresu zjawisk warunkujących rozwój analizowanego zjawiska. Zmiany ustrojowe, nawet w perspektywie długookresowej, mają znaczenie dla organizacji miejskiej rekreacji. Przykład Łodzi, miasta postsocjalistycznego, zobrazował istotność tych przemian, a dotyczyły one szczególnie niewystarczającego zagospodarowania rekreacyjnego. Zmienianie zastanych zasobów jest zatem warunkiem istotnym dla rozwoju miejskiej rekreacji twórczej. Konsekwencje zjawisk demograficznych

¹ Nie są jeszcze znane konsekwencje rozpoczętej wojny w Ukrainie, ale autorka, pisząc podsumowanie pracy (03.2022), zaobserwowała zmiany w zakresie tematyki wydarzeń w mieście nawiązujących na przykład do poznawania kultury Ukrainy oraz zbierania środków finansowych dla poszkodowanych w wojnie.

Rys. 38. Model organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej

Źródło: opracowanie własne.

(np. depopulacji czy starzejącego się społeczeństwa) kreują nowe wymogi w zakresie oferty rekreacyjnej i infrastruktury, do których dostosowują się podmioty organizujące wydarzenia oraz władze lokalne.

Wzmocnienie postaw obywatelskich pozwala na podejmowanie działań w obszarze budowania poczucia tożsamości z miastem oraz wykorzystanie potencjału budżetu partycypacyjnego dla rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Zwiększenie znaczenia technologii cyfrowych z jednej strony może powodować ich szersze wykorzystywanie w organizacji aktywności rekreacyjnych, a z drugiej – potrzebę uczestnictwa w wydarzeniach pozwalających na działania poza przestrzenią wirtualną, bez używania technologii cyfrowych.

Zmiany w stylu życia również wpływają na społeczeństwo i gospodarkę, a w konsekwencji na organizację miejskiej rekreacji. Mieszkańcy poszukują możliwości korzystania z różnorodnej oferty usługowej, kulturalnej i rekreacyjnej. Zmieniający się styl pracy stwarza także inne wymogi wobec oferty i jakości spędzania czasu wolnego. Przenikanie się czasu zajętego i wolnego to również wyzwanie dla organizacji oferty rekreacyjnej. Ponadto w społeczeństwie wzrasta świadomość zmian klimatycznych, efektów funkcjonowania gospodarki kapitalistycznej, stąd zaobserwować można większe zainteresowanie tematyką np. ekologiczną i *slow life*. Troska o nowatorskie i wartościowe spożytkowanie czasu wolnego stwarza warunki dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

W organizacji miejskiej rekreacji dostrzeżono nowe potrzeby grup społecznych. Zwraca się szczególną uwagę na kreowanie odpowiedniej oferty dla seniorów i rodzin z dziećmi, dotąd niekiedy marginalizowanych w życiu społecznym. Sytuacja ta powoduje możliwy rozrost oferty analizowanych wydarzeń opartej na analizie ich potrzeb. Co więcej, zmienia się także charakter i ilość czasu wolnego. Przestrzeń miejska jest zaś chętnie wykorzystywana na organizację wydarzeń rekreacyjnych. Mieszkańcy cenią sobie spędzanie czasu wolnego na świeżym powietrzu oraz poszukują nowych (a także modnych) miejsc spotkań, przeznaczając na tego rodzaju aktywności więcej czasu. Przemiany zwiększają również podaż i popyt na plenerową rekreację twórczą.

Sprzyjającym zjawiskiem jest także rozwój inicjatyw lokalnych wynikających z potrzeby podkreślenia i potwierdzenia tożsamości z miejscem. Mieszkańcy miast poszukują tematyki wydarzeń związanej z odkrywaniem historii miejsc i lokalnych tradycji. W związku z tym podejmowane są działania na poziomie osiedli, np. przez grupy sąsiedzkie, które stają się organizatorami czasu wolnego mieszkańców.

Możliwości rozwoju analizowanego zjawiska wytyczają podstawowe ustawy regulujące kwestie dotyczące zagospodarowania przestrzeni, dbałości o ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrody. Dokumenty strategiczne i plany rozwojowe wyznaczają ponadto ramy przyszłego rozwoju. Dotyczą one planowania na poziomie krajowym w zakresie organizacji przestrzeni miejskiej (np. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 i Krajowa Polityka Miejska 2023)

oraz na poziomie lokalnym – strategii i zarządzenia wpływające na organizację miejskiej rekreacji (np. Gminny Program Rewitalizacji).

Dodatkowym spoiwem wymienionych ustaw i dokumentów są koncepcje rozwoju przestrzeni mające znaczenie dla organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Dokumenty dotyczące projektowania przestrzeni (np. Karta Lipska, Karta Przestrzeni Publicznej) oraz koncepcje urbanistyczne (m.in. miasto zwarte, *smart city*) postulują zmiany w przestrzeni, dzięki którym może rozwijać się analizowane zjawisko. Zwracana jest uwaga na potrzeby różnych grup użytkowników i zapewnienie im dostępu do odpowiednio zaprojektowanej przestrzeni miejskiej. Prowadzona w ostatnich latach dyskusja nad jakością przestrzeni dotyczy także jakości wypoczynku, co stawia nowe wyzwania przed organizatorami miejskiej rekreacji.

Model został skonstruowany w oparciu o analizę przykładu łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i stanowi potwierdzenie osiągnięcia celu cząstkowego pracy. Można go również rozpatrywać jako model uniwersalny ze względu na odniesienie do stosowanych w literaturze pojęć opisujących organizację miejskiej przestrzeni oraz do współczesnych badań nad przeobrażeniami miast i ich znaczeniem dla rekreacji. Stanowi więc narzędzie możliwe do wykorzystania w badaniach w innych miastach.

Dzięki przeprowadzonej analizie osiągnięto kolejny cel cząstkowy (aplikacyjny), jakim było sformułowanie rekomendacji dla władz lokalnych dotyczących wsparcia organizatorów plenerowej rekreacji twórczej oraz organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

1. Rekomendacje w zakresie wsparcia organizatorów obejmują następujące obszary:

- podjęcie ogólnych działań w zakresie integracji organizatorów miejskiej rekreacji (np. w postaci platformy wymiany pomysłów, konsultacji na temat trudności w organizacji wydarzeń);
- nadzorowanie diagnozy potrzeb rekreacyjnych różnych grup mieszkańców;
- wzmocnienie działań nadzorujących i wspierających promocję wydarzeń;
- uproszczenie procedur formalnoprawnych związanych z organizacją wydarzeń plenerowych;
- zwiększenie środków finansowych na konkursy w zakresie organizacji twórczych przedsięwzięć w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej;
- docenianie organizatorów twórczych przedsięwzięć poprzez prowadzenie plebiscytów i przyznawanie nagród za ich osiągnięcia i zrealizowane pomysły;
- zapewnianie możliwości kontynuacji organizacji wydarzeń uznanych za znaczące dla oferty miejskiej rekreacji;
- wzmocnienie współpracy władz z organizacjami pozarządowymi oraz oddolnymi inicjatywami;
- skonstruowanie wspólnych celów organizatorów i władz w zakresie wspierania lokalnego patriotyzmu i partycypacji społecznej;

- konstruowanie we współpracy z organizatorami spójnej oferty miejskiej rekreacji skierowanej do różnych grup odbiorców.
2. Rekomendacje w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej obejmują z kolei:
- tworzenie i aktualizację mapy miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej;
 - zapewnienie dostępu do plenerowych aktywności dla różnych grup mieszkańców wszystkich dzielnic;
 - zapobieganie tworzeniu się na obszarach dzielnic tzw. „pustyń kulturalnych”;
 - dbałość o odpowiednie zagospodarowanie rekreacyjne w trakcie rozbudowy i rewitalizacji przestrzeni miejskiej;
 - rozbudowywanie infrastruktury rekreacyjnej posiadającej udogodnienia do organizacji plenerowych wydarzeń (np. zapewnienie dostępu do prądu i toalet);
 - zwiększenie dbałości o czystość i bezpieczeństwo miejskiej przestrzeni rekreacyjnej;
 - promowanie mniej popularnych terenów zieleni oraz innych zasobów przyrodniczych;
 - umieszczenie tablic informujących o obiektach i terenach w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Pandemia COVID-19 uwypukliła znaczenie organizacji wydarzeń w plenerze. Możliwe, że ich liczba wzrośnie. W związku z tym należy podjąć działania na różnych szczeblach zarządzania w zakresie usprawniania organizacji wydarzeń plenerowych oraz troski o ich nowatorstwo i wartościowość.

WNIOSKI

W publikacji dokonano analizy roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. W toku przeprowadzonych badań uzyskano odpowiedzi na pytanie główne oraz pytania szczegółowe. Pytanie główne dotyczyło sposobu organizacji przestrzeni rekreacyjnej miasta na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Aby podsumować zebrane wyniki badań w odniesieniu do pytania głównego, przedstawiono syntetycznie odpowiedzi na poniższe pytania szczegółowe sformułowane na podstawie opisu wyników badań w poprzednich rozdziałach.

1. Gdzie organizowane są wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Rozmieszczenie analizowanych wydarzeń dominowało na terenach zieleni i terenach postindustrialnych. W badanym okresie (2019 r.) największe ich zagęszczenie występowało w centralnej części Łodzi, mieszcząc się w opisywanym w literaturze Zielonym Kręgu Tradycji i Kultury – Obszarze tożsamości miasta Łodzi (Włodarczyk, 2012).

Wybierane miejsca charakteryzowały się elementami wspólnymi, które stanowiły jeden lub kilka kryteriów wyboru organizacji wydarzenia w danej lokalizacji. Pierwszym było dostrzeżenie istotnego historyczno-kulturowego tła. Następnym trend na organizację wydarzeń w pewnym typie przestrzeni, m.in. w parkach czy modnym miejscu spotkań. Kolejnym były działania podejmowane przez społeczność lokalną, kiedy wybór lokalizacji wydarzenia miał sprzyjać integracji, np. mieszkańców danego osiedla lub podwórka. Zauważono, że różnorakie instytucje publiczne wybierają przestrzeń otwartą, niekiedy w bliskiej odległości od swojej placówki (na jej podwórku czy w ogrodzie), w celu zachęcenia do oferty instytucji. W związku z otwartością wydarzeń kryterium wyboru lokalizacji było także miejsce znajdujące się w sąsiedztwie często odwiedzanych obiektów lub terenów („miejsca pomiędzy”). Ponadto miejsce dobierano do charakteru wydarzenia, usprawniając organizację zaplanowanych form aktywności. Warto dodać też „twórczość” miejsca jako kryterium wyboru. Organizatorzy, odczytując „zapisane” w przestrzeni znaczenia, inspirowali się do działań także w zakresie organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

2. Kto organizuje wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Wykazano, że głównymi organizatorami plenerowej rekreacji twórczej były podmioty prywatne – zarówno stowarzyszenia, firmy, jak i inicjatywy oddolne bez osobowości prawnej. Charakterystycznym zjawiskiem była znacząca liczba

wydarzeń organizowanych w ramach współpracy (jednej grupy podmiotów lub podmiotów publiczno-prywatnych). Zaobserwowano także pozytywną ocenę organizatorów analizowanych wydarzeń. Cechowała ich pasja odnosząca się zarówno do ludzi – uczestników wydarzeń, jak i miasta. Wiązała się ona z zaangażowaniem w działania społeczno-kulturalne i silnym poczuciem tożsamości z miastem. W konsekwencji organizowanie analizowanych wydarzeń często stawało się działaniem na rzecz odmiany czy poprawy wizerunku miasta, zapoznawania mieszkańców i przyjezdnych z jego walorami.

Wysnuto wniosek, że organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej na ogół posiadali cechy osoby twórczej. Wykorzystując klasyfikację przyjętą w ramach koncepcji klasy twórczej R. Floridy (2010), wskazano, że organizatorzy to członkowie tzw. grupy bohemy (twórcy i artyści) oraz twórczych specjalistów.

3. Kim są uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Badanych uczestników charakteryzowała niejednorodność, czasem wręcz przypadkowość, co mogło być wynikiem bezpłatności większości wydarzeń. Wykazano jednocześnie wzrastające znaczenie grupy seniorów i rodzin z dziećmi. Charakterystycznymi cechami społeczno-demograficznymi badanych uczestników była: liczebna dominacja kobiet, przewaga grupy osób w przedziale wiekowym 25–34 lata oraz posiadanie wyższego wykształcenia i statusu osoby pracującej.

Zaobserwowano pozytywny kontakt organizatorów i uczestników analizowanych wydarzeń, szczególnie w grupie odbiorców, którzy świadomie dokonywali ich wyboru oraz regularnie w nich uczestniczyli, np. w cyklicznych wydarzeniach czy propozycjach inicjowanych przez preferowanych przez siebie organizatorów. Uczestnicy poszukiwali w analizowanych wydarzeniach głównie nowości i różnorodności, zatem na ogół byli otwarci na ofertę plenerowej rekreacji twórczej.

4. Jaka jest ocena organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Analizowane wydarzenia najczęściej organizowano w okresie od czerwca do sierpnia, w większości były cykliczne oraz bezpłatne o dominującej formie rekreacji kulturalno-rozrywkowej. Znaczący był udział aktywności o charakterze hobbyistycznym i poznawczym, najrzadziej sportowym. Nowatorstwo i wartościowość opisanych wydarzeń podkreślone w przyjętej w pracy definicji rekreacji twórczej dotyczyły sposobu organizacji, tematyki, programu oraz wyboru miejsca. Główną cechą badanego zjawiska było nowatorskie podejście do aktywnego spędzenia wolnego czasu w interesującej przestrzeni otwartej, pozwalające na rozwój zainteresowań uczestników, szeroko rozumianą edukację oraz poznawanie przestrzeni. Wielokrotnie odnoszono się ponadto do aspektu wyboru pleneru jako ważnego tła dla wydarzenia. Najważniejszymi konsekwencjami organizacji plenerowej rekreacji twórczej były: budowanie silniejszych relacji międzyludzkich (w tym zawiązywanie się społeczności lokalnych), integracja oraz budowanie tożsamości z miastem i jego lepszemu wizerunku. Tym samym charakterystyka analizowanego zjawiska mogła wpływać na postrzeganie miasta jako miasta twórczego.

Uczestnicy na ogół pozytywnie ocenili badane wydarzenia. Kluczowymi motywami wyboru zorganizowanej aktywności rekreacyjnej były: temat proponowanych wydarzeń, zgodny z ich zainteresowaniami, wypoczynek na świeżym powietrzu oraz niebanalna forma. Największą wartość stanowiły oryginalność, aspekt edukacyjny oraz możliwość integracji. W mniejszym zakresie wskazywano nastawienie na poznawanie historii miasta lub atrakcyjność miejsca. Uczestnicy pozytywnie ocenili dostępność komunikacyjną i cenową wydarzeń (w zdecydowanej większości były to inicjatywy bezpłatne).

5. Jakie jest zapotrzebowanie uczestników rekreacji na udział w plenerowej rekreacji twórczej?

Pozytywna ocena uczestników analizowanych wydarzeń przełożyła się na wskazanie zapotrzebowania na rozwój badanego zjawiska. Należy jednak dodać, że prawie połowa badanych nie wiedziała, czy należy dalej rozwijać analizowane wydarzenia. Wynik ten oznaczać może niską znajomość lub świadomość istoty plenerowej rekreacji twórczej w potocznym rozumieniu. Jednocześnie uczestnicy podawali przykłady wydarzeń, które w ich ocenie byłyby potrzebne, a wynikały z chęci spędzania ciekawie czasu wolnego w otwartej przestrzeni w gronie znajomych i rodziny.

6. Jakie elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wpływają na inicjowanie plenerowej rekreacji twórczej?

Dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej podstawowym elementem organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej było wykorzystanie przyrodniczych i kulturowych zasobów rekreacyjnych. Zdecydowanie pozytywnie oceniono potencjał łódzkich zasobów przyrodniczych. Z kolei zasoby kulturowe określano mianem „wyjątkowych”, ze względu chociażby na dziedzictwo Łodzi przemysłowej i filmowej, architekturę oraz powstające nowe przestrzenie rekreacyjne. Wskazywano jednocześnie na bariery związane z negatywnymi stereotypami dotyczącymi postrzegania Łodzi oraz nierównomiernie rozmieszczoną bazę kulturalną.

Inspirujące dla rozwoju analizowanych wydarzeń było dostrzeżenie i zrozumienie miejsc, które w przestrzeni rekreacyjnej miasta mogą oddziaływać twórczo. W toku przeprowadzonych badań charakterystykę miejsc twórczych odniesiono do następujących kategorii ich znaczeń: są ważne i bliskie dla badanych (są z nimi związani), badani znają ich historię i rozumieją przemiany, które się w nich dokonały, odkrywają je na nowo – poszukują zaskoczeń i odkryć, dopatrują się w nich symbolicznych treści. W wyniku identyfikacji tego rodzaju miejsc oraz ich interpretacji wskazano, że związek z nimi może sprzyjać i inspirować do działań nowatorskich i wartościowych.

Zdecydowanie jako niewystarczająca została oceniona z kolei infrastruktura łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, pomimo pozytywnie ocenianej dostępności komunikacyjnej czy powstających udogodnień w przestrzeni. Znaczącą trudność organizacyjną stanowiło zapewnienie dostępu do wody, prądu i toalet

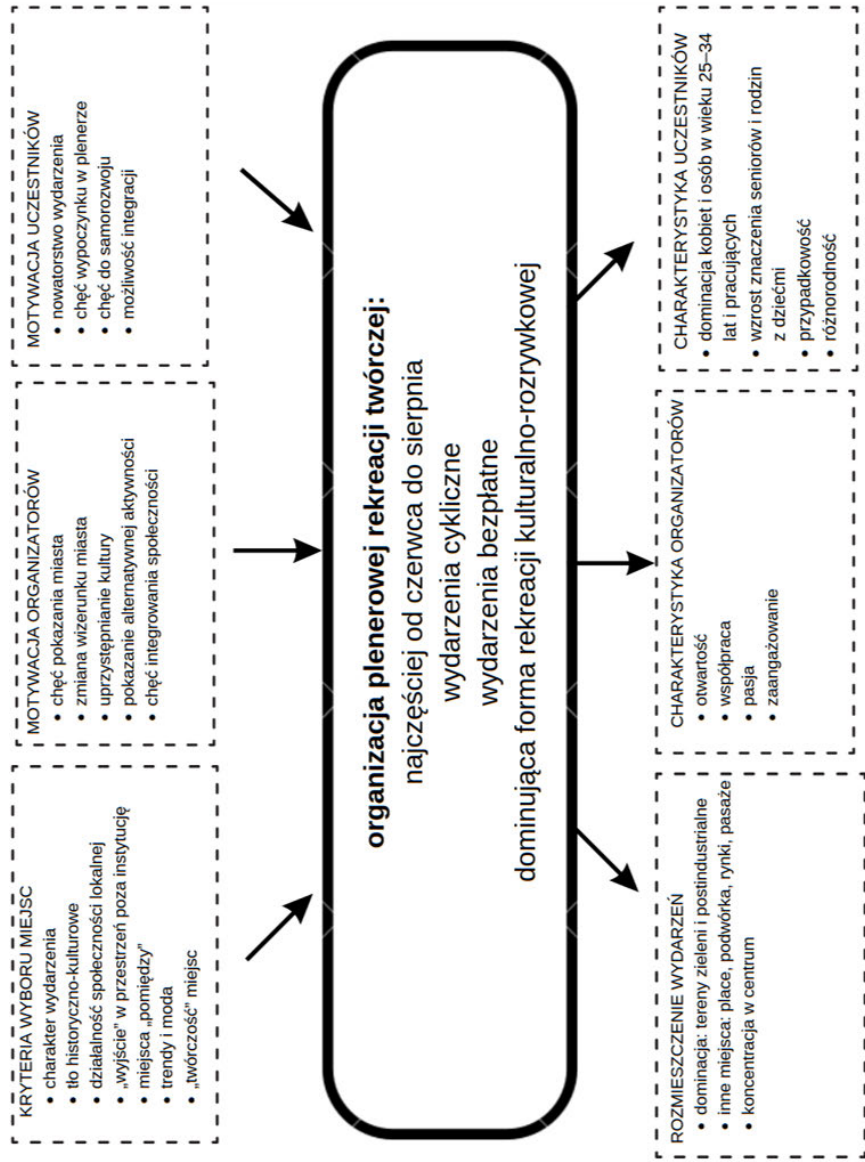
oraz zagwarantowanie bezpieczeństwa uczestników. Czynnikiem poszerzającymi możliwości organizacji analizowanych wydarzeń w przyszłości byłoby lepsze zagospodarowanie terenów rekreacyjnych (np. przy obiektach, placów zabaw, kąpielisk, ścieżek rowerowych) dla wydarzeń plenerowych oraz dbanie o czystość i regularne remontowanie już istniejących miejsc rekreacyjnych.

W odniesieniu do oceny elementów sprawczych, na możliwość organizacji analizowanych wydarzeń pozytywnie wpływała oferta wydarzeń w mieście, postrzegana jako różnorodna i bogata, oraz współpracujący ze sobą organizatorzy, silnie związani z Łodzią. Aspektem stymulującym do inicjowania kolejnych pomysłów był uzyskiwany dzięki organizacji plenerowej rekreacji twórczej efekt w postaci samozadowolenia, budowania relacji z uczestnikami oraz poczucia swobody i wolności. Organizowanie wydarzeń usprawniało pozyskiwanie funduszy oraz wykorzystanie innych narzędzi wsparcia ze strony władz samorządowych (takich jak np. nagrody, budżet partycypacyjny, zespoły wspierające organizatorów). Inhibitujące były jednocześnie ograniczone środki własne podmiotów organizujących i konkurencja wśród innych organizatorów. Postrzeganie niektórych wydarzeń w przestrzeni miasta jako incydentalnych lub schematycznych zniechęcało do podejmowania kolejnych działań. Wskazywano na konieczność kreowania spójnej oferty wydarzeń rekreacyjnych w Łodzi. Przydatne byłoby także uproszczenie procedury formalnoprawnej dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście oraz większa dbałość władz o czystość i bezpieczeństwo łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej.

Opisane powyżej odpowiedzi na pytania szczegółowe pozwoliły na osiągnięcie celów częściowych pracy. Dokonano identyfikacji i opisu wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie Łodzi oraz sposobów organizacji (rys. 39). Wskazano także na główne kryteria wyboru miejsc analizowanych wydarzeń, motywacji organizatorów i uczestników oraz rozmieszczenie zjawiska, charakterystykę organizatorów i uczestników.

Uzyskane odpowiedzi na pytania szczegółowe stały się podstawą do weryfikacji postawionych w pracy hipotez badawczych. W publikacji przyjęto, że możliwa jest częściowa lub całkowita weryfikacja hipotez. Zarówno przyjęta próba badawcza w badaniu sondażowym, jak i jakościowa analiza nie dawały podstaw do poszukiwania istotnych zależności między zmiennymi. Nie dokonywano zatem testów statystycznych weryfikujących powyższe zależności. Wykorzystane w rozprawie hipotezy pełniły funkcję eksploracyjną.

- I. Potwierdzono pierwszą hipotezę: rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dominowało na terenach zieleni oraz na terenach postindustrialnych.
- II. Częściowo potwierdzono hipotezę drugą: główną przyczyną uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze. W wyniku przeprowadzonych badań wskazano, że główne przyczyny

Rys. 39. Sposób organizacji plenerowej rekreacji twórczej

Źródło: opracowanie własne.

uczestnictwa to: poszukiwanie oryginalnej formy wypoczynku w plenerze oraz perspektywa samorozwoju.

III. Częściowo potwierdzono hipotezę trzecią: główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, sprzyjanie władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji. Dzięki przeprowadzonej analizie badań ustalono, że najważniejsze determinanty to: dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, współdziałanie osób twórczych oraz silna identyfikacja organizatorów z miastem. Pozostałe determinanty określono jako ważne lub mniej ważne.

Osiągnięto zatem cele pracy oraz dokonano weryfikacji hipotez. Dzięki scharakteryzowaniu wybranych aspektów plenerowej rekreacji twórczej możliwe było lepsze zrozumienie roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju analizowanych wydarzeń.

Analiza zebranych wyników pozwoliła na poszerzenie dyskusji nad zrozumieniem i funkcją rekreacji w badaniach geograficznych, przy wykorzystaniu psychopedagogicznych teorii twórczości w aspekcie jej zewnętrznych uwarunkowań. Elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej odniesiono do cech miasta kreatywnego, środowiska kreatywnego oraz stymulatorów i inhibitorów twórczości. Dzięki temu wyodrębniono najważniejsze determinanty rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Rekreacja tym samym okazała się zjawiskiem wymagającym interdyscyplinarnych studiów. Ważne jest aktualizowanie znaczenia pojęcia, dostosowywanie jego występowania oraz form do zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych.

W toku przeprowadzonych badań dostrzeżono, że warto dalej analizować zjawisko plenerowej rekreacji twórczej. Dotychczasowy podział rodzajów rekreacji okazał się niewystarczający dla nowych wymiarów zjawiska, w którym coraz częściej dochodzi do łączenia różnego rodzaju form aktywności. Łączenie to wynika z poszukiwania nowości przez społeczeństwo i dostrzegania potencjału przestrzeni miejskiej. W pracy nie przeprowadzono badań dotyczących przykładów rekreacji twórczej w obiektach, a przestrzeń otwarta okazała się niezwykle ciekawym tłem dla analizowanych wydarzeń. Interesujące było odkrywanie znaczeń nadawanych wybieranym miejscom, poszukiwanie zależności w ich rozmieszczeniu i roli wyboru konkretnych miejsc.

Przeprowadzona analiza uwypukliła zatem istotność pleneru dla aktywności rekreacyjnej, coraz bardziej atrakcyjnego dla uczestników i organizatorów. Przestrzeń otwarta posiada bogate zasoby terenów przyrodniczo-kulturowych pozwalające na poznawanie dziedzictwa miasta. Inspirujące stają się jednocześnie miejsca, które do tej pory były rzadziej wykorzystywane na organizację wydarzeń rekreacyjnych lub stanowią nawiązanie do sposobów ich użytkowania w przeszłości (np. podwórka, parki miejskie). „Gra” z przestrzenią, „inspirowanie” się nią,

„przywiązanie” do niej stanowiły interesujące powody wykorzystywania pleneru na cele rekreacyjne: przekazywanie wartości ukrytych w przestrzeni, wspólne odkrywanie miejsc „nieoczywistych” oraz odpowiadanie na nowe potrzeby użytkowników przestrzeni miejskiej.

Otoczenie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rozpatrywane jako twórcze wpływa na mieszkańców – uczestników rekreacji i jej organizatorów. Przeprowadzając badania w jednym roku kalendarzowym w Łodzi, poszukiwano wyjaśnień fenomenu swoistego „ducha czasu”. Zastanawiające było zatem, czy występowanie w określonym miejscu i czasie działań twórczych może się nasilać w przyszłości oraz w jakich kierunkach. Interesujące byłoby w związku z tym przeprowadzenie kolejnych badań wyjaśniających obecność osób twórczych, w tym twórców wybitnych w Łodzi.

Należy również zwrócić uwagę na zmieniające się okoliczności organizacji wydarzeń w mieście w związku z występowaniem pandemii COVID-19. Ryzykownym wydaje się twierdzenie, że po zniesieniu wszelkich obostrzeń tematyka i formy plenerowej rekreacji twórczej nie zmieniły się. Podstawowymi cechami analizowanych wydarzeń są nowatorstwo i wartościowość, zatem interesujące byłoby zdiagnozowanie ich przejawów w zmieniających się realiach.

W toku przygotowania pracy autorkę nurtowało zagadnienie, na ile specyficzne, łódzkie warunki do tworzenia powodowały podejmowanie się organizacji określonej tematyki aktywności rekreacyjnych. Jaką narrację o Łodzi budują badane wydarzenia? Czy w innym mieście, o odmiennych zasobach przyrodniczo-kulturowych, infrastrukturze rekreacyjnej oraz wsparciu władz, plenerowa rekreacja twórcza realizowałaby podobne cele, a motywacja do ich organizacji byłaby zbieżna? Zaproponowany w publikacji model stanowi narzędzie do porównania podobnie przeprowadzonych badań w innym mieście. Autorka żywi nadzieję na dalsze dyskusje naukowe nad analizowanym zjawiskiem.

W książce zwrócono szczególnie uwagę na aspekt doświadczania przestrzeni dzięki uczestnictwu w zorganizowanych aktywnościach rekreacyjnych. Uczestnicy analizowanych wydarzeń w zdecydowanie mniejszym stopniu podkreślali wagę miejsca organizacji wydarzenia niż badani organizatorzy. W związku z obserwowanym wpływem przemian społeczno-gospodarczych, opisanych wcześniej, może wzrastać znaczenie nadawane przestrzeniom miejskim przez mieszkańców.

Organizatorzy wielokrotnie odnosili się do roli miejsc w organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Dzięki jakościowej analizie badań udało się dotrzeć do szczególnych znaczeń nadawanych miejscu i wyodrębnić trzy aspekty jego rozumienia.

1. Miejsce – Łódź. Jego znaczenie i waga opierają się na silnym poczuciu tożsamości z miastem oraz chęci działania na rzecz jego rozwoju.

2. Miejsce – lokalizacja organizowanego wydarzenia. Jego wybór nie jest przypadkowy, uzasadniany szczególnie walorami i potencjałem dla określonej tematyki i pomysłu inicjatywy.
3. Miejsce – własne, twórcze źródło inspiracji. Jest bliskie, użyteczne w życiu prywatnym i zawodowym, dzięki jego zrozumieniu możliwe jest odkrywanie go na nowo.

Opisane określenia inspirują do stawiania kolejnych pytań badawczych związanych z analizą geobiografii życia organizatorów analizowanego zjawiska. Byłoby to szczególnie przydatne pod kątem analizy trzeciego aspektu rozumienia miejsc. Poszukiwanie źródeł osobistych inspiracji w toku życia badanych mogłoby stanowić bogaty zestaw danych nieograniczających się jedynie do aktualnego miejsca zamieszkania.

Dalsze prognozy rozwoju analizowanego zjawiska kształtują opisane w modelu czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Nasilenie możliwych przemian zaobserwowano już w toku prowadzenia badań, wskazując na zmiany demograficzne, np. rosnące znaczenie seniorów jako odbiorców zorganizowanej aktywności rekreacyjnej. Widoczne było również zapotrzebowanie na integrację różnych grup społecznych.

Od kilku lat wzrasta zainteresowanie aktywnością ruchową i świadomość konieczności dbania o zdrowie i środowisko. To powoduje zmianę tematyki organizowanych przedsięwzięć. Coraz częściej w trakcie organizacji wydarzeń zestawiane są różnorodne aktywności, dbając tym samym o balans życiowy uczestników. Proponowane są zajęcia ruchowe połączone z innymi formami (np. bieganie i zwiedzanie, joga oraz śniadanie w parku z ofertą warsztatów plastycznych). W przyszłości nastąpić może wzrost liczby wydarzeń organizowanych w duchu rozwoju zrównoważonego w postaci warsztatów ekologicznych (np. w tematyce *zero waste* lub *less waste*), wzmacniania lokalnej społeczności i odkrywania miejskiej tożsamości.

Wysoki odsetek osób z wykształceniem wyższym wśród badanych uczestników plenerowej rekreacji twórczej wynika ze wzrostu poziomu edukacji oraz świadomości własnych potrzeb społeczeństwa. To sprawia, że nadal będą rosnąć wymagania dotyczące oferty spędzania czasu wolnego. Poszukiwane będą zajęcia adekwatne do własnych zainteresowań, ich pogłębianie lub wyszukiwanie nowych. Uczestnicy wydarzeń chcą być dalej zaskakiwani twórczymi pomysłami organizatorów i doświadczać nowych przeżyć.

Wzrost znaczenia technologii informatycznych, który podkreślali badani, powoduje konieczność używania go do promowania wydarzeń, prezentowania własnej oferty i zachęcania do skorzystania z niej. Jako medium może poszerzać możliwości uczestnictwa (popularne w trakcie pandemii wydarzenia organizowane online). Wykorzystanie aplikacji mobilnych może sprzyjać nie tylko promocji, lecz także zwiększaniu atrakcyjności wydarzeń. Ponadto postęp w użytkowaniu

technologii cyfrowych może powodować odwrotny trend – potrzebę kontaktu bezpośredniego i „wylogowania się” na czas aktywności rekreacyjnych.

W ograniczonym stopniu udało się dotrzeć do negatywnych aspektów analizowanego zjawiska. Badani wskazywali tylko na powierzchowność niektórych przykładów rekreacji twórczej, brak pogłębionej analizy potrzeb uczestników i świadomego kreowania ich dalszego rozwoju. Niepokojącym zjawiskiem może być także poszukiwanie przez uczestników oryginalności wydarzenia bez głębszego zrozumienia jego przesłania oraz wykorzystanego otoczenia – przestrzeni otwartej.

Przemilczane lub marginalizowane były aspekty finansowe, szczególnie efekty ekonomiczne organizowanych wydarzeń. Warto byłoby zwrócić większą uwagę w kolejnych badaniach na uwarunkowania związane z finansowaniem aktywności rekreacyjnych, przyznawaniem środków poszczególnym podmiotom w ramach konkursów, dotacji i sponsoringu. Interesujące mogłyby być także porównania ogólnych wydatków budżetu miasta i województwa na aktywności rekreacyjne oraz dochody podmiotów z sektorów związanych z organizacją badanych wydarzeń w różnych miastach.

Badani organizatorzy rzadko odnosili się także do własnych niepowodzeń w zakresie analizowanego zjawiska. Eksperci częściej wskazywali na wyzwania związane z uzyskaniem satysfakcjonującej frekwencji podczas plenerowej rekreacji twórczej. Warto byłoby poszerzyć analizę o opis nieudanych przedsięwzięć oraz ich przyczyn. Interesująca byłaby także dalsza diagnoza powodów uczestnictwa w analizowanych wydarzeniach z wykorzystaniem metod jakościowych. Uzyskane dzięki temu wyniki dałyby podstawę do odniesienia ich do motywów rekreacyjnych związanych z cyklem życiowym człowieka oraz modelu zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze.

Osobistym odkryciem autorki podczas przygotowywania publikacji było zrozumienie na nowo własnego miasta, jego historii i prywatnych korzeni. Łódź zafascynowała ją także badawczo. Wielokrotnie podkreślane problemy związane z funkcjonowaniem w tym mieście, kontrasty i ciężące na nim od lat stereotypy pozwalały na przyjęcie odpowiedniego dla prowadzenia badań dystansu. Badani organizatorzy pokazali, jak istotna w ich pracy jest relacja z miastem. Pasja, otwartość w dzieleniu się swoimi sukcesami i udanymi pomysłami wzmocniały ich poczucie dumy nie tylko z własnych osiągnięć, lecz także z Łodzi. Tego rodzaju podejście wywarło ogromne wrażenie na autorce.

Zaskakująca była liczba wątków dotyczących przeobrażeń niezbędnych do określenia współczesnych miejskich zjawisk istotnych dla zrozumienia organizacji przestrzeni rekreacyjnej. Miasto traktowane jako istotny podmiot dla plenerowej rekreacji twórczej zachęca do dalszej eksploracji, odkrywania i zrozumienia jego znaczenia nadawanego przez różne grupy użytkowników.

W publikacji podjęto również dyskusję nad zagadnieniem twórczości w życiu codziennym oraz wpływem organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na

jej rozwój. Analiza rozmieszczenia, znaczenia oraz wymiarów plenerowej rekreacji twórczej pozwoliła na wykazanie wagi twórczej organizacji czasu wolnego.

Zaprezentowane w książce wyniki, oparte na przykładzie Łodzi, pozwoliły na opisanie zjawiska plenerowej rekreacji twórczej, przyczyniając się do poszerzenia badań nad rolą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Autorka wyraża nadzieję, że podkreślone w analizie znaczenie jednostkowych relacji z przestrzenią oraz twórczych form aktywności rekreacyjnych pozwoli na dalsze pogłębianie badań nad jakością życia w mieście w kontekście możliwości rozwoju codziennych potrzeb jego mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

- Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych. (2021). *AOIA – o nas*. <http://www.aoia.pl/o-nas>, dostęp: 6.04.2022.
- Amabile, T. (1983). *The social psychology of creativity*. New York: Springer-Verlag.
- Amabile, T. (1996). *Creativity in context. Update to the social psychology of creativity*. Boulder, CO: Avalon Publishing.
- Antchak, V. (2018). City rhythms and events. *Annals of Tourism Research*, 68(C), 52–54.
- Arieti, S. (1976). *Creativity. The magic synthesis*. New York: Basics Books.
- ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku sp. z o.o. (2014). *Potencjały przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym*. <https://docplayer.pl/6643939-Potencjały-przemyslow-kreatywnych-w-lodzkiem-obszarze-metropolitalnym-czerwiec-2014.html>, dostęp: 13.02.2024.
- Babbie, E. (2006). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bałucki Ośrodek Kultury. (2007). *Przedmiot działalności*. <http://bip.bok.lodz.pl/index.php/przedmiot-dzialalnosci>, dostęp: 20.10.2019.
- Bank Danych Lokalnych. (2021). *GUS – Bank Danych Lokalnych*. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>, dostęp: 21.01.2021.
- Bańka, A. (2002). Środowisko rekreacji i czasu wolnego. W A. Bańka, *Spoleczna psychologia środowiskowa* (s. 303–314). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Barszczewska-Krupa, A. (1980). Rodowód oraz drogi rozwoju kultury i oświaty w Łodzi. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 480–485). Łódź–Warszawa: PWN.
- Bartkiewicz, Z. (2001). *Złe miasto. Obrazy z 1907 roku*. Warszawa: Fundacja Anima Tygiel Kultury.
- Bartkowiak, G., Krugielka, A. (2017). Kreatywność, jej uwarunkowania i możliwości usprawniania. Perspektywa jednostki i systemowa. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik*, 3, 5–30. https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9d3758ee-94f6-4155-b55f-28f0e25c1031/c/G._Bartkowiak_A._Krugielka.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Bauman, Z. (2006). *Płynna nowoczesność*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bell, D. (2007). The hospitable city: Social relations in commercial spaces. *Progress in Human Geography*, 31(1), 7–22. <https://doi.org/10.1177/0309132507073526>, dostęp: 13.02.2024.
- Biaett V., Richards, G. (2020). Event experiences: measurement and meaning. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 12(3), 277–292. <https://doi.org/10.1080/19407963.2020.1820146>, dostęp: 12.02.2024.
- Biblioteka Miejska w Łodzi. (2022). *Start. Biblioteka Miejska w Łodzi*. <https://biblioteka.lodz.pl>, dostęp: 6.04.2022.

- Bieganski, L., Buczek, G., Gzell, S., Kowalewski, A., Markowski, T., Cichy-Pazder, E. (2009). *Karta Przestrzeni Publicznej*. <https://www.yumpu.com/xx/document/view/52159692/karta-przestrzeni-publicznej-towarzystwo-urbanistaw-polskich>, dostęp: 13.02.2024.
- Bielecki, A., Będkowski, K. (2020). Problem dostępności terenów zieleni w mieście na przykładzie Łodzi. *Studia Miejskie*, 40, 55–70. <https://doi.org/10.25167/sm.1304>, dostęp: 13.02.2024.
- Błażejowski, T. (1982). *Łódzkie środowisko literackie*. Łódź: Krajowa Agencja Wydawnicza. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=catt03048a&AN=lod.751198&site=eds-live>, dostęp: 20.04.2022.
- Bończak, B. (2013). Aktywne formy turystyki – problemy terminologiczne. W R. Wiluś, J. Wojciechowska (red.), *Nowe-stare formy turystyki w przestrzeni, Warsztaty z Geografii Turyzmu, t. 3* (s. 49–62). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Bonislawski, R. (2000). *Ziemia obiecana i mniejszości narodowe* [ulotka dystrybuowana w Muzeum Miasta Łodzi].
- Brown, G. and James, J. (2004). *Event design and management: ritual sacrifice?* W I. Yeoman, M. Robertson, J. Ali- Knight, S. Drummond, U. McMahon-Beattie (red.), *Festival and Event Management* (s. 53–64), London: Routledge.
- Bródka, S. (2004). *Zmiany przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego w latach 1975–1977*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Bryła. (2017). *Jak odpocząć w mieście? Nowe rekreacyjne przestrzenie polskich miast – Bryła*. <http://www.bryla.pl/bryla/56,85301,22236165,jak-odpoczac-w-miescie-nowe-przestrzenie-rekreacyjne-polskich.html>, dostęp: 3.02.2020.
- Brzeziński, K. (2018). Budżet partycypacyjny jako alternatywny i prosty sposób pomiaru jakości życia w mieście. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 534, 44–56. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.534.04>
- Brzeziński, K. (2020). Niechciane prawo do miasta? – Kilka uwag o pozorności i uwarunkowaniach partycypacji w Polsce. *Studia Regionalne i Lokalne*, 80(2), 92–115. <https://doi.org/10.7366/1509499528005>
- Brzozowska, B. (2017). *Miejskie tłumy. Miasto i wspólnotowość w dobie sieciowej współpracy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.926664&site=eds-live>
- Budziewicz-Guźlecka, A. (2017). Selected aspects of smart city on the example of Szczecin. *Informatyka Ekonomiczna*, 4(46), 20–32. <https://doi.org/10.15611/ie.2017.4.02>
- Bujacz, A. (2011). Trening twórczości w projektowaniu przestrzennym. W W. Paluchowski, M. Stańko-Kaczmarek (red.), *Między psychologią a sztuką*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Bukowiecki, Ł., Obarska, M., Stańczyk, X. (red.). (2014). *Miasto na żądanie: aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bursiewicz, N. (2012). Wpływ tradycyjnych widowisk kulturalno-rozrywkowych na kształtowanie się przestrzeni miejskiej w Hiszpanii. W E. Trocka-Leszczyńska, E. Przesmycka (red.), *Miasto w kulturze* (s. 431–440). Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.

- Cavatina. (2021). *WIMA Widzewska Manufaktura*. https://cavatina.pl/cavatina_projects/widzewska-manufaktura/?lang=en, dostęp: 6.04.2022.
- Center for Humane Technology. (2020). *Center for Humane Technology*. <https://www.humanetech.com/>, dostęp: 6.04.2020.
- Centrum Dialogu im. M. Edelmana. (2021). *O Centrum*. <https://www.centrumdialogu.com/o-nas/o-centrum-dialogu>, dostęp: 19.07.2021.
- Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO. (2021). *O nas*. <https://regiocentrum.pl/o-nas>, dostęp: 6.04.2022.
- Chańko, J. (1980). Społeczne stowarzyszenia oświatowo-kulturalne. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 526–532). Łódź–Warszawa: PWN.
- Charmaz, K. (2009). *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chmielewski, J. (2001). *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Chojnicki, Z. (1999). *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Cichociński, P. (2014). Problematyka geokodowania zdarzeń drogowych. *Roczniki Geomatyki, XII*(2(64)), 205–216.
- Clayton, J. H., Lee-Anne, J. R. (2013). Festival spaces as third places. *Journal of Place Management and Development, 6*(3), 192–202. <https://doi.org/10.1108/JPM-02-2013-0002>
- Coalter, F. (1997). Leisure sciences and leisure studies: Different concept, same crisis? *Leisure Sciences, 19*(4), 255–268. <https://doi.org/10.1080/01490409709512254>
- Creek, J. (2008). Creative leisure opportunities. *NeuroRehabilitation, 23*(4), 299–304. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18820393>
- Csikszentmihalyi, M. (2009). Implications of a systems perspective for the study of creativity. W R. Sternberg (red.), *Handbook of Creativity* (s. 313–338). Cambridge: Cambridge University Press.
- Czajkowski, K. (1979). *Wychowanie do rekreacji*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Czochoński, M. (2002). Szkolnictwo wyższe, nauka i kultura. W *Atlas miasta Łodzi. Plan-sza XXI*. Łódź: Urząd Miasta Łodzi. <http://www.mapa.lodz.pl/mapa/atlas/P-21.pdf>
- Damian, R. I., Tou, R. Y. W. (2017). Culture and creativity. W J. C. Kaufman, V. P. Glăveanu, J. Baer (red.), *The Cambridge handbook of creativity across domains* (s. 565–586). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dawid, W. (2019). Dostępność i jakość przestrzeni publicznych w tkance miejskiej wybranych dzielnic Krakowa w kontekście użytkowania ich przez osoby starsze. *Prace Geograficzne, 156*, 101–119. <https://www.ejournals.eu/pliki/art/14074/>
- Davies, K., Jaimangal-Jones, D. (2020). The case for constructionist, longitudinal and ethnographic approaches to understanding event experiences. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, 12*(3), 323–343. <https://doi.org/10.1080/19407963.2020.1718340>
- De Lange, M., De Waal, M. (2013). Owning the city: New media and citizen engagement in urban design. *First Monday, 18*(11). <https://doi.org/10.5210/fm.v18i11.4954>

- Debras, B. (2021). *Carnet de voyage en Pologne où Łódź fait son cinéma*. <https://www.lefigaro.fr/voyages/inspiration/carnet-de-voyage-en-pologne-ou-lodz-fait-son-cinema-20210430>, dostęp: 14.05.2021.
- Demel, M., Humen, W. (1970). *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*. Warszawa: Sport i Turystyka.
- Departament Gier. (2021). *RABAN – Festiwal Gier Miejskich*. <https://raban.departamentgier.pl/#rec110495277>, dostęp: 6.04.2022.
- Departament Polityki Regionalnej. (2013a). *Przestrzeń publiczna – od użyteczności do kreatywności*. https://www.malopolska.pl/file/publications/___bg___Przestrzen_publiczna.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Departament Polityki Regionalnej. (2013b). *Przestrzeń publiczna – od użyteczności do kreatywności* (issue 2). https://www.obserwatorium.malopolska.pl/wp-content/uploads/2016/05/MSR_nr2-3-2013-www.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Derek, M. (2011). Przestrzeń czasu wolnego w przestrzeni publicznej miasta. W I. Jażdżewska (red.), *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 141–147). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Derek, M. (2012). Przestrzeń czasu wolnego w obiektach poprzemysłowych na warszawskiej Pradze. Pomysł na sukces? W J. Kowalczyk-Anioł, M. Makowska-Iskierka (red.), *Turystyka. Moda na sukces, Warsztaty z Geografii Turyzmu*, t. 2 (s. 49–66). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-713-7.04>
- Derek, M. (2014). Miejska przestrzeń czasu wolnego. W M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (s. 210–217). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dolley, J. (2020). Community gardens as third places. *Geographical Research*, 58(2), 141–153. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12395>
- Dong, N., Chen, J., Zhang, S. (2017). Safety Research of Children's Recreational Space in Shanghai Urban Parks. *Procedia Engineering*, 198, 612–621. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.07.115>
- Drzewiecki, M. (1992). *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*. Warszawa: Instytut Turystyki.
- Duda, M. (2015). Łódzka przestrzeń czasu wolnego w percepcji licealistów i słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku. *Turyzm/Tourism*, 25(2), 133–143.
- Duda, M. (2020). Wykorzystanie metod socjologii wizualnej w geograficznych badaniach przestrzeni miejskiej – analiza fotografii wykonanych przez turystów w Łodzi. *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, 33(5), 125–140. <https://doi.org/10.18778/2543-9421.05.10>
- Dudek-Mańkowska, S., Fuhrmann, M., Grochowski, M., Zegar, T. (2012). Sektor kreatywny a przestrzenie publiczne w Warszawie. *Mazowsze. Studia Regionalne*, 11, 147–157. http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cd6b363a-4fdd-4060-b030-f5164ac5aa5d/c/msr_11_dudek_mankowska_i_fuhrmann_grochowski_zegar.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Dudzińska-Jarmolińska, A. (2016). Rozwiązania rewitalizacji przestrzeni pokolejowych na cele rekreacyjne w Europie. *Problemy Rozwoju Miast*, IV, 65–73.
- Durkheim, É. (1999). *O podziale pracy społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Dymnicka, M. (2013). *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dz.U. z 2004 r. nr 92 poz. 880. (2004). *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040920880>, dostęp: 6.04.2022.
- Dz.U. z 2016 r. poz. 1034. (2016). *Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 10 czerwca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160001034>, dostęp: 6.04.2022.
- Dz.U. z 2015 r. poz. 1422. (2015). *Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 17 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*. <https://eli.gov.pl/eli/DU/2015/1422/ogl>, dostęp: 6.04.2022.
- Dz.U. z 2020 r. poz. 293. (2020). *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000293>, dostęp: 13.02.2024.
- EC1 Łódź – Miasto Kultury. (2017). *Łódź na Kongresie Miast Kreatywnych | EC1*. <https://nckf.pl/aktualnosci/lodz-na-xii-kongresie-unesco-sieci-miast-kreatywnych>, dostęp: 13.02.2024.
- EC1 Łódź – Miasto Kultury. (2021). *EC1 dzisiaj | EC1*. <https://www.ec1lodz.pl/ec1-dzisiaj>, dostęp: 19.07.2021.
- Echo Investment. (2021). *Fuzja z latem w Ogrodach Anny*. <https://fuzja-echo.pl/fuzja-lodz/fuzja-z-latem-w-ogrodach-anny/>, dostęp: 6.04.2022.
- Egan, A., Maguire, R., Christophers, L., Rooney, B. (2017). Developing creativity in higher education for 21st century learners: A protocol for a scoping review. *International Journal of Educational Research*, 82, 21–27. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.12.004>
- Elisondo, R. C., Vargas, A. (2019). Women's everyday creative activities: A qualitative study. *Creativity. Theories – Research – Applications*, 6(1), 91–111. <https://doi.org/10.1515/ctra-2019-0006>
- ESRI. (2019). *ArcGIS Pro: Analizy przestrzenne. Podręcznik uczestnika kursu*. Official Esri Training Courseware.
- Europejska Rada Urbanistów. (2003). *Nowa Karta Ateńska. Wizja miast XXI wieku*. <http://www.frw.fc.pl/pliki/krtatenska2003.pdf>, dostęp: 13.02.2024.
- Express Ilustrowany. (2020). *Techno Parada w Łodzi. Tak bawiła się Łódź na najbardziej znanym festiwalu techno w Polsce*. <https://expressilustrowany.pl/techno-parada-w-lodzi-tak-bawila-sie-lodz-na-najbardziej-znanym-festiwalu-techno-w-polsce-zdjecia/ar/c1-15290162>, dostęp: 15.07.2021.
- Fabryka Sztuki. (2008). *Informacje podstawowe – Fabryka Sztuki w Łodzi*. <http://www.fabrykasztuki.org/bip/>, dostęp: 13.02.2024.
- Facebook. (2019a). *Biegam i zwiedzam Łódź*. <https://pl-pl.facebook.com/groups/220406241882352/>, dostęp: 19.07.2021.
- Facebook. (2019b). *Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera*. https://www.facebook.com/events/2923188511239830/2923188557906492/?event_time_id=2923188554573159, dostęp: 6.04.2022.

- Facebook. (2021). *UDS Soundsystem – Underground Session*. <https://www.facebook.com/UDS.LDZ/about/>, dostęp: 6.04.2022.
- Farelnik, E. (2020). Determinants of the development of slow cities in Poland. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu = Research Papers of Wrocław University of Economics*, 64(7), 18–36. <https://doi.org/10.15611/pn.2020.7.02>
- Fischer, S., Oget, D., Cavallucci, D. (2016). The evaluation of creativity from the perspective of subject matter and training in higher education: Issues, constraints and limitations. *Thinking Skills and Creativity*, 19, 123–135. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2015.10.002>
- Florida, R. (2009). *Brief for Poland*. https://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Brief_116_B4P.pdf, dostęp: 28.01.2020.
- Florida, R. (2010). *Narodziny klasy kreatywnej oraz jej wpływ na przeobrażenia w charakterze pracy, wypoczynku, społeczeństwa i życia codziennego*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Frąckowiak, M. (2016). Miasto z otwartym kodem. W poszukiwaniu sposobów na uspołeczenie przestrzeni publicznych. *Przegląd Socjologiczny*, 65(1), 49–63.
- Fundacja Przędzalnia Sztuki. (2021). *O nas*. <https://przedzalniasztuki.pl/>, dostęp: 6.04.2022.
- Gaust, E. (2017). *Czata Jude 1993–2017*. Łódź: Eliza Gaust.
- Gehl, J. (2013). *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. Kraków: Wydawnictwo RAM.
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. (2021). *Przeglądanie danych. Zespół przyrodniczo-krajobrazowy*. <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/widok/viewzespoldprzyrodniczokrajobrazowy.jsf?fop=PL.ZIPOP.1393.ZPK.69>, dostęp: 10.07.2021.
- Giddens, A., Sutton, P. W. (2012). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Meijers, E. (2007). City-ranking of European medium-sized cities. *Digital Agenda for Europe*, 1–12. https://www.researchgate.net/publication/313716484_City-ranking_of_European_medium-sized_cities#full-TextFileContent, dostęp: 13.02.2024.
- Glăveanu, V. P. (2018). Educating which creativity? *Thinking Skills and Creativity*, 27, 25–32. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2017.11.006>
- Gorczyżewska, E. (2011). Przestrzeń publiczna nowych terenów przemysłowych na wybranych przykładach Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. W I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 203–216). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Górecki, W., Józefiak, B. (2020). *Łódź. Miasto po przejściach*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Graham, W. (2016). *Miasta wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*. Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Grodach, C. (2013). Cultural economy planning in creative cities: Discourse and practice. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1747–1765. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01165.x>
- Grzechnik, J. (2019). O różnorodności ruchów miejskich w Polsce. *Zarządzanie Publiczne*, 1(1), 77–95. <https://doi.org/10.4467/20843968zp.19.006.9947>

- Grzeszkiewicz-Radulska, K., Krzewińska, A. (2013). Klasyfikacja sondażowych technik otrzymywania materiałów. *Przegląd Socjologiczny*, 6(1), 9–31.
- Guilford, J. (1968). *Intelligence, Creativity, and their Education Implications*. California: Robert R. Knapp.
- Halicz, A. (1980). Kultura fizyczna. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 617–624). Łódź–Warszawa: PWN.
- Harari, Y. N. (2018). *21 lekcji na XXI wiek*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- He, J., Yi, H., Liu, J. (2016). Urban green space recreational service assessment and management: A conceptual model based on the service generation process. *Ecological Economics*, 124, 59–68. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.01.023>
- Hegarty, C. B. (2009). The value and meaning of creative leisure. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 3(1), 10–13. <https://doi.org/10.1037/a0014879>
- Henderson, K. A., Presley, J., Bialeschki, M. D. (2004). Theory in recreation and leisure research: Reflections from the editors. *Leisure Sciences*, 26(4), 411–425. <https://doi.org/10.1080/01490400490502471>
- Herudziński, T. (2006). O sposobach rozumienia socjologii wizualnej. W J. Kaczmarek, M. Krajewski (red.), *Co widać?* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hindley, D. (2018). “More than just a run in the park”: An exploration of parkrun as a shared leisure space. *Leisure Sciences*, 42(1), 85–105. <https://doi.org/10.1080/01490400.2017.1410741>
- Hoff, E. (2014). The creative place. The impact of different environmental factors on creativity. W E. Shiu (red.), *Creativity Research: An Inter-Disciplinary and Multi-Disciplinary Research Handbook* (s. 103–126). New York: Routledge.
- Hulicka, A. (2015). Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City. *Prace Geograficzne*, 141, 73–85. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.15.010.4062>
- Husserl, E. (1990). *Idea fenomenologii: pięć wykładów*. Warszawa: PWN.
- Ilczuk, D. (2011). *Przemysły kultury*. https://nck.pl/upload/2011-01-27/prezentacja_przemysly_kultury.pdf, dostęp: 6.04.2022
- Instytut Rozwoju Miast. (2016). *Dobre praktyki w rewitalizacji polskich miast*. https://rewitalizacja.grajewo.pl/wp-content/uploads/2017/03/dobre_praktyki_w_rewitalizacji_polskich_miast.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J., Dyba, W., Marcińczak, S., Tanaś, S. (2008). *Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych w Łodzi. Plany i perspektywy*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Jałowiecki, B. (2000). Percepcja przestrzeni Warszawy. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(2), 79–100.
- Jałowiecki, B. (2005). Polskie miasta w procesie metropolizacji. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(19), 5–15.
- Jałowiecki, B., Majer, A., Szczepański, M. (2005). *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Janković, B., Nikolić, M., Vukonjanski, J., Terek, E. (2016). The impact of Facebook and smart phone usage on the leisure activities and college adjustment of students in Serbia. *Computers in Human Behavior*, 55, 354–363. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.022>

- Jarno, W. (2019). *Gierkowska „prosperita”. Łódź w latach 1971–1980*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jażdżewska, I. (red.). (2011). *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jażdżewska, I. (2013). *Statystyka dla geografów*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jędrzych, J. (2015). Ray Oldenburg i jego teoria trzeciego miejsca. *Warsztaty Bibliotekarskie*, 1(45). <http://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/nr-12015-45/ray-oldenburg-i-jego-teoria-trzeciego-miejsca/>, dostęp: 13.02.2024.
- Jędrzejczyk, D. (1999). Miasto jako przestrzeń humanistyczna. W J. Kaczmarek (red.), *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany: XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 91–98). Łódź: Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jędrzejczyk, D. (2001). *Wprowadzenie do geografii humanistycznej*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski.
- Jędrzejczyk, D. (2004). Geografia miasta jako nauka humanistyczna. W D. Jędrzejczyk (red.), *Humanistyczne oblicze miasta*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski.
- Jędrzejczyk, D. (2006). Status ontologiczny człowieka we współczesnej myśli geograficznej. W W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, t. 2. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy.
- Jędrzejczyk, D. (2007). Geografia jako nauka humanistyczna. W W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, t. 3. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy.
- Jewtuchowicz, A., Suliborski, A. (2009a). Życie kulturalne Łodzi na przełomie XIX i XX wieku. W S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 410–418). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Jewtuchowicz, A., Suliborski, A. (2009b). Życie społeczne i kulturalne Łodzi do 1918 roku. W S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 150–159). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Jewtuchowicz, A., Suliborski, A. (2009c). Życie społeczne i kulturalne Łodzi w latach 1918–1989. W S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 323–342). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Johnson, A. J., Glover, T. D. (2013). Understanding urban public space in a leisure context. *Leisure Sciences*, 35(2), 190–197. <https://doi.org/10.1080/01490400.2013.761922>
- Kaczmarek, J. (1999). *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany: XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, J. (2001). Miejsce – w poszukiwaniu właściwej natury. W H. Rogacki (red.), *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kaczmarek, J. (2005). *Podjęcie geobiograficzne w geografii społecznej. Zarys teorii i podstawy metodyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, J., Paluch, M. (2015). Kreatywność turystyki vs. turystyka kreatywna – wstęp do dyskusji. *Turystyka Kulturowa*, 7, 54–76.

- Kaczmarek, S. (2001). *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, U. (2019). Koncepcja slow city i jej wdrażanie w małych miastach obszaru metropolitalnego. Przykład Murowanej Gośliny i Schneverdingen. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 48, 119–145. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2019.48.08>
- Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich. (2007). http://projektymiejskie.pl/wp-content/uploads/2016/04/karta_lipska_pl.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Karwińska, A. (2015). Przemiany społeczne współczesnych miast w Polsce i ich przestrzenne konsekwencje. W T. Kudłacz, P. Lityński (red.), *Gospodarowanie przestrzenią miast i regionów: uwarunkowania i kierunki* (s. 82–90). Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- Karwowski, M. (2009a). *Klimat dla kreatywności. Koncepcje, metody, badania*. Warszawa: Centrum Doradztwa i Informacji Difin.
- Karwowski, M. (2009b). *Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Kazimierczak, J. (2011). ‘Nowe’ versus ‘stare’ przestrzenie publiczne w centrum miasta: przykład Łodzi. W I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konferatorium Wiedzy o Mieście* (s. 127–143). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Każmierczyk, J. (2005). *Jazz w mieście Łodzi*. Łódź: Drukarnia WOWO. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.178918&site=eds-live>
- Kelly, J. R. (1997). Leisure as life: Outline of a poststructuralist reconstruction. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 20(2), 401–417. <https://doi.org/10.1080/07053436.1997.10715550>
- Kielbasiewicz-Drozdowska, I. (2001). *Teoria i metodyka rekreacji*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego.
- Klasik, A. (2008). *Kreatywna aglomeracja – potencjały, mechanizmy, aktywności: podejścia metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.247988&site=eds-live>
- Klekotko, M. (2014). Miasta bez charakteru. Polskie miasta w perspektywie ‘teorii scen’. *Przegląd Socjologiczny*, 63(1), 171–196.
- Klekotko, M., Navarro, C. J. (2015). *Wymiary kulturowe polskich miast i miasteczek*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kociuba, D., Rabczewska, K. (2019). The role of participatory budgets on the development of urban public spaces – the Lublin case study. *Studia Regionalne i Lokalne*, 76(2), 82–109. <https://doi.org/10.7366/1509499527605>
- Koliński, M. (2016). *Łódź między wojnami. Opowieść o życiu miasta 1918–1939*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.888056&site=eds-live>
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. (2012). *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (M.P. 2012 poz. 252)*. <http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/kpzpk.pdf>, dostęp: 13.02.2024.

- Kondracki, J. (2009). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konecki, K. (2005). Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 1(1), 42–63.
- Konecki, K. (2008). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konecki, K., Chomczyński, P. (2012). *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kongres Ruchów Miejskich. (2020a). *Kongres Ruchów Miejskich*. <https://kongresruchowmiejskich.pl/>, dostęp: 22.09.2020.
- Kongres Ruchów Miejskich. (2020b). *Tezy miejskie*. <https://kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie-spis/tezy-miejskie>, dostęp: 22.09.2020.
- Konieczna, J. (1980). Biblioteki. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 562–570). Łódź–Warszawa: PWN.
- Konwersatorium Wiedzy o Mieście. (2020). *Czasopismo Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. <http://kwom.geo.uni.lodz.pl/index.php?page=o-konwersatorium>
- Kopczyńska-Jaworska, B. (1980). Czas wolny, odpoczynek, rozrywka, świętowanie. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 505–508). Łódź–Warszawa: PWN.
- Kopel, A. (2007). Klasa kreatywna jako czynnik rozwoju miast. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas*, 1, 51–58. <http://www.sbc.org.pl/Content/7681/kopel.pdf>
- Kosiński, W. (2011). *Miasto i piękno miasta*. Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Kostrowicki, A. S. (1975). Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją. *Przegląd Geograficzny*, XLVII(2), 263–278.
- Koter, M., Kulesza, M., Puś, W., Pytlas, S. (2005). *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=catt03048a&AN=lod.130881&site=eds-live>
- Kotus, J., Piekarska, J. (2019). Geograf społeczny na ścieżce eksperymentalnej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 46, 103–120.
- Kotus, J., Rzeszewski, M. (2015). Zastosowanie „metod mieszanych” do badania zachowań turystów w mieście – przykład konceptualizacji i wykorzystania (artykuł dyskusyjny). *Turyzm/Tourism*, 25(1), 57–67.
- Kowalczyk, A., Derek, M. (2015). Przestrzeń czasu wolnego w polityce dużych miast. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, LXXVII(1), 311–325.
- Kowalczyk, A., Kulczyk, S. (2008). Cztery kamienie węgielne geografii turystyki. *Turyzm/Tourism*, 18(1), 7–25.
- Kowalczyński, K. R. (2017). *Łódź przelomu wieków XIX/XX*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=catt03048a&AN=lod.959822&site=eds-live>
- Kowalewski, M. (2016). Obywatelstwo miejskie. Wokół idei i niektórych rozwiązań formalnych. *Przegląd Socjologiczny*, LXV(65)(1), 27–47.

- Kozbelt, A., Beghetto, R. A., Runco, M. (2010). Theories of Creativity. W J. C. Kaufman, R. J. Sternberg (red.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (s. 20–47). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kozielecki, J. (1997). *Transgresja i kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kozielecki, J. (2008). *Psychologia w wielkim świecie. Szkice o sprawach ludzkich*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Kozikowska, M. (2013). Zrównoważony rozwój a turystyka w Polsce. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 11(1), 47–65.
- Kozłowska, A. (2015). Wybrane wydarzenia gastronomiczne jako efekt trendów europejskich. W B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka. Wokół wspólnego stołu* (s. 314–332). Łódź: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.
- Kozłowska, A. (2019). Produkt gastronomiczny w hotelach w Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 29(1), 37–45. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.29.1.04>
- Kourtit, K. (2021). City intelligence for enhancing urban performance value: a conceptual study on data decomposition in smart cities. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 5(1) 191–222. <https://doi.org/10.1007/s41685-021-00193-9>
- Krajewska, H. (1992). *Życie filmowe Łodzi w latach 1896–1939*. Łódź: PWN.
- Krawczyk-Wasilewska, V., Kucner, M., Zimnica-Kuzioła, E. (2012). *Kultura jako czynnik rozwoju miasta na przykładzie Łodzi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Krawczyk, Z. (2007). *O turystyce i rekreacji. Studia i szkice*. Warszawa: AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Krzysztofek, K. (2005). Tendencje zmian w przestrzeni późnonowoczesnego miasta. W B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański (red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (s. 37–52). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Krzyżówka. (2021). *O projekcie*. <https://krzyzowka-lodz.blogspot.com/p/o-projekcie.html>, dostęp: 6.04.2022.
- Kubicki, P. (2018). Od miejskiego aktywizmu do miejskich ruchów społecznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K – Politologia*, 24(2), 173–186. <https://doi.org/10.17951/k.2017.24.2.173>
- Kudłacz, M. (2017). Miasto jako miejsce wytwarzania wartości. *Zarządzanie Publiczne*, 1(39), 97–113. <https://doi.org/10.15678/zp.2017.39.1.09>
- Kuligowska, A. (1980). Teatr. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 571–592). Łódź–Warszawa: PWN.
- Kulik, A., Perzyński, J. (2019a). Gołe prządky na błękitnej lagunie. W A. Kulik, J. Perzyński, *Sekrety Łodzi. Część 3* (s. 40–44). Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński.
- Kulik, A., Perzyński, J. (2019b). Życie na wybiegu. W A. Kulik, J. Perzyński, *Sekrety Łodzi. Część 3* (s. 58–61). Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński.
- Kvale, S. (2010). *Prowadzenie wywiadów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwaśny, J., Mroczek, A. (2013). Kraków jako miasto kreatywne – adaptacja koncepcji R. Florida. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 290, 95–113.
- Kwiatkowski, J., Kryskiewicz, Ł. (2018). *Przestrzenie aktywnych społeczności: problemy urbanizacji i ekonomia współdzielenia*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski.

- Kwilecka, M., Brożek, Z. (2007). *Bezpośrednie funkcje rekreacji*. Warszawa: AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Łaguna, T. M., Łaguna, W. (2015). Gospodarowanie przestrzenią miasta Zalewo. W T. Kudłacz, P. Lityński (red.), *Gospodarowanie przestrzenią miast i regionów: uwarunkowania i kierunki* (s. 313–325). Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- Landry, C. (2013). *Kreatywne miasto. Zestaw narzędzi dla miejskich innowatorów*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Lesiakowski, K. (2019). *Gomułkowska rzeczywistość. Łódź w latach 1956–1970*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Leśniewska-Napierała, K. (2017). Budżet partycypacyjny jako narzędzie finansowania inwestycji w Łodzi. *Studia Miejskie*, 25, 107–119. <https://doi.org/10.25167/sm2017.025.06>
- Libura, H. (1990). *Percepcja przestrzeni miejskiej*. Warszawa: Instytut Gospodarki Przemysłowej, Uniwersytet Warszawski.
- Lisowski, A. (2003). *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Lisowski, A. (2005). Geografia jako nauka chorologiczna. W W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Podstawowe idee i koncepcje geograficzne w świetle przemian geografii i współczesnego człowieka*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Liszewski, S. (1997). Przestrzeń miejska i jej organizacja. W A. Jackowski (red.), *Geografia, człowiek, gospodarka* (s. 55–65). Kraków: Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Liszewski, S. (2009). Wstęp. W S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 9–24). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Liszewski, S. (2014). Miejska przestrzeń turystyczna. Metody badań. Ewolucja i jej prawidłowości. *Turyzm*, 24(1), 37–47.
- Liszewski, S. (red.) (2012). *Geografia urbanistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Liszewski, S., Bachvarov, M. (1998). Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. *Turyzm/Tourism*, 8(1), 39–67.
- Lloyd, R., Clark, T. N. (2001). The city as an entertainment machine. W K. F. Gotham (red.), *Critical Perspectives on Urban Redevelopment*, vol. 6 (s. 357–378). Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1016/S1047-0042\(01\)80014-3](https://doi.org/10.1016/S1047-0042(01)80014-3)
- Lorens, P. (2005). Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta. W B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański (red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (s. 103–124). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Łódź Miasto Filmu. (2021). *Strona główna – Łódź Miasto Filmu*. <https://lodzcityoffilm.com/>, dostęp: 23.07.2021.
- Łódzka Organizacja Turystyczna. (2019). *Materiały prasowe: Łódź na 2. miejscu na świecie w zestawieniu Lonely Planet jako destynacja warta odwiedzenia w 2019 roku*. https://lodz.travel/files/public/user_upload/Tekst-Prasowy-Polska_23.10..pdf, dostęp: 18.01.2024.
- Łódzki Detal. (2021). *O łódzkim detalu*. <https://lodzkidetel.pl/o-lodzkiem-detalu/>, dostęp: 6.04.2022.

- Łódzkie Centrum Wydarzeń. (2021). *Kultugranty – Łódzkie Centrum Wydarzeń*. <https://lcw.lodz.pl/kultugranty-3-0/>, dostęp: 21.07.2021.
- Łódzkie Towarzystwo Naukowe. (2019). *Atlas Historyczny Miasta Łodzi dla Nauki, Edukacji, Kultury, Gospodarki i Społeczeństwa*. <https://atlas.ltn.lodz.pl/>, dostęp: 12.02.2024.
- Mackiewicz, M., Michorowska, B., Śliwka, A. (2009). *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*. https://nck.pl/upload/attachments/302357/analiza_potrzeb_i_rozwoju_przemysw_kreatywnych.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Madejska, M. (2014). Łódź – studium przypadku. W Ł. Bukowiecki, M. Obarska, X. Stańczyk (red.), *Miasto na żądanie: aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia* (s. 227–237). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Madejska, M. (2018). *Aleja włókniarek*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Madurowicz, M. (red.). (2007). *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.214882&sitelite=eds-live>
- Madurowicz, M. (red.) (2014). *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Magda-Adamowicz, M. (2012). Twórcze wychowanie w ujęciu systemowym. *Studia z Teorii Wychowania*, 1(4), 99–112.
- Maik, W. (2011). Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska. W I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konferatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Maik, W. (2016). Jaka jesteś i dokąd zmierzasz geografio człowieka. W W. Maik, A. Suliborski, M. Wójcik (red.), *Nowe i stare perspektywy oraz ujęcia w geografii na przełomie XX i XXI wieku* (s. 79–101). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/sd/2554/19755.pdf>
- Majer, A. (2010). *Socjologia i przestrzeń miejska*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Majer, A. (2015). *Mikropolis. Socjologia miasta osobistego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Matczak, A. (1994). Tereny zielone w strukturze Łodzi. *Kronika Miasta Łodzi*, 1(94), 69–80.
- Maźnica, Ł. (2013). Kultura – kreatywność – innowacyjność. W J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla (red.), *Kultura a rozwój*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury. <https://bon.edu.pl/media/book/pdf/Kultura-kreatywnosc-innowacyjnosc-LM.pdf>, dostęp: 13.02.2024.
- Media-tor Badania Rynku. (2019). *Raport z badania – „Badanie opinii publicznej w zakresie oceny jakości życia w Łodzi oraz oczekiwań mieszkańców dotyczących budżetu Miasta”*. https://uml.lodz.pl/files/public/uploads/Jakosc_zycia_-_raport_2019.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Merchant, S. (2017). The promise of creative/participatory mapping practices for sport and leisure research. *Leisure Studies*, 36(2), 182–191. <https://doi.org/10.1080/02614367.2016.1231830>

- Mergler, L., Poblocki, K., Wudarski, M. (2013). *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*. <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/biblioteka/publikacje/anty-bezradnik-przestrzenny-prawo-do-miasta-w-dzialaniu/>, dostęp: 13.02.2024.
- Merrilees, B., Miller, D., Herington, C. (2005). The occasional tourist: behavioural intentions for tourist facilities Author Griffith Research Online. *ANZMAC 2005 Conference – Broadening the Boundaries*, 64–71.
- Meyer, B. (2018). Use of the participatory budget in the process of creating urban recreational space (on the example of Szczecin). *European Journal of Service Management*, 27/2(3), 289–297. <https://doi.org/10.18276/ejsm.2018.27/2-35>
- Meyer, B., Gardzińska, A., Sawińska, A. (2016). Miasto jako obszar aktywności turystycznej i rekreacyjnej na przykładzie Szczecina. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 3(35), 85–95. <https://doi.org/10.18276/ept.2016.3.35-07>
- Meyer, B., Niezgodą, A. (2018). The impact of the perception of leisure on recreational and tourism spaces in an urban area. *Turyzm*, 28(1), 47–52. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.28.1.14>
- Miedzianowska, M. (2016). Koncepcja klasy kreatywnej Richarda Floridy – nowa rzeczywistość współczesnych organizacji? W M. Glinka, B. Kostera (red.), *Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu. Organizacje, konteksty, procesy zarządzania* (s. 79–94). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Miejska Arena Kultury i Sportu sp. z o.o. (2021). *Struktura Organizacyjna Spółki*. <https://bip.makis.pl/index.php/struktura-organizacyjna-spolki>, dostęp: 21.07.2021.
- Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi. (2021). *Zajęcia edukacyjne – ZOO ŁÓDŹ*. <https://www.zoo.lodz.pl/edukacja/zajecia-edukacyjne/>, dostęp: 21.07.2021.
- Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji. (2021). *Podstawy prawne funkcjonowania MOSiR – BIP MOSiR*. <https://bip.mosir.lodz.pl/podstawy-prawne-funkcjonowania-mosir/?metricShow#metricBox>, dostęp: 21.07.2021.
- Mierzejewska, L. (2011). Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna. W I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 15–26). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mierzejewska, L. (2015). Miasto zwarte, rozproszone, zrównoważone. *Studia Miejskie*, 19, 9–22.
- Mikulowski Pomorski, J. (2011). Miasto twórcze w trzech różnych ujęciach a społeczne posiadanie przestrzeni publicznej. W A. Surdej (red.), *Twórcze miejsca, twórczy ludzie* (s. 23–52). Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. (2015). *Krajowa Polityka Miejska 2023*. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/74967/Krajowa_Polityka_Miejska_2023.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. (2010). Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie. *Monitor Polski*, nr 36, poz. 423.
- Mnich, G. (2019). *Stalinowska codzienność. Łódź w latach 1949–1956*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Modrzejewska-Świgulska, M. (2014). *Twórczość codzienna w narracjach pedagogów*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Mokras-Grabowska, J. (2014). Przestrzeń turystyczno-artystyczna Łodzi na przykładzie Galerii Urban Forms. *Turyzm*, 24(2), 25–33.
- Mokras-Grabowska, J. (2015). Czas wolny w dobie postmodernizmu. *Folia Turistica*, 34, 11–30.
- Mokras-Grabowska, J. (2017). Nowe rekreacyjne przestrzenie miejskie w obiektach postindustrialnych i ich percepcja. Przykład kompleksu EC1 w Łodzi. *Studia Periegetica*, 3(19), 33–45.
- Mokras-Grabowska, J. (2018). New urban recreational spaces. Attractiveness, infrastructure arrangements, identity. The example of the city of Łódź. *Miscellanea Geographica*, 22(4), 219–224. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2018-0017>
- Mokras-Grabowska, J. (2019). Recreational space – forms, transformations and innovative trends in development. *Geography and Tourism*, 7(1), 7–16. <https://doi.org/10.36122/GAT20190701>
- Mokras-Grabowska, J. (2020). Allotment gardening in Poland – new practices and changes in recreational space. *Miscellanea Geographica*, 24(4), 245–252. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2020-0039>
- Montgomery, C. (2015). *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*. Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek.
- Mordwa, S. (2003). *Percepcja miast Polski Środkowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Moss, J., Whalley, P. A, Elsmore, I. (2020). Phenomenological psychology & descriptive experience sampling: a new approach to exploring music festival experience. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 12(3), 382–400. <https://doi.org/10.1080/19407963.2019.1702627>
- Mottiar, Z., Walsh, L. (2012). Leisure space reflecting changing city demography: Tracking the phase of an international quarter development in Parnell Street East, Dublin. *Leisure Studies*, 31(1), 21–32. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.626063>
- Mroczek-Żulicka, A. (2015). Łódź jako przestrzeń sprzyjająca twórczości. W E. Woźnicka, K. Witerska, L. Kuras (red.), *Konceptualizacja profesjonalizacji kreatywności* (s. 135–152). Łódź: Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna. <http://hdl.handle.net/11089/21516>
- Mroczek-Żulicka, A. (2018). Twórcza rekreacja a twórcze podejście do organizacji rekreacji – studium przypadku Zakładów Przemysłów Twórczych Wi-Ma w Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 28(1), 81–92.
- Murray, C. (2003). *Human Accomplishment: The Pursuit of Excellence in the Arts and Sciences, 800 B.C to 1950*. New York: HarperCollins Publishers.
- Muzeum Miasta Łodzi. (2017). *Na wspólnym podwórku. Łódzki tygiel kultur i wyznań*. Łódź: Muzeum Miasta Łodzi.
- Namyślak, B. (2013). *Działalności twórcze a rozwój miast. Przykład Wrocławia*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Napierała, M., Muszkieta, R. (2011). *Wstęp do teorii rekreacji*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Navarro, R. T., Tschöke Santana, D., Rechia, S. (2018). Public leisure space and community-based action. *Leisure Studies*, 37(6), 747–762. <https://doi.org/10.1080/02614367.2018.1535613>

- Newton, C. (2018). 'Time well spent' is shaping up to be tech's next big debate. The Verge. <https://www.theverge.com/2018/1/17/16903844/time-well-spent-facebook-tristan-harris-mark-zuckerberg>, dostęp: 6.04.2022.
- Nęcka, E. (2001). *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Niedbalski, J. (2013). *Odkrywanie CAQDAS. Wybrane bezpłatne programy komputerowe wspomagające analizę danych jakościowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Niewiadomski, A. (2013). Struktura i znaczenie terenów zieleni w Łodzi na tle dużych ośrodków miejskich w Polsce. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Physica*, 12, 33–47.
- Niezgoda, A. (2008). Czas wolny a zmiany na rynku turystycznym. W B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki, Warsztaty z Geografii Turyzmu, t. 5* (s. 101–113). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Nowacki, M. (2015). Model zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze. *Studia Periegetica*, 2(14), 25–40. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/9950/Model_zadowoleniaNowacki.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nowacki, M., Kowalczyk-Anioł, J. (2019). Determinanty rozwoju turystyki w miastach inteligentnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia, LXXIV*, 117–132. <http://dx.doi.org/10.17951/b.2019.74.0.117-131>
- Nowotniak, J. (2013). Badania etnograficzne z elementami wizualnymi w kształceniu akademickim – możliwości i ograniczenia. *Opuscula Sociologica*, 4, 17–31.
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. (2022). *Najnowsze Słownictwo Polskie*. <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/flash-mob.html>, dostęp: 6.04.2022.
- Ogrodnik, K. (2015). Idea miasta zwarteo: definicja, główne założenia, aktualne praktyki. *Architecturae et Artibus*, 7(4), 35–42.
- Oh, S.-S., Caldwell, L. L., Oh, S.-Y. (2001). An examination of leisure constraints, participation in creative activities and hobbies, and leisure boredom in a sample of Korean adults. *World Leisure Journal*, 43(2), 30–38. <https://doi.org/10.1080/04419057.2001.9674228>
- Olbińska, K. (2014). Wartość miejskiej przestrzeni publicznej. W M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (s. 350–361). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Oldenburg, R. (1999). *Great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community*. New York: Marlow & Company.
- Olejnik, L. (2020). *Dekada Solidarności. Łódź w latach 1980–1989*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Olenderek, J. (2010). Rewitalizowana publiczna przestrzeń miejska Łodzi jako obszar znaczących dokonań twórczych; dialog współczesnych z historią. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 107(15), 218–222.
- Orchowska, A. (2016). Atrakcyjna przestrzeń rekreacyjna miasta odpowiedzią na potrzeby społeczne mieszkańców. An attractive recreational space of the city in response to social needs of the residents. *Środowisko Mieszkaniove*, 16, 92–103.

- Ostrowski, M. (2012). Sztuka w służbie architektury. Edukacja architektoniczna poprzez sztukę na przykładzie działań kreatywnych podejmowanych w Szczecinie. W E. Trocka-Leszczynska, E. Przesmycka (red.), *Miasto w kulturze* (s. 423–430). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Parry, D. C., Johnson, C. W. (2007). Contextualizing leisure research to encompass complexity in lived leisure experience: The need for creative analytic practice. *Leisure Sciences*, 29(2), 119–130. <https://doi.org/10.1080/01490400601160721>
- Pawlak, W. (2001). *Minionych zabaw czar, czyli czas wolny i rozrywka w dawnej Łodzi*. Łódź: Oficyna Bibliofilów.
- Pawlikowska-Piechotka, A. (2009). *Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne*. Gdynia: Novae Res.
- Peck, J. (2005). Struggling with the creative class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(4), 740–770. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x>
- Pellowski, A. (1980). Muzyka. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 593–605). Łódź–Warszawa: PWN.
- Pielesiak, I. (2016). Dezintegracja przestrzeni Łodzi w świetle badań społecznych. *Studia Miejskie*, 21, 53–65.
- Piesterziewicz, M. (2010). *Rozrywka łodzian na przełomie XIX i XX wieku*. Kurowice: Ibidem.
- Pietruszka, I. (2015). Adaptacja wybranych łódzkich obiektów przemysłowych na potrzeby gastronomiczne. W B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka. Wokół wspólnego stołu* (s. 357–376). Łódź: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.
- Pine, B. J., Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/1998/07/welcome-to-the-experience-economy>, dostęp: 13.02.2024.
- Pine, B. J., Gilmore, J. H. (2011). *The Experience Economy*. Boston: Harvard Business Review Press.
- Plaster Łódzki. (2017). *O nas – Plaster Łódzki*. <https://plasterlodzki.pl/o-nas/>, dostęp: 28.04.2021.
- Plaster Łódzki. (2018). *Jude. W opozycji do wszystkiego. Wywiad z Wiktorem Skokiem*. <https://plasterlodzki.pl/jude-w-opozycji-do-wszystkiego-wywiad-z-wiktorem-skokiem/>, dostęp: 6.04.2022.
- Pluciński, P., Nowak, M. (2017). *E pluribus unum? Źródła i specyfika ruchów miejskich we współczesnej Polsce. Przegląd Socjologiczny*, 66(3), 115–135. <https://doi.org/10.26485/ps/2017/66.3/5>
- Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow. (2013a). *Cittaslow Polska*. <https://cittaslowpolska.pl/index.php/pl/o-cittaslow>, dostęp: 10.11.2020.
- Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow. (2013b). *O Cittaslow*. <https://cittaslowpolska.pl/index.php/pl/o-cittaslow>, dostęp: 10.11.2020.
- Polski Komitet Normalizacyjny. (2018). *Certyfikacja metod pomiaru wskaźników usług miejskich i jakości życia*. <https://www.pkn.pl/strefa-klienta/produkty-i-uslugi/certyfikacja-inteligentne-miasta>, dostęp: 13.02.2024.
- Polski Związek Działkowców Okręg Łódzki w Łodzi. (2020). *Powiat Łódzki – Mapa Ogrodów*. <http://lodz.pzd.pl/mapa-ogrodow>, dostęp: 10.07.2021.

- Polskie Wydawnictwo Naukowe. (2022). *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/>, dostęp: 6.04.2022.
- Popok, S. (2003). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Portal for ArcGIS. (2018). *Geokodowanie i geowyszukiwanie*. <https://enterprise.arcgis.com/pl/portal/latest/use/geocode.htm>, dostęp: 8.11.2018.
- Pożycka, P. (2012). *Łódź – miasto kreatywne. Badanie potencjału kreatywnego Łodzi na tle wybranych miast Polski*. https://uml.lodz.pl/files/public/dla_biznesu/kreatywna/autor_patrycja_pozycka_red_zbigniew_przy.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Preobrażenski, W. S. (1975). *Teoretyczeskije osnovy riekriecacyonnoj geografii*. Moskwa: Nauka.
- Project for Public Spaces. (2015). *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska. https://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/08/PPS-Jak_przetworzyc_miejsce.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Przezbórska-Skobiej, L. (2013). Wiejska przestrzeń rekreacyjna Polski – ocena atrakcyjności i uwarunkowania rozwoju. *IX Kongres Ekonomistów Polskich*, 1–11.
- Przywojska, J., Podgórnjak-Krzykacz, A. (2020). Podejście zespolone: Włączający, inteligentny i ekologiczny rozwój miast. *Problemy Ekorozwoju*, 15(1), 149–160.
- Pufal-Struzik, I. (2006). *Podmiotowe i społeczne warunki twórczej aktywności artystów*. Kielce: Wszechnica Świętokrzyska.
- Purnell, D. (2019). Public parks: Third places or places eliciting moral panic? *Qualitative Inquiry*, 25(6), 531–534. <https://doi.org/10.1177/1077800418806612>
- Puś, W. (2005). Udział w życiu oświatowym i kulturalnym miasta. W M. Koter, M. Kulesza, W. Puś, S. Pytlas (red.), *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta* (s. 77–108). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Quemin, A. (2013). From ‘national creativity’ to social recognition and success in the visual arts: a sociological perspective on rankings of the ‘top 100 artists in the world’. W K. Thomas, J. Chan (red.), *Handbook of Research on Creativity* (s. 230–246). Cheltenham: Edward Elgar.
- Rada Miejska w Łodzi. (2013). *Uchwała nr LV/1146/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r.*
- Rada Miejska w Łodzi. (2020). *Uchwała nr XXXIV/1122/20 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 24 grudnia 2020 r.*
- Ratajska, K. (2018). *O niezwykłych łódzkich kawiarniach. „U Roszka”, „Fraszka”, „Honoratka”*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.955464&site=eds-live>
- Rembowska, K. (2006). Współczesny humanizm i jego wpływ na przemiany w obrębie geografii. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 7, 3–18.
- Rembowska, K. (2013a). Człowiek – czas – przestrzeń. Erozja więzi człowieka z ziemią. W A. Suliborski (red.), *Geografia w ujęciu humanistycznym. Wybór prac Krystyny Rembowskiej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Rembowska, K. (2013b). Miasto jako przestrzeń znacząca. W M. Wójcik (red.), *Studia Regionalne. Społeczeństwo – region – miejsce* (s. 169–182). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rewers, E. (2005). *Post-polis: wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.129418&site=eds-live>
- Rewers, E., Michałowska, M. (2014). *Studia Kulturoznawcze 1(5)/2014. Kulturowe studia miejskie*. Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. <http://han3.lib.uni.lodz.pl/han/ebsco/search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsibu&AN=edsibu.130213&lang=pl&site=eds-live>
- Richards, G. (2014). Creativity and tourism in the city. *Current Issues in Tourism*, 17(2), 119–144. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.783794>
- Richards, G., Marques, L., Mein, K. (2014). Event design: Social perspectives and practices. W G. Richards, L. Marques, K. Mein (red.), *Event Design: Social Perspectives and Practices*. Abingdon: Routledge.
- Richards, G. (2017). From place branding to placemaking: the role of events. *International Journal of Event and Festival Management*, 8(1), 8–23. <https://doi.org/10.1108/IJEFM-09-2016-0063>
- Richards, G., Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209–1223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.06.002>
- Rogatka, K., Ciesiółka, P. (2016). Odnowa miast w kontekście rewitalizacji a dziedzictwo kulturowe. *Zarządzanie w Kulturze*, 17(4), 311–326. <https://doi.org/10.4467/20843976ZK.16.020.5883>
- Rojek, C. (1997). Leisure theory: Retrospect and prospect. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 20(2), 383–400. <https://doi.org/10.1080/07053436.1997.10715549>
- Rose, J. F. P. (2019). *Dobrze nastrojone miasto. Współczesna nauka, starożytne cywilizacje i ludzka natura: czego mogą nas nauczyć o przyszłości życia w miastach*. Kraków: Karakter. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.1013118&site=eds-live>
- Roślinnik. (2022). *Sklep Roślinny Łódź*. <https://www.roslinnik.pl/>, dostęp: 6.04.2022.
- Rouba, R. (2011). Łódź Art Center jako nowa publiczna przestrzeń kultury w Łodzi. W I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 157–172). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rudnicka, J., Broniszewski, Ł. (2019). *Planowanie przestrzenne dla każdego*. Toruń: Fundacja Stabilo i WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich.
- Runco, M. A. (2007). *Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice*. Amsterdam: Elsevier Academic Press. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=185761&site=eds-live>
- Runco, M. A., Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
- Runge, J. (2007). *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Russo, A. P., Richards, G. (red.). (2016). *Reinventing the Local in Tourism: Producing, Consuming and Negotiating Place*. Bristol, Blue Ridge Summit: Channel View Publications, 2016. <https://doi.org/10.21832/9781845415709>
- Salerno, A. (2009). Consumer creative experience: The role of motivational orientation in creative leisure activity. *Recherche et Applications en Marketing (English Edition)*, 24(1), 69–91. <https://doi.org/10.1177/205157070902400105>
- Schulz, R. (1990). *Twórczość. Społeczne aspekty zjawiska*. Warszawa: PWN.
- Scott, A. J. (2006). Creative cities: Conceptual issues and policy questions. *Journal of Urban Affairs*, 28(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2006.00256.x>
- Sennett, R. (2015). *Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Sikorska-Kowalska, M. (2001). *Wizerunek kobiety łódzkiej przelomu XIX i XX wieku*. Łódź: Ibidem. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=catt03048a&AN=lod.52474&site=eds-live>
- Silverman, D. (2008). *Prowadzenie Badań Jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Simons, I. (2020). Changing identities through collective performance at events: the case of the Redhead Days. *Leisure Studies*, 39(4), 568–584. <https://doi.org/10.1080/02614367.2020.1768281>
- Simonton, D. (2010). *Geniusz*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Simonton, D. (2018). Cultural-historiometric studies of creativity. W A. K.-Y. Leung, L. Kwan, S. Liou (red.), *Handbook of Culture and Creativity: Basic Processes and Applied Innovations* (s. 61–82). New York: Oxford University Press.
- Siwiński, W., Pluta, B. (red.). (2010). *Teoria i metodyka rekreacji*. Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego.
- Smętkowski, M., Celińska-Janowicz, D., Wojnar, K. (2019). Nowe przestrzenie gospodarcze metropolii – od postmetropolii do metropolii mozaikowej? *Studia Regionalne i Lokalne*, 78(4), 28–53. <https://doi.org/10.7366/1509499547802>
- Smith, A. (2015). *Events in the City: Using Public Spaces as Event Venues*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315765129>
- Sokół, A. (2017). Różnorodność społeczna i przestrzenna jako warunek rozwoju efektywności sektora kreatywnego / Social and spatial differences as a condition for developing the effectiveness of the creative sector. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 489, 354–365. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.489.31>
- Solecka, I., Dworniczak, Ł. (2016). Obywatele kształtują krajobraz miasta. Aspekty przestrzenne i funkcjonalne inicjatyw zgłaszanych w ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego 2013–2014 / Residents shape the landscape of the city. Spatial and functional aspects of initiatives proposed under Participatory Budget of Wrocław 2013–2014. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 443, 220–231. <https://doi.org/10.15611/pn.2016.443.19>
- Sołowiej, J. (1995). Środowiskowe uwarunkowania twórczości. W L. Niebrzydowski (red.), *Stymulatory rozwoju aktywności i osobowości twórczej* (s. 43–50). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Społecznie Zaangażowani. (2021). *Kim jesteśmy?* <https://spolecniezaangazowani.pl/>, dostęp: 6.04.2022.

- Stańczyk, X. (2014). Wstęp. W Ł. Bukowiecki, M. Obarska, X. Stańczyk (red.), *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia* (s. 21–23). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Stasiak, A. (2013a). Nowe przestrzenie i formy turystyki w gospodarce doświadczeń. *Turyzm/Tourism*, 2, 65–74.
- Stasiak, A. (2013b). Produkt turystyczny w gospodarce doświadczeń. *Turyzm/Tourism*, 1, 29–38.
- Stasiak, A. (2015). Gastronomia jako atrakcja turystyczna Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 25(2), 77–90.
- Stasiak, A. (2019). Przestrzeń turystyczna jako przestrzeń doświadczeń. *Prace i Studia Geograficzne*, 64(1), 61–87.
- Stasiakiewicz, M. (1999). *Twórczość i interakcja*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Stempień, J. R., Rostocki, W. A. (2013). Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii – możliwości wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych. *Przegląd Socjologiczny*, 62(1), 73–86.
- Sternberg, R. J. (2012). The assessment of creativity: An investment-based approach. *Creativity Research Journal*, 24(1), 3–12. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.652925>
- Sternberg, R. J., Lubart, T. I. (1991). An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 34(1), 1–31. <https://eurekamag.com/research/007/012/007012653.php>
- Stevenson, D. (2006). The arts and entertainment: Situating leisure in the creative economy. W C. Rojek, S. M. Shaw, J. Veal (red.), *A Handbook of Leisure Studies* (s. 354–362). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Storr, A. (2010). *Samotność. Powrót do jaźni*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Stowarzyszenie na rzecz rozwoju transportu publicznego w Bydgoszczy. (2016). *Katalog dobrych praktyk w projektowaniu przestrzeni pieszej*. <https://www.rewitalizacja.kalisz.pl/wp-content/uploads/2016/09/Katalog-Dobrych-Praktyk-w-projektowaniu-przestrzeni-pieszej.pdf>, dostęp: 13.02.2024.
- Stowarzyszenie Topografie. (2021a). *Miastograf*. <https://topografie.pl/miastograf/>, dostęp: 6.04.2022.
- Stowarzyszenie Topografie. (2021b). *Topografie*. <https://topografie.pl/>, dostęp: 6.04.2022.
- Stryjakiewicz, T. (2010). Krajobraz antropogeniczny, przestrzenie kreatywne a turystyka. *Krajobraz a Turystyka. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 14, 52–62.
- Suliborski, A. (2003). *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szafrańska, E. (2016). *Wielkie osiedla mieszkaniowe w mieście postsocjalistycznym. Geneza, rozwój, przemiany, percepcja*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szalbot, M. (2010). Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta. W I. Bukowska-Floreńska (red.), *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta* (s. 222–236). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szczech, E. (2014). Is there a creative city in Poland? Defining and measuring the concept in Poland. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 334, 242–251. <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=25737>

- Szmidt, K. J. (2004). Systemowe teorie twórczości i ich pedagogiczne implikacje. W S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Szmidt, K. J. (2013). *Pedagogika twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szmidt, K. J. (2017). *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szmidt, K. J. (2018). Teoretyczno-badawcze nurty w polskiej kreatologii. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 2(7), 8–43.
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szultka, S. (red.). (2014). *Kreatywny łańcuch – powiązania sektora kultury i kreatywnego w Polsce*. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Świerczewska-Pietras, K. (2009). Closed revitalization as an example of post-industrial area management in Łódź [Rewitalizacja zamknięta jako przykład zagospodarowania przemysłowego obszaru Łodzi]. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 12, 173–181. <http://prace-kgp.up.krakow.pl/article/view/1618>
- Tjønnal, A., Nilssen, M. (2019). Innovative sport and leisure approaches to quality of life in the smart city. *World Leisure Journal*, 61(3), 228–240. <https://doi.org/10.1080/16078055.2019.1639922>
- Tobiasz-Lis, P. (2016). Uwarunkowania rozwoju a wizerunek miasta. Przykład Łodzi. *Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy*, 2(44), 85–94. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9e744cfd-75cf-4ee1-a5e7-197f4494b0a9>
- Tobiasz-Lis, P., Wójcik, M. (2013). Evaluating and interpreting the city using a photo projective method: The example of Łódź. *Geographia Polonica*, 86(2), 137–152. <https://doi.org/10.7163/GPol.2013.14>
- Tobiasz-Lis, P., Wójcik, M. (2014). Obrazy Łodzi – społeczna ewaluacja i interpretacja miasta. W M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (s. 374–385). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Toczek-Werner, S. (2005). *Podstawy rekreacji i turystyki*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego.
- Törnqvist, G. (2004). Creativity in time and space. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 86(4), 227–243. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00165.x>
- Torr, G. (2013). *Zarządzanie kreatywnymi pracownikami. Naucz się wykorzystywać ich talent*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat03048a&AN=lod.610053&site=eds-live>
- TrendDecor. (2017). *Przestrzenie rekreacyjne na osiedlach mieszkaniowych*. <http://www.trenddecor.pl/przestrzenie-rekreacyjne-na-osiedlach-mieszkaniowych/>, dostęp: 3.03.2020.
- Trnka, R., Zahradnik, M., Kuška, M. (2016). Emotional creativity and real-life involvement in different types of creative leisure activities. *Creativity Research Journal*, 28(3), 348–356. <https://doi.org/10.1080/10400419.2016.1195653>
- Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Tynecki, J. (1980). Życie literackie. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 533–543). Łódź–Warszawa: PWN.

- UNESCO. (2021). *Creative Cities Network*. <https://en.unesco.org/creative-cities/creative-cities-map>, dostęp: 9.04.2021.
- Urban, K. K. (2003). Toward a componential model of creativity. W D. Ambros, L. M. Cohen, A. J. Tennenbaum (red.), *Creative intelligence. Toward theoretic integration* (s. 81–112). New York: Hampton Press.
- Urbański, J. (2012). *GIS w badaniach przyrodniczych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2011). *Projekty*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/projekty>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2015). *Stypendia*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/stypendia>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2016). *Nagrody*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/nagrody>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2017). *Program rozwoju kultury w województwie łódzkim*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/program-rozwoju-kultury>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021a). *Nagrody*. <https://www.lodzkie.pl/sport/nagrody>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021b). *O budżecie – Budżet Obywatelski Samorządu Województwa Łódzkiego 2018*. <https://bo.lodzkie.pl/o-budziecie/>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021c). *Samorządowe Instytucje Kultury*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/samorzadowe-instytucje-kultury>, dostęp: 22.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2008). *Plan rozwoju lokalnego miasta Łodzi na lata 2007–2013* (s. 117). https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BRM_2023/05_995.DOC, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2013a). *Atrakcyjne Przestrzenie Miejskie, czyli program działań mających na celu poprawę jakości przestrzeni publicznych w Łodzi*. https://bip.uml.lodz.pl/_plik.php?id=35133, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2013b). *Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+*. https://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/10/lodz_projekt_strategii_zintegr_rozwoju_lodzi_2020.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2016). *Rewitalizacja*. <https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/>, dostęp: 6.04.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2017). *Łódź Miastem Filmu UNESCO!* <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/lodz-miastem-filmu-unesco-id16188/2017/11/2/>, dostęp: 7.11.2018.
- Urząd Miasta Łodzi. (2018a). *Łódź od drugiego wejrzenia*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz/wydarzenie/lodz-od-drugiego-wejrzenia-vol-9-kobieta-wwielkim-miescie-czyli-zycie-codzienne-wniepodleglej-lodzi-wycieczka-inscenizowana-id23437/2018/10/9/>, dostęp: 22.10.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2018b). *Lokale dla kreatywnych*. <https://uml.lodz.pl/dla-biznesu/przemysly-kreatywne/lokale-dla-kreatywnych/>, dostęp: 7.11.2018.
- Urząd Miasta Łodzi. (2018c). *Nowa Biblioteka Miejska, czyli zmiany w łódzkich czytelnich – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/nowa-biblio>

- teka-miejska-czyli-zmiany-w-lodzkich-czytelniach-id17579/2018/1/10/, dostęp: 19.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2019a). *Baśniowy Pasaż Róży*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artukul/basniowy-pasaz-rozy-czyli-darmowe-bajki-i-zabawy-dla-dzieci-id27460/>, dostęp: 22.04.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2019b). *Ukryty potencjał Łodzi*. https://uml.lodz.pl/files/public/dla_mieszkanca/Raport_Ukryty_potencjal_Lodzi_PL.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2019c). *Zielona Łódź zaprasza na bieganie ze zwiedzaniem*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/wydarzenie/zielona-lodz-zaprasza-na-bieganie-ze-zwiedzaniem-id27111/2019/04/10/>, dostęp: 6.04.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2020a). *Budżet Obywatelski*. <https://uml.lodz.pl/budzet-obywatelski/>
- Urząd Miasta Łodzi. (2020b). *Inwentaryzacja terenów zieleni w Łodzi*. https://uml.lodz.pl/files/public/uploads/Inwentaryzacja_terenow_zieleni_w_Lodzi.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2020c). *Raport o stanie miasta. Łódź 2019*. https://uml.lodz.pl/files/public/dla_mieszkanca/Raport_za_2019_rok.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021a). *Galerie – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/instytucje-kultury/galerie/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021b). *Kalendarz wydarzeń – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/>, dostęp: 28.04.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021c). *Kina – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/instytucje-kultury/kina/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021d). *Kultura – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021e). *Łódź edukuje. Przewodnik po Programie Wsparcia i Rozwoju Edukacji Kulturalnej w Łodzi*. https://uml.lodz.pl/files/public/Czas_Wolny/Kultura_i_Rozrywka/Lodz_edu_kul_przewodnik_2020_2021.pdf, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021f). *Łódź jutra – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/lo-dzjutra/>, dostęp: 6.04.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021g). *Miejsca do grillowania – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/miejsca-do-grillowania/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021h). *Muzea – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/instytucje-kultury/muzea/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021i). *O Parku Kulturowym – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkancow/zabytki/informacje-i-ochrona/park-kulturowy-ulicy-piotrkowskiej/o-parku-kulturowym/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021j). *Obiekty rekreacyjne – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/sport/obiekty-rekreacyjne/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021k). *Obiekty sportowe – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/sport/obiekty-sportowe/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021l). *Parki i zieleńce – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/parki-i-zielence/>, dostęp: 10.07.2021.

- Urząd Miasta Łodzi. (2021m). *Place zabaw – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/place-zabaw/#c36583>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021n). *Pomnik Historii – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/zabytki/informacje-i-ochrona/pomnik-historii/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021o). *Projekt Zielona Łódź – Urząd Miasta Łodzi*. <https://zmm.lodz.pl/zielona-lodz/poznajmy-sie/>, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021p). *Strategia rozwoju miasta Łodzi 2030+. Miasto tworzone wspólnie*. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/o-miescie/strategia-lodzi-i-planowanie/strategia-rozwoju-lodzi/>, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021q). *Teatry – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/instytucje-kultury/teatry/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021r). *W Łodzi powstaje baza zasobów wspólnych dla sektora kultury – Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artkul/w-lodzi-powstaje-baza-zasobow-wspolnych-dla-sektora-kultury-id38676/2021/1/19/>, dostęp: 20.07.2021.
- Urząd Miasta Łodzi. (2021s). *Zarząd Zieleni Miejskiej – Urząd Miasta Łodzi*. <https://zmm.lodz.pl/>, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi. (2022a). *Czym jest sektor kreatywny?* <https://uml.lodz.pl/dla-biznesu/przemysly-kreatywne/czym-jest-sektor-kreatywny/>, dostęp: 6.04.2022.
- Urząd Miasta Łodzi. (2022b). *Łódź jutra. Idea dla miasta*. <https://uml.lodz.pl/lodzjutra/>, dostęp: 13.02.2024.
- Urząd Miasta Łodzi BIP. (2016). *Łódzkie Centrum Wydarzeń – BIP Łódź*. <https://bip.uml.lodz.pl/samorzad/miejskie-jednostki-organizacyjne/lodzkie-centrum-wydarzen/?metricShow#metricBox>, dostęp: 19.07.2021.
- Urząd Statystyczny w Łodzi. (2020). *Statystyka Łodzi*. <https://lodz.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/statystyka-lodzi-2020-,4,14.html>, dostęp: 13.02.2024.
- Uszyńska-Jarmoc, J. (2015). *Twórczość codzienna jako aktywność całonocna człowieka*. Białystok: Trans Humana.
- Waingertner, P. (2019). *Czwarta stolica. Kiedy Łódź rządziła Polską (1945–1949)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wall, K. (2012). The gallery and the inukshuk: Everyday creativity and cultural production as leisure practices. *Leisure/Loisir*, 36(1), 17–35. <https://doi.org/10.1080/14927713.2012.701880>
- Wallis, A. (1977). *Miasto i przestrzeń*. Warszawa: PWN.
- Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Walmsley, D. J., Lewis, G. J. (1997). Czas wolny i rekreacja. W *Geografia człowieka. Podejście behawioralne* (s. 189–201). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wantuch-Matla, D. (2009). Stymulująca rola miejskich przestrzeni publicznych. *Prze-strzeń i Forma: Kwartalnik Naukowo-Dydaktyczny*, 12, 375–386. http://www.pif.zut.edu.pl/pif-12_pdf/C-07_Wantuch-Matla.pdf
- Wantuch-Matla, D. (2016). *Prze-strzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński.
- Warszyńska, J., Jackowski, A. (1979). *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa: PWN.

- Wawrzyniak, M. (2014). Organizacja przestrzeni turystycznej w mieście. W S. Tanaś, J. Mokras-Grabowska (red.), *Od autentyczności do komercji – o doświadczaniu w turystyce, Warsztaty z Geografii Turyzmu, t. 4* (s. 71–88). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Węclawowicz-Bilska, E. (2012). Miasto przyszłości – tendencje, koncepcje, realizacje. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 109(1), 321–342. https://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i1/i2/i3/i1/i7/r12317/WeclawowiczBilskaE_MiastoPrzyszlosci.pdf
- Whiting, J., Hannam, K. (2015). Creativity, self-expression and leisure. *Leisure Studies*, 34(3), 372–384. <https://doi.org/10.1080/02614367.2014.923494>
- Winiarski, R. (red.). (2011). *Rekreacja i czas wolny*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Łośgraf.
- Wiśniewska, W. (2009). Przebudowa przestrzenna i funkcjonalna Łodzi po 1989 roku. W S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta* (s. 432–482). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Włodarczyk, B. (2009). *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Włodarczyk, B. (2012). Nowe przestrzenie turystyczne i rekreacyjne w latach 2005–2010. W *Atlas miasta Łodzi. Suplement 2*. Łódź: Urząd Miasta Łodzi. <http://www.mapa.lodz.pl/index.php?strona=atlas#2012>
- Włodarczyk, B. (2014). Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni – o potrzebie definicji, delimitacji i klasyfikacji. *Turyzm*, 24(1), 25–35.
- Wójcik, M. (2008). Miejsce człowieka na Ziemi – refleksje odnoszące się do geograficznego namysłu nad czasem. W W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Terytorium, region, miejsce – czas i przestrzeń w geografii. Podstawowe idee i koncepcje w geografii. Tom 4*. (s. 41–56). Bydgoszcz: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki.
- Wojewódzki Rower Publiczny. (2021). *Aktualności | Rowerowe Łódzkie – Wojewódzki Rower Publiczny*. <https://rowerowelodzkie.pl/aktualnosci/>, dostęp: 22.07.2021.
- Wojnar, K. (2016). *Polska klasa kreatywna*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Wojnarowska, A. (2017). *Jakość przestrzeni publicznej centrum miasta. Przykład miast średnich regionu łódzkiego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wolaniuk, A., Drozdowska, M. (2011). Przestrzeń publiczna. Przykład centrum Łodzi. W I. Jażdżewska (red.), *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 213–230). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wolańska, T. (1971). *Rekreacja fizyczna*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury.
- Wolniak, R. (2019). Wykorzystanie Normy ISO 37120 do zarządzania jakością życia w mieście. W I. Jonek-Kowalska (red.), *Wyzwania i uwarunkowania zarządzania inteligentnymi miastami* (s. 123–139). Zabrze: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Wunderwave. (2011). *Wunder Wave*. <http://www.wunderwave.pl/>, dostęp: 15.07.2021.
- Yeung, H. W. C. (1997). Critical realism and realist research in human geography: A method or a philosophy in search of a method? *Progress in Human Geography*, 21(1), 51–74. <https://doi.org/10.1191/030913297668207944>
- Yuen, F., Johnson, A. J. (2017). Leisure spaces, community, and third places. *Leisure Sciences*, 39(3), 295–303. <https://doi.org/10.1080/01490400.2016.1165638>

- Zawilska, H. (1980). Plastyka. W B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta. T. 1 do 1918 r.* (s. 606–616). Łódź–Warszawa: PWN.
- Zdyb, M. (2017). Proces rewitalizacji a jakość życia mieszkańców – projekty Zielone Polesie i woonerfy w Łodzi. *Space – Society – Economy*, 21, 73–97. <https://doi.org/10.18778/1733-3180.21.04>
- Zieff, S. G., Chaudhuri, A., Musselman, E. (2016). Creating neighborhood recreational space for youth and children in the urban environment: Play(ing in the) Streets in San Francisco. *Children and Youth Services Review*, 70, 95–101. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.09.014>
- Zieliński, M. (2014). Człowiek jako twórca, użytkownik oraz element krajobrazu miejskiego. W M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (s. 179–191). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zmysłony, P., Wędrowicz, K. A. (2019). Cities in the experience economy: the rise and the future of urban leisure formats. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 185–192. <https://doi.org/10.1108/JTF-01-2019-0011>
- Znaniński, F. (1931). *Miasto w świadomości jego obywateli. Z badań Polskiego Instytutu Socjologicznego nad miastem Poznaniem*. Poznań: Polski Instytut Socjologiczny.
- Zukin, S. (2010). *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. New York: Oxford University Press.
- Żulicki, R. (2016). Dostrzec człowieka. Wybrane zagadnienia metodologii badań społecznych w służbie geografii turystyki. W R. Wiluś, J. Wojciechowska (red.), *Człowiek w turystyce. Role, potrzeby, zachowania, Warsztaty z Geografii Turystyki*, t. 7 (s. 51–66). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8088-293-5.04>

SPIS TABEL

1. Ranking regionów w kreatywnej gospodarce według Wskaźnika Kreatywności w regionach USA o liczbie ludności powyżej 1 mln	32
2. Liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych podczas wybranych wydarzeń	52
3. Typy i komponenty sposobów organizacji miejskiego wypoczynku w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej	84
4. Przykłady wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej	85
5. Tereny rekreacyjne Łodzi w 2005 r.	123
6. Łódzkie instytucje kulturalne w 2010 r.	124
7. Tereny zieleni miejskiej w Łodzi	131
8. Tereny zieleni w Łodzi w latach 2018–2019	132
9. Powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona i pomniki przyrody	133
10. Łódzkie parki według dzielnic	134
11. Obiekty i tereny zabytkowe w Łodzi	136
12. Teatry i instytucje muzyczne w Łodzi	137
13. Domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice w Łodzi	138
14. Galerie sztuki, muzea oraz kina w Łodzi	139
15. Biblioteki publiczne w Łodzi	140
16. Obiekty noclegowe w Łodzi	141
17. Kluby sportowe w Łodzi	143
18. Obiekty sportowo-rekreacyjne w Łodzi w 2018 r.	143
19. Klasa kreatywna w polskich miastach, ujęcia bezwzględne i względne na przykładzie miast wojewódzkich w 2010 r.	156
20. Przykłady wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej z podziałem na formy rekreacji	163
21. Najbardziej popularne miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.	170
22. Główne cechy plenerowej rekreacji twórczej według badanych	193
23. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.	197
24. Charakterystyka uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej	200
25. Główne cechy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej według badanych	205

26. Charakterystyka badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej a koncepcja klasy twórczej według R. Floridy (2010).....	207
27. Charakterystyka społeczno-demograficzna uczestników badania sondażowego.....	209
28. Preferowane formy aktywności rekreacyjnej respondentów	213
29. Główne cechy uczestników plenerowej rekreacji twórczej według badanych	215
30. Najbardziej znaczące elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego	226
31. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej w ocenie badanych ekspertów (Ocena E), organizatorów (Ocena O) oraz uczestników (Ocena U)	229
32. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej	233

SPIS RYSUNKÓW

1. Ścieżka postępowania badawczego	48
2. Odsetek respondentów według pór roku	51
3. Rozwój terytorialny Łodzi	109
4. Rozmieszczenie instytucji kultury w Łodzi w 2002 r.	126
5. Lokalizacja nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych w Łodzi w latach 2005–2010	129
6. Obszar rewitalizacji w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+	148
7. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r. według pór roku	159
8. Sezonowość wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.	160
9. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji	161
10. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji i pór roku	162
11. Plenerowa rekreacja twórcza według pór roku w Łodzi w 2019 r. ...	165
12. Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi w 2019 r. według dzielnic	166
13. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej według ich liczby w Łodzi w 2019 r.	167
14. Mapa skupień i zagęszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.	168
15. Rozmieszczenie plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu ...	170
16. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Śródmieście w 2019 r.	172
17. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Bałuty w 2019 r.	173
18. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Górna w 2019 r.	174
19. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Polesie w 2019 r.	175
20. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Widzew w 2019 r.	177
21. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r. ...	178
22. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.	179

23. Miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu i formy rekreacji w Łodzi w 2019 r.	180
24. Ocena wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego	190
25. Szczególna wartość wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego.	191
26. Preferowane formy plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego	192
27. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora i otrzymania dotacji w Łodzi w 2019 r.	196
28. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według płci	205
29. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według płci	210
30. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według wieku	211
31. Preferowany rodzaj przestrzeni rekreacyjnej uczestników według płci	211
32. Kryteria decydujące o wyborze zorganizowanej aktywności rekreacyjnej w opinii respondentów.	212
33. Ocena elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego	226
34. Uzasadnienie wyboru najbardziej znaczących elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego.	227
35. Istotne kierunki zmian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego	228
36. Stymulatory i inhibitory w procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej	240
37. Znaczenie determinant warunkujących organizację plenerowej rekreacji twórczej	260
38. Model organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej	265
39. Sposób organizacji plenerowej rekreacji twórczej	273

SPIS FOTOGRAFII

1. „Świt”	245
2. „Zatrzymać czas”	245
3. „Usiądźmy”	246
4. „Pozdrowienia z Łodzi”	247
5. „Otwórzcie się”	248
6. „Teraźniejszość”	249
7. „Kontrasty”, cz. 1	250
8. „Kontrasty”, cz. 2	250
9. „Żyj kolorowo”, cz. 1	251
10. „Żyj kolorowo”, cz. 2	252
11. „Stara restauracja z potencjałem”	252
12. „Tu czas płynie wolniej”	254
13. „Tajemniczy ogród w podwórku”, cz. 1	254
14. „Tajemniczy ogród w podwórku”, cz. 2	254
17. „Pustka z potencjałem”	256
18. „Synkretyzm przestrzeni”, cz. 1	257
19. „Synkretyzm przestrzeni”, cz. 2	257

ANEKS 1

Wykaz respondentów w wywiadzie eksperckim

1. Jolanta Sławińska-Ryszka – urzędniczka Wydziału Kultury UMŁ (WE1).
2. Prof. K. J. Szmidt – naukowiec (pedagogika twórczości) (WE2).
3. Marek Jakubowski i Łukasz Janczar – urzędnicy z projektu „Zielona Łódź” Zarządu Zieleni Miejskiej Łódź (WE3).
4. Dr Katarzyna Wojnar – naukowczynie (geografia i gospodarka przestrzenna, miasta kreatywne) (WE4).
5. Dr Robert Faracik i dr inż. arch. Dorota Wantuch-Matla – naukowcy (geografia turystyki, architektura) (WE5).
6. Maciej Łaski – ówczesny dyrektor Łódzkiego Centrum Wydarzeń (WE6).
7. Dr Dobrosław Bilski – ówczesny dyrektor Bałuckiego Domu Kultury (WE7).

Dyspozycje do wywiadu eksperckiego

1. Rozumienie pojęcia rekreacja twórcza (co dla respondenta oznacza, że dane wydarzenie jest nowatorskie i pomysłowe? jakie wartości za sobą niesie?).
2. Przykłady występowania wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (jakie są przykłady działań, nie tylko w Łodzi?).
3. Przyczyny wzrostu liczby organizowanych wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w plenerze (dlaczego wydarzenia „wychodzą” w przestrzeń otwartą?).
4. Charakterystyka organizatorów wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (kto organizuje? z kim współpracują? czy dostrzegają cechy wspólne organizacji tych wydarzeń, sieci).
5. Efekty organizacji plenerowej rekreacji twórczej (jaka jest frekwencja tych wydarzeń? jaki jest odbiór? czy są konkurencją, czy to alternatywa, inny nurt? czy przyczyniają się do promocji miasta? czy wykorzystują potencjał miasta? jaki obraz miasta prezentują te wydarzenia?).
6. Możliwości i bariery organizacyjne (co ułatwia, a co utrudnia organizację tego typu wydarzeń? jaka jest ich dostępność? czy władze samorządowe sprzyjają ich organizacji?).
7. Propozycje zmian w zakresie organizacji przestrzeni plenerowej rekreacji twórczej (jak rozwijać tego typu inicjatywy? czego powinny dotyczyć te zmiany?).

ANEKS 2

Kwestionariusz ankiety

Jestem pracownikiem naukowo-dydaktycznym oraz doktorantką na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego. W ramach pracy nad rozprawą doktorską przeprowadzam badanie uczestników **plenerowej rekreacji** twórczej w Łodzi (*Rola organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju rekreacji twórczej. Przykład Łodzi*). Pani/Pana opinie są dla mnie bardzo ważne, w związku z tym uprzejmie proszę o szczerą, rzetelną i w miarę możliwości wyczerpującą odpowiedź na pytania zamieszczone w kwestionariuszu. Jednocześnie zapewniam, że ankieta jest anonimowa, a jej wyniki wykorzystane będą tylko dla celów naukowych.

mgr Aleksandra Mroczek-Żulicka

Nazwa i data wydarzenia:

- 1. Proszę ocenić wydarzenie, w którym aktualnie Pan/Pani uczestniczy, według poniższych kryteriów w skali od 1 do 5 (1 – bardzo źle, a 5 – bardzo dobrze):**

Kryterium szczegółowe	1	2	3	4	5	Nie mam zdania
Zaplecze techniczne						
Dostępność komunikacyjna						
Koszt udziału						
Program						
Atrakcyjność miejsca						
Organizator						
Promocja						

2. Co w Pana/Pani opinii stanowi szczególną wartość wydarzenia, w którym aktualnie Pan/Pani uczestniczy?

.....

3. Które z poniższych kryteriów są dla Pana/Pani kluczowe w podjęciu decyzji o uczestnictwie w zorganizowanej aktywności rekreacyjnej (proszę wskazać maksymalnie trzy):

- a) dostępność komunikacyjna
- b) odległość od miejsca zamieszkania
- c) koszt udziału
- d) tematyka
- e) niebanalna forma
- f) chęć samorozwoju
- g) atrakcyjność miejsca
- h) relaks na świeżym powietrzu
- i) znajomość/renoma organizatora
- j) inne, jakie?

4. Jakie formy aktywności rekreacyjnej realizuje Pan/Pani najczęściej (proszę wybrać maksymalnie trzy formy)?

- a) aktywność sportowa
- b) aktywność turystyczna
- c) realizacja hobby
- d) spotkania towarzyskie
- e) udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych
- f) aktywność w przestrzeni wirtualnej
- g) inne, jakie?

5. W jakich przestrzeniach najczęściej Pan/Pani podejmuje się aktywności rekreacyjnej (możliwość wielokrotnego wyboru)?

- a) w plenerze
- b) w przestrzeni domowej
- c) w obiektach rekreacyjnych
- d) trudno powiedzieć

6. Proszę podać trzy przykłady Pana/Pani ulubionych form aktywności rekreacyjnej:

.....

.....

7. Jakich form aktywności rekreacyjnej brakuje w Łodzi w Pana/Pani opinii?

.....

8. Czy w Pana/Pani ocenie należy rozszerzyć ofertę wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (twórczej w znaczeniu: oryginalnej, nowatorskiej i jednocześnie wartościowej społecznie, rozwijającej etycznie, estetycznie, poznawczo, duchowo lub kulturalnie) w Łodzi?

- a) tak (należy przejść do pytania 9)
 b) nie (należy przejść do pytania 10)
 c) nie wiem (należy przejść do pytania 10)

9. Jaka jest Pana/Pani wymarzona forma plenerowej rekreacji twórczej?

.....

10. Proszę ocenić jakość łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według poniższych kryteriów w skali od 1 do 5 (1 – bardzo nisko, a 5 – bardzo wysoko).

Kryterium ogólne	Elementy	1	2	3	4	5	Nie mam zdania
Przyrodnicze zasoby rekreacyjne	parki, skwery, zieleńce						
	kąpieliska						
	osobliwości przyrodnicze (rezerваты, pomniki przyrody)						
	ogrody dydaktyczne (zoo, ogród botaniczny)						
	lasы miejskie						
	Rodzinne Ogrody Działkowe						

Kryterium ogólne	Elementy	1	2	3	4	5	Nie mam zdania
Kulturowe zasoby rekreacyjne	zabytki architektoniczne						
	obiekty współczesnej kultury						
	wydarzenia kulturalne i sportowe						
	obiekty sakralne i cmentarze						
Infrastruktura rekreacyjna	obiekty gastronomiczne						
	obiekty noclegowe						
	obiekty sportowo-rekreacyjne						
	obiekty handlowe						
	boiska szkolne						
	plac zabaw						
	siłownie plenerowe						
ścieżki rowerowe							

11. Które z powyższych elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej miasta mają dla Pana/Pani największe znaczenie dla jakości przebywania i wypoczyniania w mieście? Proszę uzasadnić odpowiedź.

.....

.....

.....

.....

12. Czy odczuwa Pan/Pani potrzebę dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej?

- tak (należy przejść do pytania 13)
- nie (należy przejść do METRYCZKI)
- nie wiem (należy przejść do METRYCZKI)

13. W jakim kierunku powinien zmierzać proces dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej?

.....

.....

.....

.....

METRYCZKA**I. Płeć:** K M**II. Do jakiej grupy wiekowej Pan/Pani należy?**

- a) 18–24
- b) 25–34
- c) 35–44
- d) 45–54
- e) 55–64
- f) 65–74
- g) ≥ 75

III. Jakie jest Pana/Pani miejsce urodzenia?**IV. Jakie jest Pana/Pani miejsce zamieszkania?**

- a) Łódź (należy przejść do pytania V)
- b) inne, jakie? (należy przejść do pytania VI)

V. W jakiej dzielnicy Pan/Pani mieszka?

- a) Bałuty
- b) Górna
- c) Polesie
- d) Śródmieście
- e) Widzew

VI. Jakie jest Pana/Pani wykształcenie?

- a) podstawowe
- b) gimnazjalne
- c) zasadnicze zawodowe
- d) średnie
- e) wyższe

VII. Jaki jest Pana/Pani status zawodowy?

- a) uczę się
- b) bezrobotny/-a
- c) pracujący/-a
- d) emeryt/-ka

Dziękuję za wypełnienie ankiety!

ANEKS 3

Wykaz respondentów w wywiadach swobodnych z organizatorami

1. Beata Arabska – przewodnicząca po Łodzi, edukatorka (O1).
2. Beata Pancerna-Wujcik – Bałucki Ośrodek Kultury (O2).
3. Dorota Schreiber – Ośrodek Kultury Górna (O3).
4. Justyna Tomaszewska – przewodnicząca po Łodzi, Centrum Dialogu im. M. Edelmana (O4).
5. Barbara Olejarczyk – Krzyżówka (O5).
6. Dr Maciej Kronenberg – Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (O6).
7. Maria Nowakowska – Łódzki Detal (O7).
8. Natalia Kalisz-Patelak – Fundacja Przędzalnia Sztuki (O8).
9. Agnieszka Reiske i Szymon Iwanowski – Społecznie Zaangażowani (O9).
10. Izabela Kostka-Skwarczyńska – Szlifiernia Szczęścia (O10).

Dyspozycje do wywiadu swobodnego

1. Opowiedz o tym, czym zajmujesz się zawodowo?
(doświadczenie, wykształcenie, pochodzenie z Łodzi)
2. Opowiedz o doświadczeniu organizowania plenerowego wydarzenia z zakresu rekreacji twórczej?
(skąd pomysł, dlaczego taka aktywność – plener, jakie realizuje cele, wybór miejsca)
(dostępność miejsca, współpraca z różnymi podmiotami, władzami, pozyskiwanie środków)
3. Jak czujesz, czym jest rekreacja twórcza? Czym się wyróżnia?
4. Jak opiszesz uczestników plenerowej rekreacji twórczej?
(ich liczbę, potrzeby, ich czas wolny)
5. Jakie wydarzenia plenerowe czujesz, że byłyby potrzebne w Łodzi?
6. Jak opiszesz łódzką przestrzeń rekreacyjną?
(co stymuluje, co jest inhibitorem, czy infrastruktura jest wystarczająca, czego brakuje, jakie można napotkać trudności)

Dane formalne:

płeć, wiek, wykształcenie, zawód, miejsce zatrudnienia.

ANEKS 4

Wykaz organizatorów uczestniczących w etnograficznym badaniu wizualnym

1. Beata Arabska – przewodniczka po Łodzi, edukatorka (O1).
2. Justyna Tomaszewska – przewodniczka po Łodzi, Centrum Dialogu im. M. Edelmana (O4).
3. Dr Maciej Kronenberg – Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (O6).
4. Maria Nowakowska – Łódzki Detal (O7).
5. Izabela Kostka-Skwarczyńska – Szlifiernia Szczęścia (O10).

Dyspozycja do wywiadu interpretacyjnego z organizatorami w etnograficznym badaniu wizualnym

1. Opisanie miejsca.
2. Doświadczenia związane z miejscem.
3. Emocje dotyczące wybranego miejsca.
4. Nadanie tytułów zdjęciom.

Autorka publikacji poszukuje odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób organizować przestrzeń rekreacyjną miasta na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Przeanalizowała zaaranżowane przez różnorodne podmioty aktywności w czasie wolnym, o charakterze twórczym, w otwartej przestrzeni Łodzi, a także rolę organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju wskazanych aktywności. Zaprezentowane badania stanowią inspirujący wkład w planowanie zagospodarowania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Książka może stać się przyczynkiem do dyskusji na szczeblu lokalnym dotyczących wykorzystania plenerowej rekreacji twórczej jako wartościowej alternatywy dla proponowanych w mieście form spędzania wolnego czasu.

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

Książka dostępna również
jako e-book

ISBN 978-83-8331-381-8

